

HÍDVÉGI JÁNOS

HULLÓ
MAGYARSÁG

AZ ATHENAEUM
KIADÁSA

I. A NÉPESEDÉS

A *népesség* azoknak az embereknek összessége, akik egy meghatározott területen élnek. *Népesedés* alatt értjük szűkebb értelemben a népesség számbeli növekedését, tágabban véve a népesség mindenféle számbeli változását. A *népesedéstan* a társadalomtudományak az a faja, amely az emberi nem szaporodásával és ezek tényezőivel foglalkozik. Alkotó része a népesedéstörténet, a népesedési statisztika, a népesedés elmélete, amely keresi a népmozgalmi jelenségek okait és következményeit, végül a népesedési politika, amely a népesedés gyakorlati kivitelét készíti elő és foganatosítja.

Az egyének millióinak születésével és halálával egy nemzet, egy faj tagjai születnek és halnak meg. Az egyén az ön- és fajfenntartásnak, az erkölcsi és szellemi irányzásnak szerve az emberi életben. Szaporodása vagy fogyása a nemzet vagy a faj növekedését vagy apadását jelenti, mert a nemzetet nem egy kikristályosodott felsőbb személyiség, hanem életszükségleteket igénylő, élő és érző emberek alkotják. Korok és korszakok követik egymást, világhódító népek tűnnek el, újak törnek a magasba, nagyságukat és bukásukat megőrzi a történelem, hogy sorsuk például szolgáljon az utókorak.

Az emberiség élete meghatározott területekkel összeforrott népekben külsőleg tagozódva, ezeknek az emberi célokért folytatott küzdelméből áll. Az ember *nem* tud egyedül élni, céljai megvalósításához embertársainak segítségére szorul, akikkel a közös érdek megvédésére társadalmi osztályokba tömörül.

Az *állam* körülírt területeken, közös főhatalom alatt élő emberek közössége. Állandó határok által rögzített terület nélkül nincs állam. Az államiságnak főkelléke a szuverenitás, az akarat-elhatározásnak, önrendelkezésnek a szabadsága. Olyan terület, amely idegen ország akaratától függő viszonyban van, nem tarthat igényt az állam elnevezésre. Az államnak nemcsak a jogrend fenntartása a kötelessége, hanem közre kell működnie az életviszonyok alakításában, megadni a szellemi és anyagi haladásnak mindazon feltételeit, amelyet az egyének magukban vagy szűkebb társulásuk útján elérni nem tudnak.

Az állam az emberek társas együttélésének legmagasabb formája. Kifejlődése idején a család, a törzs, a nemzetiség, mint egyszerűbb közösségi alakzatok előzik meg, amelyek az emberiség bizonyos korszakában és fejlődési fokán az egyedüli és legmagasabb közösséget alkották és jelentőségüket a későbbi, magasabb fejlődési alakzatban is megtartották.

Az állammá szervezett népet *nemzetnek* nevezzük. A nemzetet belül jelentkező faji és nyelvi kisebbségeket nemzetiségeknek, vagy nemzeti kisebbségeknek hívjuk. Állhat egy nemzet több nemzetiségből is, mert a nemzet egységének nem feltétele a nemzetiség egysége. Kedvezőbb azon államoknak a helyzete, ahol a nemzetiségek egyikének túlsúlyánál fogva sikerült magához ragadnia a politikai vezetést, mert ezáltal biztosítja az illető állam intézményeiben akaratát. Ellentéte az ilyen nemzeti államnak a nemzetiségi állam, amelyben a különböző nemzetiségek erőviszonyai egyenlők. Az ilyen államnak, amely jelentékeny százalékban nem egynyelvű, legégetőbb életkérdése, hogy először határain belül biztosítsa a faji hegemóniáját. Az a nemzet, amely országa határain belül nemzetiségeivel szemben elsőbbségét biztosítani nem tudja, mindig el lehet készülni arra, hogy másodrangú helyzetbe kerül. Amikor pedig az uralkodó nemzeti nyelvet beszélő népnek megszűnik a politikai elsőbbsége, akkor az ilyen fajra a lassú eltűnés sorsa vár, mert elesett attól az előnytől is, hogy gazdasági és kulturális erőit asszimilációs irányban gyümölcsöztesse.

A nemzetet idegen népek veszik körül, amelyek nemcsak az ő életét befolyásolják, hanem ő is korlátozza azokét. A nemzet emberekből áll, akiknek meghatározott életfeltételeik vannak, fenmaradását egyedül az ugyanazon nyelvet beszélők biztosítják.

Nyelv nélkül nincs nép, nép nélkül nincs nemzet. Nemzeti szempontból a népesedési viszonyok kedvező vagy kedvezőtlen alakulása attól függ, hogy a nemzeti nyelven beszélők száma szaporodott-e vagy fogyott? A faji és nemzeti elsőbbségért vívott küzdelemben azonban ma már nem elegendő az egyszerű szaporodás, mert a fenmaradás reményével csak az a nemzet veheti fel a küzdelmet, amelyik az őt környező népeknél gyorsabban növekszik. Jellemző példa erre Franciaország, amelynek lakossága az 1870—1871-iki háborúban majdnem egyenlő volt Németország népességével, míg 1930-ban ál millió francia retteg 65 millió némettől pusztán azért, mert a franciák szaporodási eredménye rosszabb volt a németekénél.

A tényleges népmozgalom két elemből alakul: 1. a természetes szaporodásból, 2. a vándorlásból. A *természetes szaporodás* nagysága a születések és halálozások különbségéből adódik, a *vándorlás* eredményét pedig a be- és kivándorlás különbözete dönti el. Ha a születések és bevándorlások száma nagyobb az elhaltak és kivándoroltak összegénél, akkor a népesség szaporodik, ellenkező esetben fogy. A természetes szaporodás elemeit, a születéseket és halálozásokat, az összes népességhez viszonyítva szoktuk mérni és kifejezni.

Egy nép nagyságát, biztonságát és fenmaradását annak számbeli ereje határozza meg. Minél hatalmasabb valamely nemzet, annál kevésbé kell törekednie nagyobb lélekszámra, viszont minél kisebb egy nép, annál nagyobb életérdeke, hogy állandóan többen és többen beszéljék a nyelvét. Egy hatalmas nemzet azon gazdasági és kulturális erőnél fogva, amelyet nagysága kisugároz, akaratlanul is növeli a nyelvét beszélők számát, ezzel szemben egy kis nemzetnek élet-halálküzdelmet kell vívnia azért, hogy polgárai ne asszimilálódjanak bele egy nagyobb fajba.

Minden nemzetnek ugyanaz a vágya: örökké élni. Nem kétséges, hogy az egyes egyének érdekében áll a meg nem semmisülés, a vagyoni gyarapodás, viszont az is bizonyos, hogy ez sokkal könnyebben érhető el azok között, akik törekvésében segítik, mint ellenséges környezetben. A nemzeti és gazdasági érdekek gyakran ellentétesek, mégis a jólét a nemzet népesedési viszonyainak leg-erősebb elősegítője. Míg az egyén anyagi érdeke életét úgy irányítani, hogy magának az adott körülmények között a lehető

legelőnyösebb gazdasági helyzetet teremtsen meg, addig a nemzeti szempont azt követelheti, hogy még vagyoni károsodás árán se szűnjön meg tagja maradni nemzetének. Mert ha egy kis nemzet lassabban szaporodik, mint az őt környékező államok, akkor az a százalékos arány, amely közte és a szomszédai között fennáll, állandóan zsugorodik és a végén eltűnik. Okmányilag bizonyítja ezt a trianoni békeszerződés, amely nem ismeri el a kulturális érdekeket, kigúnyolja a múlt haditetteit, felrúgja a történelmet és valamely terület hovatarozandóságát egyedül a lakosság százalékos arányával intézi el. Mintha Herder jóslata öltött volna testet: »A magyarok most szlávok, németek és románok között az ország lakóinak kisebb része és századok múlva talán nyelvüket is alig lehet megtalálni.« (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. XVI. II.)

Minden ember valamely emberfajta-hoz tartozik és ezen biológiai örökség előre ráüti a bélyeget a sorsára. A faji jellegtől nem tudunk elválasztani olyan előítéleteket, amelyek függetlenül az egyén akaratától, már előre meghatározták a földi útját. A közös fajhoz, közös nemzethez tartozás érzése épp úgy nozza közelebb és tartja távol egymástól a kultúrebereket, mint Afrika benszülőtteit. A fajnak nemcsak az az érdeke, hogy ne törjön meg az életereje, hanem hogy politikai és gazdasági hatalma minél jelentősebb legyen, mert tagjainak élete és jóléte annál inkább van biztosítva, minél hatalmasabb azon állam, amelyhez tartoznak. Mentől nagyobb tehát valamely emberfajnak a tömege, annál nyomatékosabban tudja megvédeni tagjainak érdekét és annál inkább van biztosítva az elnyomás és kiveszés ellen. Az egyén szaporodási és önfenntartási ösztöne az egész faj javát szolgálja, mert az emberfaj nem egyéb, mint azonos jellegű személyek összesége. Jóllehet ezen ösztönök az egyénben élnek, mert csak az egyén az, amely érez és szaporít, ezen tevékenysége nemcsak az ő érdekeit támogatja, hanem az egész fajét is.

Az európai népek között a faji jelleg elmosódott és ezek helyett a nyelv és nemzeti öntudat az, amely különállásukat ébrentartja. A faji bélyeg olyan fizikai jelenség, amelynek alapján a néger, japán vagy a zsidó embert egymástól feltétlenül meg tudjuk különböztetni, viszont a francia a némettől csak nemzeti-ségi alapon ismerhető fel.

A népek és nemzetek folytonos harcban állanak egymással a kulturális és anyagi elsőbbségért, a föld és termékeinek birtokáért és mindenek fölött nemzeti jövőjük biztosításáért. Ebben a harcban nincs kímélet, itt nincs középút, csak győzelem van vagy halál.

II. PRIMITÍV EMBEREK EGYKORI NÉPESEDÉSI SZOKÁSAI

Minél régebbi az a kor, amelynek népesedési szokásait bolygatjuk, annál egyszerűbben, de egyúttal annál meztelenebbül ismerjük meg azokat az okokat, amelyek annak az embercsoportnak sorsát befolyásolták. A kőkorszak embere az idő viszontagsága és a vadállatok dühe elől barlangba húzta meg magát, ágya a lehullott falevél, eledele gyökér és a csapdában eKogott vadak húsa, ruházata a lenyúzott állatok bőre volt. Ez az ember primitív vágyait kevés munkával is ki tudta elégíteni, de ismereteinek tökéletesedésével új használati tárgyakat készített magának, amelyek révén azután nemcsak táplálkozását javította meg, hanem védekezni is tudott már a testét fenyegető veszedelmek ellen. Nem feküdt már a barlang puszta földjén és így nem esett oly könnyen áldozatul a mérges kígyóknak, gunyhójára ajtót illesztett és így nemcsak a vadállatok ellen volt megvédve, de az idő viszontagságai sem tudták úgy kikezdeni. Megjavult az élete, de ezzel egyidejűleg folyton növekedtek az igényei is, ami újabb és újabb munkára ösztökölte. Ezé az ősemberé volt a nagyvilág, aki azonban már akkor is társakat keresett, hogy egyesült erővel nagyobb sikerrel vehesse fel a harcot ellenségeivel.

Amikor a család annyira megszorodott, hogy az ősi településen megélni már nem tudott, felkerekedtek a vállalkozószellemű fiatalok és odébb vándoroltak. Egyiknek nagyobb volt a szerencséje, a másiknak kisebb, az egyik bőven termő, dús vadállományú vidékre tévedt, a másik mostoha éghajlatú, szegény tájra vetődött. Megkezdődött a harc a gazdagabb helyért és a győztes kiirtotta vagy elűzte ellenségét. Azonban nemsokára ez a törzs is úgy elszaporodott, hogy a megnagyobbodott terület sem tudta a gondtalan megélhetést biztosítani, ami nézeteltérésre vezetett. Ha a törzs tagjai maguk között így összevesztek, akkor

az életben maradtaknak csak maradt valami ennivaló, azonban ha sem egymás elpusztítására nem adódott alkalom, sem a természet nem tizedelte meg őket valami elemi csapással, akkor igen keserves nélkülözésnek néztek elébe. Malthus írja Cook és Collin nyomán az 1770-es évekről, hogy Újzéland lakosai kipuhtítják egymást az élelemért. Úgy írják le a benszülötteket, hogy azok alacsonyok és véznák, karjuk és combjuk vékony, mellük keskeny, amit a megfigyelők a szegényes életmódnak tulajdonítanak. Azok, akik a tengerparton laknak, jóformán nem esznek egyebet, mint halat és valami gombafélét, amelyet a törpe gumifákon találnak. Benn az erdőben kevés a vad és a könnyebben megszerezhető méz vagy röpülómókus elérése keserves munkába kerül. Miután az erdőben magasak a fák és nincsenek oldalágaik, úgy segítenek magukon a benszülöttek, hogy a balkezükkel átfogják a fa törzsét, a jobbal pedig kőbalta segítségével lyukakat készítenek a lábuknak. Látni lehetett a fákon, hogy így sokszor 25 m. magasra kellett a lépcsőkön felkúszniuk, hogy elérjék az első ágat.

Egyszer a gyarmatosok megleptek egy benszülöttet a folyó partján. Ez ijedtében abba hagyta az ebédjét, felkapta a gyermekét, beugrott a csónakba és elevezett. A nagy sietségben azonban otthagyta az ebédmaradékát, amely egy korhadt fadarabbal volt feltalálva. Ez a fahulladék át és át volt lyukasztva járatokkal és benne volt még az el nem fogyasztott hosszú fereg. Ezt a bűzös férget a benszülöttek Cahbronak nevezik és azokat az erdei benszülötteket, akik ezekkel a férgekkel élnek Cahbrogálnak hívják. Nagyobb ünnepség alkalmával e rovar tojásából, nábgökérből és összemorzolt hangyákból készítenek a lakodalmi tésztát. Ilyen mostoha körülmények között természetesen nem ellenállók az emberek, hamar esik bajuk és az ilyen szülők igen kevés gyermeket nevelhetnek fel.

Minden nemzet krónikása tud olyan regét, ahol a hős asszonyt rabol. A primitív népek tényleg nem jártak évekig a lányos barlangba udvarolni, hanem meglesték a nőt, fejbekólintották, ölbekapták és futottak vele haza. Az asszony beletörődött a sorsába, férfi testvérei pedig ritkán tartották érdemesnek a bosszúállást, mert maguk hasonlóan elégítették ki nőszükségletüket. A fentebb leírt újzélandiaknak több feleségük is volt, gyermeke azonban

csak az elsőnek lehetett, a többi asszony szolgálai teendőket végzett. Ha a második asszonynak gyermeke született, azt egyszerűen megölték. Nemcsak itt, de más ősnépeknél is bevett szokás volt, hogy ha meghalt egy szopós gyermeknek az anyja, akkor a védtelen gyermeket élve temették a sírba az anyja mellé, mert nem lehetett találni olyan asszonyt, aki hajlandó lett volna felnevelni másnak a gyermekét. Ez a lelketlen szokás ezen kezdetleges népek társadalmi helyzetében leli magyarázatát. A férfi halászik, vadászik, néha háborúskodik, de más munkát nem igen végez. Minden egyéb teendő az asszonyra hárul, akinek így nagyon sok a dolga, azonkívül erősen igénybe veszi a folytonos vándorlás egyik helyéről a másikra, úgy hogy örül, ha meg tud küzdeni a maga gyermekeért. Ha az első gyermek még nem tudja a maga lábán követni az anyját és nem tud magáról gondoskodni, bizony így is leggyakrabban elpusztul a fáradalmaktól.

Általában a vad népek egyező vonása, hogy a nőt nem tekintik egyenrangúnak a férfival, azt megvetik, úgy csereberélik, mint egyéb használati tárgyaikat. Amerika egyes vidékeiről feljegyezték, hogy egykor az anyák annyira elkeseredtek rossz sorukon, hogy elpusztították leánygyermeküket, nehogy olyan nyomorult életük legyen, mint amilyen az övék volt. Charlevoix szerint e népek szaporodási menetét károsan befolyásolja az, hogy a nők fiatal éveikben már igen változatos nemi életet élnek, továbbá, hogy az anyák évekig szoptatnak, s ez idő alatt nem laknak együtt férjükkel, sokat és nehezet dolgoznak, ha nyomorék gyermekük születik, azt kiteszik, ha pedig ikrek jönnek a világra, akkor a gyengébbet elpusztítják.

A Csendes-óceán déli szigetvilága valóságos paradicsom, azonban bizonyos határon túl ez sem tudja eltartani a rajta élőket. Ezek a benszülöttek nem voltak kaphatók intenzív munkára, állandó viszálykodásban éltek egymással, és hogy minél alaposabb legyen a munkájuk, meg is ették a harcban elesett ellenséget. Ezek a népek a bő szaporaság ellensúlyozásául korán kitermeltek olyan szokásokat, amelyek alkalmasak voltak csökkenteni a lakosságot, ami egyúttal megkönnyítette megélhetésüket. Ilyen volt a szüzesség megszentelése, amikor a szüzeket vallásos keretben maguk felett állóknak tisztelték, de népességgkorrlátozó célt szolgált a nőtlenség, a leányok megrontása, a fiúk kiherélése, a késői

házasság, vagy azoknak a leányoknak a megbüntetése, megvetése, akik korán lettek anyákká.

Külön érdekességű az a szokás, amelyre először a misszionáriusok hívták fel a kultúrvilág figyelmét. 1773-ban Anderson orvos, aki Cook kapitányt utazásaiban elkísérte, figyelte meg és írta le részletesen Tahiti és a szomszédos apró szigetek életét. Bennünket közelebbről azért is érdekel Anderson megfigyelése, mert az az érzésünk, hogy a modern Európa mai életét 200 évvel ezelőtt egyszer már lepergették a polinéziai szigeteken.

A primitív embereknél az érzékiség az a tünet, amely egész gondolatvilágukat mozgatja. Éppen ezért a házasságot nagy külsőségek között ünneplik meg. Nem úgy a tahitiak. A vőlegény felkeresi a menyasszony apját, ad neki valami ajándékot és ezzel megszerezte a jogot az általa kiszemelt leányhoz. Azonban ezt az alkuszerű megkérést egyik sem tekinti véglegesnek, inkább beleegyezésnek, hogy az eddigi viszonyt szülői felügyelet mellett folytathassák. Ha azután a leány apja egy bőkezűbb férfira akad, akkor megparancsolja a leányának, hogy hagyja ott az urát és költözzék át a másik férfihoz, ha pedig a férfi unja meg az asszonyt, akkor egyszerűen hazaküldi. Elkövetkezik azonban az az idő, hogy a nő gyermeket szül. Ez az esemény a férfit bizonyos elhatározás elé állítja. Amennyiben nincs ínyére a gyermek, úgy jogában áll egyszerűen megölni, de megteheti azt is, hogy otthagyja az asszonyt gyermekével együtt. Lehetséges azonban, hogy csak az újszülött volt útjában, ilyenkor a gyermek eltemetése után folytatják a régi együttélést. De ha az apa nem pusztítja el a gyermekét és megtűri őt anyjával együtt a házában, akkor e ténnyel a házasság véglegesnek minősül. A lehetőségek azonban még ekkor sincsenek kimerítve, mert a férfi bármikor hozhat egy fiatalabb feleséget az első mellé.

Mindez azonban nem tette volna híressé Tahitit, ha nem lett volna egy olyan szokás divatban, amely ismeretlen máshol. Élt ezen és a környék szigetein egy szekta, amelyet az arioiak vagy eareeoiak titkos társasága néven ismerünk. A gyülekezetnek férfi és nőtagjai voltak, abba mindkét nemből lehetőleg csak a szépeket vették fel, akik ezen egyesülés keretében éltek le ifjúságuk szerelmi mámorát. A társaságnak egy alaptörvénye volt: tagjainak nem lehetett gyermeke. »Ha egy eareeoie nő gyermeket

szül, egy vízbe mártott vászon tétetik annak szájára és orrára, amely megfojtja.« Tahiti és a környező szigetek társadalmát három elem alkotja: 1. a nemesség (arii), akik az ország legnagyobb részének voltak a tulajdonosai és akik közül a törzsfőnökök kikerültek. Földjeiket a jobbágyok (manahune) művelték. 2. A szabad földbirtokosok (raatira), tulajdonképpen parasztok, akik birtokukat örökölték, de iparosok is lehettek, ők voltak az alfőnökök. 3. A minden jog és földnélküli dolgozó jobbágyok.

Az arioi társaság mind a három kasztból gyűjtötte tagjait, azonban a földbirtokos középosztály, miután a szekta fenntartása az ő bőrükre ment, de azon ellentétből kifolyólag is, amely köztük és a nemesek között fennállott, nem igen lépett be, úgyhogy a tagok a nemesség és a jobbágyság soraiból kerültek ki. A társaság megismertette tagjaival a háború és az alvilág istenének titokzatos történetét, amelynek hét fokozata volt. A legalsó fokozatot alkották az énekesek, mesemondók és színészek, akik a népnek előadásokat mutattak be. Ezt a fokozatot a jobbágyok alkották, de tehetségük révén elérhették a legmagasabb polcot is. Szemben a jobbágyokkal, a nemesek rögtön a legmagasabb fokozatba kerültek, ők képezték ki a katonákat, de a színjátékokban csak mint nézők vettek részt.

Időnként a társaság feldíszített hajóin kirándult a szomszédos sziget törzsfőnökéhez, ahol nagy szeretettel és fényes vendégséggel várták már őket. A lakoma költségeit a szabad földbirtokosoknak (raatira) kellett kiizzadniok. A társaság célja volt az elszórt apró szigeteken a faj közösséget ébren tartani, őket a legaktuálisabb eseményekkel megismertetni és kulturális szükségleteiket gyarapítani. Rendeztek ilyenkor párviadalokat, színielőadásokat, bemutattak táncokat stb. A színielőadások az istenek életét, szerelmét, hőstetteit, szenvedéseit tartalmazták.

Nem kétséges, hogy a leírt szokások megzavarták a szaporodás menetét és ha a missziók hatására 1815-ben nem oszlatják fel a társaságot, azóta kipusztult volna az ottani lakosság. Bennünket népesedéspolitikai szempontból az érdekel, hogy mi lehetett ezen kirívó szokás oka?

Jóformán minden ókori, illetve műveletlen népnél megengedett dolog a gyermekek megölése, és mégis azt látjuk, hogy e szokás ellenére az illető népek nem fogynak, hanem szaporodtak:

mert az a tudat, hogy a gyermekéről csak akkor kell gondoskodnia, ha az neki tetszik, vagy ha nincs terhére, felbátorítja az embereket a házasságra. Ha azután az együttélésnek következményei lesznek és megszületik a gyermek, még a legvadabb szülőben is felébred a szeretet, amely megakadályozza a gyermek elpusztítását. Úgy látszik az arioiakon oly mértékben lett urrá a vallási misztikummal szentesített erotikum, hogy az képes volt elnyomni a szülői szeretetet is. Egy további ok lehetett a büszkeség. Ismeretes pl. Indiából, hogy milyen döntő jelentősége van annak, hogy ki milyen kasztból született. Az arioi társaságban paradicsomi állapotban élt együtt mind a három kaszt. A szerelmi együttes nem ismeri a rangot, de azt már nem akarja eltérni, hogy ilyen kevert együttélésből született gyermek meg is maradjon. Mintha csak korunkat látnók, amikor az előkelő ifjú minden követ megmozgat, hogy a hozzá nem illő kaland következményeit eltüntesse.

Elhatározóan esett a latba a gazdasági helyzet is. Tahitiban abban az időben nemcsak az emberáldozat volt gyakori, de a háború is. Szükséges rossz volt a harc, mert annyian voltak a sok apró szigeten, hogy nem fértek el egymástól. A győzők nemcsak a legyőzötteket ették meg, de elhajtották marháikat, disznóikat és elvittek minden fellelhető élelmet. 1791-ben Vancouver kapitány arra a meglepő felfedezésre jutott, hogy összes 1777-beli ismerősei meghaltak a szakadatlan háborúban és a gyakori éhínségben. 1773-ban olyan nagy volt a nyomor, hogy nem tudtak olyan árat igényelni, amelyért a bennszülöttek megváltak volna élelmüktől. Azt írja Anderson, hogy olyan nagy az ínség, hogy állandóan lesik a kikötő hajókat és a leölt disznók beléért) segítenek a mészárosoknak. Mindehhez hozzávehetjük, hogy a túlnépesedés folytán a nemesi családok fiai már nem tudtak elhelyezkedni rangjukhoz illően. A legidősebb fiúra szállott a törzsfőnöki rang és a vagyon, a másodszülött pap lett, de a többi számára kilátástalan volt az élet.

Az arioiak emberáldozatot mutattak be Oronak, aki nemcsak hadúr, de az alvilág istene is, ő a lelkek ura a halál után. Az arioiak vallási miszticizmusuk szerint azért áldozzák fel gyermekeiket, hogy megnyerjék Oro jóindulatát, amelynek révén a halál után részesei lesznek az örök boldogságnak. Felmerül a kérdés, hogy miért kedveskedtek éppen emberáldozattal? Az arioi társaság

bevallott célja a szerelem. Az alapítók érezték, hogy ezen vágyukat el kell kendőzniök és evégből eszelték ki a vallási színjátékot. De az érzékiség világát élő embernek amúgy is útjában volt a gyermek, mert az öregség érzetét az új generáció megpillantása váltja ki és ezt a borús gondolatot ki kellett küszöbölni. Ha a gyermeket feláldozzák, az egyén fiatal marad, sőt halhatatlanná válik. Ezen vallásfilozófiával sikerült úgy befolyásolniok az arioiak lelkét, hogy a szokást minden gondolkozás nélkül nemcsak megnyugodva, de örömmel követték.

A legtöbb nép vagy vallásalapító felismerte a nagyszámú népesség előnyeit és minden igyekezete arra irányult, hogy a maga fajtáját erősítse, az ellenséget pedig gyöngítse. Meunak, a hindu törvényhozónak rendeletében olvassuk, hogy »A fiú által a férfi győzelmet nyer minden nép felett.« Az özvegynek bizonyos esetben még azt is megengedik, hogy legyen egy fia a meghalt férj fivéréől vagy valamely erre kijelölt rokonától.

A kínaiaknak két céljuk van a házassággal: 1. hogy örökössé tegyék az áldozatot atyáik templomában, 2. a faj szaporítása. Az idősebb fivér akkor is kötelességének érzi felnevelni és kiházasítani a fiatalabb gyermekeket, ha semmit sem örökölt az apától, nehogy kihaljjon a család és az elődök meg legyenek fosztva attól a tisztelettől és áldozattól, amely utódaiktól őket megilleti. Kínában az apa mindig egyenlően osztja fel a birtokot gyermekei között, úgyhogy mire a harmadik nemzedékhez jut, elmorzsolódik. Ismeretes Kína túlsúfoltsága, amelynek következtében a kuli a leg-minimálisabb életfeltételeket sem tudja magának biztosítani és nagy nyomorában gyakran vetemedik arra, hogy eladja fiát, sőt feleségét is; az anyák kiteszik, vagy vízbedobják gyermekeiket, ami azonban nem akadályozza meg a további gyermekrajok születését. Bár Kínában a házasságkötés a szülők kizárólagos hatalmi jogköre, úgyhogy az esküvő napjáig a menyasszony és vőlegény nem is ismerik egymást, ezek a házasságok semmivel sem rosszabbak mégsem, mint az európaiak szerelmi házasságai. Sem Kína túlsúfoltsága, sem a nyomor, sem a föld állandó aprózódása, sem a gazdasági anarchia nem tudta megszüntetni a kínaiak szaporodását.

A történelemben szerepet játszott nagy népekről tudjuk, hogy a hatalom és a nagyság népük számával emelkedett vagy süllyedt. Ismeretes, hogy Egyiptom akkor került a lejtőre, amikor

Nubia elfoglalásával elfogyott az ellensége. A kényelmes jólétben a családi tűzhelyet felcserélték Isis templomával. Herodotos írja, hogy amikor Psammetich király a szittyákat ajándékokkal visszatérésre bírta, azok nem hagyták el mind az országot, hanem egy részük kirabolta a szerelem istennőjének a templomát, ahol a katonák örök időre szóló asszonybetegséget szereztek a templomban tanyázó kóbor nőktől. Amikor a zsidók befolyása nagyon fullasztó volt már és az őslakók nyugtalankodtak, a fáraók nem karddal üzték ki őket, hanem kifinomult eszközökhöz folyamodtak. A fáraó elrendelte, hogy a bábák pusztítsák el a zsidó újszülötteket. Ismeretes, hogy Kleopátra ősei hét generációra visszamenőleg testvérek voltak, hogy megőrizték kifinomult vérük tisztaságát.

Mózes fájának megmentése végett hagyta el Egyiptomot és a hosszú vándorlás alatt népét valósággal átgúrta és megtisztította az egyiptomi ragálytól. »A ti fiaitok paráználkodásikért bujdosók lesznek a pusztában negyven esztendeig, amíg meg nem emésztetnek.« Ennek a megifjított és megnemesített népnek azután úgy ő, mint utódai olyan törvényeket hoztak, amelyeknek nem volt más rendeltetése, mint a faj hatalmának növelése és a zsidó nép szaporítása.

Tacitus örökíti meg a germánok ama szokásait, amelyek a mai napig tartó fennállásukat biztosították, hogy a gyermekek számát korlátozni és halálra vinni a férj vérének bármely részét, gyalázatosnak tekintették. Az erényes szokásnak nagyobb a hatalma, mint másutt a törvénynek. Minden anya maga szoptatja gyermekeit és nem adja a szolgák és dajkák kezére. Az ifjak későn kezdik a nemi életet és így az ifjúság idején kimerülés nélkül mennek át. A lányok ugyanígy. Ugyanazt az életkort és ugyanazt a teljes kifejlődést kívánják meg mind a két nemtől és a gyermekek öröklik szüleik erejét. Ha túlsokan vannak már egy területen, akkor felosztják magukat három részre, amelyben egyformán vannak nemesek, köznép és szegények. Azután sorsot húznak és amelyik részre a véletlen esett, elhagyja hazáját és elmegy szerencsét próbálni. Ezek a tiszta erkölcsű, viharhoz edzett germánok állandóan küldözték rajjaikat délre, amíg a római birodalom meg nem dőlt. Ez a vándor és telepítő tevékenysége nem szűnt meg a németységnek a későbbi idők folyamán sem és ez biztosította nemzetének a hatalmat és dicsőséget.

III. GÖRÖGÖK, RÓMAIAK, KERESZTÉNYSÉG

A népesedés menetének irányítására szolgáló kiforrott és írásos elgondolásokat találunk már a *görögöknél* is, akiknél azonban éppen úgy divatban volt az újszülöttnek útból való elte vese, mint az előbb felsorolt népeknél. Hesiodos Kr. e. a VIII. században ajánlja már a gyermekek számának korlátozását. Solon csak a fennálló szokásjogot szentesítette, amikor törvényesen engedte meg a gyermekek kitételét. Solont itt két ok bírhatta erre a lépésre: 1. hogy megakadályozza a túlságos elszaporodást, amely elégedetlenséget okoz, 2. hogy a terület eltartó képességéhez arányítsa a rajta élők számát.

Plato (De Legibus V.) abban az államban, amelyet törvénykönyvében elképzelt, a szabad polgárok számát 5040-ben állapítja meg. Ezt a számot pedig úgy képzeli el állandósítani, hogy a családfő kiválasztja fiai közül az utódot, akinek örökségül hagyja a földet. A leányait a törvény szelleme szerint férjhezadja, többi fiait pedig szétosztja azon családok között, akiknek nincsenek gyermekeik. Azonban, ha a gyermekek száma akár túl sok, akár túl kevés, az előljáróságoknak intézkedniök kell, hogy a családok száma 5040 legyen. További teendőként azt írja elő, hogy a születéseket, ha nagyon szaporák, apasztani kell gyalázati jegyek osztogatásával, ha pedig gyérek, akkor tisztségek adományozásával bátorítólag kell közbelépni aszerint, hogy mit kíván az adott helyzet. Republicájában úgy kívánja, hogy a tehetséges férfiakat a legkiválóbb nőkkel, a gyenge minőségűeket a korlátoltabb nőkkel házassítsák össze. Az előbbieket gyermekeiket fel kell nevelni, az utóbbiakét el kell pusztítani. A házasságok számát a tanács állapítja meg az állam terményeihez és szükségleteihez viszonyítva. Ha betegség, háború megritkította soraikat, akkor növelni kell a házasságokat, ha elemi csapások nagy pusztításokat okoztak, akkor apasztani kell. Az értékes szülők gyermekeit dajkák nevelik fel, a buta szülők gyermekeit és a nyomorultakat ismeretlen helyen el kell temetni. A férfiak 30—55, a nők 20—40 éves korukig lehetnek a gyermekek nemző szülei. Ha a szülők elhaladták ezt a kort, élhetnek ugyan házasságban, de gyermekük nem lehet, azonban ha mégis megszületne egy élő gyermek, akkor azt éppen úgy ki

kell tenni, mintha a szülők nem tudnák eltartani. Ha a leírt korhatár előtt születnék egy gyermek, vagy pedig az előírt időben ugyan, de a tanács házassági engedélye és szertartása nélkül, akkor ezen pusztán kéjvágy szülte gyermeket el kell pusztítani, a szülőket pedig ki kell pellengérezni.

Aristoteles elgondolása lényegesen realisabb, mint Platóé. Ő a házasság helyes idejét a férfiaknál 37, nőknél a 18. évben állapítja meg úgy, hogy a felső határ a férfiaknál 50—55-ik életév legyen. Aristoteles ugyanis azon meggyőződésben volt, hogy a fiatal vagy nagyon öreg férfiak gyermekei testileg és szellemileg tökéletlenek. Bár Aristoteles azért, hogy a férfiak házassági korhatárát a 37. évre tolja ki, nagyon csökkenti a házasságok számát, mert mindig kevesebb a 37 éves férfiak száma, mint a 18 éves nőké, még itt sem enged meg korlátlan számú újszülöttet, hanem koraszülés bevezetését rendeli el, ha a nő megszülte volna már a megengedett számú gyermeket és újra teherbe esnék. Támadja Platót, aki a föld nagyságát egyenlővé tette, de ugyanakkor nem szabta meg a gyermekek számát. Egy rendes államban a lakosság növekedése maga után vonja a földbirtok apróbb eldarabolását, azonban ez Plato államában, ahol a föld nagysága állandó és érinthetetlen, nem lehetséges és így az ő számfeletti gyermekei vagyontalanok lennének. Éppen ezért szabályozni kell a születéseket, mert ha szabadjára engedik a polgárokat, hogy annyi gyermekök legyen, ahány nekik tetszik, annak szegénység lesz a következménye, a szegénység pedig anyja a rosszaságnak és a lázadásnak. Eme elgondolás alapján korlátozza a születéseket a korinthuszi Pheidon, de a vagyont nem egyenlősítette. A chalcidoni Phaleas figyelmeztet arra, hogy aki a vagyont szabályozni akarja, annak ugyanazt kell tennie a gyermekekkel is.

Elítéli Aristoteles Sparta örökösödési törvényeit, amely azt eredményezte, hogy a föld néhány ember kezében halmozódott fel, aminek az lett a következménye, hogy az ország elnéptelenedett. Ezen baj orvoslására a Lykurgost megelőző királyok idegeneket hoztak be az országba, hogy legyen emberük a folytonos háborúhoz. A Taigetos hegyén csak a nyomorultak és satnyák pusztultak el, a helytelen vagyoneloszlás következtében azonban elfogyott az ország is. Aristoteles rámutat arra, hogy a lakosság legjobb szaporító eszköze a helyes vagyonmegosztás. Spártában

az a férfi, akinek három fia volt, mentes volt az éjjeli őrség alól, akinek négy volt, az nem viselt semmiféle közterhet. Ezek az intézkedések csak a szegénységet növelték, mert megfelelő vagyonarányosítás nélkül az ilyen rendelkezés nem eredményez számottevő szaporulatot.

Míg a görögöknek az okozott gondot, hogyan akadályozzák meg kis területükön a lakosság túlságos elszaporodását, addig az expanzív szellemű *rómaiak* éppen ellenkezőleg azon törték a fejüket, hogyan tudnák a római polgárok számát emelni. Ezt a célt szolgálja már Romulus törvénye is, amely megtiltotta, hogy kitegyék a gyermeket hároméves kora előtt. A rómaiak azonban azelőtt is ritkán éltek ezen jogukkal, mert csak akkor pusztították el az újszülöttet, ha nyomorék volt, vagy pedig olyan jelentéktelen volt a háborús veszteségük, hogy az új generáció elhelyezkedése nem látszott biztosítva. Természetesen abban az időben már, amikor Róma nagy területeket tartott megszállva, régen feledésbe ment ez a durva szokás, mert a leigázott népek állandó megfélemezése rengeteg katonát kívánt. Törvényes gyakorlat volt, hogy olyan családapák, akiknek háromnál több gyermekük volt, állami segélyben részesüljenek. Dio Cassius oly törvényt visz keresztül, melynek erejénél fogva mindazon családapák, akiknek több gyermekük volt mint három, a stellati és a campania-beli római állami birtokból tíz jugerum (2.5 hektár) földet kap. A Grachus-féle javaslat szerint minden családfőnek, minden gyermeke után az ager publicusból a rendes 500 jugerumon felül még 250 jár, de 1000 jugerumon felül senki sem kaphat, hogy a vagyon fel ne halmozódjék. A nötlenséget pénzbüntetéssel sújtották, amelynek kiszabásánál a censorok intették a népet »de ducendis uxoribus, de prole augendo«. Az első büntetést 351-ben mondották ki Camillusra. Tudjuk, hogy a második pun háború idején Róma még igen népes volt és Traján, illetve Augusztus császár nem is a háborús emberveszteségek következményeként hozta hármas törvényét, hanem a gyermekkorlátozás divatjának ellensúlyozására. Kr. e. 18-ban lépett érvénybe a hármas törvény: 1. Lex Julia sumptuaria (a fényűzés korlátozása), 2. Lex Julia de adulteriis et pudicitia (a házasságtörésről és erkölcstelen életről), 3. Lex Julia de maritandis ordinibus, majd Kr. u. 9-ben a Lex Popea Pappae, amely bírsággal sújtja a gyermektelenséget.

Jellemző az eme időtáji előkelő római felfogásra Metellus Numidius censor beszéde: »Ha lehetséges volna egyáltalán megélni feleség nélkül, rögtön megszabadítanánk magunkat ezen nyúgtól; de mivel a természet törvényei úgy rendelték, hogy sem velük nem élhetünk boldogan, sem nélkülük nem tarthatjuk fenn a fajt, inkább kell ügyelnünk biztonságunkra, mint múltó gyönyöreinkre.« Mommsen írja történetében, hogy »Házasságot nem az utód, de kizárólag a nyilvános érdek kedvéért kötnek«. Hova tűnt az az idő, amikor a romulusi törvények értelmében joga volt a családapának megölni a feleségét, ha házasságtörésen érte, ha gyermekcsempészést követett, ha hamis kulcsot használt vagy bort ivott?

Amikor a föld egyenlő eloszlása latifundiumokká növekedett, a gazdag patriciusok a földművelést rabszolgákkal végeztették, maguk pedig a harctereken növelték hazájuk hatalmát. A folytonos távollét és harc elszoktatta őket a földműveléstől és később az otthon, a földbirtok nem szolgált más célt, mint megszokott tivornyatanyát a háborúból visszatért gazdának. A nagybirtok tette tönkre Rómát: latifundia perdidere Italiam, írja Tacitus. Az olcsó munkaerő nem képzelte gazdasághoz és hatalomhoz jutatta a főnemeseket, akiknek asztalán a lucullusi lakoma jelentette a jólét féktelenségét. Ugyanekkor a római polgár elől elvették a rabszolgák a megélhetést. A munkát nem találó római polgárt a kényszer vitte el katonának, ahol nemcsak megélhetése látszott biztosítva, de számított olyan állásra érdemei fejében, amely kiemelte őt nyomorult helyzetéből. A férj távolléte már magában is apasztotta a születések számát, de ehhez járult még, hogy az otthon maradt asszony kárpótlást keresett férje elmaradásáért, a harcból visszatérő férj pedig a feldúlt családi tűzhelyet találta. A tobzódó gazdagság és az elkeseredett nyomorúság olyan társadalmi etikát termelt ki, amelynek a panem et circenses csak tünete volt és amelyet sem búzaosztással, sem cirkuszi játékokkal nem lehetett megoldani, miként nem szünteti meg a vajúdo Európa mostani kérdéseit sem a munkanélküli segély.

A vagyonnak ez a kirívó és szertelen felhalmozása kifejlesztette a luxust, meglázította az erkölcsöket. Hiába volt minden igyekezet, hogy megakadályozzák e szokásoknak elterjedését, a nép elleste nemeseknek életmódját, gyermekkorlátozó lett ő is és ezzel megásta a birodalom sírját. Annyira el volt terjedve az

előkelő rómaiak között az egyke, hogy olyan férfiak, akik súlyt helyeztek örökségükre, külön öröket állítottak a terhes nők mellé.

A gyermektelen az Örökségből csak a felét kapja, az atya köteles kiházásítani a gyermekét, a nagy gyermekáldás kitüntetéssel jár, az apa a megállapított kor előtt is elnyerhet hivatalt, ha háromnál több gyermeke van, az apa személyes terhei megkönnyülnek, Rómában 3, Itáliában 4, a tartományokban pedig 5 gyermek után. Tehát a rómaiak már látták, hogy a városiasodás csökkenti a gyermekszámot. Caesar megrövidíti a katonáskodás idejét, hogy kedvezzen a házasságnak és megtiltja, hogy házasulandó korban levő férfiak 3 évnél tovább legyenek távol egyfolytában Itálián kívül. Nero és Traján a gabonaraktárakban 5000 fiúgyermeket helyezett el, Antonius Pius (Kr. u. 150-ben) már leányokat is nevelt fel. A rabszolgaság megszüntetése és a polgárok földhöz jutása mindenesetre sokkal eredményesebb lett volna, mint a sok törvény, amelyet mindenki lemosolygott, azonban a földbirtokosok hallani sem akartak ilyen reformról, így 476-ban megszűnt az a Róma, amelyet saját fia ítélt halálra.

A régi Rómát a kereszténység töltötte meg újra tartalommal. Vájjon, hogyan alakult volna a világ sora, ha Krisztus nem egy olyan társadalmat talál, ahol leölt rabszolgákkal etették a halakat, hogy ízletesebb legyen a húsup, hanem egy cézárkorit? Vájjon akkor is Földközi tenger körüli centrumából indította volna meg azt a vallási hadjáratot, amely gyökeresen alakította át Európa népének gondolkozásmódját? Egy érintetlen erkölcsű nomád nép semmi esetre sem lett volna olyan alkalmas az új tanok elterjedésére, mint a nagy és kiépített közigazgatási rendszerrel kormányzó római birodalom. Keresve sem lehetett volna alkalmasabb területet találni az új tanok elterjedésére, mint a latin birodalmat, amelynek túlfinomult kultúrája valósággal leste az újszerűséget, amilyent a krisztusi tanok is hirdettek. A kereszténység kemény szavai nemcsak új életet teremtettek, hanem a meglévőt is valósággal átfőrtötték. A Colosseum szátkás fakeresztje nemcsak a megváltozott idők jele volt, hanem olyan jel, amelytől felszabadultak a rabszolgák, megszűnt a gyermekek és betegek kitétele, vége lett az önistenítésnek és megszületett a testvéri egyszerűség. A lenézett család és a gyermek szentségi rangot nyert, megtelt újra hittel, szeretettel és gyermekkel.

A népvándorlások pusztításai, a folytonos háborúk és járványok miatt amúgy is gyéren lakott Európában nagy szükség volt a katonákra és a munkás kézre. In multitudine dignitas regis — a királynak tekintélyt népének sokasága kölcsönöz — volt az uralkodó elv. A krisztusi tan, amely szerint: »Ne aggódjatok éltetekről, mit egyetek, se testetekről mibe öltözzetek . . . Tekintsétek az égi madarakat, ezek nem vetnek, nem aratnak, sem csűrökbe nem gyűjtenek és a ti mennyei Atyátok táplálja azokat. Nem vagytok-e ti azoknál becsebbek? . . . Keressétek azért először Isten országát és az ő igazságát és ezek mind hozzáadatok nektek«, nem törődött népesedési kérdésekkel, mert ennek szabályozására egyedül az Istent tartotta illetékesnek. A jobbágy hőiesen viselte nyomorúságát és mert annyija mindig volt, hogy éhen nem halt, nem is jutott eszébe perbeszállni az Istennel.

IV. LIBERALIZMUS, MALT HUS, FRANCIAORSZÁG

A középkor gazdasági rendszerének átalakulása a XVIII. században fejeződik be. Kapóra jött a sűrű népesség a merkantilizmusnak, megérezte előre a profitot, amelyhez a népsűrűség juttatja és minden erejével erősítette azok táborát, akik tagadták a túlnépesedés veszélyeit. Az *optimisták* sorában találjuk a sűrű népesség előharcosát, Mirabeau grófot, ott hadakozik Rousseau, Süßmilch, Sonnenfels, Justi, Sir William Temple, Ricardo stb. »Az optimizmus végtét képviseli Godwin, aki Political justice c. művében (1755) fektette le nézetét, amely abban az időben nagy izgalmat keltett Angliában. Dicsőíti a minden kényszernélküli, egyszerű életet, ahol nincs büntetőbíró és ahol a gazdasági javak egyenlően oszlanak meg az emberek között, ahol a kultúra olyan nagyszerű lesz, hogy alig kell majd dolgoznia az embernek és mégis minden könnyen és bőséggel lesz. Az ember nemcsak a természet akadályait küzdi majd le, hanem állati ösztöneit is. A kultúra a végtelenségig fog tökélesedni és éppen ezért bátran szaporodhatnak az emberek, mert a tudomány mindig fog annyi élelmet előállítani, amennyire az embereknek szükségük lesz. Bár a földgömböt nem

tudjuk majd megnagyobbítani, ha zsúfolásig lesz tele emberekkel, de ezen nem kell búsulni, mert az ember fokozatosan szabadul fel a test rabszolgaságából, szellemi képességei annyira kifejlődnek, hogy a test vágyai el fognak némulni. A végén a tisztán szellemi vágyú emberben elsorvad a nemi ösztön, megszűnik a szaporodás és a földön csupa boldog emberek fognak lakni. Mivel addigra az orvostudomány felfedezi a halál bacillusát is, ezek az emberek örökké fognak élni.

Ezeknek a fantasztikus, sokszor csak anyagi érdektől sugallt megnyilatkozásoknak zűrzavarában mutat járható utat a liberalizmus, amely Smith Ádám: Vizsgálódás a nemzeti vagyonság természetéről c. munkájában (1776) lát napvilágot. Smith felfogását alábbi három tételben fekteti le. 1. A nemzeti gazdaság forrásának elsősorban a munkát tekinti, habár mellette a természet és a tőke jelentőségét is elismeri, 2. az anyagi boldogulást az egyénre és nemzetre vonatkozólag az egyesek versenyére vezeti vissza, amely azonban csak teljes gazdasági szabadság mellett fejlődhetik, 3. az egyén gazdasági tevékenységének főrugóját az önérdekben találja, amely azonban a verseny mellett olyan irányt nyer, hogy összhangba jut a közérdekkel. Smith azt állítja, hogy az egyén és a nemzet felvirulását nem a bűnnek, hanem az önérdeknek köszönhetjük. A felfelétörés ösztöne nem bűn, hanem egy erő, amelyet a Teremtő azért oltott az emberbe, hogy mozgatója legyen minden gazdasági tevékenységének. Ha követi az ember a természet ösztönét, akkor saját érdekét is szolgálja és a Teremtő szándéka szerint jár el. Ha minden ember keresni fogja a maga érdekét, a vagyoni gyarapodását, akkor boldog lesz az emberiség, mert hiszen a nemzetet is az egyes egyének alkotják. Ha nem értük el a gazdagságnak és a jólétnek azt a fokát, amelyet áhítotunk, annak az oka, hogy nem követtük természetes ösztöneinket. Minthogy a Teremtő az emberi ösztönök útján maga szabályozza a gazdasági életet, nem szabad beleavatkozni a dolgok menetébe. (Liberalizmus.) Az állam gondoskodik a közbiztonságról, de ne szóljon bele a gazdasági életbe, hadd irányítsa az egyén teljes szabadsággal a maga ügyét.

A pozitív irányt mutató új gazdasági átalakulás a nyugat-európai államokban csakhamar olyan új kereseti és vagyonosodási lehetőségeket teremtett, amely a születések növekvő számában is

megnyilvánult. Az optimista világnézet kedvező volt a munkaadónak, mert a sok és olcsó munkaerővel gyorsan növelhette vagyonát, de megtalálta a számítását az alkalmazott is, aki sokkal jobb kereseti lehetőségeket talált így, mint amilyen viszonyok között élt a múltban.

Bár ebben az időben a prosperitásnak csak halvány körvonalai bontakoztak ki, mégis az elgondolás maga is elegendő volt arra, hogy megszülessék Malthusnak aggodalommal teli könyve. A népesedéspolitikai gondolkozás modern úttörője, *Malthus Tamás Róbert* 1766 február 14-én született Rookeryben, Surrey grófságban. 1784-től a cambridgei egyetem Jézus kollégiumában nyelvi, irodalmi és történelmi tanulmányokkal foglalkozott, majd 1797-ben, atyja birtokán, Albury lelkészévé választották. Nevét 1798-ban tette ismertté, amikor Godwinnak válaszolt egy röpiratban. Malthus aggodalommal szemlélte a Godwin, Smith és Ricardo munkássága nyomán keletkezett optimizmust és 1798-ban adta ki »*Tanulmány a népesedés törvényéről*« (An Essay on the Principle of Population etc.) c. munkáját, amelyet a későbbi kiadások alkalmával lényegesen átdolgozott. 1826-ban jelent meg a mű hatodik kiadása. Malthus 1834 december 23-án halt meg Saint Catherine-ben, egy fiú és egy leány gyermeket hagyott hátra.

Malthus tanulmányában kárhóztatja a kritikátlan optimizmust és feltárja a rideg valóságot. Rámutat, hogy az embernek keservesen meg kell küzdenie a földi jóléért és nem szabad ilyen hamis illúziókkal családalapításra ösztönözni az embereket. Tagadja, hogy a kultúrával csökken az emberek szaporodási ösztöne. A Malthus által megfogalmazott három törvény így hangzik:

»1. A népesedés szükségszerűleg korlátozva van az élelmiszerek által.

2. A népesség mindig növekszik, ahol az élelmiszerek szaporodnak, hacsak valami igen hatalmas és szembeszökő akadály által nincs gátolva.

3. Ezen akadályok és azon akadályok, amelyek visszaszorítják a szaporodás nagyobb erejét és eredményét egy színvonalon tartják az élelmiszerekével, az erkölcsi önmegettartóztatás, bűn és nyomorra vihetők vissza.«

Első tételét úgy magyarázza, hogy »A természet azon törvényénél fogva, amely a táplálékot szükségessé teszi az ember életére, a népesség tényleg sohasem szaporodhatik túl a táplálék legalacsonyabb mennyiségén.« A táplálék megszerzésének a gondja, a nyomortól való félelem, a legnagyobb akadálya a népesedés korlátlan növekedésének. »A népesedés, ha nincs gátolva, megkét-szereződik minden huszonöt évben, vagyis növekszik mértani arányban.« A világosabb megértés kedvéért ezt úgy szemlélteti, hogy míg a létfenntartási anyagok csak számtani haladványban 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 nőnek, addig az emberi szaporodás mértani haladványban 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256 növekedhetik, mert a nemi vonzalom a férfi és nő között szükségszerű és meg is fog maradni. Azonban a természet az ő köteles gondosságával megakadályozza, hogy több legyen az ember, mint amennyit a föld el bír tartani. A népesedés *végleges* akadálya az élelem hiánya, azonban az éhhalál esetét kivéve, sohasem közvetlen akadály. »Közvetlen akadály mindazon szokásokban és mindazon betegségekben található fel, amelyek az élelmiszerek elégtelenségéből származnak.« A népesedés akadályai lehetnek előzetesek és ténylegesek.

Előzetes akadály az ember azon szellemi képessége, amely a távolabbi következményeket mérlegeli, egyúttal fontolóra veszi, hogy képes lesz-e eltartani azt a sarjadékot, amelyet házassága útján a világra hoz? »A házasságtól való tartózkodást, amelyet nem követ rendetlen kielégítés, erkölcsi önmegtartóztatásnak (moral restraint) nevezhetjük.« Az ilyen férfi megvizsgálja, hogy nem fogja-e társadalmi állását károsan befolyásolni a házasság, vagy nem lesznek-e ezáltal nagyobb nehézségei, amelyek erősebb munkára kényszerítik. Ha csak az alapít családot, aki nemcsak el tudja tartani családját, de biztosítani is tud nekik az övéhez hasonló társadalmi állást, az biztosan elkerülheti a bekövetkező bünt és nyomort. Mindezt nem bűnös úton, hanem ideális étellel kell elérni, amikor uralkodunk természetes ösztönünkön és egy későbbi jólét reményében -vállalni kell egy átmeneti, boldogtalan állapotot.

A *tényleges* akadályok szerfelett változók és közrejátszik minden ok, származzék az akár bűnből, akár nyomorból, amely megrövidíti az emberi életet. Ide tartozik az egészségtelen foglal-

kozás, nehéz munka, az időjárás ártalmi, szegénység, rossz táplálkozás, nagy városok, kicsapongás, betegség, háború, éhhalál stb.

Malthus tanulmánya négy könyvre oszlik, ahol fenti tételeit igyekszik megfelelő irodalmi példákkal és következtetésekkel alátámasztani, ő a népesedési kérdést tisztán gazdasági vonatkozásúnak látja és erre építi fel társadalmi etikáját is. Azóta másfél század telt el, amely idő gazdasági jóléte eltemette a népesedési gondokat és csak Európának nagy nemzetiségi versengése, majd a szerencsétlen világháború nemzetiségi és gazdasági válsága támasztja fel újra a népesedéspolitikai irodalmat.

Malthus a túlnépesedéstől félti az emberiséget, azonban ez irányú aggodalma teljesen alaptalan volt, mert jóllehet az akkori 170 milliós Európa ma 480 millióra gyarapodott, inkább terménybőséget, mint hiányt észlelünk. Bár egyes helyeken tényleg van bizonyos relatív túlnépesedés, amelynek következményei napjainkban éreztetik is hatásukat, azonban ez a zavar nem a termények elégtelensége folytán állt elő, hanem az egyenlőtlen eloszlás következménye. Európa olyan mértékben gyarapodott, amilyenre még Malthus sem gondolt, azonban ez táplálkozási nehézséget nem eredményezett.

Malthus az erény útján akarta megakadályozni a túlnépesedést, azonban hiába ajánlotta a követendő utat és ostromozta a bűnt, az emberiség egy tekintélyes csoportja mégis a bűn mellé szegődött. Az újkor elevenítette fel azokat a tanokat, amelyeket *epikureizmus* néven ismerünk. Epikuros görög filozófus, (élt Kr. e. 341—270-ig) 32 éves korában iskolát nyitott. Athéni nyaralójába a művelt világ minden tájáról sereglettek az Ifjak, ahol derűs hangulatban hallgatták mesterük tanításait. Filozófiája három részre oszlott: logika, fizika és etika.

A filozófiában az etika célja gondolkodás útján boldogságot adni az embereknek. A legfőbb jó a boldogság. A boldogság pedig a kéjben van. De nem a testi kéj az erősebb, hanem a szellemi élvezet, mert a testi csak pillanatnyi, a szellemi múltra és jövőre vonatkozik, az emlékezet és a remény táplálja. Minden cselekvésnél meg kell fontolni, hogy miféle kellemes és kellemetlen érzelmek következnek belőle és a végeredmény gyanánt kell eljágni. A helyes belátás az erény, belőle származik a többi.

Bár Epikuros etikája szerint cselekedeteinkben mindenkor az egyén élvezete a döntő, ő mégsem hirdette úgy, illetve olyan formában tanait, mint ahogy azt neki tulajdonítják, mert tanításában erényre, igazságra, mértékletességre oktatta tanítványait.

Ha Epikuros tanításából és Malthus tanácsaiból az erkölcsös fogalmat elhagyjuk és a két elméletet összekötjük, megszületik az az irány, amelyet *neomalihusianizmus*, magyarul *egyke* néven ismerünk. Az egyke a könnyebb élet filozófiája, amely lehetőleg el akarja kerülni a szenvedést és harcot, kiélvezi az életet és igyekszik távoltartani minden olyant, amely hátráltathatja terveit. A neomalthusianizmus az egyén jogának, sőt kötelességének tekinti, hogy tudatosan avatkozhassék be a szaporodás menetébe, mert a gyermek megakadályozza őt tervei keresztülvitelében.

Miután nincs az a tett, amelynek ne lenne magyarázója, a neomalthusianizmusnak is csakhamar megszületett az irodalma (John Stuart Mill, Robert Owen, Annie Besant, Karl Kautsky stb.), akik Malthus nevének varázsával, de nem az ő szellemében fejlesztették tovább a tanait, majd 1877-ben megalakították Londonban a maithusi ligát, 1896-ban pedig ugyanilyen elgondolás alapján a párizsit. Így lett a »moral restraint«-ből »immoral restraint«, ahol nyíltan hangoztatták már a gyermekkorlátozás jogosultságát, előadásokon és könyvekben bizonyították, hogy Istennek nem az a célja, hogy kínlódják itt a földön az ember, hanem hogy boldog legyen. Nincs tehát szükség a nyűgre, amely csak terhet, lemondást jelent és megfosztja az embert a boldog földi élettől. Megjelentek az üzleti szagra a kiadók is, akik busásan fizették azokat, akik munkáikban rögtön ki is tanították a közönséget, hogy az óhajtott célt melyik óvszerrel lehet legbiztosabban elérni. Elméletüket természettudományi köntösben akarták valószínűsíteni, ahol váltig bizonyították, hogy sem a természetnek, sem az embernek, sem a társadalomnak nem lehet érdeke a sok, de rosszul gondozott gyermek. Több haszna van a szülőnek is, az államnak is és a gyermeknek is, ha a mennyiség rovására a minőséget igyekeznek megjavítani.

Külön fejezet illeti meg Franciaországot, mert a neomalthusianizmus először nem az angolokat, hanem a franciákat kezdte ki. Az 1800-as évek táján Franciaország lakosainak száma kb. 26 millió, tehát Európa legnépesebb állama. A nagy francia

forradalom óta azonban a körülötte élő népekhez viszonyítva, olyan gyér volt a szaporodása, hogy a múlt század végén a franciák ajkáról hangzott el először a kétségbeesés. Miután abban az időben nem támadta meg semmi olyan élettani jelenség vagy betegség a franciákat, amely csökkentette volna szaporodási képességüket, szükségképpen társadalmi adottságukban kell megtalálnunk az okot, hogy az egyke zászlóvivőjévé váltak.

Franciaország a XVII. században Európa legműveltebb állama. Hatalmának tetőpontján azonban eléri az ókori népek sorsa. A vagyon a főnemesek kezében halmozódott fel, míg a paraszt a legnagyobb nyomorban tengődött. Feljegyezték, hogy ugyanakkor, amikor az angol munkás bére 17 penny volt, a franciáé csak 10. A paraszt látta azt a tobzódást és erkölcstelen életet, amely a királyi udvarban és a kiváltságosok körében divatban volt és bár ő maga nem korlátozta a gyermekszületeket, a nemeség asszonyai már kevés gyermeket szültek, úgyhogy a folyton hadakozó XIV. Lajosnak már nem volt elegendő katonája és kiadta híres edictumát, amelyben azon családoknak, ahol a gyermekek száma eléri a tízet, évjáradékot és adómentességet biztosít.

Az a végzetes ellentét, amely a francia paraszt és a nemes helyzetét úgy kiélezte, robbantotta ki a nagy francia forradalmat. De a nagy szabadság, amikor a polgár maga irányította a sorsát és a vagyoni függetlenség, nemzetének sorsát pecsételte meg. Új bálványa lett az az élet, amelyet jobbágykorában annyira irigylet. Elnyomott sorsában megtanulta már, hogy a gyermek nem feltétlen velejárója a házaséletnek, csak abban az időben szüksége volt a munkáskézre és megmaradt csendes szemlélőnek. A forradalom alatt meglazultak a paraszt erkölcei is és a válság csak fokozódott azáltal, hogy Napóleon állandóan távortartotta az otthontól a családapákat. A földbirtokossá előlépett polgárnak már nem volt ínyére a sok gyermek, felnőtt gyermekeiben nem látott már keresőtársat, hanem vagyonszéthúzókat. A francia szülői szeretet nem akarja kitenni gyermekeit nagyobb megpróbáltatásnak, ő csak arra törekszik, hogy meglévő vagyonát csorbíttatlanul tudja utódának továbbadni. A francia paraszt már akkor rájött, hogy a természetes szaporodás menetének megakadályozása biztosítja legjobban úgy az ő, mint utódai gondtalan életét.

A francia gyermekkorlátozást Léonce de Lavergne a napóleoni törvénynek tulajdonítja. Le Play azt állítja, hogy a francia paraszt »ma arra törekszik, hogy csak egy gyermeke szülessék, hogy így birtokát ne kelljen szétdarabolnia«. Brandt azon véleményen van, hogy a Code Napoleon köteles rész intézménye terelte be a franciákat az egy-gyermekrendszerbe. A Code Napoleon 745. §-a ugyanis úgy rendelkezik, hogy »A gyermekek vagy ezeknek maradékai szüleik, nagyszüleik vagy más felmenő rokonuk után, minden tekintet nélkül a nemre vagy elsőszülöttségre, örökölnék . . . Ezek egyenlő részben és fejenként örökölnék.« Brandt szerint, ahol a nép szokásjoga figyelmen kívül hagyja a törvényt és az apa a legidősebb fiút részesíti előnyben, ott kielégítő a szaporodás, Bertillon úgy véli, hogy »A szülők beleélték magukat a Code szellemébe, amely szerint kegyetlen és igazságtalan dolog, hogy csak az egyik gyermek örökölje a birtokot, a többi pedig küzdjön az étellel, viszont belátják azt is, hogy a birtok csak egy családot bír eltartani, tehát inkább csak egy gyermeket nemzenek.«

Franciaország természetes szaporodása nem követhető a XVII. századba, azonban 1825-ben az élveszületés 32‰ , a halálozás 25‰ , ami még a mai viszonyok között sem kedvező. Azóta az élveszületés leesett 17,3, a halálozás 15‰ -re (1932). Azonban ezen 1,5-es természetes szaporodás sem a franciák érdeme, mert a 41 milliós Franciaországban már 2,7 millió idegen (6,6%) él, vagyis 1000 franciára 16,2, míg az idegenekre 23‰ élveszületés jut. Még szomorúbb az eredmény, ha nem hagyjuk figyelmen kívül, hogy a francia számot igen előnyösen javítja a bekebelezett Elszász-Lotharingia szaporább németsege és az a jelentős (1931-ben 361.231) szám, amely a naturalizált franciákból adódik. A gyermekkorlátozás öskorában a két-gyermekrendszer dívott, később az egy és napjainkban eljutottunk a semmikéhez. Ma az a helyzet, hogy 80 vármegye lakossága állandóan fogy és csak 7 vármegye szaporodik. Ennek következménye, hogy 11,5 millió francia családból 15—20% gyermektelen, 50% egy és két gyermekes, 23% háromgyermekes és csak 8%-nak van háromnál több gyermeke.

A francia nép szaporodásának megtorpanása az államot cselekvésre kényszeríti. Már 1860-ban kiadott az admirálitás egy

rendeletet, amelyben bevezeti a tengerészeknél a családi pótlékot és minden egyes gyermek után napi 10 centimes kifizetését rendeli el. Azóta is sokat tettek, hogy ellensúlyozzák népük lemorzsolódását. Tervbe vették a kettős szavazati jogot olyan családapák részére, akiknek kettőnél több gyermekük van, az agglégények elől el akarnak zárni bizonyos hivatalokat, módosítani óhajtják az örökösödési törvényt. Piot szenátor javasolja, hogy a többgyermekes anyák részére alapítsanak rendjelet. Madagaskárban kivetik a nagy gyermektelenség ellen a magtalanságiadót. E szerint minden férfi, aki a huszonötödik és minden nő, aki a huszadik évét elhaladta és nincs gyermeke, adót köteles fizetni. Minden anya prémiumban részesítendő. Berthelot törvényjavaslatot dolgozott ki, hogy a házaskatonák három év helyett csak egy évet szolgáljanak.

Az 1922-ben megszavazott törvény, a kiegyenlítő pénztárak felállításáról, igen szép eredményt ért el. Ezen törvény szerint csak olyan vállalatok vehetnek részt állami szállításban, amelyek tagjai a kiegyenlítő pénztáraknak. Míg 1920-ban 230 üzemmél 6 pénztár működött, a törvény életbeléptetése után 1932-ben már 240 pénztár dolgozott 29.000 üzemmél és 1,560.000 taggal. Kifizetett pedig-a családi pótlékre 374 millió frankot. E törvény szerint minden nem kereső tizenhat évnél fiatalabb gyermek után az apát családi pótlék illeti meg. A járulék a bérösszeg 2-5—2-7%-nak felel meg és ezt csak a munkaadók fizetik. A családi pótlék progresszív jellegű és a gyermekek számának emelkedésével nő a kifizetett összeg is. Így egy gyermek után 6, két gyermek után 15, három gyermek után 26 és hat gyermek után 73 pengőt kap a családfő. Azt írják, hogy ezen pénztáraknak jelentős szerepük van abban, hogy Franciaország apadása meglassúbbodott. A kiegyenlítő pénztárak felállítása óta a munkások születési százaléka 50% kal jobb az országosnál, a csecsemőhalandóság pedig 30% kal csökkent.

Zola megírta a Fécondité-ját, amelyben dicsőíti az anyaságot és minden francia családtól négy gyermeket kíván, azonban mástól várta az eredményt és ő maga sem járt elől jó példával. Franciaországnak a világháború megadta a kegyelemdőfést és azt az emberveszteséget nem tudja semmiféle népesedés-politikával egyensúlyba hozni. Előbb-utóbb el fogja veszíteni a világ-

háborúban az anyaországért harcolt gyarmatait is, mert nem lesz annyi kihelyezhető népfeltele, mint amennyit a gyarmatok megtartása megkíván. Mennyi gondot és tárgyalást okoz már most is az anyaországnak Tunisz, ahol több az olasz, mint a francia! A francia nemzet napról napra fogy, lassanként meg fog törni az a hatalom is, amelyet a gazdasági varázs gyakorol az idegenekre és hiába minden erődtítmény, azok sohasem tudják pótolni a 25 milliós német túlsúlyt.

*V. EUROPA NÉPESEDÉSI VISZONYAI
A XX. SZÁZADBAN*

A fehér faj szaporaságát a századforduló óta egy olyan jelenség befolyásolja, amely nemcsak az egyes európai nemzetek nyugodt fejlődését teszi kétségessé, hanem veszélyezteti az egész faj hatalmi súlyát is. Ez az aggasztó tünet a születések számá-

	1891- 1900	1901- 1910	1911- 1920	1921- 1930	1931- 1940	1941- 1950	1951- 1960	1961- 1970	1971- 1980	1981- 1990
ANGLIA.....	29.9	28.2	26.3	24.0	18.3	17.8	16.7	16.3	16.8	
NORVÉGIA.....	30.3	28.6	26.4	23.7	20.0	19.7	(17.7)	(17.5)	17.0	
SVÉDORSZÁG.....	27.1	26.1	25.4	20.3	17.5	16.9	(16.1)	(15.1)	15.4	
FINNORSZÁG.....	32.2	31.3	30.9	23.4	(22.3)	(21.7)	(21.5)	(21.0)	21.8	
AUSZTRIA.....	37.1	35.7	33.7	24.9	(20.5)	19.2	(17.5)	(16.7)	16.8	
MÁGYARORSZÁG.....	40.4	37.0	36.3	29.6	28.3	27.3	26.2	25.1	25.4	
SVÁZ.....	28.1	27.8	26.0	19.9	18.4	18.2	17.3	17.0	17.2	
NÉMETORSZÁG.....	36.1	34.3	31.6	23.5	20.6	19.5	18.6	17.9	17.5	
FRANCIAORSZÁG.....	22.2	21.2	19.9	20.0	19.1	18.8	18.2	17.7	18.0	
BELGIUM.....	29.0	27.7	24.7	20.5	19.7	18.9	18.4	18.2	18.8	
NÉMETÁLFÖLD.....	32.5	31.5	29.6	26.6	24.1	23.8	23.3	22.8	23.1	
SPANYOLORSZÁG.....	34.8	35.3	33.6	29.8	29.3	29.7	29.9	28.9	28.2	
OLASZORSZÁG.....	34.9	32.0	32.7	27.3	27.5	27.2	26.1	25.1	26.7	
BULGÁRIA.....	39.4	40.7	(42.1)	40.3	(37.0)	37.3	32.8	30.1	31.3	
SZERBIA.....	41.7	38.6	39.1	.	.	.	.	.	35.5	
ROMANIA.....	40.6	39.4	.	32.9	(35.2)	.	.	.	35.0	
URUGUAY.....	36.5	32.5	33.4	26.6	25.1	.	.	.	.	
JAPAN.....	29.8	31.7	32.6	34.7	34.9	(34.8)	.	.	.	

1. sz. táblázat.

nak következetes apadása. A fogyás jelentkezik már a XIX. század vége felé, eleinte nem ismerhető fel rajta a törvényszerűség, csak az itt is, ott is felbukkanó népesedéspolitikai tanulmányok éreztetik, hogy Európa gépezete a leggondosabb olajozás mellett is kimaradik. Nem soká kellett azonban várunk az igazolásra,

mert a világegést már nem követte nyomon az a statisztikai jelenség, hogy háború után felszökik a születések száma. Az 1919/20-ik években mutatkozik ugyan némi kiegyenlítődési törekvés, azonban ez nemcsak hogy nem múlja felül az 1913-ik évi születést, hanem még csak meg sem közelíti. A húszas évek óta pedig évről-évre tovább zsugorodik a születési hányados, úgyhogy az apadás törvényszerűsége nem kétséges már régen. (Lásd az 1. sz. táblázatot.)

A táblázatból azt látjuk, hogy a megfigyelések Európa legtöbb népénél már egy fogyó tendenciájú születést rögzítenek le, A születések 1871 óta esnek már, csak nem olyan megfigyelt és durván, mint ma. A másik tünet, hogy a balkáni néptömb és az e helyen nem ismertett Lengyel- és Oroszország nem követik a nyugati nemzetek példáját. Az összes szláv népek között egyedül a csehek képeznek kivételt, akik 22.7%-os szaporaságukkal nem fajtestvéreikhez, hanem a nyugati kultúrcsoporthoz igazodnak.

Lengyelország.....	82.2%
Bulgária	31.3%
Románia.....	35.0%
Jugoszlávia.....	35.5%
Oroszország.....	44.4%

születési hányadosai mutatják, hogy eme államok életereje még nem tört meg, bennük megvan még a fejlődés lehetősége. Bár ezeknek az országoknak halálozása jóval nagyobb, mint a nyugat - európai népeké, mégis magas születésük majdnem kétszeres természetes szaporodást eredményez.

A népszámlálási adatok szerint Európa legszaporább állama Oroszország, amelynek természetes szaporodása 20‰-es növekedés mellett (ami évi 2%-os erőtlöbbltet jelent) valósággal fenyegető. Űgy Jugoszláviában, mint Romániában nem az újonnan bekebelezett területek lakossága gyarapszik feltűnően, hanem az anyaország népessége. Születési táblázatuk határozza meg azt a sokat vitatott kérdést is, hogy hol kezdődik a Balkán, mert a büszke kultúrnemzeteket a születési ezrelék alacsony-sága elválasztja a magas szaporaságú lenézettektől. Ezek a népek ma még nem csillogtatják eme fölényüket, de huszonöt év múlva, amikor

a szlávok Európa lakosságának abszolút többségét alkotják, döntően fogják éreztetni élniakarásukat és hatalmukat. Magyarország ismét itt áll a kelet és nyugat ütközőpontjában és akár fegyveres, akár népesedési betörések legyenek is azok, fel kell reá készülnie.

Még a század elején kevesen érezték a népesedéspolitikai fontosságát, elhanyagolt terület volt, de a világháború kiélezte ezt a kérdést is. Azelőtt akadémiai vita folyt az ember jogaiba való beavatkozás igazságosságáról. Jött a világháború, amely kíméletlenül vájkált az emberi élet minden zugában, lomtárba dobta az egyéni ellenkezést és vitte az embereket a harctérre anélkül, hogy módjukban lett volna ez ellen tiltakozni. Az állami élet elhatalmasodása a háború befejezésével sem szűnt meg, sőt itt is, ott is diktatórikus alakban rendelkezik. A népesedés menetének az állam érdekében való olyan szabályozása, amely a múltban elképzelhetetlen volt, ma már alig talál ellenállásra.

A háború két fronton támadta meg egyszerre az embert. Lerontotta az egyes országok minőségi színvonalát és megtizedelte őket mennyiségileg. Először elpusztultak a legdélcegebb férfiak, lassan-lassan azután mindig nagyobb lyukú rostán válogatták az emberanyagot, de az értékesebb vérezett el mégis és a silányabb szokásos arányánál nagyobb súllyal vett részt a fajfenntartásban. Eltekintve attól, hogy a hadviseltek mind kaptak valami olyan testi vagy lelki sebesülést, amelyet utódaik látható vagy láthatatlan alakban örököltek, az itthon maradt selejtesebb férfianyag nem tudhatott értékesebb generációt a világra hozni, mint amilyen maga volt. A világháborúban részt vett nemzetek értékállósága és e kérdés időszerűsége csak hosszú évtizedek történetében fog jelentőséghez jutni.

A világháború tanította meg a politikusokat arra is, hogy a legnagyobb érték az ember és az állam céljául azt kell tekinteni, hogy minél több gyermek szülessék és maradjon életben, mert a szaporodást ez a két tényező határozza meg. Minél nagyobb a születési arány, annál inkább van biztosítva az erősebb szaporodás. Igaz, hogy a nagy halálozás leronthatja a legjobb születési eredményt is, azonban csak egy bizonyos határig, mert általában minél nagyobb a születés, annál nagyobb a szaporodás. Magyarországon mindig számottevő volt a magas halálozás. Így pl. az 1881—85-ik

évben hazánk és Németország természetes szaporodása egyforma, mert magasabb születési hányadosunkat Németország jobb halálozási arányával kiegyenlíti.

Annak bizonyosságául, hogy a halálozási arány leszorításával a természetes szaporodást csak egy bizonyos határig lehet fokozni és a magas születésű népek expanzivitása a kultúra hiányain át meredeken tör felfelé, mutatja az alábbi 1933-ik évről készült összeállítás Európa 26 államáról.

Születési arány	Szaporodási arány
31—35	13.6
26—30	12.2
21—25	9.7
16—20	4.5
16 alatt	2.8

A 16 alatti csoportban található Ausztria, Svédország, Németország, Norvégia, a 16—20-ban a fél ezreléssel szaporodó Franciaország, Észtország, Luxemburg, Svájc, Belgium, Dánia, Lettország, Csehszlovákia, Írország, Finnország és a 12 ezreléssel szaporodó Hollandia, a 21—25-ben Magyarország, Olaszország és Litvánia, a 26—30-ban Lengyelország, Spanyolország, Bulgária, Görögország, Portugália és végül 31—35-ben Románia és Jugoszlávia 0.35 feletti szaporaságú az itt nem szereplő Ukrajna és Oroszország.

Az európai államok születési és halálozási viszonyaiba a 2. számú táblázat nyújt betekintést.

Ez a sorrend félreérthetetlenül bizonyítja, hogy a legfejlettebb egészségügyi kultúra sem tudja ellensúlyozni a magasabb születés többletét és mindazok az államok, amelyekben következetesen esik a születés, kipusztulásra vannak ítélve. Itt hiába minden kimagyarázás, a születéscsökkenés a hanyatló népek egyik tünete és ha a múltban az ilyen beteg országok eltűntek, a jövőben sem történik velük kivétel. Bennünket a nemzet távolabbi érdeke szempontjából nem befolyásolhat, hogy a jelen állapotban van-e vagy nincs relatív túlnépesedés, a jelen problémáit oldja meg a ma, de a jövőt nem áldozhatjuk fel azért, mert átmeneti nehézségek mutatkoznak.

A háború előtti években Franciaország volt az a mumus, amellyel a statisztikusok az államférfiakat ijesztgették. Azóta elszaporodtak a kísértetek és az európai államok javarészt megszállta a jövő aggodalma, a győzők éppúgy szoronganak, mint a legyőzöttek. A páriskörnyéki békék Németország szaporodását Franciaországé alá tudták nyomni, de nagy esést mutatnak a skandináv államok, továbbá Anglia, ugyanekkor feltűnően jók

SZÜLETÉSI ÉS HALÁLOZÁSI ARÁNY AZ EURÓPAI ÁLLAMOKBAN

ORSZÁG	SZÜLETÉSI ARÁNYSZÁM 1000 ÉLÉKRE				ORSZÁG	HALÁLOZÁSI ARÁNYSZÁM 1000 ÉLÉKRE			
	1930	1931	1932	1933		1930	1931	1932	1933
1 SVÉDORSZÁG	15.4	14.9	14.5	13.7	1 HOLLANDIA	9.1	9.6	9.0	8.8
2 AUSZTRIA	16.8	15.9	15.2	14.3	2 NORVÉGIA	10.6	10.9	10.7	10.2
3 NÉMETORSZÁG	17.5	16.0	15.1	14.7	3 DÁNIA	10.8	11.4	11.0	10.6
4 NAGY-BRITANNIA ..	16.8	16.3	15.8	14.9	4 NÉMETORSZÁG ..	11.1	11.2	10.8	11.2
5 NORVÉGIA	17.0	16.3	16.3	14.9	5 SVÉDORSZÁG	11.7	12.5	11.6	11.2
6 ESZTORZSÁG	17.4	17.4	17.6	16.2	6 SVÁJC	11.6	12.1	12.1	11.4
7 LUXEMBURG	21.3	19.9	17.6	16.2	7 LUXEMBURG	12.9	13.2	13.1	12.3
8 FRANCIAORSZÁG ..	18.0	17.4	17.3	16.3	8 NAGY-BRITANNIA ..	11.7	12.5	12.3	12.5
9 SVÁJC	17.2	16.7	16.7	16.4	9 BELGIUM	13.3	13.3	13.2	13.1
10 BELGIUM	18.8	18.3	17.7	16.5	10 AUSZTRIA	13.5	14.0	13.9	13.2
11 DÁNIA	16.7	18.0	18.0	17.3	11 FINNORSZÁG	14.0	14.1	13.3	?
12 LETTORSZÁG	19.9	19.3	19.4	17.5	12 LITVANIA	15.8	15.7	15.2	13.4
13 CSEHSZLOVAKIA ..	22.7	21.5	21.0	19.2	13 LETTORSZÁG	14.2	14.1	13.5	13.5
14 IR SZABAD ÁLLAM ..	19.8	19.3	18.9	19.2	14 OLASZORSZÁG	14.1	14.8	14.6	13.5
15 FINNORSZÁG	21.8	20.7	19.8	?	15 IR SZABAD ÁLLAM ..	14.2	14.5	14.4	13.6
16 HOLLANDIA	23.1	22.0	22.0	20.8	16 CSEHSZLOVAKIA ..	14.1	14.4	14.1	13.7
17 MAGYARORSZÁG ..	25.4	23.7	23.4	22.0	17 LENGYELORSZÁG ..	15.6	15.5	15.0	14.2
18 OLASZORSZÁG	26.7	24.9	23.8	23.5	18 ESZTORZSÁG	14.9	16.2	14.8	14.7
19 LITVANIA	27.3	26.6	27.2	25.5	19 MAGYARORSZÁG ..	15.5	16.6	17.9	14.7
20 LENGYELORSZÁG ..	32.3	30.2	28.8	26.5	20 FRANCIAORSZÁG ..	15.6	16.3	15.8	15.8
21 SPANYOLORSZÁG ..	28.2	27.4	28.1	27.6	21 BULGÁRIA	16.1	16.3	16.2	?
22 BULGÁRIA	31.3	29.3	31.3	28.0	22 SPANYOLORSZÁG ..	16.8	17.3	16.3	16.3
23 GÖRÖGORSZÁG	31.4	30.9	28.5	?	23 PORTUGÁLIA	17.1	16.8	17.1	17.2
24 PORTUGÁLIA	29.8	29.7	29.9	29.0	24 GÖRÖGORSZÁG ..	16.3	17.8	18.0	?
25 ROMÁNIA	35.0	33.3	35.9	32.0	25 ROMÁNIA	19.4	20.8	21.7	18.7
26 JUGOSZLÁVIA	35.5	33.6	?	?	26 JUGOSZLÁVIA	19.0	19.8	?	?

2. sz. táblázat.

Spanyolország szaporodási viszonyai, ami jelzi, hogy a spanyol hamu alatt még nem hült ki a parázs. Franciaország kivételével a latin államok szaporodása általában véve kielégítő, az angol-szász népeké rossz, a keleti (szláv) államoké kedvező. Hasonló süllyedő tünet észlelhető az Északamerikai Egyesült Államokban, sőt az is megállapítható, hogy azok a fajok, amelyek az óhazában apadnak (angol, német stb.) a többi világrészeken is hasonlóképpen viselkednek, míg a spanyolok nemcsak itthon szaporodnak, hanem mindenütt, ahol gyarmatot alapítottak. Argentína természetes szaporodása pl. 18. Ellentétben a fehér fajjal, az összes

mérésére. Azt olvassuk statisztikai könyvekben, hogy a házasságok termékenysége, ép-életteni viszonyokat tételezve fel, függ az életkörtől és a házasság időtartamától. Miután ezen alapkövetelmények nagyjában ma is fennállanak és a házasságok termékenysége mégis megváltozott, kell lennie még egy tényezőnek, amely szerves részt vesz a házassági életben. Ez a közreműködő ok a házastársak lelki adottsága.

Érdekes bepillantást nyerünk a házassági titokba, ha összehasonlítjuk a házasságok termékenységét.

A született gyermek száma	Nagy-Magyarországon		Csonka-Magyarországon	
	1903—1905	1909—1912	1920	1930
	s z á z a l é k b a n			
0	16·0	16·7	17·9	17·1
1—2	22·3	22·4	47·0	50·5
3—5	29·8	30·3	27·5	29·4
6-on felül	31·9	30·6	25·5	20·1

A néma számok tudunkra adják, hogy Csonka-Magyarországon a házasságok egyhatoda meddő, a házasságok felében nincs több gyermek csak egy vagy kettő, ami más szavakkal annyit jelent, hogy az összes házasságoknak 67.6%-a nem teljesíti hivatását. Összehasonlítva az előző évi adatokkal, feltűnik, hogy az 1—2 gyermekes anyák száma feltűnően megduzzadt, a sokgyermekesek viszont megfogytak. A kisszaporaságú családok száma az idő haladásával folyton emelkedni fog, míg a nagycsaládúak kihalásuk arányában fokozatosan apadnak. A házasságok termékeny-

ségének süllyedése tehát a sokgyermekesek kihalásának és a kis-családúak belépésének a következménye. Érdekes tünet, hogy bár a férjes nők száma 14.4%-al emelkedett, addig a házasságukból született gyermekeké mindössze 3.6%-al gyarapodott. Az 1930-ik évi statisztikai adatok szerint az életben lévő gyermekek számán alapuló országos végeredmény a családonkénti 2.2-es gyermekszám!

A múlt század népmozgalmát a magas élveszületési és házasságkötési arány jellemzi, amikor 1000 lakosra 40 élveszületés és 9 házasságkötés jutott. Hazánk akkor is már a középúton haladt Nyugat-Európa és a szlávok között, azonban a nyugati nemzetekhez viszonyított magas halálozási aránya és a szlávoknál akkor is alacsonyabb születési százaléka kedvezőtlenül befolyásolta a természetes szaporodást. A házasságkötések később is megtartották a múlt századbeli kilences arányt azonban már maga az

európai nemzetek alacsonyabb születését tehát az a körülmény is rontja, hogy kisebb a házassági kedv, ezzel szemben a szláv csoporté magasabb mint a mieink, de nagyobb a születésük is. (L. a köv. old. levő 3. sz. táblázatot.)

A háborúból hazatért katonákon fokozottan vett erőt a házasodási vágy. Öt évig, 1919—1923-ig tartott ez a láz, amely idő alatt a béke évek alapján várható 346.755 házasság helyett 524.559 házasságot kötöttek, vagyis 177.804-gyel többet, mint amennyi várható lett volna. A háború utáni házasságkötések tehát nemcsak pótolták a háború esketési veszteségét, hanem 40.000-rel még túl is szárnyalták. 1924 óta a házasságkötési arány újra a kilences számon vesztegel.

ÉV	KISZÁMOZOTT NÉPESÉG AZ ÉV VÉGÉN	HÁZASJÁG KÖTÉSEK	ÉLVE- SZÜLETÉSEK	HALÁLOZÁS	TERM. SZÁPOZÁS	ESIK EZER LAKOSRA				
						HÁZAS.	ÉLVE SZ.	HALÁL.	TERM. SZAR.	
1884.....	13,838,911	137.240	595.222	483.604	111.648	9.9	43.2	35.4	8.1	
1885.....	14,085.220	145.252	630.105	450.605	179.300	10.4	45.0	32.2	12.8	
1886.....	14,273.608	144.684	649.709	439.047	210.692	10.2	45.8	30.9	14.9	
1887.....	14,432.905	142.652	644.384	463.277	181.104	9.9	44.9	32.3	12.6	
1888.....	14,603.847	140.046	662.434	468.676	193.758	9.6	45.7	32.3	13.4	
1889.....	14,725.242	132.644	649.400	505.704	143.696	9.0	44.3	34.5	9.8	
1890.....	14,874.419	139.498	650.551	479.064	174.490	9.4	43.9	32.4	11.5	
1891.....	15,064.257	122.476	656.273	447.433	209.140	8.2	43.9	29.9	14.0	
1892.....	15,162.988	123.825	645.169	494.426	124.043	8.2	40.7	32.5	8.2	
1893.....	15,385.851	131.451	647.804	508.650	130.454	8.6	42.3	33.2	9.4	
1894.....	15,460.999	141.370	624.568	531.256	90.342	9.2	40.3	34.4	5.9	
1895.....	15,629.625	144.467	663.608	479.848	183.790	9.3	42.7	30.9	11.8	
1896.....	15,789.295	134.334	648.584	473.747	174.884	9.4	41.3	30.2	11.4	
1897.....	15,964.842	134.695	659.160	468.449	190.744	8.6	41.5	29.5	12.0	
1898.....	16,141.686	126.956	647.977	455.969	192.008	7.9	40.4	28.4	12.0	
1899.....	16,324.474	131.045	651.667	453.745	197.952	8.4	40.1	27.9	12.2	
1900.....	16,466.829	134.544	644.255	456.736	157.549	8.2	37.5	27.9	9.6	
1901.....	16,647.486	147.942	644.577	448.766	195.824	8.9	38.9	27.1	11.8	
1902.....	16,838.255	148.629	655.674	449.742	205.932	8.9	39.2	26.9	12.3	
1903.....	17,034.500	148.494	636.692	425.274	214.448	8.8	37.6	25.4	12.5	
1904.....	17,216.994	146.674	658.240	460.594	197.649	8.6	38.6	27.0	14.6	
1905.....	17,380.795	138.430	628.524	449.559	188.965	8.0	36.5	26.1	10.4	
1906.....	17,576.378	156.704	644.507	430.760	210.747	9.0	37.0	24.8	12.2	
1907.....	17,695.766	147.553	620.176	485.624	134.552	8.4	35.5	27.6	7.7	
1908.....	17,876.189	153.992	634.029	438.442	195.587	8.8	36.0	24.9	11.4	
1909.....	18,048.706	178.224	644.058	453.977	187.084	10.4	36.2	25.6	10.6	
1910.....	18,194.132	165.452	655.446	446.546	208.930	9.3	36.7	25.0	11.7	
1911.....	18,404.404	157.529	668.474	457.786	210.688	8.7	37.1	25.4	11.7	
1912.....	18,255.804	158.299	644.042	426.022	217.990	8.7	35.4	23.4	12.0	
1913.....	18,409.009	174.354	638.082	455.006	183.076	9.3	34.8	24.8	10.0	
1914.....	18,582.412	164.405	665.093	425.424	239.969	8.7	36.0	23.0	13.0	
1915.....	18,737.047	172.050	640.566	432.928	207.638	9.2	34.3	23.2	14.4	
1916.....	18,893.225	136.337	648.865	439.924	208.944	7.2	34.5	23.4	14.4	
1917.....	18,940.946	60.948	445.426	474.972	29.346	3.2	23.6	25.2	11.6	
1918.....	19,680.409	62.866	344.046	394.920	77.604	3.4	16.8	20.9	4.4	
1919.....	19,540.072	75.745	297.024	384.628	87.604	4.4	16.0	20.7	4.7	
1920.....	19,295.308	126.894	284.333	473.364	192.034	6.9	15.3	25.7	10.4	
CSONKA - MAGYARORSZÁG NÉPMOZGALMA 1919 - 1930 - IG										
1919.....	7,900.402	160.550	217.434	157.392	60.039	20.4	27.6	20.0	7.6	
1920.....	7,980.443	104.422	249.458	169.747	79.744	13.4	31.4	21.4	10.0	
1921.....	8,065.537	93.340	255.453	170.059	85.394	11.6	31.8	21.2	10.6	
1922.....	8,164.465	85.374	249.299	173.354	75.928	10.8	30.8	21.4	9.4	
1923.....	8,224.449	78.706	239.974	159.287	79.684	9.6	29.2	19.5	9.7	
1924.....	8,274.943	75.060	224.462	167.668	53.744	9.4	26.8	20.3	6.5	
1925.....	8,368.273	74.382	235.480	142.150	93.330	8.4	28.3	17.4	11.2	
1926.....	8,457.852	76.849	229.484	130.905	89.579	9.4	27.3	16.6	10.7	
1927.....	8,525.725	73.026	218.548	150.675	67.873	9.4	25.7	17.7	8.0	
1928.....	8,603.922	79.634	224.673	146.496	78.197	9.3	26.2	17.1	9.1	
1929.....	8,666.538	78.548	245.463	152.847	62.166	9.2	25.1	17.8	7.3	
1930.....	8,698.849	77.907	249.784	134.344	85.443	9.0	25.4	15.5	9.9	

Régi tapasztalat szerint minden háború után emelkedik a születések száma. A házasságok fokozódó üteme erre meg is adta a módot, azonban sajnos, a háború után nyilvánvalóvá vált, hogy napjainkban a házasság csak egybekelést jelent, de család-alapítást nem. A békeidők első évei nemcsak a háborúban elmaradt születésekkel maradtak adósak, de nem tudták elérni még a háború előtti évek szintjét sem. A születési arány, amely 1913-ban 34.3 volt, leszállt 1923-ban egészen 29.2-ig, azonban itt sem állt meg, hanem zuhan tovább és 1935-ben már $27.2^{\circ}/_{00}$ -ról vesztegel. A háború utáni öt év, amely az elmaradt házasságokat nemcsak pótolta, hanem 40.000-rel felül is multa, szaporulatot nem eredményezett, sőt a békeévek szerint várható 1,327.660 gyermek helyett 1.210,592 születést mutat fel, vagyis a hiány 117.000. Ezek alapján a világháború kitörése óta egymillió születési hiánnyal zárul hazánk népesedési mérlege.

A születéscsökkenést ellensúlyozza, ha ugyanakkor esik a halálozás is. A halálozás javulása már kultúrjelenség, amely az orvostudomány tökéletesedése és az egészségügyi közigazgatás haladásaként jön létre. A halálozás 1876 óta körülbelül ugyanannyival javult, mint amennyit esett a születés ($20^{\circ}/_{00}$). A háborús évek valósággal megzavarták a népesedés megszokott menetét. A kopenhágai nemzetközi becslés szerint Ausztria és Magyarország háborús embervesztésé© 1,500.000, ebből Magyarországra a népesség arányában 500.000, Csonka-Magyarországra 250.000 esik. Itt a halál negyedmillió olyan magyar férfit ragadott el tőlünk, akik a nemzet legértékesebb rétegét alkották. Ezek az »alkalmas« férfiak a magyarság elitjei voltak és az ő utódaik kiesése a magyarságnak nemcsak számbeli, de minőségbeli veszteséget is jelent, nemcsak azért, mert hiányzik a megszületetteknek *egy olyan* csoportja, amely a rosszabb minőségű férfiak silányabb utódainak középátlóját javította volna meg, hanem azért is, mert kétségtelen, hogy e testileg és szellemileg ép és egészséges férfiak utódai is értékesebbek, mint az alkalmatlanok gyermekei. Ha számításba vesszük, hogy e 250.000 férfi elvesztése miatt ugyanannyi nő nem mehetett férjhez, akkor ez újabb 250.000-nyi veszteséget jelent. Buday számításai szerint 1915. VII—1919. VI-ig születnie kellett volna a történelmi Magyarországon 2,592.000 gyermeknek, de nem született csak 1,225.000, tehát elmaradt

1,367.000 születés, vagyis az összes születések 52.8%-a. Csonka-Magyarországra ebből 1,040.000 normális születés, 491.000 tényleges születés és 549.000 elmaradt születés esik. Ehhez járul még a háborús betegségek és ártalmak következtében beálló csökkent nemzőképesség és korábbi halálozás. Csonka-Magyarországot a világháború egymillió magyartól fosztotta meg. Ezt az egymilliót pótolni sohasem tudjuk és a háború bármely győzelme sem kárpótolhatta volna ezt az emberveszteséget.

A múlt század közepének 50‰-es születési aránya a századfordulóban 40-re faragódik le, innen kezdve pedig gyorsan és következetesen zuhan. Igaz, hogy ama európai kultúrállamok születése is apadt, amelyeknek társaságában hazánk múltját leélte, azonban mégis aggasztó, hogy a születési szám nagyságának esésében csak Németország és Ausztria előz meg bennünket. Magyarország természetes szaporodása a magas halálozás miatt sohasem volt kielégítő. Kétségtelen, hogy a születésekkel egyidejűleg esett a halandóság is, azonban az utóbbi időben már nem tud lépést tartani a születések apadásával. Míg tehát a születéseknél átvette Nyugat-Európa rossz tulajdonságát, a halálozásoknál már adós maradt. Már pedig a nemzet jövője szorosan összenőtt a természetes szaporodással, mert ha csökken az aránya, lassabban gyarapszik a népesség, mint magasabb arány mellett. Az a veszteség, amelyet a szaporodási hányados beszűkülése folytán a háború vége óta elszenvedtünk: 240.000 fő.

A halálozás befolyásolható és a nyugati kultúrállamok igen szép sikert értek el ezen a téren. Ha tehát a születéseket nem tudjuk megjavítani, arra kell törekednünk, hogy a halálozási aránnyal javítsuk a természetes szaporodást.

Röviden érintjük azokat a területeket, ahol csökkenthető a halálozás, hogy lássuk azt a pazarlást, amely a magyar faj megerősödésének egyik kerékkötője. Vezető helyen áll a csecsemőhalandóságunk, amely évi 40.000-es halottjával évenként ágyúdörgés mellőzésével ugyanakkora pusztítást végez, mint amennyi volt a világháborúban évente elesettjeink száma (39.000). Még szomorúbb az a jelenség, hogy csecsemőhalandóságunk nem javul olyan arányban, mint ahogy esik a születés, sőt az 1927. évi 18.5% egyenesen kétségbeejtő pl. az 1932. évi 18.6%-os halálozás akkor, amikor Angliában 7% vagy Norvégiában 5.1% a csecsemő-

halandóság. Nálunk meghal minden hatodik újszülött, Norvégiában csak minden huszadik. Számszerűleg ez annyit jelent, hogy norvég viszonylatban csak 14.000 csecsemőnek szabadna meghalnia és évente 26.000 lélekkel lehetne gyarapítani a magyar faj állományát. Azt jelenti továbbá, hogy megfelelő szociálhigiénás berendezéssel ezúton 40 év alatt egymillió lélekkel lehetne növelni a magyarságot.

Rangsorban következő magyar méreg a nemibetegségek által okozott veszteség. Doros és Melly szerint a vérbaj által okozott halálesetek országos viszonylatban 47%-ot tesznek ki, ami évi 7.790 embert jelent. Azonban a szifilisznek van egy másik következménye is, a betegség által okozott vetélések. Néha a gyermektől való irtózásnak kapóra jön a szifilisz. Amikor egyszer egy ilyen asszonyt, aki már kilencedik gyermekét vetélte el, felszólítottak, hogy kezeltesse magát, szemrebbenés nélkül felelte, hogy inkább marad beteg, de élő gyermeket nem hoz a világra! Ezek a lueszes abortuszok Hézszer szerint 3%-kal rontják a születési statisztikát, ami évi 6.000 születés veszteséget jelent. A bujakór által okozott évi veszteség tehát kb. 13—14.000 lélekre tehető. Köztudomású, hogy a meddőségek ötvenszázaléka kankós eredetű. Nékám adatgyűjtései alapján Nagy-Magyarországon évi 90.000-re teszi a kankós veszteséget. Miután azóta a születések száma 30%-kal hanyatlott, viszont a kultúra hatása alatt az emberek is jobban kezeltették magukat, ez a veszteség lényegesen apadt, azonban Csonka-Magyarország kankós vesztesége még így is 10—12.000 főre becsülhető.

A halálozási együttes harmadik tagja a fertőző betegségek és a tuberkulózis által okozott emberirtás. Szerbiában hal meg csak több gyermek vörhenyben, kanyaróban, szamárhurutban vagy diftériában, mint nálunk és hatszor több vész el hazánkban ezekben a betegségekben, mint Franciaországban. Gümőkóros halandóságunk európai szállóige lett már, mert nem ok nélkül hal meg éppen nálunk a legtöbb ember. Szakorvosok véleménye szerint a gümőkóros halottként elkönyvelt 18.000 eset nem felel meg a valóságnak, mert legalább háromszor annyi él közöttünk és ennek hatszorosa a zárt gümőkórban szenvedőké. E szerint Magyarországon kb. 50.000 nyílt és 300.000 zárt gümőkóros beteg van. Vidéken minden félórában, Budapesten minden öt órában

kondul meg a harang egy-egy újabb gümőkóros halott felett. A tuberkulózis 50.000 produktív korú nőt kapcsol ki a fajfenn-tartásból, ami évi 5000 szülési veszteséget jelent.

A csecsemőhalálozás, nemibetegségek, fertőző betegségek és gümőkór következtében évente 90.000 sírt kell megásni. Miután ezeknek kétharmada a nyugateurópai halálozási tanulságok alap-ján megmenthető lenne, évente 60.000 magyar élete pocsékolódik el, ami egy emberöltőn át 2—2,500.000 magyart jelent.

Csonka-Magyarország népmozgalmi viszonyainak betekintése után tegyünk rövid összehasonlítást, hogy milyen kihatása lehet a szomszédállamok népmozgalmának Magyarország fejlődésére? Először a régi Magyarország népesedési alakulása fog bennünket érdekelni, mert az elcsatolt területek erőviszonyai szerint fog a jövő képe kibontakozni.

A MAGYARORSZÁGGAL SZOMSZÉDOS ÁLLAMOK NÉPMOZGALMI ADATAI:

	ÉLVÉSZÜLETÉSEK %				HALÁLOZÁSOK %				TERM. SZAPORODÁS %			
	1930	1931	1932	1933	1930	1931	1932	1933	1930	1931	1932	1933
AUSZTRIA.....	16.8	15.9	15.2	14.3	13.6	14.0	13.9	13.2	3.3	1.9	1.3	1.1
CSEHSZÓVAKIA.....	22.7	21.5	21.0	19.2	14.1	14.4	14.1	13.7	8.6	7.1	6.9	5.5
JUGOSZLAVIA.....	35.5	33.6	—	—	19.0	19.8	—	—	16.5	13.8	—	—
ROMÁNIA.....	35.0	33.3	35.9	32.0	19.4	20.8	21.7	18.7	15.6	12.5	14.2	13.3

4. sz. táblázat.

Az 1910—20 közötti időben legerősebb a gyarapodás Csonka-Magyarországon (4.9%), azután a Felvidéken (2.4%), majd sor-rendben a Délvidék (1.6%) és Nyugat-Magyarország (1.0%) gyarapodása következik, míg a többi terület fogyott. Csakhogy lényegesen befolyásolja az eredményt, hogy Csonka-Magyarországra 291.000 (75.1%) ember menekült az elcsatolt területről, úgyhogy ezek nélkül csak 84.000 lélek a gyarapodás (1.1%). A Felvidékről 102.000 magyar vándorolt ki és 75.000 csehet telepítettek be, a Délvidékről 35.000, Erdélyből 154.000 magyar keresett máshol hazát.

Az 1910—1930-ig terjedő időben az anyaországtól elszakított területek népessége 8.8%-kal, Csonka-Magyarország 14.1%-kal gyarapodott, amelyet egyedül a felvidéki rutének 21.8%-os szaporodása szárnyal túl. A megmaradt országrész tehát sokkal kedvezőbben szaporodott, mint az elcsatolt terület. Ez annál öröndetesebb, mert a menekültek leszámításával is még 9% volt a

növekedés aránya. A magyarság propagatív ereje tehát fölényben van most is az egész történelmi Magyarország területén, úgyhogy reményünk lehet arra, hogy ha szaporodni nem is tud a magyarság, de viszonylagos számarányát meg tudja őrizni az idegen uralom alatt is. Erre pedig nagy szükségünk van, ha a nagy-szaporaságú Románia és Jugoszlávia emberfeleslegét és hatalmi nyomását ellensúlyozni akarjuk.

Figyelmen kívül hagyva Ausztriát, szembeötlő, hogy csak Csehszlovákia szaporodása rosszabb, mint a mienk, azonban a bennünket közelebből érdeklő Felvidéké egyenesen nyomasztóan jó. A ruténeket, szerbeket és románokat még nem kezdte ki a kiháló népek betegsége, ők még alig éltek állami életet, duzzadnak a terjeszkedési erőtlől. Ma 10.5 millió magyart 27 millió idegen tömeg

	LÉSZÁM 1930 KÖZSÉGESEN	ÉVITÁLAGOS NEMZEMEN. %	NEMZEMENETT KÖZSÉGESEN 1030 KÖZÖL
MAGYARORSZÁG.....	8.688	0.88	20.844
AUSZTRIA.....	6.722	0.29	8.985
CSEH-SZLOVÁKIA.....	44.733	0.84	33.985
JUGOSZLÁVIA.....	43.934	1.60	68.073
ROMÁNIA.....	48.013	1.40	53.896
DUNAI ÓTÁLLAM ÖSSZESEN:	62.087	1.40	105.779

5. sz. táblázat.

vesz körül, de 30 év múlva a 13.8 millió magyart 40 millió tömb fogja fojtogatni, mert semmi valószínűsége sincs annak, hogy szomszédaink ilyen rövid idő alatt átvegyék a nyugati mételyt.

Összehasonlítva tehát hazánk népmozgalmát a környező országokéval, kegyetlen valóságként vágódik arcunkba, hogy amíg Magyarországon 100 csecsemő születik, az alatt Csehszlovákiában 140, Jugoszláviában 240 és Romániában 280.

Elekes Dezső dr.: A dunavölgyi kérdőjel című könyvében 100 évre néz előre és szinte elborzadunk a kép reménytelenségén. (L. az 5. sz. táblázatot.)

Eme adatok szerint Magyarország a Duna völgyének $\frac{3}{7}$ -ed részét teszi ki, de 100 év múlva az arány $\frac{11}{9}$ re tolódik el, amikor 20 millió magyar 165 millió ellenség kénye-kedvének lesz kiszolgáltatva. A magyarság vára nemrég még 40 ezrelékes oszlopokon nyugodott. Évről évre összeomlott egy-egy pillér és 50 év alatt kidült alóla a fele. Hiába javul a jelenlegi oszlopok élettartama,

el fog következni az idő, amikor a megsérült oszlopok nem lesznek elegendők az épület súlyának fenntartására és itt is, ott is repedések mutatkoznak rajta. Sötét a kép, mégsem reménytelen, mert úgy a világesemények, mint egy céltudatos nemzetpolitika áthúzhat minden számítást.

VI. AZ ORMÁNSÁG

Ott, ahol a Mecsek-hegység legdélibb fodrai is elsimulnak, ott terül el az a vidék, amelyet ősidők óta Ormánságnak neveznek. Említik még Ormánköznek is egyes okirataink, sőt az Ókor és Almás folyók után Ókor-Almaköznek. Messze délen sötétlik a Papuk, amelyet itt Feketehegynek hívnak, keleten a Nagyhar-sányi-hegy és a siklói vár látszik. A Mecsek és a Papuk között a Dráva vájt magának medret és természetes határt mélyített a magyarok és a horvátok közé. Nyugaton Somogy vármegye politikai határa, északon a siklós—hegyszentmártoni hegylánc, keleten a Fekete víz torkolata, délen a Dráva vize zárja körül az Ormánságot. Csak két községe tartozik Somogyhoz, a többi Baranya vármegyében fekszik, úgy, hogy kétharmada a siklói, egyharmada a szentlőrinci járásban terül el. Az egészen alacsony domboktól eltekintve síkság az egész, de nem egyhangú, mint az Alföld rónái, mert a váltakozó erdő-mező képet hangulatos jegyesorok kerezik be.

Jókai Mór, aki a siklói kerület országgyűlési képviselője volt, Erdély aranykora című regényében így ír le egy ormánsági vadászatot. »A Dráva mellékén vagyunk, egyikében azon végtelen lankaságoknak, mikben a vad is eltéved. Mindenfelé erdők, százasodó ihar és égerfák és az erdők tövében víz. Nagyszerű mocsár, melyből vízirágók és sás helyett óriási szálfák nőttek elő, minek lehajló gallyairól gyökeret húz az élő víz színe. Néhol egy-egy dombosabb helyen, honnan késő nyáron a víz elapad, virágok nőnek fel, minőket tán csak az özönvíz után mutatott fel a föld, oly buják és ismeretlenek ... ez a hely még az Istené,? Akadnak néha merészebb vadászok, kik messze be mernek hatolni ez út-talan fűzfa- és nyárbokrokkal ellepett tömkelegbe, hol csónakon kell a fák között bujkálniok. Másutt a fák, miket ember sohasem

irtott, ezredek óta halomra dűledezve, ott rohadnak. Délfelé egyedül a Dráva szab határt e lankaságnak, az erdő szélén levő fák beledűledeznek a habokba, miket sokszor medrébe sodor a kiáradt folyam a hajósok veszedelmére. Ez ismeretlen, szokatlan vidéket nem látogatja jótét-lélek.«

Sajnos, mindez a múlté, mert úgy a Drávát, mint az Ormánság folyóját, a Feketevizet és annak két mellékpatakját, az Ókort és a Pécsivizet, mederbe kényszerítette a telhetetlen kultúra.

Az Ormánság itteni meghatározás szerint addig terjed, ameddig a bikla ér. Bikla alatt az ormánsági asszonyok fehér felső szoknyáját kell értenünk, de a meghatározás az ormánsági asszonyok egyforma népviseletét akarja kidomborítani. Ennek alapján a következő 45 községet számítjuk az Ormánsághoz. Somogy vármegyéből: 1. Drávafok és 2. Markóc. Baranya vármegyéből: 3. Gyöngyfa (azelőtt Hernádfa és Rónádfa), 4. Magyarmecske, 5. Mónosokor, 6. Okorág, 7. Marócsa, 8. Kákics, 9. Bogdása, 10. Drávaiványi, 11. Zaláta, 12. Kemse, 13. Sósvertike, 14. Sellye, 15. Csányoszró (azelőtt Kiscsány és Oszró), 16. Isfagycsány, 17. Besence, 18. Bogádmindszent (azelőtt Cinderybogád és Üjmindszent), 19. Páprád, 20. Vajszló, 21. Lúzsok, 22. Piskó, 23. Vej ti, 24. Hirics, 25. Kísszentmárton 26. Cún, 27. Baranyahidvég, 28. Sámód, 29. Adorjás, 30. Kórós, 31. Dráwapiski, 32. Kémes, 33. Szaporca, 34. Tésenfa, 35. Drávacsepely, 36. Rádfalva, 37. Diósvizlő, 38. Terehegy, 39. Márfa, 40. Ipacsfa, 41. Kovácshida, 42. Drávaszerdahely, 43. Drávacsehi, 44. Drávapalkonya, 45. Drávaszabolcs.

Az *Ormánság* szót a legtöbb szerző török eredetűnek tartja. A török nyelvben ma is megtalálható az ormán, urman szó, amely erdőt jelent. A török szót őseink a -ság, -ség képzővel alkották, úgy, hogy a magyar erdő szó helyett megtartották a török orma szót. Így lett e félig török, félig magyar szóból az itteni vidéket megjelölő Ormánság szó. Vannak, akik a latinnyelvű oklevél nyomán, amelyben az ormán szó előfordul, azt állítják, hogy jövevényszó, amelyet a régi magyar nyelvben rendszeren használtak az erdő fogalmának megjelölésére.

Mészöly Gedeon kétségbevonja a szó eredetének ilyen származását és azt az ingoványból kiemelkedő *ormágyból* származtatja. (Ormágy alatt sárréti tájszólásban szigetszerű fogalmat kell érteni.)

A mi szempontunkból mellékes a szó eredete. Kétségtelen, bogy ennek a vidéknek megkülönböztető sajátossága volt a sok erdő. Még a múlt század közepén is őserdőszerű volt az egész táj, sőt ma is jobban erdősített, mint az ország bármely sík vidéke. Az itteni nép ma is használja az orma szót, mert a szántás alkalmával keletkező földhányást ma is ormának, más helyen urmának nevezik. Magukkal hozták-e ezt a szót elődeink a legősibb ázsiai együttélésekből, vagy az ázsiai török fennhatóság idején ragadt rájuk, az nekünk teljesen mindegy, de alátámasztják azokat a véleményeket, amelyek azt állítják, hogy az Ormánság eredeti, esetleg a honfoglalásnál régibb magyar, vagy azzal rokon nép letelepedési helye.

Az Ormánság az ország olyan jelentéktelen része, hogy nincs önálló történelme. Csendesen éltek e vidék lakói a jobbágy sanyarú életét, az ingoványos területet elkerülte a történelem. Már az őskorban lakott hely volt, ezt igazolják azok a leletek, amelyek e vidékről felszínre kerültek. Laktak ezen a földön syginnek, kelták, hunok, avarok, rómaiak, szlávok. Amikor Nagy Károly az avarokat a Dráva és Száva között 791 — 796 között leveri, ezek a Dráva áradásának rengetegében keresnek menedéket. Egy részük elszlávosodott, de töredékeik megtartották eredetiségüket. Akár eredeti avarok voltak az Ormánság őslakói, akár az őshazából az avarokkal elsodródott onogurok ivadékai, mindenképpen a magyarokkal rokon nép volt, amely a honfoglaló magyarokkal ismét szoros egységbe tömörült.

A tatárok 1241 táján jóformán az egész országot elfoglalták. Ezen a vidéken is dúltak és gyilkoltak, de úgy látszik itt nem tudtak tökéletes munkát végezni. Az itteni mocsárvilág nem volt kedvező terep a kis tatár lovaknak. Ebből az időből maradt fenn Besencén a verekedések alkalmával ma is használt szójárás: Jöjj ki ember, jöjj ki magyar! Nem megyek kutyafejű tatár!

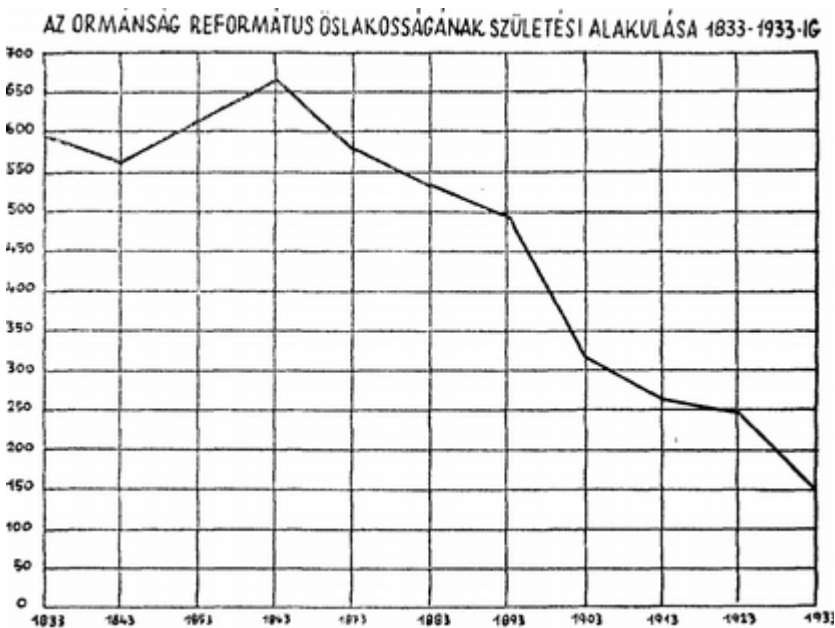
A XV. században Magyarország területén kb. ötmillió lélek lehetett, de a kétszázados török megszállás, az azt követő belmozgalmak és az elemi csapások nemcsak a természetes szaporodást gátolták, hanem a tényleges népességet is állandóan apasztották. Ehhez járultak a zsoldosok örökös rablásai, a járványok, gyermektized, úgyhogy nemcsak fogyott a nép, de kihaltak egész községek.

II. József előtt hazánkban általános népszámlálást nem tartottak és így az 1784. év előtti időkről nincsenek biztos adataink. Maradtak azonban régi adóösszeírások, urbáriumok, tizedlajstromok, adás-vételi szerződések és más okiratok, amelyek népszámlálásra is felhasználhatók. Acsádi: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában című könyve ilyen közvetett források útján igyekszik meghatározni Magyarország akkori népességét. Ő az adózó háztartások alapján számítja ki az 1720-i városi és vidéki lakosságot, míg a nemadózó nemesség, papság és zsidók számát más forrásból állapította meg.

Baranya vármegyéből két urbáriumot használhatunk:!, Ugyanabban a hat községben: Kákics, Kiscsány, Marócsa, Oszró, Sámod és Vajszló, amelyben 1715-ben összeíratott 60 adózó háztartás, az 1714-i urbárium szerint ott 73 háztartás található. Eszerint a 6 község tényleges háztartásainak száma 21-67%-kal több az adózókénál. 2. Van Baranyából egy másik urbárium, amelyet 1714. XI. 20-án kezdtek és a következő év V. 11-én, tehát csak pár hónappal az 1715. IX. 23-án már hitelesített adóösszeírás előtt fejeztek be. Ez nagyon részletes és majdnem az egész vármegyét felöleli.

Eme adatok alapján 42 ormánsági község háztartásainak száma az 1715-i összeírás szerint 332 jobbágy, az 1720-i szerint 294 jobbágy és 82 zsellér, összesen 376 adózó háztartás volt. A különbség a két összeírás elvi rendelkezéséből adódik. Végeredményben a 42 község összes lakosainak számát az adatok egybevetése után 3384 főre tehetjük. Ez a gyér lakottság nem számítási hiba, ha figyelembe vesszük, hogy egész Baranyának a török kiűzése után csak 2254 háztartását jegyezték fel (ami 34.068 léleknek felel meg). A török megszállás-emberpusztításáról csak akkor alkothatunk magunknak helyes fogalmat, ha figyelembe vesszük, hogy magának a pécsváradi apátságnak területén Szt. István idejében már 1114 családot jegyeztek fel. Bár a török megszállás alatt az ormánsági virágzó és népes községek száma igen lepadt és ráadásul az 1711-i pestisjárvány még tetézte a veszteséget, az itteni falvak nagyjában mégis megmaradtak, mert a mocsaras rengetegben nem tudta a török oly könnyen elérni őket. De éppen ez a vízállásos terület és egészségtelen klíma tarthatta távol a különféle nemzetiségű bevándorlókat is, akik a csatornázás és

erdőirtás helyett inkább elmentek jobb vidékre. így őrizte meg ez a vidék eredeti, ősi magyarságát és hogy nem terebélyesült mégsem úgy, mint más országrészek, annak különleges oka van. 1720—1800-ig nincs olyan népszámlálás, amelynek alapján nyomon követhetnénk e vidék népesedési mozgalmát. Az egyházak 1750 táján kezdenek vezetni anyakönyveket, azonban ezeknek javarésze elveszett, a megmaradtak pedig hiányosak, rendszer-

telének, úgyhogy népmozgalmi összehasonlításra vagy következtetésre nem használhatók. A vajszlói plébániahivatalban 1747-től megvannak a születési és halálozási bejegyzések, ezeket fel is dolgoztam, azonban még a plébánia területének lakosságára sem nyújt felvilágosítást, mert a katolikusok az Ormánságnak csak igen jelentéktelen hányadát tették ki abban az időben. Azonban ha lennének is pontos születési adataink a XVIII. századból, azok legfeljebb egy állandóan gyarapodó népesség születéseiről számolnának be, mert a járványok pusztításain kívül ebben az időben más népbetegség nem befolyásolta a születések alakulását. A XIX. század elejétől azonban már pontosan figyelemmel tudjuk

kísérni a születések alakulását. A református egyház anyakönyveinek bejegyzései megvannak még abból az időből, amikor a születések vonala egy állandóan emelkedő irányt mutat, de rendelkezésünkre állanak már erről az időről Fényes Eleknek statisztikailag feldolgozott népesedési munkái is.

Az itteni őslakosságnak három jellegzetes általános vonása van: egységes viseletű, magyar és református. Miután az ősi viseletet már csak egynéhány öregen lehet látni, viszont az egész vidék magyar, e két tulajdonságot az őslakosság felkutatására nem tudjuk használni és így nem marad más, mint a vallási különállás. Amikor tehát a református megjelölést használjuk segéd-eszközü, akkor nem a felekezeti jelleget emeljük ki, hanem az őslakosságot akarjuk a vallási hovatartozandóság segítségével meghatározni.

A Felsőbaranyai ref. egyház anyakönyveiből összegyűjtött adatok szerint az ormánsági ref. születések *így* alakultak. 1833-ban 594, 1843-ban 563, 1853-ban 615, 1863-ban 665, 1873-ban 581, 1883-ban 535, 1893-ban 497, 1903-ban 318, 1913-ban 266, 1923-ban 247, 1933-ban 152.

A grafikon minden bizonnyal folytatása annak a felfelé ívelő vonalnak, amely a távolabbi múltba ugyan nem követhető, de amely a lakosság számbeli gyarapodásának arányában tört a magasba. A felfelé emelkedő vonal azonban 1863-ban 665-ös születéssel eléri a csúcspontot és innen kezdi *meg* pályájának süllyedő szakaszát. 1893-ig a fogyás még lassú, de ettől az időtől valósággal zuhan az 1933. évi 152-es születési mélypontig. Az 1863 utáni első emberöltő még népes volt, akadtak sokgyermekes családok és miután a halálozás is több volt, mint ma, a születések is gyakoribbak voltak. Ebben az időben, ha az elsőszülött leány volt, még ösztönszerűen keresték a fiút, ami szintén emelte a születések számát. Később a megcsappant utódok természet-szerűleg is csak kevesebb utódot eredményezhettek. Az ormánsági egyke e születési adatok szerint, amelyet az egyes családok leszármazási menete is alátámaszt, az 1860-as éveket megelőző évtizedben öltött tudatos alakot. Vannak községek, amelyekben az ötvenes években is látszik már, hogy megingott a születés felfelé törekvő biztonsága, de ugyanakkor akadnak még olyan falvak is, amelyekben semmi módosulás nem észlelhető, de 1860

után egyetlen helység sincs, amelyben emelkedne a születések száma. Mindezek alapján nem kétséges, hogy az egykére való áttérés a megfontolás stádiumából a hatvanas években jutott el az elhatározásig, hogy azután már csak mint szokás szálljon ivadékról ivadéokra.

Még szemléltetőbben érzékíti meg az őslakosság elfogyását, ha összehasonlítjuk szaporodásukat a bevándorolt katolikusok gyarapodásával. (L. a 6. sz. táblát.) Ezek a számok, amelyek Fényes Eleknek »Magyarországnak mostani állapotja« című könyvéből valók, azt mutatják, hogy 100 év előtt a lakosság 91.5%-a volt református, míg a katolikusok csak 8.2%-át tették ki a népességnek. Ezzel szemben 1930-ban a reformátusok a lakosság 56.8%-át, a katolikusok 40.5%-át alkotják. (Az egyéb vallásúak száma 1830-ban 0.3%, 1930-ban 2.7%.) Más szóval a katolikusok 100 év alatt felemelkedtek ötszörösükre, a reformátusok pedig elvesztették 38 százalékukat. Országos viszonylatban a lakoságnak 100 év alatt kb. 40.000-re kellett volna szaporodnia, de nem növekedett csak 23.479-re, mert a katolikusok 7929-es gyarapodását lerontja a reformátusok 4338-as fogyása. Miután a katolikusok nemcsak nem fogytak, hanem gyarapodtak, kézenfekvő, hogy az őslakos reformátusságot támadta meg először az egyke. Ezzel távolról sem akarom azt állítani, hogy e vidék egykézésének a református vallási jelleg az eredő oka, de amint előbb már kifejtettem, az őslakosság csak a valláson keresztül nyomozható ki. A száz év alatti eltolódás még nagyobb lenne, ha az utóbbi időben a katolikusokat nem kezdte volna ki szintén az egyke.

A születések végleges aránya az egész ország területének összesítése útján keletkezik. Az egyes országrészek, városok és községek születési mozgalma a helyszínen vizsgálva azonban sokkal többet árul el a születési arány keletkezéséről, mint a rideg végszám. Ott, a földes szobában, vagy emeletes városi bérházban megszólalnak a számok, hogy az őszinte barátnak megsúgják születésük egész titkát. E számoszlopok kétségtelen bizonyossággal szegeznek le, hogy az Ormánság népe fogy. Miután ez idő alatt erről a vidékről alig néhány ember vándorolt ki, viszont olyan járvány sem volt, amely csak az őslakosság köréből szedte volna az áldozatait, teljesen tisztán látszik, hogy a születések csökké-

nése azok önkényes korlátozása útján pusztítja ki a népet. Fogyott és fogy ez a színtizta magyar vidék és amikor az ország más vidékén a gazdasági fellendülés csodákat művelt, ez a nép megkezdte csendes agóniáját.

AZ ORMÁNSÁG KÖZSÉGEINEK 1930. ÉVI SZAPORODÁSA

A KÖZSÉG NEVE	1930			1921 - 1930		
	SZÜLETÉS	HALALOZÁS	TERMÉSZETES SZAPORODÁS	TÉNYLEGES	TERMÉSZETES	VÁNDORLÁSI KÜLÖMBÖZLET
				SZAPORODÁS, VAGY FOGYÁS %		
ADORJÁS	6	6	-	-0.6	-0.3	-0.3
BARANYAHÍDVÉG	10	4	3	-10.9	6.7	-17.6
BESENCE	-	6	-6	-5.6	-10.9	5.3
BOGADMINDSZENT	5	6	-1	-108.1	16.5	91.6
BOGDASA	9	10	-1	-8.0	-1.7	-6.3
CÚN	13	5	8	26.1	12.4	-13.7
CSANYOSZRÓ	11	22	-11	-12.7	-11.4	-1.3
DÍOSVISZLÓ	16	11	5	16.9	-3.7	-19.6
DRÁVACSEHI	3	6	-3	22.2	-2.1	24.3
DRÁVACSEPELY	10	5	5	11.2	-5.6	16.8
DRÁVAFOK (SOMOGYVM.)	12	7	5	-1.1	4.3	-5.4
DRÁVAIVANYI	5	11	-6	-2.9	-	-2.9
DRÁVAPALKONYA	14	10	4	-2.0	-3.2	1.2
DRÁVAPISKI	3	3	-	2.8	1.4	1.4
DRÁVASZABOLCS	13	13	-	31.1	3.9	27.2
DRÁVASZERDAHELY	2	6	-4	-2.4	-1.5	-0.9
GYÖNGYFA	-11	6	5	5.4	-1.2	4.2
HIRICS	-12	5	7	-1.6	9.6	-11.2
IPACSFÁ	9	7	2	0.8	-7.3	8.1
KAKICS	-13	11	2	-11.1	6.4	-17.5
KEMESE	9	6	3	23.5	6.4	17.1
KÉMÉS	10	10	-	2.3	2.1	0.2
KISSZÉNTMÁRTON	4	5	-1	-4.0	-3.3	-0.7
KOVÁCSHIDA	8	6	2	28.9	6.1	22.8
KORÓS	-14	11	3	-1.6	3.4	-5.0
LÚZSOK	5	5	-	-6.8	-2.3	-4.5
MÁGYARMECSKE	10	10	-	-1.3	-6.9	8.2
MÁRKÓC (SOMOGYVM.)	-	7	-7	-3.9	-3.9	-
MARÓCSA	10	8	2	-4.7	0.6	-5.3
MÁRFA	7	5	2	-19.0	2.9	-16.6
MÓNOSOKOR	7	7	-	-12.3	10.5	-1.8
NAGYCSÁNY	4	6	-2	-1.9	0.4	-2.3
OKORÁG	4	9	-5	3.4	-	3.4
PAPRAD	8	7	1	-1.4	7.3	-8.7
PISKÓ	-11	10	1	2.9	-0.2	3.1
RADFALVA	15	12	3	-11.1	-1.1	-10.0
SÁMÓD	7	2	5	-2.4	-5.5	3.1
SELLYE	50	44	6	7.0	1.7	5.3
SÓSVERTIKE	-11	5	6	-2.3	0.2	-2.5
SZAPORCA	-11	12	-1	8.9	0.4	8.5
TEREHEGY	7	-14	-7	2.2	-8.6	-10.8
TESENFA	13	11	2	-17.0	-2.7	-19.7
VÁJSZLÓ	47	21	26	15.1	6.0	9.1
VEJTI	7	9	-2	8.2	-	8.2
ZALATA	12	12	-	-0.1	-1.4	1.3

6. sz. táblázat.

Pezenhoffer az 1910. évi népszámlálások alapján — bizonyos megszorítással — a 35-ös születési arányszámnál gyéribben szaporodó községeket tartja egykéseknek, a 35 felettieket pedig szaporáknak. Az azóta eltelt 15 év lényeges eltolódásokat hozott ezen a téren, mert ma már igen kevés ama helyek száma, amelyek elérik az akkori középarányost. Az 1930. évi népszámlálás alapján a születési hányados 25.4‰ -re szállt le (1935-ben már csak-21.1.) Amikor tehát a húszszázalékos születéseket vesszük határértékül és az e szint alattit egykésnek minősítjük, viszont a 40-en felülieket szaporáknak, akkor inkább takarjuk a baj komolyságát, semhogy rémítünk.

Az egyke a legveszedelmesebb betegség, mert mindenkit megfertőz, aki útjába kerül. A kolera, himlő, pestis sok embert pusztított el, de mindig voltak sokan, akiken nem fogott a ragály. Ha az illető megúsza szerencsésen a betegséget, annak megvolt legalább a nyugodtsága, hogy egy egész életre mentesült attól a betegségtől. Ezzel szemben az egyke mindenkire ráragad és aki egyszer a karmai közé került, az nem tud tőle többé szabadulni.

Csonka-Magyarország lakosságának kb. 20%-a, számszerűleg 1,647.056 lélek, 227 község (az 1928-31-es átlag szerint), nem éri el a 20‰ -es születési arányost, tehát az egy kés táborba tartozik. Bár lényegesen enyhíti a helyzetet, hogy a kis népességű falvak az egy kések és az Alföld, továbbá a Tiszántúl nagy községei javarészt még teljesítik hivatásukat, mégsem szabad elfelejtenünk, hogy az egyke alattomos betegség és ki tudja, hogy merre veszi útját? Az egyke elkezdődött a Dráva partján az Ormánságban, onnan tovább kúszott Somogyba, majd Baranyán keresztül Tolnába, ahol kivételesen a németiséget is rágja. Innen Fehér megyének fordult, de előőrsei már felbukkannak a berettyó-újfalusi járásban is, ahonnan pedig már csak pár lépés az ország ama vidéke, amely hazánk egyensúlyát fenntartja. Nem vigasztaló az a körülmény, hogy a súlycsoport Budapest révén érte el egyötödös arányát, mert a városok kulturális kisugárzása, irányító befolyása, nagyon is komoly tényező.

A 227 egykés község, illetve város javarésze a Dunántúlra esik, úgyhogy ezek a községek valósággal hullafoltként éktelenednek a magyarság testén. Azonban a kép még vigasztalanabb, mert a 227 község között pl. csak 10 ormánsági község szerepel, noha

jól tudjuk, hogy az Ormánság mind a 45 községe gyermekkorlátozó, azonban az őslakók fogyását ellensúlyozza a bevándoroltak jó szaporasága és így nem kerültek a hivatalos statisztika 20‰-en községei közé. Mi azonban az igazságot keressük, mert a valóságon és a következményeken nem változtat semmit, hogy a más vidékről bevándoroltak műfényt kölcsönöznek egy apadó társadalomnak. A 45 ormánsági község mind haldoklik, csak nincs még közigazgatási számuk. Nem célom az ország többi 20‰-en felüli születéseinek arcáról lemosni a kendőzést, mert ha minden marad a régiben, elvégzi azt úgyis az idő.

A csonkamagyarországi 227 egykés hely lakosainak száma (Budapest is bele tartozik) 1,647.056, születési átlaguk pedig 15.94‰ az országos 1930-ban 25.4). A hat évnél fiatalabbak száma 122.867, ami 7-46%-nak felel meg, az országos 12.3%-kal szemben. Magyar anyanyelvű 1,538.709 (93.43%), német 81.099 (4.92%), egyéb nemzetiségű 27.218 (1.68%). Vallási megoszlásuk az alábbi: róm. kat. 1,041.229 (63.22%), gör. kat. 13.662 (0.83%) református 246.036 (14.94%), evangélikus 98.067 (5.95%), egyéb vallású 248.062 (15.06%).

Szigorúan tárgyilagosak akkor lennénk, ha az 1900. évek előtti átlaggal hasonlítanánk össze az egykés községek adatait. Sajnos azonban, hogy ezek a számok még a legrészrehajlóbb 1930-as egymásmelléállítását sem bírják ki. A hat éven aluliak alacsony részesedése a lakosság kormegoszlásában élesen szemlélteti, hogy miért üresek az iskolák padjai és miért halt ki ezen a vidéken a gyermekkacagás! Folytatólagosan elemezve a számoszlopokat, szomorúan kell látnunk, hogy a magyar anyanyelvűek 93.43%-os arányuk folytán nagyobb százalékban vannak képviselve, mint amilyen az országos viszonyuk, míg a németek 4.92%-os részesedése valamivel kevesebb az országos 5.5%-nál. Vallás szerint bírálva el a résztvevőket, kitűnik, hogy a katolikusok 63.22%-a megfelel az országos 64.9%-os arányuknak, de feltűnő, hogy a görög katolikusok az országos 2.3%-kal szemben csak 0.83%-kal csatlakoztak a mozgalomhoz, viszont a reformátusok 14.94%-uk folytán kisebb arányban veszik ki részüket, mint amilyen (20.9%) az országos eloszlásuk. Az evangélikusok 5.95%-os aránya megfelel az országosnak (6.1%). Az egyéb vallásúak közé tartoznak a görög keletiek, izraeliták és egyéb fele-

kezetűek. Országos arányuk 5.8%, míg a 20°/₀₀-en aluli születésekben 15.06%-kal vannak képviselve. Ennek az éles eltolódásnak az oka a zsidók közismert egykezése az utóbbi időben.

A felekezeteknek ilyen megoszlása egyszerűen tárgytalanná teszi az egyke-kérdésnek vallási alapú vitáját, de komoly figyelemztetés is egyúttal, hogy minden vallásnak éppen elég söpörni-valója van a maga portáján.

Ma már tele van az ország fertőzött góccokkal, úgyhogy a szomszédállamok valósággal építenek ami tétlenségünkre. 1917-ben Stanek reichsrati képviselő egy cseh újságban és az Az Újságban úgy nyilatkozott, hogy a csehek a magyaroktól 13 vármegyét fognak követelni. Kinevették! Az elmúlt évben a Narodny Vyzva azt fejtegeti, hogy a magyar nemzet kihaló nép, gyorsan pusztul és néhány évtized múlva már csak 6 millió magyar fog élni. (Tower Vilmos: Nemzeti Újság 1935. X. 20.) Akik sötétlátóknak, rémítőknak nevezik mindazokat, akik rámutatnak a magyarság végzetes útjára, jegyezzék meg, hogy szépítgetéssel, a betegség eltitkolásával a jelent félre lehet ugyan vezetni, de a holnap ítéletét nem.

VII. A FALUSI EGYKE

Nehéz arra válaszolni, hogy mikor kezdődött Magyarországon a falusi egyke. Fejtegetéseink nyomán ugyan kidomborodott egy idő, amikor az egyke fennállása már kétségtelen, azonban a betegség kezdeti idejéről csak feltevésekre vagyunk utalva. A legtöbb szerző, aki evvel a kérdéssel foglalkozik, azt állítja, hogy az egyke a Dunántúlon jelent meg először a XIX. század elején. A francia írók általában azon a véleményen vannak, hogy az egyke nyomai náluk megtalálhatók már a XVII. században, azonban nagyobb elterjedése csak a francia forradalom, illetve a napóleoni háborúk után figyelhető meg. A magyar írók jelentékeny része is azt fejtegeti, hogy az egykét nálunk a francia katonák honosították meg. Ausztria és Franciaország 1790-től kezdve állandó harcban állanak egymással. Napoleon 1805-ben bevonult Bécsbe, katonái pedig végigsarcolták az északnyugati vármegyéket, sőt Davoust Pozsonyba is behatol. A porig alázott Ausztria nem tud ellenállni

Napóleonnak, de végül is békét kötnek. Ezután következett a negyedik francia háború, 1809-ben Napoleon ismét ura Bécsnek, de az asperni csata megtépázza dicsőségét. A háború színhelye ezután áttolódik a nyugati vármegyékre, a csapatok Karakó és Marcaltó táján csapnak össze. A franciák két serege egyesül Győrnél, elfoglalják Győr városát és egészen Komáromig nyomulnak előre. Ausztria újra kénytelen elismerni a franciák fölényét. Azonban a feltevés szerint nem minden katona vonult tovább a csapatával, hanem itt is, ott is lemaradt egy-egy francia, aki választottjával családot alapított. Győr vidékén ma is található olyan családok, amelyek nevükkel utalnak erre az időre. Ilyenek Francia Kovács János, Francia Szabó Péter stb. Egyes szerzők azon a véleményen vannak (Milhoffer, Buday Dezső), hogy az 1809-iki nemesi inszurrekció nyomán a magyarságnak egy széles rétege megismerkedett a franciák gyermekkoralátozó szokásával és ezek honosították volna meg nálunk az egykét.

A francia eredet bizonyítására azonban egy másik lehetőség is kínálkozik. A török kiűzése után a lakatlan területekre idegeneket telepítettek le. A Bánságban pl. Fényes Elek több mint 6000 franciát jegyez fel (Torontálban 6000, Temesben 150), akiket gróf Mercy Claudius hadvezér telepített le, de ide menekült a francia forradalom elől az arisztokrácia egy része is, ami azt mutatja, hogy még száz év múlva is megvolt a rokon kapcsolat a bánáti telepések és az óhazájuk között. Traunau, Charleville, St. Hubert, Osztern, Trübswetter, Seoultourn falvak ősei francia földről jöttek e vidékre. Az kétségtelenül megállapítható a rendelkezésünkre álló statisztikai adatokból, hogy az az egyke, amely a Tisza—Maros szögéből indul ki, nemcsak Torontál és Temes megyékben honos, hanem fekete csíkként húzódik végig Magyarország déli részén Krassó-Szörény, Hunyad, Szeben, Fogaras, Brassó, Udvarhely megyéken keresztül és Háromszék megyével eléri a határt. Önként vetődik fel a gondolat, hogy nem indult-e ki ez a fertő is a bánági francia telepesektől? Ma ugyan a franciáknak már írmagja sincs, mert olyan nemzetiségek közé kerültek, amelyek náluknál jobban szaporodtak, de annyi erejük mégis lehetett, hogy megfertőzzék a felfalókat. Itt született meg egy olyan egyketömb, amely hírnévre vetekszik az ormánsággal. Ugyancsak Torontálban és Temesben, a franciákat beolvasztó

németek között találjuk a híres bánáti sváb egyikét. Herczeg Ferenc szűkebb hazája e vidék és ő írja a Bánátról, hogy a román hadüzenet napján a Délvidékre kalauzolt egy porosz újságíró csoportot. A kolléga urak, — írja, — meg akarták látogatni a torontáli sváb falvakat. Amit láttak, az ámulatba ejtette őket, de engem is. Kastélyszerű parasztházak, végig téglakövezettel kirakott nagy gazdasági udvarok, gazdagon fölszerelt és példás rendben tartott szerszámkamrák, sok helyen 10—12 svájci tehén a fehérre meszelt istállóban. Olyan etetés-ítatás folyt a tiszteletükre, hogy valósággal elresteltem magam a berliniek előtt, akik akkor már régen élelmiszer jegyekkel éltek. A porosz kollégák egyhangú véleménye volt, hogy ilyen jómódú népet életükben még nem láttak. Azonban a sváb plébános, amikor ekléziájához gratuláltam, kesernyésen mondta: »Szép ez uram, szép, csak az átkozott egyke ne volna!« Hát van? Sajnos, már majd minden falunkba bevette magát a métely. Mi papok egyébről sem prédikálunk. De nem ért szóból ez a kemény koponyájú nép. És mi lehet az oka? Túlzabált nép ez, uram! A sváb menyecskének már derogál gyereket szoptatni.

Egy lépéssel keletre megtaláljuk a román egyikét, amelynek magja Krassó-Szörény vármegyében gyökerezik. Nyugat felé Temes megyén át benyúlik Torontálba, keleten Hunyad és Szeben megyét elhagyva eléri Fogarast. Itt megy át a román egyke a szászba, amely minden erdélyi szász községben otthonos és Szeben, Fogaras, Brassó, Küküllő vármegyéken át eléri Beszterce-Naszódban a kulminációs pontját. Még a világháború előtt Maros-Torda és Csík megyék mentesek voltak a betegségtől és csak Háromszók és Udvarhely megyéken látszott meg, hogy őket is kikezdte már a betegség, de újabban Udvarhely és Csík megyéből is elszomorító hírek érkeznek.

Torontáltól nyugatra a hasonlóan egykés bácskai német községek szolgáltatják az összeköttetést a Dunántúlra, ahol a Dráva északi partján Baranyán, Somogyon át elvándorol egészen Zaláig. Itt találjuk a nagyon egykés göcseji gócot. De Baranya, helyesebben az Ormánság, északnak is elindít egy ágat, amely Baranya megyén áthaladva eljut a Sárközbe és az itteni magyarok vérén keresztül szóled el a tolnai német községekbe. Tolna megyéből Fehér megyén át szigetről szigetre ugorva elérjük a Csallóközt,

majd Észak-Magyarország földjére lépve, Bars, Hont és Gömör megyékben, e régi egykés talajon megszakítjuk utunkat. Csak futólag említem fel a le nem tagadható berettyóújfalusi járás és a hódmezővásárhelyi egykét és ezzel be is fejezem a felsorolást, nem mintha nem lenne másutt is az országban, de egyelőre elégedjünk meg azokkal a helyekkel, ahol már köztudomású, hogy csak temetnek, de nem keresztelnek.

A franciák két vidéket fertőzhetek meg: az északnyugati és a délkeletit. Feltéve, hogy a török hódoltság után a Bánságba letelepedő franciák ismerték már az egyke művészetét, lehetséges, hogy a betegséget azon a vidéken ők honosították meg. Azonban ez annál inkább valószínűtlen, mert 1700 táján az egyke az anyaországban is csak az arisztokráciánál volt divatban. Marad még az az eset, hogy a meg nem szakadt rokon kapcsolatok útján később importálták Franciaországból a Bánátba. De hogyan került akkor az egyke az Ormánságba, ahol franciák nem jártak és amely vidék egykéje régibb keletű, mint a bánági? De Győr vidékén is olyan kevés francia telepedhetett csak le, hogy kicsiny számuk új divat kreálására nem volt alkalmas. De ha Győr megyéből indult volna ki az egyke, akkor azon a vidéken kellene a legősibb és legsúlyosabb egykés tüneteket felfedeznünk, egyúttal meg kellene találnunk azokat a közbeeső helyeket, amelyeken át a betegség eljutott az Ormánságig. Azonban sem az északnyugati vármegyékben nincsenek meg ezek a kezdeti jelenségek, sem az összekötőket nem tudjuk követni a Drávaig. Így az látszik valószínűnek, hogy az ormánságiak ősei nem mentek el a franciákhoz egy kis tanácsért, hanem e vidék egykéje ott született a maga eredeti elgondolásából.

Bár a magyar egykének a baranyai Ormánság a kiindulási pontja, mégis Somogy vármegye mozdult meg először. Gróf Széchenyi Imre mári 1886-ban terjedelmes jelentést küldött a földművelésügyi miniszterhez, amelyben rámutat arra, hogy összehasonlítva az 1861-iki évvel a viszonyokat, arra jött rá, hogy Somogyban feltűnően szaporodott a jobb módú gazdák száma. Kifejtette azt is, hogy ennek oka az egygyermekrendszerben leli magyarzatát, amely az 1850-es évek óta a református parasztság között terjed el. Oka a birtok körüli »szabadságban« rejlik, mert a birtok eldarabolásának félelme vezette őket erre az útra.

Somogy vármegye közgazdasági és közművelődési állapotáról az Akadémia 1892 április 4-iki ülésén tartott Széchenyi Imre felolvasást, ahol ismertette a bizottság jelentését, amely annál inkább tarthat számot az érdeklődésre, mert saját szemükkel látták a fészlő egykét kinyílni és abban az időben a kiváltó ok még nem volt átszöve olyan körülményekkel, amely később elhomályosította a kiindulási pontot. El lehet mondani, hogy Somogy megye még a kellő időben ismerte fel a veszedelmet, megmozgatott mindent, hogy gátat vessen a betegségnek, gyökeres intézkedéseivel beletnyúlt a legintimebb családi életbe, mégsem tudott semmi eredményt elérni. Baranya megye 1907 április 8-án Somogy vármegye átirata alapján megalakította az egyke-bizottságot, de úgylátszik, hogy az iktatási számmal megnyugodott a lelkiismeret is. A legfertőzöttebb vármegye a mai napig szóval eleget, látszatra sokat, de érdemben semmit sem tett az egyke leküzdésére. Czobor László, Hont vármegye alispánja a törvényhatósági bizottság nevében 1903-ban felírt a belügyminiszterhez és jelentésében azt írja, hogy »az egygyermekrendszer terjedéséről beszerzett adataim megdöbbentőek«.

A megértés hiányának az lett a következménye, hogy Somogyban is elaludt a mozgalom. A jegyzőknek és tanítóknak kellemetlen volt, hogy saját falujukat figyeljék és jelentgessék, ahogy azt a vármegye előírta. Nem vették észre a terhes asszonyokat, nem kísérték figyelemmel sorukat, a röpiratok az iroda sarkában halmozódtak és porosodtak, a papok elhallgattak, mert a hívek egyszerűen elmaradtak a folytonos dorgálás miatt a templomból. A bábákra és orvosokra maradt így a rendőri szerep, amikor azonban látták, hogy feljelentéseiknek nincs más eredménye, mint a nép gyűlölete, ők is behunyták szemüket, mert mindennapi kenyerüket féltették. Somogy vármegye dicséretes kezdeményezése a kormány részéről sem megértésben, sem támogatásban nem részesült, magára maradt, amit látva a kivitellel megbízott lelkes férfiak, abba hagyták a reménytelen küzdelmet.

Az ormánsági egyke kialakult anélkül, hogy ismerték volna azokat az erőfeszítéseket, amelyeket egyesek ezen a téren a gyermekkorlátozás érdekében kifejtettek. Utaltunk már arra, hogy Franciaországban és Angliában megalakult a neomalthusianista liga. Miként Malthus, úgy ők is túlnépesedéstől féltik a kultúrát

és ez az elgondolás szülte az angol Birth-Control törvényt. Meg kell akadályozni szerintük, hogy az értékesek előtt a silány elemek elvegyék az élet lehetőségét, ezért sterilizálás útján meg kell akadályozni a társadalom nyakán élő értéktelen egyedek szaporodását. A neomalthusianisták 1925-ben New Yorkban nemzetközi szövetségbe tömörültek, mert véleményük szerint a háború legfőbb előidézője a túlnépesedés, amikor az emberi túltermelés visszaterelődik a normális életlehetőség keretébe, ezt pedig a szaporodás korlátozása útján meg lehet akadályozni.

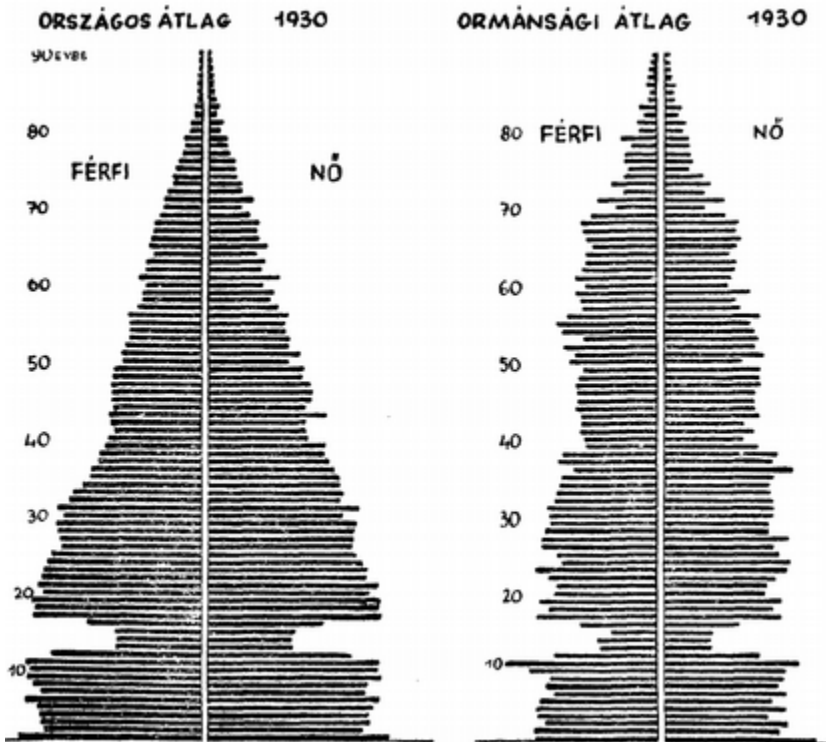
Ugyanezt a nézetet vallja a magyar Országos Közegészségi Tanács 1911 október 27-iki határozatában, ahol leszögezi, hogy »a nagy gyermekszám nem szolgálja a közegészség érdekeit. A népszaporodás kenyérkérdés és a nem korlátozott gyermekszám ártalmára lehet a család egészségének. Természetes, — írja tovább — hogy a fejlettebb gondolkozású társadalomban és családban a túlnépesedés ellen védekeznek és a műveltebb szülőktől jogosan lehet megkövetelni, hogy gyermekeiknek biztosítsák azt a jólétet, amelyet ők élveztek.« A neomalthusianizmus a tanács véleménye szerint a kultúra terjedésének természetes következménye és azt kiirtani csak a kultúra megsemmisítése árán lehet. »Annak a megítélése, — mondja a tanács előadója, dr. Tauffer Vilmos, akkor a budapesti szülészeti klinika ny. r. tanára — vajjon a vallás, morálfilozófia, a hazafias militarizmus, az agrárpolitika és a nagytőke miként gondolkodik e kérdésben és minő eszközökkel igyekszik ez áramlatot ideig-óráig korlátozni, nem tartozik a Közegészségi Tanács hatáskörébe.«

Jellemző a magyar politikára, hogy ugyanezt az előadót 10 év múlva azzal bízták meg, hogy ő akadályozza meg a bűnös vetéléseket. Kár a sok vágón hamisan kitöltött nyomtatványért, mert annak a papírarából sok gyermeknek jutott volna melegebb ruhára és cukorra!

A Magyar Társadalomtudományi Társulat 1927. évi egyke-ellenes értekezlete inkább elméleti sziporkázás volt, ahol helyesen rámutattak arra, hogy baj van, de a következmények levonása belesüllyedt a jogi formalizmusba. Dr. Neubauer Gyula szerint a népszaporodás csökkenésén való kesergés indokolatlan, mert Magyarországon relatív túlnépesedés van, tekintve, hogy minden foglalkozási ág túltelített és fizetési mórlegünk passzív.

»Mindaddig, amíg a megélhetési lehetőség meg nem javul és a túlnépesedés mai nyomása nem csökken, a népesség szaporításáról és a születési arányszám javításáról beszélni időszerűtlen.« Helyteleníti, hogy a jövő tiszttviselői fizetéseket a családi pótlék rendszerére építsék, mert ez lehetővé tenné, hogy az altisztnek

A LAKOSSÁG MEGOSZLÁSA KOR ES NEM SZERINT

nagyobb jövedelme legyen, mint az államtitkárnak, ami ártana a fegyelemnek és a tekintélynek. Szerinte a halálozási arányszám csökkentésére kell leginkább törekedni.

Mihelics Vid szerint meg kell határozni a népesedési optimumot és ennek eredményei alapján kell hozzájárulni a kérdéshez. Meg kell vizsgálni, hogy milyen arányú a nők termékenységének csökkenése. Szerinte az egyke önmagában erkölcsileg közömbös

tény, csak valláserkölcsei szempontból lehet erkölcstelen, annak indokaiban és eszközeiben. Éppen ezért az államnak nincs joga szankciókkal sújtani az egykés családokat, de megengedi, hogy szociálpolitikai könnyítéshez jussanak a sokgyermekesek az egykés rováására. Ha a család korlátlanul szaporodik, vét a felelőség ellen. Az optimum elérése és fenntartása érdekében javasolja a helyes jövedelemelosztást, társadalmi biztosítást és a családi munkabér bevezetését.

Mindezen előzmények után, amikor kis mozaikokban bemutattuk az egyke-kérdés körüli forrongást, térjünk vissza az Ormánységba és az ott uralkodó szokások nyomán próbáljunk feleletet nyerni, hogy milyen erkölcsi mozzanatok játszhattak szerepet az ottani falusi egyke kialakulásában. A választ a nép ősi és mostani szokásai nyomán igyekszünk megtalálni.

Megjött az újszülött, ott fekszik már az anyja oldalán. A bába az ágyat ősi szokás szerint eltakarja úgy, hogy a gerendába vert két szegre egy lepedőt akaszt. Ez a »fiactató«. Arra a kérdésre, hogy miért takarják el a gyermekágyast, azt felelik, hogy ne verjék meg szemmel. Azonban valószínűleg onnan ered ez a szokás, hogy a szülés körüli intimitásokat így akarták távol tartani a család többi tagja elől. A régi időben csak egy szoba volt, abban lakott az egész család és bár az öregek az ilyen természetes eseményt nem színezték úgy ki, mint ma, mégis illendőnek tartották eltávolítani a nem odavalókat. A gyermekágyas eredetileg egy hétig nem érintkezett a család tagjaival, de a nyolcadik napon elment a templomba. Ez volt az »ágyrólkelés«. Amíg ő odajárt, azalatt otthon lebontották a fiactatót.

A keresztelessel nem siettek, megvárták, amíg megerősödik az anya és rendszeren egy hónap múlva tartották meg. Az újszülöttnak rendszeren több keresztanyja van és számuk a család társadalmi súlya szerint nő. A komaasszonyok díszesen felöltöztetik a gyermeket, elbúcsúznak az anyától és elviszik keresztelni. Az istentisztelet végét a paplakban várják be és csak azután mennek át a templomba, ahol ilyenkor férfi nem lehet jelen. Keresztelő után újra visszamennek a papiakba, ahol minden keresztanya ölébe veszi a gyermeket, majd hazaviszik az apróságot. Hazaérve nem léphetnek be a házba, mert a kapuban ott várja Őket az anyámasszony, aki háromszor megkérdezi, hogy mit hoztak?

Ezek mindig azt válaszolják, hogy báránykát, amivel arra akarnak utalni, hogy legyen olyan jó, mint egy kis bárány. Ezután belépnek az udvarra, onnan a szobába, ahol a bába háromszor az asztal alá dugja a gyermeket, hogy jó alvó legyen, azután átadja a kicsit a nagyanyjának, aki átnyújtja az édesanyjának. Ezután eltávoznak a komaasszonyok, de csak formailag, mert a bába utánuk szalad, hogy meghívja őket »komabálra«. Ha a komámuram is hivatalos, az a »páros paszit«, ha zene is van, az a »muzsikás paszit«. A férfiak 1 pint (kb. másfél liter) bort, az asszonyok süteményt hoznak, majd »kótt« perccel megkezdődik a paszit. így volt.

Ma már nincs fiactató, elmaradtak a szertartásos ősi szokások, nem keresztelik a gyermekeket bibliai nevekre, hanem Zoltán, Jenő, Gyöngyi, Ibolya a divat. Az újszülött díszes takaró alatt kocsiban fekszik, a keresztanyák pedig legújabb divatú selyemruhában, selyem harisnyában, új kalappal, frissen ondolálva mennek a keresztelőre.

Annak, hogy ilyen nagyszabású keresztelőt rendeznek, az a magyarázata, hogy csak ritkán van már alkalmuk ilyen lakomához, mert az anya evvel az egy gyermekkel egy életre be is fejezi szülési kötelezettségét. Szegény Deák Ferenc keveselte, hogy az anyák egy évben csak egyszer szülnek, de mit szólna hozzá, ha látná, hogy most egy életen át sem szülnek többször! Előfordul ugyan itt-ott kettős rendszer is, de ez már kivétel és sokkal több a meddő házasság, mint a két gyermekes. Csak akkor születik meg a második gyermek, ha az elsőt elvitte valami betegség. Az idegen előtt 10—15 évig is hangoztatják, hogy az »Isten nem ad több gyermeket« nekik, de alig múlik el a kilenc hónap, megjön 10 évre az újság, ha az első elpusztult. De megesik, hogy a szülők idősebb korban veszítik el gyermeküket, mint pl. a világháborúban és akkor megkezdődik a gyermektelen öregek keserves élete. Megindulnak felfedező útra olyan rokon után, akinek vannak gyermekei és ha ráakadnak olyanra, aki hajlandó őket öregségükre eltartani, arra ráíratják a vagyonukat. El lehet képzelni, hogy a legtöbbre milyen sors vár, úgyhogy a végén minden második szavukban arra kérik az Istent, hogy vegye el már őket, mert nem bírják az életet.

Ma már a legnagyobb ritkaság, hogy az asszony akaratán kívül teherbe essék, de ha mégis bekövetkezik, ott van kéznél a

kipróbált kenőasszony. Amelyik faluban már kiveszett, azon »segít« a diplomás bába, akit a régi cédulás helyett tett oda a bölcsek közizgatás. Ez legalább sterilebben végzi el a beavatkozást! Mert a régi kenőasszonyokkal sokszor nem ment simán a dolog és gyakran hetekig feküdte meg az asszony az ágyat. De ha minden kötél szakad, elmegy a városba az úriasszonyok orvosához, de nincs olyan hatalom, hogy megszüljön a második gyermekét. Nem bánja, ha bele is hal, de világra nem hozza. Hogyne, hogy azt mondják rá, hogy »mást se tud, mint fiadzani«, vagy ujjal mutassanak rá, hogy »má megen vastag«! De akkor sem hozhatna a világra még egy gyermeket, ha kedve lenne hozzá, mert attól a pillanattól, ahogy teherbe esett, az ura nem becsüli semmire, beszél is hozzá, meg nem is. Eleinte még megkérdezi, hogy »mi lösz má?«, de később még ezt sem és teljesen felbomlik a házi béke. Még szerencse, ha nem tudja meg a titkot az öregasszony, mert az rögtön elhívna még két-három banyát és valósággal kitepnék belőle a gyermeket. Egy darabig még tűr és vár a fiatalasszony, hátha beleegyezik az ura, hogy világra hozza a gyermekét, de amikor látja, hogy minden hiába, akkor megadja magát a sorsának.

Ha meddő marad az asszony, akkor sajnálják, ha semmikés, akkor vállat vonnak, mondván: »az üdóga«, de ha kettőnél több gyermeke van, azt elmondják minden rossznak, kicsúfolják, lenézik. »Hát nem tud vigyázni«, vagy »nekem kisütt vóna a szemem, ha ennyit kölkeztem vóna« és az öregszüle rendesen eltalálja, hogy mikor tanácsolja: »inkább lepedőt mossál, mint pelenkát«.

A régi ormánsági asszony az urát kedezi, magázza, de a férfi tegezi az asszonyt. Az utcán úgy mentek végig, hogy a nő három lépéssel hátrább követi az urát és így beszélgettek előre meg hátra egymással. Mindez azonban nem akadályozza annak, hogy a nő bizonyos dolgokban előjogot ne élvezzen. A belső családi élet olyan terület, ahol az öregszüle dirigál. A menyecske anyja vagy anyósa vállal nyugszik a háztartás, ő látja el az állatokat, ő intézi a mosást és ha élnek az öregek, azokat is ő szolgálja ki, ő főz az egész házra. A fiatalasszony kimegy az urával a szántóföldre, ha nincs ott dolga, akkor segít a ház körül az öregasszonynak, de főzni csak akkor fog majd, ha meghalt a szüle. Tekintve, hogy az öregek és a fiatalok nincsenek mindig egy véleményen, az öregszüle hamar kinézi a fiatalasszonyt a konyhából, úgyhogy csak

lopva tanulhat meg valamit. Bizony nem ritkán esik meg, hogy unoka is van már a háznál, de a fiatalasszony még sohasem süttöt kenyeret vagy főzött vasárnapi ebédet. Dologidőben, amikor a fiatalasszony kinn kukoricát ültet, otthon marad az unoka a nagyanyja gondjára. Bizony ilyenkor azt sem tudja, hogy hova kapkodjon, mert alig fejt meg, máris pattog a csordás ostora és még el sem szűrte a tejet, máris túlköl a kanász. Nem is tudja megvárni, amíg felforr a tej, mert úgy dörömbölnek a csikók, hogy kell nekik valamit vetni. De az istállóban hallja már, amint egyetlen unokája követeli a kávéját, nem azért, mintha éhes lenne, hanem mert látja, hogy evvel gyötri a nagyanyját. Nincsen, aki segítsen neki és ez az örökös hajsza zsörtölődővé teszi. Ekkora elfoglaltság mellett természetes, hogy nem örülne annak, ha munkáját még egy unoka gondozásával meg akarnák nehezíteni, mert nemcsak az újszülött okoz munkatöbbletet, hanem ő rá szakad mindaz a mezei munka is, amelyet eddig a fiatalasszony végzett. Nem egy asszonnak kellett már otthagynia az urát, akivel eddig a legjobb egyetértésben élt, csak azért, mert nem akart megvárni a második magzatától. Eleinte csak példálódzik neki az öregszüle, később kereken kimondja az akarátát, meggyőző érvül segítségül hívja néhány kortársát, de amikor mindez nem vezet célra, elmarja a háztól.

Valamikor ilyen boszorkányi erővel örködtek a család érdeke felett az öregszülék és vénségükre annyira eldurvult a lelkük, hogy megfélekedtek arról a kálváriáról, amelyet hasonló helyzetben maguk is megjártak. Ma, a currett virágkorában, amikor minden asszonnak megvan a maga bizalmi orvosa, ilyen történetek már csak a múltból ködlenek elő, mert a mai leány a völegénnyel előre megállapodott gyermekszámra köti meg a házasságot.

Lassan, lassan mégis csak felnőtt az unoka és megjött az ideje a házasságnak. Az öregszüle elnöklete alatt összeültek a szülők, mindegyik elmondja, hogy kit nézett ki menyének vagy vejének és a végén megállapodnak egy személyben. Nem volt fontos, hogy mi a véleménye a fiataloknak, bizony megesett, hogy a leány csak a »foglaláskor« ismerte meg a jövendőbelijét. Így ment és így van ez ma is minden egyszerű népnél, ez a szokás ma is a kínaiaknál és náluk mégis kevesebb a válás és több a békés családi élet, mint nálunk. A kiszemelt leány és a család között

a »szörző« volt a közvetítő. Amikor a szörző a leány szüleivel elintézte jövetele célját és megkapta a biztató választ, akkor a szülők néhány rokonnal elmentek kérébe. Ma természetesen nem a szörző a futár, elintézik ezt a fiatalok egymás között már előbb, úgyhogy a szörző manapság az ő megbízottjuk a szüleiknél. A kiszemelt leányos ház illő előkészülettel várta a kérőket, de nem lakomával. Kaptak kött perecet és néhány pohár pálinkát, amelyet a leány szolgált fel. A leányt a kérők épúgy végigmustrálták, mint vásáron a lovat, megfigyelték, hogy kedves-e, szép-e, milyen a tartása, a szeme, haja, lába, melle, sőt oda is állították maguk elé és meg is forgatták. Ha a leányt megfelelőnek találták, akkor kérőnek mondták a látogatást, de ha nem tetszett meg, akkor csak lánynézőnek. A kérőt követte a »helnézés«. Ez úgy zajlott le, hogy valamelyik szerdai napon a leány apja, anyja és az atyafiak ünneplőbe öltöztek, hogy körülnézzék a legény házatáját. Nemcsak a szobában tekintettek széjjel, hanem a kamrában, istállóban, padláson is számbavettek mindent. Ha kedvükre volt minden, amit láttak, akkor rögtön megtörtént az »alku« a lányra, mert a legény mindig egy bizonyos összeget, »moringot«, fizetett, amelyet szerződésileg is megerősítettek. Ez az alku tehát fontos állomása volt a házasságnak, mert ha a szülők nem tudtak meg egyezni, felborulhatott az egész eddigi fáradozás. Akár jószágra, akár pénzre szóit az alku, ki kellett fizetni az esküvő előtt. Bemutatok egy móring-levelet a vajszlói ref. anyakönyvből.

»1808. Dec. 8. Vátzi János fia Vátzi István eljegyezvén magának jövendőbeli házastársul Denke Dávidnak leányát, Susannát, az előre feltehető olyan változásokra nézve, melyek idővel valamelyik félnek a másikon protenciát támaszthatnának: erre nézve ekképpen egyeztek meg. A legény ígér a maga részéről kétesztendő tinó borjút, a leány viszont a maga részéről két lepedőt, egy párnát, egy vánkost.«

Ezután következett a »foglalás«, amelyet később gyűrűzésnek neveztek. A vőlegény apja, anyja és most már a vőlegény is, elmentek a lányos házhoz és a pap jelenlétében megtörtént az eljegyzés. Valamikor a menyasszony egy hímezett keszkenőt, a vőlegény pedig egy piros almát, amelybe néhány ezüst pénz volt beverve, hozott az eljegyzéshez, amelyet a pap kicserélt közöttük. A későbbi időben már gyűrűvel történt a leány lefoglalása, amelyet

ebben az időben már a sógor cserélt ki és innen a »gyűrűzés« kifejezés. A jegyváltás után megkötötték a házassági szerződést, amelyet a pap el is anyakönyvelt. Ezután csapra ütöttek egy akó bort és addig beszélgettek, ameddig tartott a hordóban.

A jegyespár innen kezdve nem megy a lányok, illetve legények közé. A vőlegény esténként elmegy a menyasszonyék háza felé és a kiskapun kívül, ritkán azon belül addig beszélgetnek, amíg a leány anyja ki nem szól, jó lesz aludni, mert holnap is van nap. Az esküvőre, amelyet szegénynél szombatra, gazdagnál szerdára tűznek ki, a vőfélyek kétszer is meghívják a vendégeket. Ha szerdán volt a lakodalom, akkor hétfőn megjöttek az asszonyok, hogy megsüssék a tésztaikat. Ez volt a szakácsok lakodalma. Kedden megérkeztek a közeli rokonok, meghozták a bort a hegyről, levágták a disznót és a borjút. Kedd estére meghívják a kocsisokat és a cigányokat, hogy legyen valami élet a házban. Ez a kocsisok lakodalma.

Végre felvirrad a várva-várt szerda. Azt nem lehet mondani, hogy az otromba muraközi lovak ficáncolnának a kocsik előtt, amíg rendezik a kocsisort és a vőlegény búcsúzik a szüleitől. Megszólal a banda, felhangzik az első rikoltás és megindul a kocsisor a menyasszony falujába, ahol a szörző udvarába fordulnak be. Amikor elfogyasztották a magukkal hozott ételt és italt, újra felkerekednek és megindul a menet párosan a lányos házhoz. Elöl megy a násznagy a nászkaláccsal, kezében a felpántlikázott bot, mellette halad egy legény egy szép kakassal, amelyet folyton csipked, hogy hangot adjon. (Ez jelzi, hogy a vőlegény egészséges.) Odaérve a lányos házhoz, előáll a násznagy és dallamos versben kikéri a lányt. De nem adják ám, ameddig meg nem fejt három találós kérdést. Ezek a rejtvények nem is olyan egyszerűek és ha nem jöttek rá az értelmére, mehettek szégyenszemre vissza. De a végén mégis csak kiadják a lányt és elindul a násznép a templomba. Az esküvő végeztével visszaviszik a lányt rövid ebédre a szülői házhoz, ezután elbúcsúzik apjától, anyjától, ha van, a testvéreitől és már indulnak is a vőlegény házához, ahol a lakodalmat tartják. A lakodalmi vacsora után tánc következik. Éjfél felé, a menyasszonytánc után, eltűnik az új pár. Nehogy a sok évődés megzavarja őket, eltitkolják, hogy hol fognak aludni. Azonban ez inkább csak formáság lehetett, mert az 1—2-szobás

lakásban még az egérnek is nehéz elbújni. A hiricsi anyakönyvi feljegyzés azonban bizonyítja, hogy 1826 február 8-án az új párt a fából épült kamrába bújtatták, mert nem volt több szobájuk. »Tarr Máté Bogátról való, 18 esztendő Geri Zsuzsanna, Geri Sámuel leánya . . . házasságra lépett: egy ágyban, reggeli 2 óra tájban megholt véletlen. A magisztrátus parancsolatjára megvizsgáltattak, az illető vizsgáló haláluk okául azt adta, hogy a kemény hidegben a fűtetlen kamrába, melyben háltak, égő szenet élesztettek és annak a gőzi fojtotta meg őket.« Az új párt a hálóhelyén a nászkalács és egy pint bor várta. Reggel a kíváncsi asszonyok megnézték, hogy megitták-e a bort, mennyit fogyasztottak a kalácsból és véres-e a lepedő? Ha a lakodalom szombatig tartott, akkor délben pacalpörkölt és kása volt, amit »kitoló étel«-nek neveztek.

A menyecskének tetszik az új élet, talpában van még a lakodalmi tánc, de nem felejtette el azokat a délutánokat sem, amelyeket a »játsházában töltött. Ma nincsenek már játsházák, de van helyette tánciskola és bál, ahova sok édes emlék fűzi. Nem is kell nagyon biztatni a szülikének, hogy néhány éven belül aztán ne legyen gyerek, ő sem töri magát utána. Nem ment el a jó dolga, hogy otthon dajkáljon, amíg a barátnői tangóznak! Tükröt vesz elő, gyorsan bekeni magát kevés nappali krémmel, rá egy kis púder, két tenyerével végigsimítja felülről derékig magát és boldogan állapítja meg, hogy kár lenne arcát és alakját terheséggel elcsúfítani. Ráér még, amikor barátnői is mind férjhez mentek. Az ura is azt mondja, hogy nem kell sietni vele, mert különben nem veheti meg neki a szép barna hócsizmát, sem az új kosztümöt. Az igazat megvallva, az asszony egy kicsit fél is a szüléstől. Neki legyen gyermeke, akit még a széltől is óvtak, aki-nek, ha a feje fáj, rögtön futottak orvosért? Megborzong még a gondolatra is és sokat töpreng rajta, hogy meglegyen-e az az egy is? Mert lám, ott van a Balog Panni, annak nincs gyermeke, nem is lesz, mert nem akar, vígan jár-ke, megvan mindene, most építik az új házukat csukott folyosóval, nem kell vesződnie a földdel, mert kiadták felesbe. Inkább főz az aratóknak, de nem sütteti le magát ebben a forróságban. Így mérlegeli az ormánsági asszony új helyzetét, igyekezőn asszonyságába átmenteni azt, ami kellemes volt lánykorában.

Ezen a vidéken csak ritkán születik gyermek. Besencén pl. volt két olyan egymásutáni év, hogy csak a bevándorolt kanásznál járt a gólya, de ha valamelyik családban van, azt agyondédelgetik. Amikor himlőoltásra viszik, akkor az anya megkéri valamelyik szomszédot, hogy jöjjön ő is vele és igyekezzék csörgővel vagy más tárggyal elvonni a figyelmét a csöppségnek, mert nagyon érzékeny. Az orvos pedig győzze hallgatni, hogy erre figyeljen, arra vigyázzon, ne törölje keményen a gyermek karját, ne szorítsa meg erősen, mert kék lesz az ujja helye, ne karcolja mélyen, mert kileli a fráz! Így sikerül, a máskülönben jól fejlett, egészséges gyermeket ellenszenvessé tenni és ugyanez a sorsa a gyermeknek egy egész életen át. Játszania nem lehet, mert piszkos lesz a ruhája, de úgysem szívesen engedi a bal szomszédékhoz, mert a múltkor megütötte azoknak a fia. Nincs annak a gyermeknek egy perc szabadsága, úgy vigyáznak rá, mint börtönben a rabra. A majomszeretet rabja, folyton rángatják, állandóan a nevét hallja kiáltani, úgyhogy nem kap semmi önállóságot. Miután minden toporzékolását teljesítik, nem ismeri a lehetetlent és amikor felnő, csak nagy csalódások árán tud megállni a maga lábán, mert kiskorában sohasem küzdött ellenvéleménnyel. Pedig, aki kiskorában nem csinál kis butaságokat, az nagykorában nagy butaságokat követ el.

Azt mondja az anya, egy gyermekkel is mennyi baj van, mi lenne, ha három volna! Hát mi? Kevesebb dolog! Ha lenne egynéhány testvére, azokkal eljátszana szépen, de így az anya lesi minden lépését, nem meri magára hagyni, mert fél, hogy baja esik. A gyermek unatkozik, társat keres és mert nincs más, az anyját ostromolja kérdésekkel. De folyton az anya sincs otthon, ezért mindenfelé magával cipeli, ahol a gyermeknek illedelmesen kell hallgatnia azt a beszédet, amely őt nem érdekli. Közbe, közbe azonban mégis el-elfog egy szót, rágódik rajta és még jó, ha nem ott vágja anyja szemébe, hogy otthon milyen csúnyát mondott erről a néniről, akinek most hízeleg. Végül is a felnőttek a gyermek előtt elveszük a hitelüket, parányi lelkéből kiölik a szépet, a mesevilág színes képeit és korán megismerkedik a nagyok hazug életével. Az anya megkísérli lerázni a gyermeket úgy, hogy játékot nyom a kezébe. Egy darabig el van vele, azután újra ott lóg az anyja nyakán. Erre új játékot keres elő, mert ilyen házban, ahol

egy gyermekre sok felnőtt rokon esik, halmozódik az ajándék. De hiába, belefárad, megunja ezt is. A sok és nem az ő korához illő játék megfeszíti kis agyát, sok olyan lelki élményt zajlat le benne, amelyet nem tud feldolgozni és így elmélyedni sem tud a szórakozásában, újra az anyjához menekül, hogy játsszék vele. Nem lenne semmi baj, ha néhány gyermekkel összeállhatna katonásdit játszani, a két fedő elfelejtetné vele a legraffináltabb szerkezetű játékot. De nincs testvére, nincs játszópajtása, nincs bizalmasa!

Mindezek a körülmények az egykés gyermeket egoistává teszik, mert megszokta, hogy minden óhaja parancs volt. Nem ismerte meg a lemondást, az engedékenységet, az osztozkodást és azt átviszi felnőtt életébe is. A szegénynek a szíve megesik a sorstársán, a gazdag egyke nem ismeri ezt az érzést, ezért nincs is benne részvét.

A végcél, a vagyonnak egy kézben való megőrzése, azonban az egyke dacára sem sikerül mindig. Eltekintve attól, hogy az egy gyermek halála a szülőket a legnyomorultabb kegyelemkenyérre juttatja, az egy gyermek ritkán tartja meg az ősi vagyont. Kis-korában nem ismerte meg a küzdést, az önállóságot, úgyhogy felnőtt korában keserű meglepetésekkel halmozza el az élet. Ez az oka, hogy az egykés családok jó része eladósodik, tönkremegy. Meg kell még említenem azt az érdekes és okos szokást, hogy az Ormánságban valamikor a bábát az asszonyok választották. Külön élmény ezen a vidéken a mosás. Az itteni népek a levetett ruhát »füstösének nevezik, amelyet a padlásra kifeszített kötelekre dobálnak fel. Abban az időben, amikor még nem volt kéménye a háznak és a füst ott ment ki, ahol utat talált, bizony füstös lehetett ez a ruha. (E helyen nem térek ki az etnográfiai részletekre. Az ormánsági eszközökre és házakra vonatkozólag utalok Gunda Béla tanulmányára.) Évente kétszer mosnak: tavasszal és ősszel. Néha eltolódik az idő és ilyenkor a jégbe vágott léken mosnak. Azonban az ormánsági asszonyok nem su¹tykolják a ruhát, mint a közeli szlávok, hanem beszappanozzák és a vízbe állított bakhoz ütögetik. Természetesen ilyenkor több asszony fog össze, ha szép az idő, rögtön ki is terítik a ruhát a folyó gyepes partjára és estére már szárazon viszik haza a hófehér fehérneműt. Otthon az öregszüle nagy vacsorával várja az elfáradt mosónőket.

A falusi embernek nincs alkalmja, hogy akkor szórakozzék, amikor kedve tartja. Éppen ezért mindenhol van az évnek egy bizonyos napja, amikor nem sajnál magától semmit. Ami katolikus vidéken a búcsú, az az ormánsági népnél a búzahordás. Ilyenkor az egész évi szorgalomra isznak áldomást és a nehéz munka ellenére mindenki boldog arccal hányja a kévétet.

Egy itteni kispazda, akinek hat kat. hold búzavetése volt, a búzahordás napjára meghívja azokat a társait, akiknél megelőzőleg, esetleg ezután, ő is segített a munkában. Három kocsis, két kévehányó és három asztagrakó, összesen tehát nyolc férfi izzad a tűző napon. Miután a földek nincsenek messze, hamar fordul egyet a kocsi, de a reggeli idejéig csak pálinka és kemencében sült kött pereg járja. Amikor elkészült a reggeli, valamennyien asztalhoz ülnek. Először mindenki megiszik körülbelül fél liter kávé, azután a főtt sonkából, két sült csirkéből, savanyú uborkából annyit eszik mindenki, amennyi jól esik, de az öt liter borból nem hagynak. Reggeli után folytatják a munkát és ha megszomjazik valaki, híz az asztag tövébe eldugott borból. Az ebéd rövid. Két kg marhahúsból és krumpliból gulyást készítenek, utána mákos vagy diós kalácsot szolgálnak fel és bort, amennyi szükséges. Estig aztán oda-odaternek az asztag hűvös oldalára és kortyogatnak, ha megszomjaznak. A napi munkát a vacsora fejezi be. Először mindenki felhajt egy-két pohár pálinkát és azután hozzálátnak az evéshez. A vacsora a következő. Két tyúkból leves, a főtt húshoz paradicsommártás. A következő fogás töltött káposzta, ezután két rántott csirkét, két sült kacsát és salátát tálalnak fel. Utoljára két-három tepszi különféle rétes és édes sütemény kerül az asztalra. A nehéz falatokat sűrűn öblögetik, úgyhogy egy vacsoránál 10-12 liter bor is elfogy. Az evésből és ivásból nem marad el a gondos háziasszony és segítsége, akik a végén együtt nótáznak a bevégzett munka öröme.

Az ormánsági nép lelki világát jeleníti meg művészi kézzel és aggódó megérzéssel Kodolányi János A börtön, Szép Zsuzska, Kántor József megdicsőülése, Sötétség, Vas fiai című regényeiben.

A születésszabályozás őskorában, a múlt század ötvenes éveiben megtörtént még, hogy az asszony akkor is teherbe esett, amikor nem volt hozzá kedve. Ebből az időből látjuk bejegyezve az egyházi anyakönyvekbe az újszülött halála okául, hogy »meg-

fulladt«. A véletlen úgy hozta, hogy mindig csak a második gyermeknél voltak ilyen gondatlanok. A hívás nélkül érkező gyermekekre rátették a nagy dunyhát (hogy meg ne fájzanak) és a szerencsétlenség megszabadította a szülőket a felnevelés gondjától. Ez a módszer azonban semmiben sem különbözött a pogány népek gyermekkitévésétől, úgyhogy rövidesen megkezdődött a terhességnek szülés előtti megszakítása. Itt-ott ma sem avatkoznak be a terhesség első hónapjaiban, hanem megvárják a második félidőt és akkor megindítják a koraszülést. Azonban akár a kihordott újszülöttnak a megfojtása, akár a koraszülés bevezetése a gyilkosság önvádját nem tudja eloszlatni, ezért csakhamar megjelentek a kenőasszonyok, akik vállalkoztak a kenés mellett arra is, hogy sokkal egyszerűbb módon szabadítják meg az asszonyt a terhességtől. Ezek a kenőasszonyok hétprobás öregek voltak, akik részint anyjuknál vagy anyósuknál jártak iskolába, részint a maguk bőrén tanulták ki a mesterséget. Előfordult bizony, sőt mostanában is akadt fiatalasszony, aki sírva panaszkolta, hogy az anyósa reggeltől estig szidja, elmondja mindenféle cédának, amiért nem akarja magát alávetni az öregek döntésének. Amikor semmi sem használt, az öregszüle kijelentette, hogy »többet nem gondol rá«, de keressen magának más helyet, mert az ő házára nem hoz olyan szégyent, hogy még egyszer szüljön. Elpanaszolja keservét az urának, de az tettetett közömbösséggel vállat von. Egy idő múlva azonban az ura csak reggel szól hozzá, amikor megkérdezi, hogy mi van? Pokol az élete, gyűlöl minden öreg asszonyt, de látja már, hogy nincs menekvés, bele kell nyugodnia a helyi társadalom íratlan törvényébe.

Eleinte ezek a kenőasszonyok nem nagyon értették a dolgot, mert sok asszony addig vérzett, amíg el nem pusztult. A múlt század hetvenes éveiben gyakran találjuk a halotti anyakönyvekben fiatal asszonyoknál a halál okául a láz szót bejegyezve. Nagyon valószínű, hogy a láz megjelölés alatt gyermekági lázat kell érteni, amely a terhesség művi megszakítása következtében keletkezett, mert sem férfi, sem kis leány, sem öregebb asszony halálokául nem szerepel.

Magát a műveletet a kenőasszony eleinte egy kihegyezett tujaággal végezte, valószínűleg abban a hiedelemben, hogy a tuja terméséhez hasonlóan a szárának a művi beavatkozáson kívül,

még külön abortív tulajdonsága is van. Ebben az időben kezdték a terhesség megelőzése céljából használni a facsigát, amely nem más, mint a mai fémgombák őse. Ma már ritkán kerülnek az asszonyok olyan helyzetbe, hogy szükség lenne a beavatkozásra, mert ha egy asszony elhatározta, hogy a terhességét nem viseli ki, akkor nincs olyan törvény vagy jóbarát, aki meg tudja másítani elhatározását.

Ide iktatok három őszinte asszonyi vallomást a mindennapi életből.

1. P. K. 32 éves, ref. vallású asszony, jómódú kisbirtokos felesége. Van egy 12 éves fia, de több gyermeket nem akar. E szülése óta egyszer volt teherben, de anyósa akkor közbelépett és elmúlt a baj. Legutóbb ismét teherbe esett, kétségbeesetten rohant fűhöz-fához, hogy segítsenek rajta, mert ha nem akad szakértői kézre, maga szúr fel magának, akármi is történik vele. Történetesen bele is halt, de az ő szomorú példája nem fog visszatartani egy asszonyt sem hasonló elhatározástól. Tudja, hogy a halálos kimenetel kivétel és inkább megkockáztatja a halált, mint a szülést.

2. 1.1. 41 éves, róm. kat. vallású, jómódú iparos felesége. Volt egy fia, de az 18 éves korában meghalt gümőkórban. A közbeeső időben volt egy koraszülése! Tizennyolc éves fia halála után egy évre megszülte 39 éves korában a második gyermekét, de evvel is szerencsétlenül járt, mert meghalt egyéves korában. De nem csüggedt el és 41 éves korában újra szült egy gyermeket, akit a széltől is óvnak.

3. K. G. 28 éves, ref. vallású asszony, jómódú kisbirtokos felesége. Gyermeké nincs, pedig tíz éve van férjnél. Amikor férjhez ment, az anyja óvta, hogy egy-két éven belül ne legyen gyermeke; most már szülei is zaklatják, hogy kire marad a vagyon, ha nem lesz gyermek! De ő egyrészt fél a szüléstől, másrészt így gondtalanabban élnek, nem kell magától megvonnia semmit és a gyermekért sem kell rettegnie. Szeretné, ha lenne egy leánya, de csak azért, hogy szépen öltöztethesse, de szülés árán nem kell!

Napjainkban, amikor a facsiga és a kenőasszonyok kimentek már a divatból, ugyanavval az eszközzel óvakodnak a terhességtől és ugyanavval a móddal szabadulnak meg tőle, mint a városi asszonyok, akik egy gyermekük mellett olyan szép tanácsot tud-

nak másnak adni. Amikor ennek a népnek egykézése felett bírálatot mondanak, gondoljanak arra, hogy ezt a népet ámitani nem lehet. Jaj annak az apostolnak, aki kenetteljes frázissal akarja őket más belátásra bírni. Olvasottságuk és titkos hírszolgálatuk révén pontosan tudják, hogy a közük lefáradt politikai előkelőségek, kormányon lévő miniszternek, megyei vezetőnek hány gyermeke van, sőt azt is tudják, hogy az illető hány és mennyi halmozott jövedelemmel tartja el egytagú családját. Nőtlen, illetve gyermektelen egyén már csak azért se lehessen vezető állásban, mert fogalma sincs a családos ember gondjairól, részvéte őszinteség nélküli politikai álarc, aki a kérdést esetleg csak politikai ugródeszkának szemelte ki. Ezek a farizeusok többet ártanak a nemzetnek, mint a kenőasszonyok.

VIII. HITÉLET ÉS ISKOLAÜGY

Az Ormánság a török megszállás végére jóformán teljesen református hitre tért át. Nem lehet véletlen, hogy az Ormánság mint egy ember hódolt be az új tanoknak, meg kellett lenniök ehhez az előfeltételeknek. Maga az a körülmény, hogy a török szívesebben tűrte a hozzá közelebb álló új vallást, még nem elegendő ok az átalakulás létrejöttéhez, hiszen az ország más területén, ahol a török volt az úr, sehol sem látunk ilyen egyöntetű áttérést. Igaz, hogy Perényi volt az Ormánság keleti területének az ura és a cuius regio eius religio elve alapján a jobbágyoknak a földesúr vallásához kellett igazodniok, azonban az Ormánság nyugati és északnyugati vidékére nem terjedt ki a hatalma. Amikor tehát azt látjuk, hogy ezek a részek is behódoltak a reformációnak, akkor számításba kell vennünk, hogy Perényi nemcsak Siklós vidékén segítette elő a térítőt, hanem módot adott a reformátoroknak arra is, hogy azok távolabbi vidékeken is működ-hessenek. Ehhez járult még az, hogy a politikai vezetés nélkül maradt nép a köztük maradt előkelő magyar főúr példáját úgy tekintette, mint olyan utat, amelyet a megváltozott körülmények között nekik is követniök kell. A népet minden időben vezetők irányítják, csak legyen meg azokban a szükséges előfeltétel. A reformátorokban pedig megvolt, mert azok szívvel-lélekkel köze-

ledtek a néphez, felkeresték a magukra maradt magyarokat, elszórt falvaikban vigasztalták őket a hit erejével, megosztották velük az elnyomottak keserű életét.

Azonban, ha mindezek a körülmények nagy fokban elő is segítették az új tanok elterjedését, mégsem tudták volna azt a nagy eredményt létrehozni, hogy megnyerjenek minden embert a reformációnak, ha az itt élő nép lelki adottsága nem lett volna olyan állapotban, amely lehetővé tette ezt a változást. Az a jelenség, hogy az egész Ormánság egyszerre tért át az új hitre, arra enged következtetni, hogy az összes emberek lelki készsége ugyanolyan beállítottságú volt. Bár ezt az egyöntetűséget mutató jelenség még nem elegendő alátámasztás a különálló faj eredetét hangsúlyozó elméletek igazolására, mégis feltűnő, hogy három évszázad múlva ismét egységesen hódolnak be az egykének. A reformációra való áttérést magyarázhatjuk úgy is, hogy a népben még megvolt a kellő készség és tudott az új körülményekhez alkalmazkodni, de felfoghatjuk úgy is, hogy ebben az időben már nem volt meg a kellő tartalék energiája a régi hite megvédésére és a harc helyett a könnyebben járható utat választotta. Ha az elsőt tekintjük, akkor ez volt élniakárasuknak utolsó fellobbanása, ha a másodikat, akkor egy lelki előütközet harca, amely a múlt század derekán egyke-csatavesztésben és teljes visszavonulásban nyilvánult meg. A török kitakarodása után a volt hódoltságú területen nemcsak politikai, de vallási változás is következett be. A neo aquistica commissio révén nagyjából katolikusok lettek az új földesurak. Visszajött a régi birtokába a pécsi káptalan és a domonkosok is (a klarisszák jogutódja), akik minden bizonnyal szívesebben látták birtokaikon a katolikus jobbágyot, mint a reformátust. Lényeges változást a felekezeti megoszlásban nem idézett elő az új földesurak berendezkedése, mert még 130 év múlva is csak 8%-ot tesz ki a katolikusok száma. A ref. lelkészek és a hívek az 1750-es évek vallási villongásában még jobban összeforrnak és a nép hűségesen kitart papja mellett. Közben nő a hívek száma, úgyhogy 1830-ban 17.683 ref. él az Ormánságban és csak 1579 katolikus, így gyarapodik a református egyház lélekben és anyagi erőben is, úgyhogy ebben az időben mindenhol a hitélet erőteljes nyilvánulásával találkozunk. Úgy látszik, hogy a múlt század ötvenes éveiben érte el erősségének tetőpontját, mert ebben az időben

a megnövekedett leányegyházak sorba szakadnak el az anyaeklézsiáktól, mindenhol új templom, paplak és iskolaépítés tervét olvassuk, ami arra enged következtetni, hogy nemcsak a hitélet volt bensőséges, de az anyagi áldozatkészség sem hiányzott.

Az új templomok padosrait azonban már nem népesítette be az új generáció, amelyre apáik számítottak, mert a múlt század közepén megtorpant a születések száma, amely mélyreható eltolódásokat eredményezett. A föld, igaz, hogy ott maradt osztatlanul a reformátusok kezén, azonban jövedelme nem hatványozódott úgy, ahogy szaporodtak egy-egy családban a holdak. A hívek fogyásával csökken a teherbíró képességük, a lelkészek páronként megállapított díja (lukma) a párok megfogyása következtében érzékenyen szűkül. Azonban a terhek ugyanazok: a templom, iskola, lelkész és a tanító lakásának karbantartása megmaradt, de elő kellett még teremteni a pap és a tanító fizetését is. A papok jövedelmük szintjének emelésére elkezdtek gazdálkodni (átlag kb. 30 holdnyi) járandósági földjükön. Bár a lelkészek elgondolása a legnemesebb volt, hisz ezáltal meg akarták híveiket kímélni attól, hogy elmaradt jövedelmükért fizetésemeléssel zaklassák őket, mégis a papi hivatástól idegen és a gazdálkodással járó adás-vétel anyagiassá színezetűvé festette át a papi méltóság ragyogását és a távolság fogyásával egyenes arányban tűnt el a lelkész nimbusza és lelki hatalma is.

A reformátusok bajai éppen eme túlméretezésből erednek. Amíg a múlt század elején vallásáért képes volt a legnagyobb áldozatra is, addig a XIX. század végén már anyagi nehézségekkel találkozunk mindenütt. Az elkorhadt fatemplomok helyett kőből építik fel az új istenházát, a toldalék torony építésére azonban már inkább csak hiúsági szempont vitte rá őket, mert egyik eklézsia sem tűrhette, hogy elmaradjon a másiktól. Magasra húzták fel a tornyot, nagy harangot is vettek bele, azonban hiába mutatta nagy távolságra a torony az irányt, hiába zúgott a harang, a templomok üresek maradtak. A török idején, amikor az erdők között úgy elbújt a falu, hogy csak a jártas talált oda, mindig megtelt a templom. Még a múlt században hétköznap is eljártak a templomba, amikor a reggeli könyörgés idejére abbahagyták a munkát és betértek egy fohászra az istenházába. A templom, falához támasztott kapát vagy kaszát a könyörgés végeztével

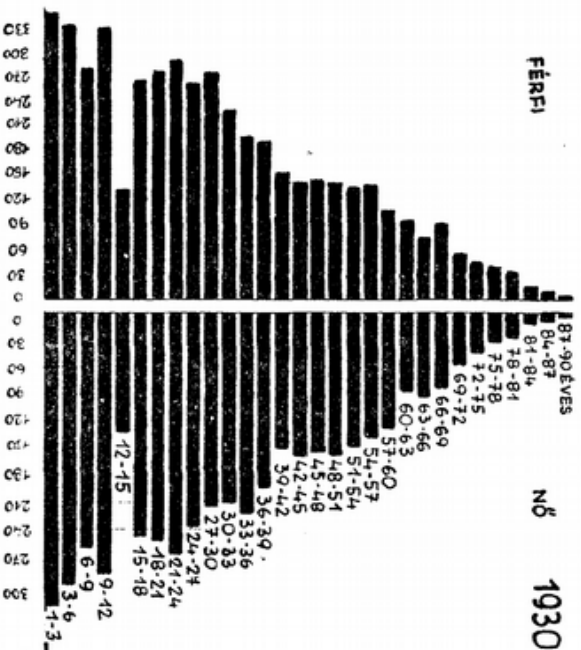
újra vállra kapták és folytatták a megszakított munkát. Ma vasárnap sincs idejük templomba járni és a szántóföldre is csak azért nem mennek ki, mert félnek a feljelentéstől. Lisztszükségletüket lehetőleg vasárnap bonyolítják le, de ha sem a ház körül, sem a legközelebbi faluban nem akad elintézni valójuk, akkor sem mennek a templomba. Azok az öregek, akik valamikor hét-köznap is eljárogattak a templomba, ma fásultan néznek ki a szoba ablakán és eszükbe sem jut az istentisztelet, sőt avval sem törődnek, hogy az unokájuk is hasonlóan cselekszik. Az apróbb községekben megszokott kép, hogy a hivatalból templomba kényszerített iskolásokon és presbiteri családokon kívül egy lélek sincs a vasárnapi istentiszteleten.

A hitélet teljesen formai. Istenben hisznek, de nem annyira vallásos meggyőződésből, mint inkább kényelemből. Sokan azt állítják, hogy bosszúból nem járnak a templomba, meri unják a sok zaklatást, amelyet az egyházi adó miatt el kell szenvedniök. Nem is ütköznek meg azon, ha valaki azért tér át más vallásra, mert sokallja az egyházi terhet. Volt idő, amikor tömegesen léptek be az evangélikusokhoz, mert ott sokkal kevesebbet kellett fizetniük, egyesek utóbb visszatértek, de volt olyan, aki egy harmadik hitnél kötött ki. Az asszonyok egy részében öregségükre megszólal a lelkiismeret és fiatalabb éveik bűneit a nazarénusok között igyekeznek levezekelni. Mert leány vagy menyecske korukban számukra sem volt több a vasárnapi istentisztelet, mint alkalmi divatbemutató. Falun nincs korszó, ötórás tea, ritka a keresztelő vagy bál és így a templom az egyedüli alkalom az új ruha bemutatására. Hiába a lelkészek minden ékesszólása, az anyagi közelség széjjelrombolta a szó meggyőző hatalmát. A pap vasárnapi prédikációjában nem látja valamely felsőbb tekintély megnyilatkozását, hanem a lelkész fizetett hivatalnoki kötelességteljesítését. Ahol pedig a lelkésznek szintén nincs több gyermeke, mint egy, ott a meggyőzésnek még a megkísérlése is lehetetlenné válik. Az ormánsági reformátusok szomorú sorsa beteljesedőben van, a hívek száma tovább apad és ma olyan a helyzet, mint amikor a vihar lesodorja a kompról az utasokat és csak az a pár ember marad életben, aki belekapaszkodott a kormányosba. Itt maradtak a lelkészek kongó templommal, düledező iskolával, hívek nélkül.

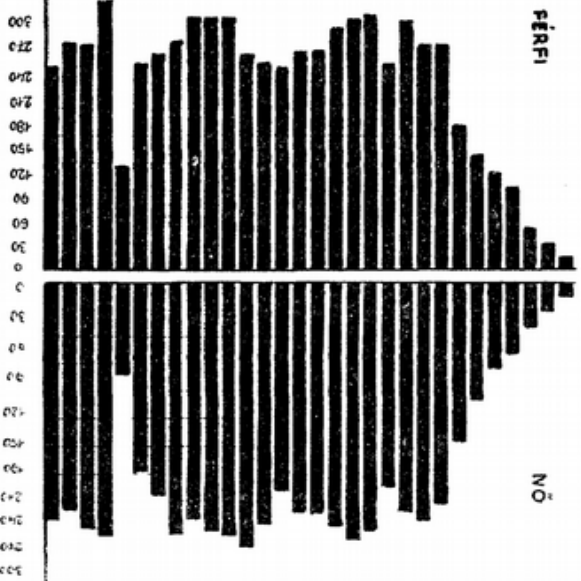
Koller nyomán tudjuk, hogy az Ormánság mai területén az Anjouk alatt sok és népes plébánia volt található. Ezek a plébánosok a török elől kénytelenek voltak elmenekülni, a magukra maradt híveket azután a reformátusok vették gondozásba. A teljes egészében reformátussá vált vidéken a török kitarodása után katolikus aligha volt. Így azután csak Vajszlón a domonkosok és Ilogdásán a káptalan birtokán létesült egy-egy plébánia, úgyhogy e két helyen a ref. templomokat visszakövetelték maguknak. Az Ormánság egyéb vidékén a kath. hívek gondozása a sumonyi, kisasszonyfái, siklóbodonyi és máriagyüdi plébániákra hárult, amelyek azonban már mind kívül esnek az Ormánságon. A katolikusok csak igen lassan szaporodtak, mert 1830-ban is csak 1579 a számuk. E kis csoport lelki gondozására a két plébánia bőségesen elég volt, bár a sokszor 20 km-re levő leányegyház megközelítése az úttalan, mocsaras vidéken csaknem kivihetetlen volt. Idővel azonban részint természetes szaporodás útján, részint bevándorlással és különösen a jobbágyság megszűnése után a nagybirtokokon elhelyezkedő mezőgazdasági cselédek és iparosok által a számuk folytonosan növekedett, úgyhogy ma a reformátusok és a katolikusok száma körülbelül egyforma. A katolikusok számbeli növekedését azonban nem kísérte nyomon a vagyoni megerősödés, mert sem a nagybirtokból, sem a ref.-ok kisbirtokából nekik rész nem jutott, megmaradt a mai napig földnélküli nincstelennek. Úgy látszik azonban, hogy ebből a sorából már nem is fog felemelkedni, mert a ref. családok kihalása nyomán felszabaduló birtokok benépesítésére addigra a katolikusoknak már nem lesz meg az erejük, őrjük is átragadt már e vidék betegsége és ma a katolikusok között éppúgy megtalálható az egyke, mint a mezőgazdasági cselédek között. Nem is beszélünk e helyen arról, mert nem képezi vizsgálódásunk tárgyát, hogy az Ormánságot körbefogó kath. községek ma legalább is olyan egykések, mint az Ormánságiak.

A katolikusok hitélete az elmúlt időben nem különbözött az ország hasonló vallású más vidékétől és miután az egyke kialakulásában nem volt részük, bennünket a múlt közelebbről nem is érdekel. De nem közömbös a helyzetük ma, amikor számuk 10.000-re növekedett, hogy a 8000 főnyi szaporulat milyen irányításban részesül. A 13.345 református lélekről ma is 36 református

AZ ORMÁNSÁGI KATOLIKUSOK LÉLEKSZÁMAKOR SZERINT

AZ ORMÁNSÁGI REFORMÁTUS ŐSLAKOSSÁG KOR SZERINT

lelkész gondoskodik, úgyszólván egy papra körülbelül 4—500 hívő esik. A katolikus hívek száma 9508, de lelki gondozásukat ugyanaz a két plébánia végzi, amely 150 év előtt 1500 ember számára létesült. A katolikusok háromnegyed része a vajszlói és bogdásai plébánia területén él, a többi az Ormánságon kívüli plébániák hatáskörébe tartozik. 3—4000 lélek ellátása, ha nem lenne olyan nagy távolságra elszórva, nem jelentene nagyobb nehézséget, azonban az adott körülmények között nem kielégítő. A reformátusoknál a párok apadása, a katolikusoknál a hívek proletár sora miatt, nem lehet őket újabb egyházi teherrel sújtani. Pedig az a tünet, hogy az egyke a katolikusok közé is beférkőzött, már egymagában is figyelmeztetés, hogy ami 100 év előtt elegendő volt, az ma kevés. A hívek szegénységéből önként következik, hogy a plébániák jövedelme is hasonló, de egy magyar vidék megmentése az anyagiak hiánya miatt nem szenvedhet hajótörést olyan helyen, ahol vallásalapítványi és káptalani földek célvagyon alkottak.

Amikor a béres nyolctagú családjával egy vizes szobában van összezsúfolva, amikor hétéves gyermekének a csikorgó télben kilométereket kell gyalogolnia hiányos öltözetben, lyukas cipőben pusztán azért, mert szegény, nem fog-e elkeseredni a sorsán? Amint a reformátusoknál a vagyon megtartása, úgy a béreseknél a nyomortól való szabadulás szüli az egykét. Eltekintve attól, hogy a mezőgazdasági cselédeknek a vasárnapja sem szabad. 15—20 km-re menni a legközelebbi templomba a legjobb akarat mellett sem lehetséges. A katolikus templomok nem üresek, azonban azokat nem a vidékiek, hanem a helybeliek töltik meg. Még ha nem is nőttek volna meg az emberek lelki igényei, pedig ez kétségbe nem vonható, a feltornyosuló és korrallal járó veszedelmek ellensúlyozására nem elegendő, hogy a hívek csak kereszteléskor, bérnyújtáskor, esketéskor és temetés alkalmával kerüljenek közvetlen érintkezésbe a papjokkal. Mert az a máz, amelyet néhány községben az elemiben a faluról falura vándorló káplántól kapnak, néhány év alatt nyom nélkül leperreg. Nincs aki felszabadítsa lelkét, amikor gondok emésztik, nincs akinek elpanaszolja nyomorult lakását, gyermekeinek ruhátlanságát, könyveszerzési nehézségeit, nincs akinek megmutatná ronggyal betömött törött ablakát. Be kell következnie a lelki törésnek, amely azonban a kor

szellemének megfelelően ma már nem a más hitre való áttérésben, hanem a hit közömbösségében fog megnyilvánulni.

Az egyke jellemző tünete, hogy a fiatal korcsoportok állandóan fogynak, az idősebb korúak számaránya pedig növekszik, úgyhogy a piramis alapja, amellyel a lakosság korszerinti megoszlását érzékeltetjük, alul folyton keskenyedik, elveszti a széles alapját és így stabilitását is. Ha az Ormánság református lakóinak ábrázolását összehasonlítjuk a katolikusokéval, akkor az az érzésünk, hogy az már nem olyan alakú, mint a lucfenyő, hanem mint valami csenevész *hókor*. *Az idősebb korosztályok aránytalanul lombosak*, könnyen letöri már őket a szél és rettegve óvjuk a vihartól, mert érezzük, hogy az ki fogja tépni tövestől. Lassan, lassan azonban kivénül a fa, elszáradnak az ágai és a végén itt marad a törzs a letört ágak csonkjával. Az égnek törő fenyő halotti urnává változott.

Az Ormánságnak majdnem minden falucskájában megtaláljuk az ősi református iskolát, mert azok egyidősek az egyházak megalakulásával, közösségük még a XVII. században is meg volt. A XVIII. században akadémikus rektorok végezték a tanítást. Egy 1817-bői való püspöki jelentés szerint a gyermekeket két csoportba osztották. Az első volt az abc-sek, a második a zsoldárosok csoportja. Az elsőben tanultak olvasni és fejből számolni, azonban írást egyáltalán nem tanítottak, a másodikban éneket tanítottak, nevezetesen Dávid király CL-ik zsoltárát és dicséreteket. 1801-ben az akadémikus rektorokat rendes lelkészek váltották fel, akik ugyanolyan módszerrel folytatták a tanítást. 1852-ben már itt-ott a mulasztásokról is vezetnek naplót. Az 1880-ban életbe lépő hat elemis oktatás a napjainkig érvényes tanterv szerint módosította az iskolakérdést. Meg kell még külön említeni az Ormánsághoz közel fekvő nagyharsányi iskolát, amelynek középiskolai jellege volt és ahol latint is tanítottak.

Ellentétben a reformátusokkal, a katolikusok csak a plébániák székhelyén (majd újabban a Vejti községhez tartozó Daróczyalmi káptalani pusztán) tartottak fenn felekezeti iskolát. A plébánia területén elszórt katolikusok a gyermekeiket a hozzájuk legközelebb eső református iskolába küldték tanulni, akik a többi református gyermekkel együtt a tanítótól kapták a közös vallás-oktatást is. A vallás tanítását ugyanis a lelkész az iskolában mindig a tanítóval végeztette el, nem mintha elfoglaltsága folytán

erre nem jutott volna ideje, hanem mert terhére volt ez a heti két órai tanítás is. Így tanultak csendben és békében, ugyanabban a padban a református és katolikus gyermekek mindaddig, amíg a református gyermekek elfogyása ki nem élezte a helyzetet. A párok számának csökkenése maga után vont a református gyermekek megritkulását, úgyhogy ma több a katolikus tanuló, mint a református. 1931-ben pl. Vajszló, Besence, Páprád, Luzsok, Vejtí, Hirics, Kísszentmárton, Baranyahídvég, Kémes, Cun, Szaporca, Tésenfa, Rádfalva, Dráwapiski, Kórós, Adorjás és Sámód községekben a megoszlás az alábbi volt.

Római katolikus	Református
Fiú..... 209	Fiú..... 185
Leány..... 229	Leány..... 212
összesen..... 438	összesen..... 397

Az Ormánság szívet alkotó három körjegyzőség elemi iskolai tanulóinak felekezeti megoszlásához hasonló nagyjában az egész vidék aránya. Abban az időben, amikor csak 1—2 katolikus gyermek járt a református felekezeti iskolába, számba sem vették őket, de idővel, amikor az iskolafenntartás terhe szinte elviselhetetlenné vált, akkor a tantermet és tanítást mind nagyobb és nagyobb számban igénybe vevő katolikusoktól is megkívták a hozzájárulást. A kivetett összeg esetenként és faluként más és más volt. Az egyik helyen évenként 1 q búza, a másikban 10—20 P. Miután a katolikusok uradalmi béresek vagy szolgálatukat elhagyó napszámosokból kerülnek ki, a szűkös megélhetést nehéz volt megterhelni ilyen újabb kiadással. Azok a szülők, akik közel laktak valamely katolikus iskolához, inkább 5 km-t gyalogoltattak lyukas cipőjű gyermekükkel, csakhogy ne kelljen megfizetni a helybeli, református felekezeti iskola tandíját, mert előfordult, hogy az államsegélyt nem élvező tanító vagy lelkésztanító megtagadta a katolikus gyermekek iskolai felvételét.

Így tartott a torzsalkodás a felborult százalékos megoszlás miatt egészen a legutolsó időig, amikor a kényszerhelyzet a legtöbb helyen átmeneti csendet teremtett. A református tanítók ugyanis sorba vesztették el az államsegélyt, mert a tankötelesek száma nem érte el a megkívtánt létszámot, ami azután lehetetlenné

tette a megélhetésüket. Ezen az állapoton úgy iparkodtak segíteni, hogy nemcsak a helybeli község katolikus tanköteleseit, hanem a környező gazdaságok béreseinek gyermekeit is igyekeztek megszerezni az iskolának. A református ekléziák a végén bele nyugodtak a megoldásnak ebbe a változatába, mert így legalább nem kellett attól félniök, hogy elvesztik a tanítót és az ő gyermekeik is csatangolhatnak a legközelebbi faluba. Más volt a helyzet ott, ahol nem tartozott a községhez uradalom és a faluban sem volt annyi kanász és csordás gyermek, hogy a tankötelesed száma elérte volna az előírt számot. Az ilyen helyen eleinte egyik tanító a másiknak adta a kulcsot, volt is tanítás meg nem is, úgyhogy láttunk gyermekeket, akik úgy kínlódtak végig mind a hat évet. Az eredmény természetesen siralmas. Egy darabig tartott ez a huza-vona, végül napjainkban úgy alakul a helyzet, hogy a tanítói állást nem töltik be, hanem a lelkészt elküldik hat hétre pedagógiai tanfolyamra, aki azután telítődve tanítói tudással és képességgel megkezdí az ormánsági reformátusság kulturális szanálását. El kell ismerni, hogy ebben a behelyettesítési műveletben a lelkész-tanítókká előléptetett papok szenvedő tagok és nincs közöttük egy sem, aki ne parancsra menne a tanfolyamra, aki ne lenne tudatában, hogy az amire kényszerítették, pedagógiai gyilkosság, mert neki nemcsak kedve nincs tanítani, de a képzettsége nem is egyenrangú a tanítóéval. Még azt sem lehet mentségül felhozni, hogy evvel kenyeret adnak egy református embernek, mert ugyanakkor a tanítói állást kell megszüntetniök, hogy a lelkész átvehesse annak a munkakörét. De amikor így jól-rosszul elintéződött a tanítás kérdése, meg mindig hátra volt az iskolaépület fenntartásának gondja. A legfőbb református felekezeti iskolát már hosszú évtizedek óta mutogatják elrettentő például a képviselőjelölteknek, akik sohasem mulasztják el megígérni az új épületet. De ha maga a kultuszminiszter lenne ennek a kerületnek a képviselője, az sem tudná pótolni a hiányokat, ahol gázmaszk és ernyővel lehet csak bemenni a tanterembe, mert a nedvességtől lehullott vakolatot hiába takarja el a tékép még el nem kopott vászna, a terem dohos levegőjét, az esőtől beázott mennyezetet, a vakulásig sötét szobát, a derékficomító padokat elvarázsolni nem tudja. Az embernek szinte az az érzése, hogy egyik képviselő örökségül hagyja ezt a kérdést az utódjának, nehogy zavarba jöjjön a jelölt, ha ígérni

kell valamit a falnak. Pedig a kérdést hamarosan úgyis meg kell már oldani, mert különben az összeomló épületek vetnek véget a huza-vonának.

Kétségtől megállapítható, hogy sem a reformátusokat, sem a katolikusokat újabb egyházi és iskola-adóval megterhelni ne lehet. Azonban mind a két fél makacsul ragaszkodik felekezeti jellegéhez anélkül, hogy kötelességének eleget tudna tenni. Ha az összes ormánsági iskolákat állami vagy községi iskolákká szerveznék át, ahol mind a két felekezet papja a hét meghatározott óráján tartaná a vallásoktatást, rögtön megoldódna az egész kérdés. Mert makacskodni csak annak van joga, aki ezzel másnak nem okoz kárt.

Az Ormánságban körülbelül 4—500 lélekre jut egy református lelkész, (van hely, ahol a 300-atsem éri el) akik az államtól fizetés-kiegészítést kapnak kárpótlásul az elmaradt jövedelemért. 400 embernek gondoskodni egy papról, tanítóról, karban tartani a templomot, paplakot és iskolát olyan megterhelés, amelynek csak rossz következményei lehetnek. Közben jaj annak a lelkésznek, akinek több a gyermeke, mert szűkös jövedelméből nem tudja őket taníttatni, sőt fel is hányják, hogy az ő bőrükre könnyű ennyi gyermekkel kérkedni. A megoldás kézenfekvő, mert ahol nincs, ott ne keress! De itt van a kép másik oldala is. 400 lélek gondozása nem töltheti ki egy ember munkaképességét. Egyesíteni kell 3—4 községet egy lelkészséggé, amikor a jó karban lévő, felszabaduló paplakban helyet talál az iskola és a tanító. Az eklézsia még jussolna is, mert a politikai községnek vagy államnak meg kellene vennie az új iskolaépület céljára a paplakot.

Ha a pap minden egyes községtől csak a fele jövedelmet húzná, akkor is kétszer annyija lenne, mint ma, sőt a papi földekkel még jelentékenyen gyarapíthatná fizetését. Nem beszélünk bővebben arról, hogy a tanítói föld jövedelme is felszabadulna és az iskolaépület is feleslegessé válna.

A megoldásnak ilyen elintézése azonban nemcsak az iskola és papkérdést intézné el, hanem mentesítené a híveket attól az egyházi tehertől is, amely a papot híveitől a múltban elválasztotta és a megkönnyebbülés megteremthetné azt a légkört, amelyben eredményes munkát fejthetne ki a lelki befolyás terén is. Ugyanezt mondhatjuk a katolikusra is, ahol pl. Vajszlón alig tudnak annyi

egyházi adót beszedni, amennyi fedezi azt a váltót, amely az iskola-építéssel kapcsolatban nyomja a vállukat. Be kell látnia mind a két felekezetnek, hogy a bitélet terén nagy szakadék tátong, amelyet mind a két félnek saját érdekében sürgősen ki kell töltenie.

Röviden érinteni kell még a vallás szerepét az egyke kialakulásában. Nálunk Pezenhoffer Antal: A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására című munkájában községről községre járja végig az országot és a felekezetek összehasonlítása alapján arra az eredményre jut, hogy Magyarországon az egyke a protestantizmus betegsége. »A protestáns nép egyházilag nagyszerűen meg van szervezve és éppen legnagyobb mértékben a Dunántúl, hol legnagyobb az erkölcsi baja és itt is legjobban az Ormánságban, hol legrégebb a baja. Ellenben láttuk, hogy a katolikus nép éppen a Dunántúl legegységesebb megyéiben hihetetlenül elhanyagolt, tehát az ő és nem a protestáns nép romlása volna elsősorban megokolva«. (246. o.) A vallás jótékony hatásáról számol be Kidd, Hiwert-Franken pedig rámutat, hogy Németországban a katolikus vidékeket kevésbé érintette a gyermekkorlátozás, illetve ezeknél később állt be, mint a többi felekezeteknél, amelyet ők a mélyebb vallásosságnak tulajdonítanak.

Az 1910. évi népszámlálási adatok óta mindenütt és sokat romlottak az állapotok, úgyhogy nem tudjuk követni a szerzőt gondolatmenetében. Szabad legyen e helyen hivatkoznom a könyv előző fejezetére, amely a magyarországi egykés községek vallási megoszlását tárgyalja is. De nem támasztja alá e tételt a külföldi egyke sem. A legelső modern egykés nép, a francia, katolikus, az ormánsági református, mégis mind a kettő egyformán egykés. A hollandus református, a spanyol katolikus, a japán sintoista és még sem gyermekkorlátozó egyik sem. Ez a látszólagos ellentmondás mégis takar egy közös vonást, a hitélet pozitív vagy negatív jellegét. Azok a népek, legyenek bármilyen felekezetűek, amelyek nemcsak formai hitéletet élnek, hanem hisznek is vallásukban, szükségképpen szaporák a vallás moráljából kifolyólag, míg a csak anyakönyvileg katolikus vagy reformátusoknál nincs meg ez az erkölcsi fonál. Meggyőződésünk, hogy a szláv népek szapo-

rasága nem nyelvükben vagy fajiségükben gyökerezik, hanem pozitív vallási életükben és ezek a népek akkor lesznek gyermekkorlátozók, amikor az úgynevezett európai kultúra kiöli belőlük a hitet.

IX. AZ ÉLETTANI EGYKÉRŐL

Az eddigiekből megállapítható, hogy Magyarországon van 1. gyermekkorlátozás, 2. hogy az legerjedtebb Dél-Baranya ormánsági vidékén. Kíséreljük meg lerögzíteni ama jelenségeket, amelyek szerepet játszhatnak az egyke kialakulásában, hogy az így megjelenő kép nyomán eljuthassunk a megfelelő orvoslási módhoz.

Az egyikét kiváltó ok lehet 1. magában az emberben (endogen), 2. az életfeltételekben (exogen). Az endogén-ártalom testi és lelki elfajulás következményeként állhat elő. Nem ismerjük még a mindenséget és éppen ezért, amikor végig kísérjük az ormánsági embert az egykét kiváltó élettani (biológiai) úton, akkor csak a lehetőségeket tárgyaljuk anélkül, hogy azok tényleges fennállását állítanék. Mert a természetben nincsenek véletlenek, legfeljebb a véges emberi tudás nem érte el még azt a fokot, hogy megértse a természet törvényszerű megnyilvánulásait.

Az ormánsági nép letelepülése óta zárt egységet alkot. Délen a Dráva és a horvátok ősidők óta megakadályozták a házasságok keveredését, a török kiűzése után pedig olyan gyér volt a népesség, hogy nem is érintkezhetett mással, csak a maga fajtájával. Amikor pedig annyira megnövekedett lakosainak a száma, hogy a régi tűzhely szűknek bizonyult, nem tudott újabb megélhetési alapot találni, mert a nagybirtokok vasgyűrűje nem hagyott egy talpalatnyi szabad földet sem, ahol a rajok új életet kezdhettek volna. A magyar szabadságszerető nép, nem szíveli a jármot még a fajtajabelitől sem. Az ormánsági nép is turáni fajú, magyarországi élete egyidős a nemzet őstörténetével. A haza szabadságáért, fennmaradásáért ezer éven át vértett és ezekben a harcokban mindig a legértékesebbek pusztultak el. Ez az évezredek harc állandó szelekció volt, amely az értékminőségben így szükségképpen nyomot hagyott. A honfoglaló magyarokra két faj jellegzetes: a turáni és a keletbalti. »A passzívabb, kevésbé mozgékony turáni magyar a nyugatibb mentalitású keletbalti elem nélkül aligha tarthatta volna ezer évig a birodalmat« írja Gáspár.

Ennek a turáni népnek az élete az Ormánságban a legszigorúbb beltenyésztésben (endogámia) folyt le. Az értékes föld nagy-

birtok volt, csak az árterületek és nádasok voltak szabadok. Kénytelen volt valóságos lápi életet élni és talpas házait azokra a dombokra építette, amelyeket nem lepett el a víz. Ilyen viszonyok között beszorult az erdők és mocsarak közé, nem is tudott mással összeházasodni, csak közvetlen fajtájabelivel, ami által az örökletes hajlamok kiesésének lehetősége igen megszőkült, ellenben a terjedése annál inkább megnővekedett. Itt évszázadokon át nem érvényesült a természetes kiválasztódás, aminek szükség-szerű következménye lett, hogy utódaikban hatványozódtak a kóros elváltozások, az viszont ismeretes, hogy valamely rejtett kórhajlam előfordulása sokkal gyakoribb a rokonházások között, mint az idegenek között.

Ehhez a beltenyésztési ártalomhoz járult a természet mostoha-sága. Haas írja 1845-ben megjelent Baranya című könyvében: »Az ivóvíz megyénkben általában igen jó . . . kivétel csak a Dráva és Duna melletti lapályokon fordul elő, hol több olyan kút is talál-tatik, melynek vizéből, kik isznak, ritkán maradnak mentesek azon nyakéktól, amelyet közönségesen goly vának neveznek. . . Hajdan a Dráva torkolatánál a külföldi nép, mely a hívesb német földről Magyarországra jött a török ellen, nagyrészt sirját lelé ... Ki mégis e vidéket beutazza, a lázban sinylők nagy száma által csakhamar meggyőződik, hogy a lakosok egészsége és élete javára sok tenni-való van hátra ... E vidék népe . . . évenként huzamosb ideig nem eszik egyebet mint főtt babot, nyomorú kölest, kenyeret és levest minden fűszer nélkül, főtt tésztát tojás és zsír nélkül, (azután éretlen gyümölcsöt, főtt tököt és kukoricát mértéktelenül). E kiehült nép most már iszonyú étvággal esik a sült disznónak, szalonnának, bornak stb. . . . kell csodálni, hogy e nép egészen ki nem hal.« Ebben az idézetben annyi a magyarázat az elfajulásra, kipusztulásra, hogy érdemes felette gondolkozni.

Ez a miliő, ez az állandó harc a létért, kiválthatott egy olyan endogén-ártalmat, amely végeredményben kóros elfajulásban nyilvánult meg. Nem kétséges viszont, hogy a test bizonyos szerveinek fogyatékos-sága vagy fejlettsége eme adottság irányá-ban lényegesen befolyásolja a szellemi életet is. Az örökléstan legújabb iránya a hormonok működését tekinti az öröklés szabá-lyozójának. Az ivarmirigyek érettségének idejéig a fiú- és a leány-gyermekek nem mutatják azt az éles különbséget, amely az ivar-

érettség beállta után észlelhető. Ebben a korban mind a két nem ivarmirigyei hormonjaikkal elárasztják a szervezetet, amivel nemcsak testi elváltozást idéznek elő, hanem lelkit is. Megjelenik a szerelem, csapong a fantázia, amely kitöréseiben csak a magasságokat ismeri. A nemi hormon sokoldalúságára utal, hogy a heréllel nemcsak a nemi ösztönök maradnak el, hanem megfigyelhetünk más jellemző tüneteket is. A gyermekkorukban herélteknek nem férfiasodik meg a hangja, hanem megmarad szopránnak, idősebb korukban pedig jellemük élesen elüt a rendes férfiakétól. Egykéd vüek, kedélytelenek, magukba zárkóztak, szenvedély telének, munkateljesítményük csökkent, szociális érzékük tompa, erkölcsi érzékük fogyatékos, alattomosak, könnyen hajlanak gonosztetre, lelki életük üres. Az ivarérettkor szexuális hormonja teremti meg nemcsak az utódokat, hanem az lüktet a költők szerelmi verseiben és az húzódik meg mindenhol, ami a világot előbbre vitte és viszi. Ez az idő az alkotások kora.

Az évek haladtával csökken az ivarmirigy hormontermelő képessége is és ennek hiánya annyira jellemző, hogy az aggkort már régen mondják második gyermekornak. A szexuális hormon kevesbedése és később a hiánya, lehangolja az embert, — legyen az nő vagy férfi — megváltozik a felfogása, irigy, önző, bizalmatlan lesz a társadalommal szemben. Azt hiszi magáról, hogy ugyanolyan eredményekre képes, mint férfikorában, azonban a végén minden megmozdulása beletörődésben végződik. Ennek jellemző példáját lehet látni a politikában, ahol a 70 éves elismeri, hogy fizikailag nem versenyképes, azonban szellemileg egyenértékűnek tartja munkáját egy 40 éves emberrel, abban a szent meggyőződésben, hogy vele kivétel történt. Közben nem is veszi észre, hogy mindent a fiatalabbaktól lop el, de megvalósítani már nem tudja őket és kompromisszummal odáz el mindent.

Figyeljük meg az egykés embert. Hol van apáink sokat hangoztatott jókedve, hol vannak a derűs és szép matrónák? Nem az idők változtak, hanem az emberek. Hol van a kedélyük, hol a nyíltságuk, őszinteségük/nótázó kedvük, hova tűnt a bicskázás, leányszóktetés? Eltűnt és itt maradt egy félénk, meghunyászkodó, számító, kedélytelen, embertársait eltipró, egoista ember, akinek lelki világa nagyon hasonlít ahhoz az állapothoz, amikor a szexuális hormon működése nem kielégítő.

A szexuális hormonnak hatása, amint látható, kettős. Egyrészt erkölcsi, másrészt fajfenntartó. Ha a lelki világban kieséseket érzünk, akkor annak a fajfenntartó részben is meg kell lennie, miután ez a tulajdonsága egyazon hormonnak különböző alakú megnyilvánulása. El tudjuk tehát képzelni, hogy bizonyos előrement ok miatt elfajul az ivarmirigy, amelynek viszont meg-

AZ ORMÁNSÁG NÉPMOZGALMA 1830 - 1930 - IG :

A KÖZSÉG NEVE	1830				1930				SZAPORODÁS VAGY FOGVÁS 1830 - 1930-IG			
	R. N.	REF.	EGYB.	ÖSSZ.	R. N.	REF.	EGYB.	ÖSSZ.	R. N.	REF.	EGYB.	ÖSSZ.
ADORJÁS	7	172	-	179	149	205	3	327	112	33	3	148
BARANYAHIDVÉG	45	257	5	307	144	246	12	369	66	11	7	62
BÉSENE	28	282	4	314	39	242	1	252	41	70	3	62
BOGADMINDSZENT	57	559	28	644	392	491	42	625	235	368	14	19
BOGDÁSA	116	476	-	592	305	382	29	746	109	94	-	124
CÚN	18	241	-	269	328	266	6	600	310	25	-	341
CŠÁNYOSZRÓ	30	356	-	386	255	677	41	943	225	304	41	557
DŐSIVISZLÓ	8	1098	5	1141	330	534	40	874	322	564	5	237
DRÁVACSEHÉ	42	623	-	665	162	230	10	462	120	309	10	263
DRÁVACSEPEL	2	205	-	207	94	302	20	446	92	67	20	269
DRÁVAFOK	60	544	-	574	249	527	13	769	109	43	43	245
DRÁVAIVANYI	28	489	-	487	104	331	7	462	76	128	7	45
DRÁVAPALKONYA	46	689	-	735	125	361	41	492	79	328	44	235
DRÁVAPISKI	41	200	-	211	53	158	4	245	42	42	4	4
DRÁVASZABOLCS	24	589	-	613	337	333	25	695	313	256	25	82
DRÁVASZERDAHELY	44	598	-	612	69	249	1	319	55	349	4	293
GYÖNGYFA	74	243	5	322	131	220	1	352	57	23	4	20
HIRICS	45	200	-	245	273	277	4	554	258	77	4	337
IPACSFÁ	8	458	-	466	82	270	9	361	74	168	9	405
KAKICS	9	375	-	384	157	375	10	539	445	-	10	155
KÉMSE	17	290	-	307	224	444	-	368	257	146	-	61
KÉMES	25	315	-	340	166	262	16	444	141	53	16	404
KISSZENTMARTON	26	170	-	196	159	249	2	300	133	49	2	184
KOVÁCSHIDA	4	600	-	604	498	221	-	419	194	379	-	105
KÖRÖS	48	621	-	639	190	400	14	604	172	221	44	35
LÚZSOK	14	201	-	245	51	236	2	289	37	35	2	74
MÁGYARMECSKE	37	400	-	437	180	330	23	533	143	70	23	96
MÁRKÓC	5	188	-	193	31	164	-	195	26	24	-	2
MÁRÓCSA	46	189	-	205	138	207	-	345	122	48	-	140
MÁRFA	5	400	-	405	82	181	20	283	77	219	20	122
MÓNOSOKOR	10	149	-	159	214	89	17	320	204	60	17	161
ONAGYCSÁNY	16	244	-	230	86	161	5	252	70	53	5	22
OKORÁG	6	438	-	444	90	221	26	337	84	217	26	107
PÁPRÁD	45	170	4	219	249	441	5	365	174	29	1	146
PISKÓ	25	281	-	306	93	345	15	423	68	34	15	173
RÁDFALVA	2	609	-	641	223	345	20	588	221	264	20	23
SÁMÓD	7	211	-	248	105	177	1	283	98	34	1	65
SÉLLYE	340	703	-	1043	1377	712	75	2164	1037	9	75	1121
SŐSVERTIKE	21	241	-	232	77	300	7	304	56	89	7	152
SZAPORCZA	22	300	2	324	134	363	6	503	112	63	4	179
TÉREHEGY	30	675	2	707	181	281	3	465	154	394	1	242
TÉSENFA	13	256	-	269	164	259	4	427	151	3	4	158
VAJSZLÓ	185	972	6	1163	963	561	80	1604	778	411	74	441
VEJTI	13	226	-	239	180	265	5	450	167	30	5	241
ZALÁTA	36	300	-	335	271	445	51	767	236	145	51	432
ÖSSZESEN	1579	17683	61	19323	9508	13345	626	23479	7929	+4338	-565	+4156

változott mennyiségű és minőségű nemi hormon lesz a következménye. Ezáltal megváltozik a fajfenntartásingerülete is és az egyén ösztönéből kiesik az utódok utáni vágy. Ez a hajlam öröklődik az utódokban, ahol a környezet tulajdonságokká fejleszti azokat. Hiába szűnik meg azután később a kiváltó ok (környezet, beltenyésztés stb.) az öröklött erkölcsi kényszer tovább él a következő generációkban.

Közelebbről megvizsgálva ama környezeti behatásokat, amelyek megnehezítették az ormánsági ember életét, elsősorban a maláriát kell megemlítenünk. Nincsen olyan könyv, amely ezt a vidéket tárgyalja, ahol valamilyen formában ne találánk utalást a maláriára, mint olyan betegsége, amelytől sínylődnek az itteni emberek. Noha napjainkban a Dráva és mellékfolyói jó ideje mederbe szorítva hömpölyögnek és az árvizek is eltűntek, a malária ma is endémiás. A hivatalosan bejelentett maláriaesetek a tényleges megbetegedéseknek csak kis hányadát rögzítik le, mert a nép, veleszületett immunitása folytán, egyrészt sokkal könnyebben esik át a betegségen, másrészt orvos közben jötte nélkül szedi a kinint. Évszázadokon keresztül, sőt egy élet alatt is ki tudja hányszor kellett felvennie a szervezetnek a harcot a maláriával? A kellő minőségű vért nélkülöző agy szükségképpen kisebb értékű szellemi funkcióra korlátozza tevékenységét és ott, ahol nagyon gyakori volt a támadás, már nem is voltak igényei az agynak és nem is törekedett többre, mint az élet egyszerű fenntartására. Aki szemtanúja volt már annak, hogy milyen rombolást tud végezni a malária, az látta a színtelen, sárga, hirtelen összeroppanó beteget, akit nagyon leromlott állapotában nem érdekel semmi. Az ilyen betegnek egész szellemi nívója lesüllyed és mintha fonálból lennének az idegei, nem reagál semmi külső behatásra. Úgy látszik, mintha az ösztönszerű vegetáción kívül nem is lenne más funkciója, mert igény ingerek nem is jutnak el az agyig, de nem is indul ki onnan semmi akarat.

Ismeretes az a jelenség, hogy a golyvával összefüggő kretenizmus ott endémiás, ahol mongoloid népek laknak. Kodolányi János A vas fiai című regényében hiteles forrásmunkák alapján megrajzolja a mongolok között nem ritka khaszt, akik legjobb férfikorukban, minden különösebb betegség nélkül, elvesztik férfiaságukat. Az ormánsági mongoloid nép, miért ne tételezhet-

nénk fel benne olyan atavisztikus hajlamot, amely zavarólag befolyásolta a fajfenntartást. A mongolizmusnak nevezett szellemi terheltséget mutató betegség és a kretenizmus golyvás eredetű, tehát az egyke szempontjából nem közömbös, hogy ennek a vidéknek a Drávamenti részén a golyva endémiás. 1929-ben megvizsgáltam 17 ormánsági községben az elemi iskolai tanulókat és a növendékek 14%-át golyvásnak találtam, sőt a drávamelléki községekben 20.7% volt golyvás, mely utóbbi helyeken szép számmal találtam kreténeket is. Azokban a községekben, amelyek kb. nyolc kilométernyire esnek a Drávától, már alig lehet golyvát találni, még északabbra pedig egyáltalán nincs. Pedig ezek ugyancsak mongoloidok, ami arra figyelmeztet bennünket, hogy a mongol jelleggel nem jár együtt szükségszerűen a golyvás elváltozás. Nem lenne érdektelen ezirányban megfigyelni a Dráván túli horvát községeknek drávapárti részeit, hogy van-e és milyen százalékban golyva? Horvátországnak ezt a részét alpesi és dinári fajta lakja és nincs arról tudomásunk, hogy ott belterjes lenne a golyva. A kórokozó, amely a golyvát létrehozta megvan ma is, tehát azóta senyveszti ezt a népet, amióta mostani helyükre letelepedtek. Érdekes dr. Scheffer Lászlónak az a megfigyelése, hogy Baranyában ott belterjes a betegség, ahol bizonyos geológiai gyűrődések vannak, viszont ezeken a helyeken minden itt egykés a vidék.

Röviden utalok még az avitaminózis lehetőségére is. Ismertek azok a kutatások, amelyeknek eredményeképpen egy egész sor betegséget sikerült vitaminhiányra visszavezetni. Azon a mocsaras területen, amelyet fentebb már leírtam, igen egyoldalú volt a nép táplálkozása, mert a jobbágyság földjei vízállásosak voltak és így fő táplálékuk a hús és kukoricakenyér lehetett. Minden népnek a főzéstechnikája abban az irányban mutat változatosságot, amely táplálkozásának leggyakoribb alkotórészét képezi. A főzési tudományt a leány az anyjától tanulja, tehát az asszonyok mostani konyhaművészetéből visszakövetkeztethetünk arra, hogy mik lehettek ősidők óta a nemzeti ételei. A mai szegényebb asszonyok húson, szalonnán, liszten, babon, káposztán és burgonyán kívül másból alig készítenek ételt és pedig azért, mert nem tudják elkészíteni, sőt azt sem hallották, hogy mit lehet étkezésre felhasználni. Ha az utolsó évek felvilágosító munkája

ellenére még mindig ilyen egyhangú az étlapja, elképzelhető, hogy milyen lehetett évszázadokon át, amikor nyomorúságosabb viszonyok között élt, ha megakadt rajta az akkori írók szeme.

A gyengébb, kevésbé életrevalók egy része azon állandó mérgezés folytán, amelyet el kellett szenvedniök, elpusztult. De sírba kerültek vagy újra elvándoroltak azok a jövevények is, akik erre a vidékre le akartak telepedni. A szabad ázsiai mezők után mocsaras börtönbe zárt magyarok lelkén foltot hagyott az a kegyetlen harc, amelyet meg kellett vívniok a természettel. Nem járhatunk messze az igazságtól, amikor feltételezzük, hogy azért maradt ilyen ősi jellegű ez a nép, mert a mostoha természet elűzte vagy sírba vitte a letelepedni szándékozókat. Még a tatár vagy a török sem tudta őket kiirtani, mert az akkori pár kunyhóból álló falvaikat nem találta meg a nádasban vagy az erdő mélyén. Ebből a harcból feltétlenül az értékesebb került ki győztesen, de utódaiba nemcsak egyéni tulajdonságait örököltette át, hanem rejtett hajlamait is. Gyermekének akklimatizációs tulajdonsága az ő harcának az eredménye, akik örökölték bizonyos fokú immunitást pl. a maláriával szemben, de örökölték azokat a csorbákat is, amelyeket a harcok során szerzett.

A természet védekezik az elkorcsosulás ellen és a diszharmonikus egyedek egyesülését igyekszik kiküszöbölni részint úgy, hogy nem jön létre fogamzás, részint úgy, hogy elvetéli a korcsokat. Innen magyarázható, hogy ezen a vidéken sokkal több a befolyásolatlan magtalan házasságok száma, mint másutt. Tapasztalásból ismeretes az egymással összeházasodó arisztokrata családok gyermekszegénysége és kihalása, mint ahogy látjuk, hogy a leghíresebb versenylovak csikai is elsatnyulnak, ha nem gondoskodunk megfelelő vérfrissítésről. Beltenyészésnél hosszú időn át nincs meg a természetes szelekció, a rejtett hajlamok nem küszöbölődnek ki, csak folyton öröklődnek. A beltenyészésben élők, akár családokra vonatkoztatjuk ezen megállapítást, akár szűkebb embercsoportra vagy fajra, mindig veszteséggel zárják népesedési mérlegüket. Már most *akár biológiai alapon csökken a csirasejt szaporodási képessége, akár lélektani alapon halványodik el a fajfenntartási ösztön, mindkét esetben a termékenység apadása* vagy legalább eme hajlamoknak az utódokban való folytatása, halmozása lesz a következménye. Amikor a beltenyészetés

házasságok láncában állandóan öröklődik a gyermekkorlátozás recesszív hajlama, a külső életfeltételeknek olyan változása, amely egy testben és lélekben egészséges népen nyomot sem hagy, egy biológiai alapon amúgy is beteg népből kitermelheti az egyikét.

Az endogén-ártalom a betegség kezdeti szakában észrevétlenül fejlődik ki. Meg lehet fertőzve az agy anélkül, hogy a megtámadott egyén lelki megnyilatkozásaiból a kór fennállására akár csak gondolhatnánk is, de beteg lehet az egész szervezet is anélkül, hogy a legkisebb alkati rendellenességet észlelhettünk. Miként pl. a golyvás ember betegségének abban a szakában, amikor a kór csak a pajzsmirigy megnagyobbodásában nyilvánul meg, a legértékesebb szellemi munkása lehet a társadalomnak, noha meg lehet már benne az endogén elváltozás anélkül, hogy az nála diagnosztizálható lenne és amely a következő nemzedékben kretinizmusban meg is nyilvánulhat, akként az összes betegségeknek, amelyeket endogén eredetűeknek mondunk, van egy rejtett és egy tüneti szaka. Bennünket az egyke szempontjából az endogén-ártalomnak az a foka érdekel, amikor valamely ok következtében létrejövő endogén elfajulás nem nyilvánul meg még alkati rendellenességben és csak az általa előidézett másodlagos jelenségből következtethetünk vissza a kórokozó szükségszerű jelenlétére. Mert amikor az elfajulás már olyan fokot ér el, hogy a testi vagy lelki fogyatkozás kétségtelenül megállapítható, akkor már olyan súlyos kórformával állunk szemben, amelyben a természet szelektáló rostáján véletlenül átcsúszott egyedek értékét, sőt szaporító jogosultságát kell elbírálnunk. Pedig a betegség fokának megállapítása nemzeti szempontból igen nagy jelentőségű, mert amint a degeneráltak szaporítása bűn, akként a gyógyíthatók magukra hagyása faji öngyilkosság. Mielőtt tehát a nemzet népességi alakulásába beavatkoznánk, előbb teljesen tisztában kell lennünk az adott helyzettel és az alkalmazandó eszközökkel. Ha ugyanis egy népcsoport menthetetlen, hasznosabb, ha siettetjük a kipusztulását, mintha engedjük, hogy lassú agóniájában megfertőzze a vele érintkezőket, de még hibásabb, ha találmokra közibük telepítünk eg}?) olyan érintetlen törzset, amely nem elég ellenálló és maga is elhullik a harcban.

Az endogén ártalom hosszú idő alatt, évszázadokon át fejlődik ki, ha tehát egy ilyen természetű elváltozás lenne az egyke

egyedüli oka, akkor annak szintén fokozatosan kellene kifejlődni és pedig először azoknál, akiknél az elfajulás elérte már azt a fokot, amikor kihatadhat az egyke. A tapasztalat azt mutatja, hogy az első egyke tényleg szórványosan jelentkezik a legfogékonyabb egyedeknél, a második generációban már nagyszámú, a hárma-; dikban pedig pandemias jellegűvé válik. Ez a terjedési mód nem csak a hazai egykére érvényes, hanem mindama helyekre, ahol kikezdett egy országot a gyermekkorlátozás.

A történelmi egyke sohasem jelenik meg önállóan, hanem mindig egy nagyobb tünetcsoport társaságában. Vegyük fel összehasonlító például pl. a tifuszt, amely betegség lázzal, delíriummal, hasi fájdalokkal stb. jár és a betegséget e tünetcsoport összessége alapján nevezzük el. Magát a betegséget pedig a láthatatlan tifuszbacillus idézi elő. Valami hasonló történik a gyermekkorlátozás esetében, ahol a gyermekszám apadása csak egy állandó tünet, mint tifusznál a láz, de hozzá tartozik az egyke kórképéhez az ilyen ember zárkózottsága, kedély telensége, egoizmusa, anyagias gondolkozása stb. Miként a tifusznál, itt is meghúzódik a sötétben a kórokozó, amely csak nagyítóval ismerhető fel. Fentebb említettük, hogy az egykét kiváltó ok lehet egy szervi elváltozás, de éppen úgy lehet egyéb is, pl. a kultúra, hisz az egyke mindig ott jelenik meg, ahol magasabb műveltségűek az emberek. Elég talán e helyen utalnunk a görögökre, rómaiakra vagy a franciákra, akiknél akkor lépett fel az egyke, amikor kultúrájuk a csúcspontra ért fel.

Az ormánsági népen, noha 100 év előtt kezdte ki már az egyke, sem testi, sem szellemi elváltozás nem észlelhető. Középtermetű, vállas, magasságra a nők és férfiak testalkata majdnem egyforma. A nők határozottan szépek, de emellett erősek, ami magával hozta, hogy nagyobb szerepük volt a családi életben, mint máshol a nőknek. Miután az őslakosság között nincsen olyan, aki ne tudna írni-olvasni, egyike az ország legintelligensebb vidékének. Kevés szántóföldjét sok állattal pótolja, de állattartásra kényszeríti a kisszámú család is, amellyel földjét intenzíven megművelni nem tudja. Mint afféle kereskedő nép, gondolkozásán erősen érezni az anyagi mérlegelést, zárkózott, vallásossága inkább csak formai, de melegszívű és sok-sok olyan jó tulajdonsága van, amely egyenesen megköveteli, hogy féltő gondossággal, pontos

helyi ismeretekkel és kellő felkészültséggel nyúljunk e nép problémájához.

Az egyke kulturális hatását igen szellemesen fejtegeti dr. Hézszer László »Átöröklés mint végzet« című értékes könyvében. A kultúrált társadalmi osztályok születési arányszámának a csökkenése — írja Hézszer (217. 1.) — fizikai törvényszerűség, mert lehetetlen meghatározott mennyiségű és rendeltetésű energia-készlethől egy tetemes részt elvonni más célokra, anélkül, hogy az eredeti készlet ne csökkenjen. Ha egy dinamóból két lendítőkerék hajtásához szükséges energiát termelek, úgy az egyik lendítőkerék energiáját csak úgy tudom fokozni, ha elveszek a másik kerék forgási energiájából, minek következtében az utóbbi teljesítménye csökken. Volna még egy lehetőség, hogy növelem a dinamó teljesítőképességét, azonban ez csak meghatározott mértékig lehetséges. De miként egy gépezetnek is megvan a maximális munkateljesítő képessége, éppen úgy az ember által termelt élettani energiának is véges a határa. Ha azután az egyik lendítőkerék teljesítményét tovább fokozom, elérek egy határhoz, amikor a másik energiahiány miatt leáll. Ez történik, ha egy kultúra elérte a csúcspontját. Ilyenkor a folytonosság lendítőkeréke leáll, mert a kultúra mindent lefoglalt már a maga céljára. Úgy a kultúrának szelleme, mint a fajfenntartásnak nemi energiája élettani, ha tehát az egyiknek intenzitása csökken, a másiknak növekszik az aktivitása. A végtelenig felcsigázott egyéni szükségletek kielégítése feléli azt az energiát, amelynek rendeltetése a faj folytonosságának biztosítása volt.

Ami a szemünk előtt lejátszódik és amit egykének nevezünk, az tulajdonképpen nem más, mint a fehér faj lassú kiveszése. Gondoljunk csak a sok kipusztult állatfajtára, pusztításaikra és megsemmisülésükre, amely utóbbi akkor következik mindig be, amikor az állat életfeltételei kedvezőtlenek lesznek. Egyes állatfajok kipusztulását nemcsak az ásatások bizonyítják, hanem a mindennapi élet is, amikor magunk előtt látunk kiveszni nemrég még az állatvilágban jelentős szerepet játszó emlősöket. Miért lenne az ember kivétel és miért ne követné a görögök, hunok vagy rómaiak kipusztulását egy egész emberfajta? Fogynak az ormánsági nép és a fog tűnni az egész fehér faj, mert a gólya nem hoz gyermeket. A civilizáció nemcsak a toronyról üzte el a gólyát, de megszün-

tette a nádas, zsuppos házakat, csatornázza a mocsarakat. Hol rakjon fészket a gólya, hol keressen békát? Hogy alapítson családot a dolgozni és szaporodni vágyó férfi, amikor minden falat a nagy bankok páncélszekrényébe gyűlik össze? A még lehetséges terepen sokkal nehezebb az élet, a cserepes tetőről könnyen leesik a fészek, eltörnek a tojások, kevesebb lesz a gólya. A gólyaszülőnek messzire kell szállnia, hogy mocsarat találjon, sokáig kell keresgélnie, amíg ennivalót lel, ezalatt fiainak egy része éhen pusztul, a felneveltek pedig a szükös élelmezés folytán satnyábbak lesznek és a vándorlás alatt dőlnek ki. Azokon a vidékeken, ahol nem nehezítették meg a gólya életét, ott az emberé sem súlyosbodott, ott új meg új fészket rak a gólya és ezeken a tájakon az emberek is szaporák. A civilizáció halálra ítélte a gólyát, a gyérülő gólya megritkítja az embert. A nemek egymáshoz való arányából érdekes megállapításokra jut Hiwert-Franken: Frauenüber schuss und Geburtenrückgang (Nőfelesleg és születéscsökkenés) című könyvében. Sorra veszi a különféle világrészekben lakó fehéreket és rámutat arra, hogy Bulgária, U. S. A. és Szerbia kivételével mindenütt nőfelesleg van. Ezt a nő többletet nem befolyásolta a kivándorlás. A világháború csak növelte a különbséget és a nőfelesleg azokban az államokban is megtalálható, amelyek semlegesek maradtak és így férfiveszteségük nem volt. Svájcban 1910-ben 1034, 1920-ban 1074 nő jutott 1000 férfira. Magyarországon 1930-ban 1000 férfira 1045 nő jutott. A nőfelesleg oka a férfiak nagyobb halálozásában keresendő, amely minden korosztályban nagyobb, mint a nőké. Noha 100 leánygyermek születésére 105 fiú jut, ez a különbség a második év végére már eltűnik. Miután a férfiak nagyobb halandósága az idősebb korosztályra is érvényes, ennek szükségképpen nőfelesleghez kell vezetnie.

Azonban ez a nőtöbblet csak relatív, mert a termékeny korosztályokban nincs *így*. Kérdés, hogy 1000 nemzőképes (20—60 év) férfira hány szülőképes (15—45 év) nő jut? Miután a nők csak 30 éven át tudnak szülni, a férfiak pedig 40 évig nemzőképesek, világos, hogy a férfiak számának ezekben az évjáratokban lényegesen nagyobbak kell lenni, mint a nőkének. Németországban 1925-ben 1000 férfira 1066 nő jutott, de a termékenységi korban csak 997. Az ormánsági viszonyok hasonló jelenséget mutatnak, mert 6019 férfira csak 5003 nő jut a termékenységi

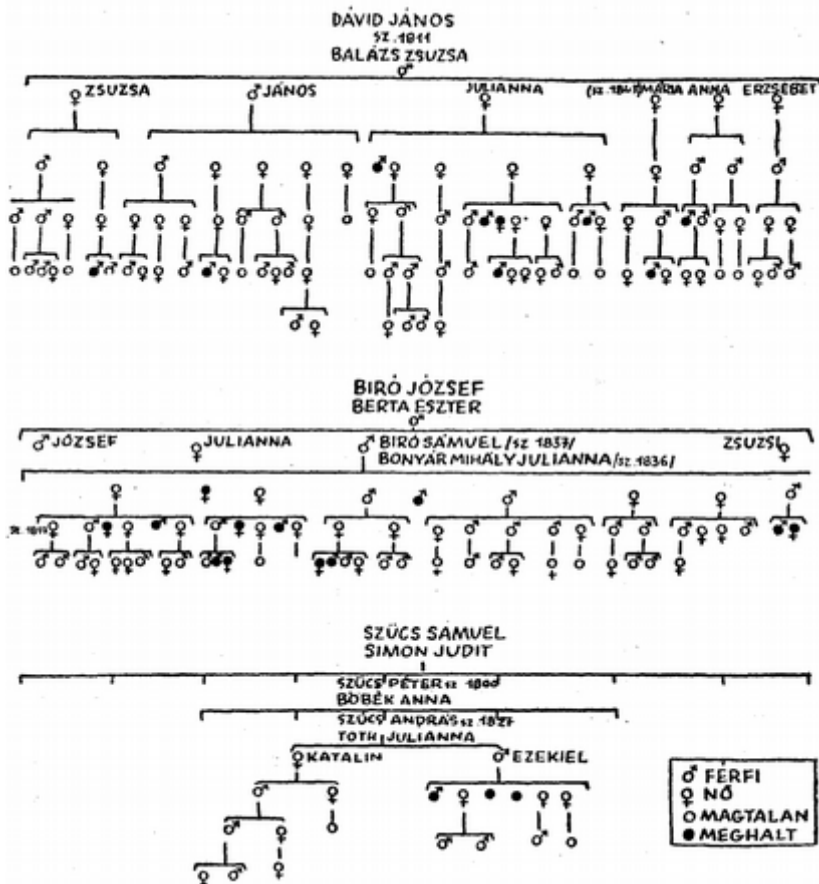
korban. Hiába van tehát nőfelesleg olyan korosztályokban, amelyekből utód nem keletkezhetik. A termékenységi korosztály nőhiánya egymagában is elegendő arra, hogy apassza a születések számát.

Semmi sem tükrözi vissza oly élethűen az egyke kialakulását, mint a családok múltja. Bemutatok ezért három családfát: a Dávid, Biró és Szűcs leszármazását, amelynek mind ősi, református, nem keveredett, ormánsági családok.

A *Dávid* család az Ormánság szívéből, azonban a közlekedésből kieső Sámód községből indul ki. Dávid János 1811 december 19-én született Sámodon, nőül vette 1830 táján Balázs Zsuzsannát. A felnőtt kort hat gyermek érte el, de hogy Zsuzsanna asszony hányszor szült, illetve hány gyermeke halt meg kiskorában, azt megállapítani nem lehetett. Figyelembe véve az akkori nagy halálozást, minden bizonnyal, szült vagy vetélt még egynéhányszor. Dávid Jánosnak hat gyermeke kötött házasságot: Zsuzsanna, János, Julianna, Mária, Anna és Erzsébet; ezek közül Denke Péterné szül. *Dávid Mária* nevű leánya, aki 1843-ban született Sámodon, ma is él Vajszlón. A kilencvenöt éves asszony szellemileg friss, ma is tesz-vesz a ház körül, fon, a régi dolgokra visszaemlékezik. A hat testvér szétszóródott az egész Ormánságban, úgyhogy a család leszármazása nyomán valóságos keresztmetszetét kapjuk az egész Ormánság népmozgalmának.

Dávid Jánosnak legidősebb gyermeke *Zsuzsanna* nevű leánya, aki Váczi Péterhez megy nőül. A hattestvéres Zsuzsannának azonban csak egy fia és egy leánya születik: János és Julianna. Váczi János elveszi Kis Tóth Zsuzsannát. Nekik három gyermekük születik: János, István és Julianna. János felesége Kis Ágnes, de a házasság magtalan. István értelmiségi pályára lép, elkerül a fővárosba, felesége Kovács Margit. Házasságukból István, László és Mária születik. Julianna nőül megy Riedl Józsefhez és elkerül Pécsre. Házasságuk gyermektelen. Dávid Zsuzsanna és Váczi Péter Julianna leánya Pap József felesége lesz, házasságukból születik Mária leányuk, aki Pécsre kerül és Dávid Sándor felesége lesz. Házasságuk első szülötte Sándor, de az meghal, a másodszülött Gyula él.

Dávid Jánosnak *János* nevű fia György Zsuzsannát veszi el és az utódok ma is javarészt Sámodon élnek. Házasságukból öt

gyermek születik: János, Julianna, Mária, Zsuzsanna és Sára. Az elsőszülött János felesége Rákóczi Zsuzsanna, akiktől Mária, Zsuzsanna és Julianna marad hátra. Dávid Mária Sáska Józsefhez megy feleségül, gyermekük József és Margit. Zsuzsannát

Kaszász György veszi el, egy leányuk van: Zsuzsanna. Julianna Ollós Ferenc felesége lesz, egy fiúk marad: Ferenc. A másodszülött Julianna férje Tóth Lajos, egy leányuk van: Zsuzsanna, akinek első házasságából, amelyet Lukács Jánossal kötött, Lajos fia születik. Miután Lajos korán meghal, utána nemsokára Mária nevű leánya lát napvilágot. Az ura elesett a világháborúban, így

másodszor Gölöncsér Jánoshoz megy nőül, de ebből a házasságból gyermek nem születik. A harmadik gyermek, Mária, Balogh Lajos felesége lesz. Két gyermekük születik: János és Lajos. János elkerült erről a vidékről, megnősült, de gyermeke nincs. Lajos kivándorolt Amerikába, ahol állítólag két lánya és egy fia él. A negyedik gyermek: Dávid Zsuzsanna, Cs. Illés Jánoshoz megy nőül Diósvizlóra. Egy leányuk Kocsis József felesége lesz. Házasságukból két gyermek születik: Margit és Pál. Margit Kurucz Sándorhoz megy nőül és szintén két gyermek: Sándor és Julianna marad utánuk. Pál házassága magtalan. A legfiatalabb leány: Sára, ő Piskóra kerül Benke Samuhoz, de házasságukból nem születik gyermek.

Dávid Jánosnak harmadik gyermeke, *Julianna*, Kórórsra kerül Csöme Dávidhoz. Házasságukból öt gyermek születik: Dávid, Zsuzsanna, Julianna, Mária és Anna. Az egyetlen fiút agyonüti legénykorában a fa. A második gyermek, Zsuzsanna, Szabó József felesége lesz. Ez az ág Kótóson és Rádfalván él ma is. Zsuzsanna és Szabó József házasságából két gyermek születik. Az idősebb, Zsuzsanna, Nagy Sándor felesége lesz, de házasságuk magtalan. A fiatalabb Biró Annát veszi el, két gyermekük születik: János és József. János felesége Mohácsi Mária, egy gyermekük marad: Mária. József Bukó Máriát veszi el, két fiúk van: József és Jenő. A harmadszülött, Julianna Rádfalvára kerül Kata Józsefhez. Egy gyermekük születik: József, aki Bene Máriát veszi nőül. Ezeknek ismét egy gyermekük marad: József, aki értelmiségi pályára lép és Sellyére kerül, ő Szolga Irént veszi el és egy leánya marad: Judit. A negyedik gyermek Kórós községbe kerül. Máriát Balogh György veszi el. Házasságukból öt gyermek születik. Kettő még kiskorában meghal, de János, Mária és Julianna folytatja a családfát. Balogh János Dömötör Máriát veszi el. Egy leányuk marad: Mária, aki még hajadon. Balogh Mária Biró János felesége lesz, első gyermekük 1923-ban meghal, de Mária és Julianna élnek. Balogh Julianna Csöme János felesége lesz. Két gyermekük marad: Margit és János. Csöme Margit örökbe-fogadás útján elkerül a vidékről és Kulifay Csöme Margit néven még hajadon, de öccse megnősült és elvette Tarr Zsuzsannát. Házasságuk első szülötte János, de ez korán meghal. Az utóbb született Zsuzsanna él. Dávid Julianna és Csöme Dávid legfiata-

labb leánya: Anna, Kis Kasza József felesége lesz. Három gyermekük születik. József a legidősebb, aki Fekete Rozáliát veszi el, de házasságukból nem született gyermek. A második fiú: Lajos, aki nőtlen maradt. A legfiatalabb Mária, aki Kamu Péter felesége lesz, de nekik sincs gyermekük.

Dávid Jánosnak negyedik gyermeke: *Mária*, 1843-ban született, Vajszlóba ment férjhez Denke Péterhez és ma is él. Egy leánya születik: Mária, aki Pap Samu felesége lesz. Két gyermek marad utánuk: Mária és János. Mária Ujjpál Lajos felesége lesz és elkerül az Ormánságból. Egy gyermekük születik: Magdolna. A fiatalabb, János, elveszi Berenkó Zsuzsannát. Egy leányuk él: Margit, mert az idősebb Gyula fiú meghalt.

Anna Dávid Jánosnak ötödik gyermeke. Ez az oldalág Vejti községbe kerül. Anna Kamu Samu felesége lesz. Házasságukból József és János születnek. József felesége Berenkó Anna. József fiúk 12 éves korában meghalt, amire a nemsokára született fiút ismét Józsefnek keresztelik. Utóbbi Tóthfalusi Juliannát vette nőül és a házasságból két hajadon leány: Julianna és Mária maradt. Kamu János Bőbék Juliannát vette el. Ebből a házasságból Julianna és Anna leányok születtek. Julianna Botos János felesége, de a házasság gyermektelen. Anna Kapronczai Lajoshoz megy nőül, de az ő házassága is utódnélküli.

A legfiatalabb leány: *Erzsébet*, Vajszlón megy férjhez Simon Péterhez. Egy fiuk születik: Péter, aki Kis Máriát veszi el. Kis Mária egyszer szült, de ikreket és így a család kettéoszolva folytatódik. Az egyik iker, Julianna, Benke József felesége lesz, amely házasságból Etel és Pál születnek. A másik iker Drávafokra kerül Jó Samuhoz és ebből a házasságból *született egy fiú*: Béla.

A Dávid-családfa sok kérdésre ad feleletet. Mindenek előtt látható, hogy 1850 előtt nincs *egyke*, de a 60-ban férjhez menő Mária már korlátozza a gyermekeit. Feltűnik azonban, hogy amíg az Ormánság nyugati vidékén, Vajszló körül, már határozott megjelenésű egyikét látunk, addig a keleti vidéken, Kórós és Pádfalván, még nyoma sincs az egyikének. Dávid Mária azt mondja, hogy az ő esetében a megnehezedett élet váltotta ki belőlük a gondolatot. A forgalomból kieső Kórósnek úgy látszik még nem voltak ilyen problémái, mint a kulturáltabb Vajszlónak. De bármelyik táján legyenek is az Ormánságnak a végső leszá-

mazottak, azok ma már mind egykéznek. Figyelemre méltó azonban még, hogy az a generáció, amelyik egy emberöltővel később kezdett egykézni, 23 utódot tud mégis felmutatni, míg a három fiatalabb testvér után összesen csak hét gyermek él. Legyen ez a kis összehasonlítás intő példa, hogy az egyke kérdésébe való késedelmes beavatkozás milyen emberveszteséget jelent!

A .Bíró-család Kőrös környékén él. Azért esett választásom erre a családra, mert látni akartam, hogyan alakulnak a születések egy olyan vidéken, amely csak napjainkban veti le ősi viseletét. Bíró József- és Berta Eszternek két fia és két leánya van, de csak Bíró Sámuel utódait vizsgáljuk. Bíró Sámuel 1837-ben született, felesége Bonyár Mihály Julianna 1836-ban és 1852-ben kötnek házasságot. Kilenc gyermekük születik, kettő korán meghal, de Zsuzsanna, Julianna, Sámuel, János, Anna, Mária és György folytatják a családot. A legidősebb Zsuzsanna 1854-ben születik, a legfiatalabb György 1876-ban. A negyvenéves Biróné tehát még nem restéit szülni. Bezzeg ma!

Zsuzsanna Balogh M. Péter felesége lesz. Két gyermekük korán meghal, de Anna, Dávid, Zsuzsanna és Lajos utódokat szülnék. Anna, aki 1897-ben született, Kovács Sándor felesége. Két fia van: József és Sándor. Balogh Dávid Balogh Máriát veszi el, két gyermekük lesz: János és Mária. Zsuzsanna Bene János felesége lesz: Mária, Julianna és János a gyermekéül. A legfiatalabb Lajos Lang Máriát veszi el, gyermekük: Mária és Dezső.

Bíró *Julianna* Bonyár János felesége lesz. Irma és János gyermekük korán meghal, de József, Zsuzsanna és Mária él. Bonyár József elveszi Bonyár Juliannát, egy fiúk él: Dezső, a fiatalabb Lajos és Julianna korán meghaltak. Bonyár Zsuzsanna Bonyhár Lajos felesége lesz, de házasságuk magtalan. Mária Balogh Márton Sándorhoz megy nőül, egy gyermekük születik: Mária, aki azonban 1919-ben meghal.

Bíró *Sámuel* elveszi Bonyár Zsuzsannát. Két leányuk születik: Zsuzsanna és Julianna. Zsuzsanna Antal József felesége lesz, gyermekük József és Mária. Julianna Kertész Károlyhoz megy nőül, gyermekük Károly és Lajos.

Bíró *János* Varga Annát veszi el, házasságukból Zsuzsanna, János, Lajos, József és Mária születnek. Bíró Zsuzsanna Korpás

Lajoshoz megy nőül, gyermekük Mária. János Pál Zsuzsannát veszi el, egy gyermekük marad: János. Lajos felesége Kasza Mária, gyermekük János és Mária. József felesége Sándor Mária, gyermekük: Mária. Biró Máriát, az ötödik gyermeket, elveszi Biró Gyula, házasságuk gyermektelen.

Biró *Anna* Szabó József felesége lesz, házasságukból János és József születnek. Szabó János elveszi Mohácsi Máriát, egy gyermekük marad: Mária. József felesége Bakó Mária, gyermekük: József és Jenő.

Biró *Mária* R. Szabó Jánoshoz megy nőül, egy gyermekük él: János; Mária, Julianna és József meghaltak. János elveszi Szabó Máriát és egy gyermekük marad: Mária.

Biró *György* Sós Máriát veszi nőül, két gyermekük születik: János és Mária, de mind a kettő meghal.

Összehasonlítva a Biró-családfát a Dávid-családfával, rögtön feltűnik, hogy bár 1852-ben kötnek házasságot, mégis kilenc gyermekük születik. A Dávid-családból csak a János és Julianna kifejezetten nem egykés, a többi négy testvér már az, addig a Biró-családból ugyanazon, sőt későbbre eső időben kilenc gyermeket találunk. Sőt a következő generáció is inkább nem egykés, mint az, bár határozott ingadozások már le nem tagadhatók, ellenben a harmadik generáció már benne van az egyenesben. A kultúrától félreeső vidék tehát tovább őrzi ősi jellegzetességét, magaszotte ruháit hordja még, az itt-ott látott új életforma még nem vált szükségletévé. A 900-as években azonban maradéktalanul hódol be az egykének, akkor, amikor elzárt életformájába szintén belépnek azok az áramlatok, amelyeknek a gyermek esik áldozatul.

A harmadik családfán látható *Szüts* Sámuelnek még kilenc gyermeke van, az 1820-ban házasodó Szüts Péternek is még öt, azonban az 1845-ben házasságot kötő Szüts Andrásnak már csak kettő: Szücs Katalin és Szücs Ezekiel.

Szücs *Katalin* 1850-ben született és 1872-ben Denke Dávid felesége lesz. Házasságukból egy fiú és egy leány születik: Dávid és Mária. Denke Dávid felesége Tóth Mátyás Zsuzsanna. Házasságukból ugyancsak két gyermek születik: Dávid és Mária. Ifj. Denke Dávid elveszi Deák Margitot, értelmiségi pályára lépett és elkerült Nagyharsányba. Két gyermekük van: Margit és

László. Denke Mária Kapinya Lajos felesége lesz, egy leányuk marad: Mária. Szűcs Katalin második gyermeke, Denke Mária, Kiss Kálmán felesége lesz, de házasságuk gyermektelen.

Az 1858-ban született Szűcs *Ezekiel* 1879-ben elveszi Kovács Simon Zsuzsannát. Először Pál nevű fiuk születik, de ez négyéves korában meghal. Húga, Julianna, kétéves volt bátyja halálakor. Szűcs Julianna Pallag Péter felesége lett, két fiúk van: a harmincéves nőtlen Lajos és a 26 éves szintén nőtlen Sándor. Julianna után volt két halvaszülés, majd 1886-ban Mária lát napvilágot, ő Vörös Istvánhoz megy nőül és házasságukból születik az értelmiségi pályára lépett István. 1890-ben születik Zsuzsanna, aki Fehér András felesége lesz, de házasságuk magtalan.

Tudakozódva Szűcs Ezekielnél, miként eshetett meg az, hogy ezen a vidéken három gyermeke volt, az igen intelligens és jómódú Szűcs elmondja, hogy az első leány után szerettek volna az elhunyt fia helyébe újra egy fiút. Született is egy, azonban halva. Ezután következett egy természetes vetélés, majd újra egy leány. Miután minden áron fiú örökös akartak, tettek még egy kísérletet, de amikor ez is leány lett, felhagytak a további kísérletezéssel. Ez a fiúkeresés, amely napjainkban is dívik a társadalom minden rétegében, sokszor hozza másutt is létre a kettős vagy hármas rendszert. Ezt a szaporulatot elkönnyveljük, mint természetes gyarapodást, noha. pusztán annak köszönheti létét, hogy az elsőszülött nem volt fiú.

A közölt családfák hűen szemléltetik, hogy mikor kezdődött az egyke az Ormánságban, hogyan jutott el a vidék mai nagy fogyásához, bepillantást adnak, hogy miért lassúbb eleinte az apadás. Minél közelebb érünk napjainkhoz, annál több gyermek-ágy válik feleslegessé, sőt feltűnően sok ama családok száma, ahol az egész házban csak ketten laknak: az apa és az anya. Egy pusztuló társadalomban mindig aránytalanul több az olyan ház, amelynek falai nem visszhangzanak a gyermekcagástól. Ezeknek a családoknak azonban csak egy része tört azért ketté, mert az egyszülött olyan korban halt meg, amikor a szülőknél nem volt meg már a képesség az új gyermek nemzésére. Sok családnak szakad magva anélkül, hogy kimutatható lenne náluk egy olyan előrement betegség, amely a szaporodást kizárja. Kis

hányaduk ma esetleg egy gyermeket sem akar, de az egykező társadalomnak úglátszik nemcsak a szaporító akarata változik meg, hanem a biológiai képessége is elsatnyul.

Kihűlnek a kémények, bedűlnek a kerítések, az udvart felveri a gaz. Azonban a szemétdombon páváskodó nadragulya mérge nem kell senkinek, sokkal biztosabban hat a túlzott gyermek-áldás ellen a bevált recept.

X. A VÁROSI EGYKE

Nem a faluról városba tóduló egykés vidékek földműves fiai tanították ki a városiakat az egyke művészetére, önmagából, az aszfalt romantikátlanságából született, miként a falusi a föld szagából. A városi egykét kiváltó okok szerfelett változók, sokszor a legellentétesebbek. Az, ami az egyik helyen az egyke valószínűsítő talaja, ugyanaz más körülmények között a legbiztosabb meggátlója.

Az emberek az új életkörülményekre többféleképpen reagálnak, hogy fenntartsák életstandardjukat: vagy növelik munkaenergiájukat, vagy csökkentik igényeiket, vagy korlátozzák gyermekeiket. Ahol egészséges az ember és reményt lát arra, hogy utódainak tud olyan sorsot biztosítani, amilyen az övé, ott szaporodik a kultúrember. Ez volt a helyzet a gyarmatokkal rendelkező európai népeknél, ahol a szűz területek bőséges munka- és kereseti lehetőséget nyújtottak. Amikor azonban az öntudatra ébredt vagy esetleg sűrűn lakott gyarmatok megnehezítették az újabb elhelyezkedést, vagy a gazdaságpolitikai helyzet alakult úgy, hogy a kilátások ködösek lettek, rögtön beállt a gyermekkorlátozás. Ezt mutatja Anglia és Németország története is. Anglia gyarmati gazdagsága megteremtette az egyes emberek jólétét, amikor azonban új területek szerzése és a régiók kiaknázása megnehezült, a világháború nyomán kifejlődött önellátási igyekvés pedig ipari cikkeinek elhelyezését korlátozta, előállt az angol egyke is. Ugyanezt látjuk Németországban. A versaillesi béke Németországot nemcsak gyarmataitól fosztotta meg, hanem kedvezőtlen életfeltételek útján megnyirbálni igyekezett azt a szaporaságot, amely olyan nyomasztóan nehezedett Franciaországra. Clemenceau arra törekedett, hogyha már népét nem

tudja németországi szintre felduzzasztani, akkor legalább az ellenségét zavarja meg, hogy kevésbé legyen veszedelmes, ördögi terve sikerült, mert Németország születési aránya (1930-ban 17.5) ma Franciaországé alá süllyedt és Hitler minden igyekezete kárba fog veszni, mert népe jobb sorsban sem fog eltérni az egykétől.

Az erkölcsi és gazdasági egyensúlyban a XX. században zavar keletkezett. A pár holdon tengődő falusi ember soktagú családját nem tudta eltartani a föld, elment a városba megélhetés után nézni. Kezdetét vette az urbanizáció, elvárosiasodás, amikor a már városban szolgált leánynak nincs ínyére az otthoni víz-húzás, mert hozzászokott a vízvezetékhez, nincs kedve esőben vagy forróságban napkeltétől napnyugtáig dolgozni, szűk neki a falu, mert nem találja meg a szórakozásnak azokat a lehetőségeit, amelyek városban könnyen elérhetők. A városi élet számára felemelkedés volt a falusi sorból, az aszfaltseprő legény lenézi a falujában élő mezőgazdasági napszámost. További előrehaladás volt számára, amikor sikerült bekerülnie gyárimunkásnak, mert ez már biztosabb és magasabb életszínvonalat biztosított neki. Látva azt a viszonylagos jólétet, amely egykori és mostani helyzete között fennáll, nem ment vissza többé a falujába, ott alapított családot. Nagyszámú családját jól el is tudta tartani fizetéséből és felcseperedő 10—12 éves gyermekei biztos megélhetést találtak apjuk munkahelyén.

De megjött a világháború, amikor a hadbavonult férfiak helyét nőkkel pótolták. A baj ott kezdődött, hogy ezek a nők a háború végeztével sem akarták otthagyni helyüket csak akkor, ha olyan férjhezmenési lehetőség kínálkozott, amely biztosította lánykori jólétüket. Ha valamelyik mégis férjhez talált menni, minden igyekezetével azon volt, hogy megtarthassa régi állását. Mitután pedig ebben az időben beállt már az állások utáni tülekedés, nem mert teherbe jutni, mert félt, hogy szülésének ideje alatt mással töltik be a helyét.

A világháborút követő kezdeti bőséges munkaalkalmat nemsokára kettévágta a gazdasági élet teljes csődje és a gyárakba húzódott munkáselemekből megszületett a városi proletariátus. Munkanélküliségéből tengődött nyolcadmagával egyszobás lakásban és éhező gyermekeinek könyörgő tekintete kettétörte eddigi életszemléletét. Megvolt a kellő kultúrája már ahhoz,

hogy ne higgyen a vezetők jelszavainak, de sodródott azzal az árral, amelyből kiutat remélt. Keserűen látta a család lezülését, nyomorúság lett az élete. Ez az élet vezetett a kényszerült egykéhez.

Más elgondolás alapján keletkezett a polgárság egykéje. Társadalmunk mai berendezkedése megfosztotta a fehér embert attól, hogy kedvére élhessen. Hajsza az élete és eszünkbe juttatja a .Fülöp-szigetek bennszülöttének felfogását. Történetesen egy újságíró az európai kultúrába tévedt maláj előtt a civilizáció nagyszerűségét magasztalta és nagyon elcsodálkozott azon, amikor a bennszülött lenéző véleményét hallotta. Sohasem tudnék ilyen környezetben boldog lenni, — válaszolta a maláj — ahol, mert az idő pénz, nem telik a boldogságra, ahol rohannom és dolgoznom kell akkor is, amikor nincs hozzá kedvem. Raffinait kultúránk és az élet felfokozott követelményei nem hagynak időt a gyermeknek a játékra, mert az ember ember elleni versenyben csak úgy viheti valamire, ha szopóskorától készül a harcra. Korunk nemcsak az elhelyezkedést nehezítette meg, de a gyermek felkészülésének idejét is annyira kitolta, hogy a kitaníttatása a szülőnek ma sokkal nagyobb anyagi megterhelést jelent, mint valamikor. Minden szülő, legyen az földmives, iparos, hivatalnok vagy miniszter arra törekszik, hogy gyermekének legalább olyan életnívót biztosítson, mint amilyen az övé. Az állandóan növekvő igényekkel jövedelme nem tud lépést tartani, így folyamodik a köteles szülői gondosságból az utódkorlátozás eszközehez.

További lépés ezen a téren, amikor a szülők megélhetése nincs biztosítva, amely a teljes gyermektelenséghez, a semmikéhez vezet. Előzőleg szóltunk a városi iparosság és proletariátus reménytelen helyzetéről, most a szellemi munkások válságáról kell megemlékeznünk. A kapitalizmus nemcsak a kézimunkást igyekszik a maga javára kihasználni, hanem szellemi alkalmazottját is, aki nem annyi ideig dolgozói és nem olyan szellemben, amilyen őt megilletné. Az alkalmazottnak, legyen az állami- vagy magán-tisztviselő, véleménynyilvánítási és cselekvési szabadsága nagyon korlátozott, inkább elvárják tőle, hogy dicsérje a munkaadó érdekét szolgáló elgondolásokat. Ha újságíró, meg kell tagadnia hitét és ha százszor eltörik is a ceruzája hegye, meg kell írnia a cikket gazdája érdekkörének altruista tevékenységéről, de meg kell

semmisítenie a cikket, ha az a lap mögött álló különféle érdekeltségek érdekeivel, sőt gondolatvilágával ellenkezik, vagy olyan közérdekű leleplezéseket tartalmaz, melyek gazdáira nézve károsok. Amikor azt látjuk, hogy kisfizetésű családos emberek százait bocsátják el egy vállalatától, mert passzív a mérleg és ugyanaz az érdekeltség vezetőit olyan fizetéssel jutalmazza, amelyből azelőtt 50—100 családos alkalmazott élt, vagy rendeleteket másítanak meg azért, hogy egy jóösszeköttetésű, de üresfejű embert elhelyezhessenek olyan állásba, amelyhez nem ért, ezek már olyan elfajulások, amelyeknek hatása nemcsak a kisemmizett elbocsájtottakra és várakozókra elkésesítő, de a tömegekre gyakorolt erkölcsromboló következménye szinte beláthatatlan. Emberektől, akiknek erkölcsi felelősségérzete egy nemzettel szemben ilyen tompult, nem várhatjuk, hogy kenyeret adjanak a 30 éves diplomásnak. De jobb is, mert ha a pillanatnyi politikai helyzet kényszere alatt néhány állással elhallgattatják az elégedetlenkedőket, az alalmaznaállítás oly kisfizetésű, hogy abból csak semmikés házasság jöhet létre.

Más elbírálás alá esik, amikor nem azért nincs gyermek, mert az albérleti hónapos szobában gyermeket felnevelni nem szabad és nem lehet, vagy mert valamely állásra csak gyermektelen pályázhat, hanem mert a szülők igényei akkorák, hogy nem futja a gyermekre. Igen érdekes képet nyerünk, ha összehasonlítjuk Budapesten a lakások megoszlását a főbérelő gyermekeinek száma szerint. (L. dr. Illyefalvi: A gyermek Budapesten.)

Lakások	1910-ben	1920-ban	1925-ben	1930-ban
	s z á z a l é k b a n			
Gyermek nélkül.....	36·8	39·3	43·1	43·8
1 gyermekkel	19·5	23·4	23·5	26·3
2 »	18·6	17·7	17·7	17·5
3 »	11·4	10·0	8·7	7·4
4 »	6·7	5·0	4·0	3·0
5 »	3·6	2·6	1·7	1·2
6 »	3·4	2·0	1·3	0·8
Együtt..	63·2	60·7	56·9	56·2

A lakások megoszlása lakásnagyság és főberlő gyermekeinek száma szerint:

Lakások	1	2	3	4	5
	g y e r m e k k e l				
0 szobás ..	180	78	42	26	10
1 » ..	32.674	20.565	9.677	4.398	2.987
2 » ..	16.649	10.998	4.507	1.703	1.264
3 » ..	7.796	5.459	1.935	629	306
4 » ..	3.697	2.863	903	271	135
5 » ..	1.319	1.191	380	109	56
6 » ..	418	403	144	36	17
7 » ..	144	154	63	22	9
8 » ..	66	65	33	6	3
8— » ..	57	51	24	6	2
Összesen..	63.000	41.827	17.708	7.206	4.789

Ezek a számok egy megállapodott, de fenyegetően romboló fényűzési egykét jelenítenek meg. Csonka-Magyarországon 342.000 olyan család él, amelyeknek nincs gyermeke és 714.000 család egykés. Mussolini Olaszországában olyan férfi, aki nem nő, nem kap alkalmazást, nálunk előnyben részesül. Budapesten 77.478 szellemi munkás él, akik közül 40% nőtlen vagy hajadon és csak 41.201 él házasságban. A házasságuk közül 12.685 gyermektelen, 11.134 egykés.

Szóvá kell tennünk e helyen azt a szegényes fináncpolitikát, amely az államháztartás egyensúlyának helyrebillentésére leszállította a tisztviselők családi pótlékát olyan szintre, amely már nem komikum, hanem tragikum. De sok esetben még ezt is igyekeznek megtakarítani. Egy példa. Az állam egy házikezelésben lévő üzemének altisztje betöltötte a szolgálati idejét és nyugdíjba ment. Az üzletszerű termeléshez a szokottnál nagyobb képzettségű embert kerestek és találtak. Három éve végzi el már az illető közmegelegedésre munkáját, de nem véglegesítik, mert a szanalás folytán az altiszt stáuszban nincs üresedés. Ez úgy állt elő, hogy rendeletileg megállapították, hány altisztje lehet ezentúl az üzemnek és noha az illető munkája nélkülözhetetlen, nem véglegesítik, mert így megtakarítják a családi pótlékot is. A szó-

ban forgó altiszt 66.64 P fizetéséből él öt gyermekével, akiknek kilométereket kell járniuk az iskolába. Az elmaradó családi pótléka 63 P, amelyet a finanszírozás vesz el gyermekeiktől. Így bűnhődik az Ormánságban egy ember pusztán azért, mert több gyermeke van, mint egy! Itt a családvédelem!

A szanált tisztviselő felbontotta az eljegyzését, mert megszűnt az az anyagi alap, amelyre támaszkodva családot akart alapítani. Sok esetben ez a körülmény nem szakítja meg a további együttélést, amely a végén mind a két fél szexuális vágyait kielégíti anélkül, hogy abból utód származnék. Ha idővel el is ér az illető olyan fizetési osztályt, amely lehetővé tenné a családalapítást, nem akar vagy nem mer már új életformába belekezdeni. Mert nem szabad elfelejteni, hogy a házasságokat a temperamentum segíti elő, nem az idős kor csúszos fájdalmai. De számításba veszi az ilyen korosabb tisztviselő azt is, hogy hátralévő ideje már nem elegendő esetleges gyermekeinek felnevelésére.

De még rosszabbul járt az a tisztviselő, akit 3—4 gyermekkel ért a szanálás. Hiába kopogtat bármilyen ajtón, sokgyermekes helyzetén legfeljebb szánakoznak, esetleg ajánlják, hogy lépjen be valamilyen egyesületbe, de ezen a címen megértésre nem talál, egy ember sem mond le egy fillérfi jövedelméről más gyermekei javára. Kínlódás lesz az élete, és amikor nagykeservesen kitanította fiait, lóthat-fúthat ajtóról ajtóra, amíg végül harmincéves fiának ki tud talpalni egy olyan állást, amelyből csak úgy tud megélni, hogy tovább lóg szülei nyakán. Az apának fáj a fia reménytelen helyzete, a fiú elkecseregelt, hogy még mindig öreg szüleit kell terhelnie. Ha a leánya véletlenül férjhez tudott menni, azt is segítenie kell, mert azok sem tudnak kijönni a fizetésükből. Lesz annak a leánynak vagy fiúnak, ha családot alapít, több gyermeke, aki maga is átélte szülei kínlódását és aki keserves tapasztalatból tudja, hogy minden nyomorúságnak, könnynek, családi egyenetlenségnek a sok gyermek volt az oka?

Pedagógusaink a kapitalizmus kész kiszolgálójaként úgy akarják megnehezíteni a tudományos pályára való lépést, hogy egyrészt megnehezítik felesleges ballasztal az anyagot, másrészt meghosszabbítják a tanulmányi időt, amely cselekedetük által nemcsak vagyonosok gyermekeinek iskolájává süllyeszti az egyete-

met, hanem megnyomorítják a tanulót is úgy, hogy amire megkapja a diplomáját, egy csökkent értékű idegroncsot löknek ki az életbe. Ha azt nem is tekintik, hogy minél később végez egy fiú, annál jobban kitolódik a családalapítás ideje, amely pedig éppen a többes gyermekszám szempontjából olyan döntő fontosságú, vegyék legalább figyelembe azt, hogy ezzel a pedagógiai tévedéssel a fiatalság ezreit kényszerítik az utcai nők karjaiba. Azok a diákok és diáklányok, akik pajtásházasságban élnek, a kapitalizmus áldozatai, amely lehetetlenné teszi számukra a kellő időbeni házasságot.

Az a rendelkezés, amely a tisztviselők fizetésének csökkentésével látszatra megteremtette a pénzügyi egyensúlyt, megmentette a családok erkölcsét. Köztudomású, hogy e számtani elgondolás óta a tisztviselő családokban hirtelen leesett a születések száma. Amíg 1910-ben 100 tisztviselő családból 160 gyermek, született, addig ma csak 110. Az elgondolás szellemének megfelelően úgy igyekeztek megtakarítást elérni, hogy egyes helyeken például a meghalt helyét nem töltötték be. Igaz viszont, hogy éppen a siklói járásban, amelyhez az Ormánság java része tartozik, négy főszolgabíró él. Három nyugdíjas és egy tényleges. Ez azonban kivétel, mert máshol nem lehetett ilyen felesleges kiadással megterhelni az adózók zsebét csak azért, mert így kívánja a pillanatnyi egyéni vidéki politika. Ha a közigazgatási gépezetben felhalmozódott a restancia, akkor kifizetésű, ideiglenes munkakerőket alkalmaztak. így duzzadt meg a díjnokok csoportja. 1920-ban tíz, 1930-ban hat, 1933-ban egy, 1934 és 1935-ben pedig egyetlen egy gyermek sem született a budapesti díjnokcsaládokban. Ennél súlyosabb vádiratot még nem írtak! Budapesten körülbelül 3000 díjnokcsalád él, akiknek fele nő. Ezek az emberek nem jószántukból mondanak le az egy gyermekről is.

Tudja az a finánczseni, aki jóváhagyta a szanalás borzalmát, hogy agyonszanalta nemzetét? Ki fog adót fizetni, amikor elfogy a nép? Mert egyszer eljut odáig az ország, hogy apadni kezd a lakossága és evvel arányban csökken az adóbevétel is. Mit ér akkor már vele a magyarság, ha elkeseredésében lerombolja ennek a honmentőnek a szobrát?

Beszéljünk még a városi nőről, akit eddig csak folyton ostromoztunk, hogy nem szül eleget. A városi egyke kialakulásában

döntő jelentősége van a mai nő megváltozott társadalmi helyzetének. Az iskolai képzettség révén a nő jogot nyert arra, hogy egyenértékűnek lássék a férfival. A mai fiatal leányoknak már nem kell garde, aki nem érti meg őket és arra akarja kényszeríteni, hogy ölbetett kézzel várják a mesebeli herceget. A túlsúlyban lévő nők és a mérsékelt házassodási hajlamot mutató férfiak között a kereslet és kínálat törvénye alapján a kínálat jutott túlsúlyra, ami leverte az áru egykori értékét. A mai nő fellázadt a régi erénycsösz felfogás ellen, mert érezte, hogy ezen az úton szexuális ösztöne a házasságig sohasem jut el. Ezért kilépett a zárkózottságából, kereste a férfitársaságot és minden igyekezetével azon volt, hogy felhívja magára a másik nem figyelmét. Megvékonyodott a harisnyája, megrövidült a szoknyája, nagyobb lett a blúz kivágása, eltűnt a fürdőszoknya és megjelent a kevesebbet takaró fürdőtrikó, divatba jött a műszemöldök, festett köröm stb.

A tapasztalás azonban azt mutatja, hogy legtöbbször minden raffineria meddő marad és a férfi nem akad horogra, ami arra kényszeríti a nőt, hogy házasságon kívül biztosítsa megélhetését. Így szaporodott meg idővel a kenyérkereső nők tábora, akik függetlenségi szokásaikról akkor sem tudnak már lemondani teljesen, amikor esetleg férjhez mennek. Az a leány, aki csak a szülői függőséget ismerte, sokkal könnyebben alkalmazkodik a házassági kötöttséghez, mint az, amelyik megszokta az önállóságot, mert utóbbi úgy igyekszik módosítani férjes asszonyi munkakörét, hogy ne kelljen lemondani leánykori szokásairól. Ezeknek az asszonyoknak a házaselete állandó nyomást gyakorol azokra a nőkre, akik azelőtt az anyaságon túlmenő, nyilvános életet nem is éltek. A kisebb lekötöttség és könnyebb helyzet divatot teremtett, amelyhez mindenki örömmel igyekszik alkalmazkodni, mert változatosabb és szabadabb, mint amilyen a régi volt. Bekövetkezett az az idő, amikor a sokgyermekes családanyára nem tisztelettel néznek, hanem szánakoznak rajta. A nagyobb szabadságot, a könnyebb életet csak úgy tudják megvalósítani, hogy korlátozzák a gyermekeiket és a családi életben így feleslegessé vált időt a házon kívül töltik el. A gyermek korlátozása volt az első lépés és a szabadabb élet nyomán kifejlődő fokozott igények, lazább erkölcs, gazdasági mérlegelés csak a helyzet szülte következmények.

XI. A GAZDASÁGI EGYKE

Ha figyelemmel kísérjük az Ormánság népmozgalmát, szemünkbe ötlik, hogy 1860-ig állandóan emelkednek a születések, ekkor azonban megáll és egy meredek lejtővel fogyássá alakul. Nem kétséges, hogy azt az okot, amely ezen a vidéken a születéscsökkenést előidézte, az emez időt megelőző években kell keresnünk. Említettük, hogy az egyházi anyakönyvek szerint az 1840—50-es években a hívek még igen vallásosak voltak, buzgóságukban készek voltak minden áldozatra, hogy növeljék a református egyház tekintélyét. Más területen kell tehát a fogyás okát keresnünk. Tudjuk, hogy ez időtájt nem támadta meg semmi kinyomozható ártalom az itt élő emberek biológiai vitalitását, az ember érintetlenül állt, így szükségképpen az életfeltételekben kellett olyan eltolódásnak bekövetkeznie, amely előidézte a pusztulást.

Magyarország az európai kultúrának legkeletibb része, ahol a Kárpátok vonnak válaszfalat a kelet és nyugat közé. Az események fejlődéseként nálunk is felszámolásra került a hubérrendszer, azonban nem a túlélettség rothadása, tehát nem belső kényszer hatása alatt, hanem inkább ama szellemi befolyás nyomán, amely az évszázados osztrák elnyomás ellen ebben az új áramlatban vélt szövetségesre találni. De a I80 éves török megszállás megállította a nemzet fejlődésének természetes menetét, a magyarság kiesett az európai együttesből. Amikor Amerika felfedezése nyomán nyugaton a vagyonosodásnak nem álmodott lehetősége kezd kibontakozni, mi még a legsanyarúbb elnyomásban tengődünk. Alig kezdett a török kiűzése után a nemzet a maga lábán járni és alig illeszkedett bele új helyzetébe, nyugaton már recseg-ropog az a rendszer, amelynek mi még csak a fényoldalait ismerjük. Az ár, amely Európában elsöpörte a hűbériséget, nálunk a paraszt életét mosta alá. Út váratlanul érték az események, neki nem volt még ideje felépíteni azokat az erősségeket, ahol megvethette volna a lábát.

Európában a liberális rendszernek meghonosodásával nemcsak gazdasági téren, de az erkölcsi világban is egészen új világ alakult ki. A szabadelvűség egy célt ismer csak: a gazdaságot. Ennek a felfogásnak nem fontos a boldogság, mert hisz ez tisztán materiális alapon nem is érhető el, így közömbös neki minden

út, amelyet az egyén a gazdasági cél érdekében követ. A munkás kiuzsorázása azért, hogy a maga gazdaságát növelje, az éhezők szorult helyzetének a maga javára való kihasználása, a jóhiszeműek kijátszása, az embereknek a vágóhídra való kergetése csak azért, mert ez a hadiszergyárosnak anyagi előnyt jelent, éhen pusztulni hagyni az embereket, de ugyanakkor a tengerbe dobni vagy felgyújtani az élelmiszert, hogy ezáltal egy csoport gazdasági haszna nagyobb legyen, mind olyan dolgok, amelyek a gazdasági liberalizmus alapján nemcsak megengedettek, de egyenesen kívánatosak is. Mielőbb, minden áron meggazdagodni és azután élvezni a gazdagság előnyeit az önző érdekek és szenvedélyek teljes felszabadulását jelenti, ahol nincs erkölcs, nincs szeretet, nincs rokon, nincs Isten, nincs haza, nincs szülő, nincs gyermek. A liberalizmusnak ez a materialista világszemlélete megölte a lelket. Megszületett az a felfogás, amely csak külszínt ismert, a törvényt formaságnak tekintette, amelyet ott játszott ki, ahol lehetett, de ha érdekei úgy kívánták, a kijátszott törvény morális erejével bizonyította be ártatlanságát. Fellendült a termelés, a gazdagok még gazdagabbak, a szegények még szegényebbek lettek.

A kora-kapitalizmus idején kapzsi tőkések összegyűjtötték gyáraikban a szegény szülőknek, az árva- és lelencházaknak gyermekeit, odaállítva a kis csöppségeket a gépek mellé. Időmegtakarítás céljából munkaközben adtak enni a gyermekeknek; ha lehetett, egyik kezével evett a gyermek, a másikkal forgatta a kereket, ha mind a két keze el volt foglalva, a munkafelügyelők etették. Ha a hosszú munkától kifáradt gyermek elálmosodott, egy közös nagy ágyba dobták be, amelyet sohasem tisztogattak, nem szellőztettek, és másokat húztak ki az ágyból, hogy helyette dolgozzanak, nehogy szünetelnie kelljen a gépeknek. Az elpusztult gyermeket a szemétdombon elásták. Szegény munkásleányok a legundokabb rongyokat válogatva és osztályozva, tüdővész kaptak s a legkülönbélebb járványokban pusztultak el. Agyonytört munkásnők ott a gép mellett szülték meg sokszor gyermekeiket. A pénzen kívül más Istent nem ismerő ember minden gondolatát és cselekedetét eme cél szolgálatába állította és az ehhez vezető utat önzéssel, bünnel kövezte ki és a kifosztottak könnyeivel áztatta. Az erkölcsi alapról lecsúszott ember minden

gondolata a vagyon volt, álmatlan éjszakákon nem a napi kenyér miatt hánykolódott, hanem azon töprengett, mi módon tudná úgy növelni még a gazdagságát, hogy minden egyes gyermeke csorbíthatatlanul kapja vagyonát. A végsőig fokozott gazdasági harcban ez csak egy-két kivételes embernek sikerült és ilyen elgondolás alapján nyúlt a nagy tömeg a gyermekkorlátozás eszközéhez, amellyel megakadályozta vagyonának szétforgácsosítását.

Ennek a liberálista szemléletnek következménye volt, hogy a gazdasági érdekeit akadályozó jobbágyrendszert igyekezett mindenütt megsemmisíteni, mert a kötött birtok útjában állt törekvéseinek. Az 1848-as jobbágyfelszabadulás közvetlen megelőzi a születések emelkedésének törését és így egyedül evvel a változással magyarázhatjuk a gyermekkorlátozás kialakulását. Találón írja Szeff Gyula, hogy a szabadelvűség »a jobbágyot felszabadította a házi szolgaságból, de ugyanavval a gesztussal kilökte a házból, keresse meg a maga kenyerét. Erre a létért való harcra azonban a jobbágy egyáltalán nem volt előkészítve és felfegyverkezve«.

A változás nagyságát csak úgy tudjuk érzékelni, ha összehasonlítjuk a jobbágy 48 előtti és utáni körülményeit. A jobbágyi tartozásokról szóló 1836: VII. t.-c. alapján képet nyerünk a jobbágy helyzetéről. A felszabadulás előtt a jobbágy a telket és a földet hűbérbe bírta, haszonbér fejében terményeinek bizonyos százalékát (tized, kilenced stb.) szolgáltatotta be a földesúrnak, azonkívül robotba is járt. Tartozott az uraságnak évente 104 napi gyalogmunkát vagy 52 igásmunkát teljesíteni. Köteles volt pl. 40 kéve nádat levágni és behordani, egy öl fát kitermelni, behordani és ölberakni, a kender- és lentermésből vagy a kilencedrészt leadni vagy az uraság terméséből hat fontot megfenni.

Az uraság a jobbágy idejének egyharmadát lekötötte magának, s annak a fennmaradó idő alatt nemcsak a maga szükségleteit szolgáló terményeket kellett előteremtenie, hanem a haszonbéri részt is. Azonban munkaideje ebben a korlátozottságában sem volt zavartalan, mert a földesúr is mindig olyankor vette igénybe, amikor bizonyos munka elvégzésének megjött az ideje. A szükség, a nyomor és a kényszer kitermelte azt a módot, amellyel mégis el tudta végezni ezt a munkát. Ez volt a gyermek. A jobbágy gazdasági érdeke azt kívánta, hogy sok legyen a gyermeke, mert

csak így tudta előteremteni a szükségleteit. Nem volt teher a gyermek, mert ha volt kihasználatlan családtagja, bérelhetett földet, amennyit csak tudott. Azonban az akkori gazdálkodás annyi embert kötött le, hogy erre csak elvétele került a sor, mert a legeltetés, fairtás igénybe vette a ház apraját-nagyját. Abban az időben, amikor a gép nem vette ki az emberek szájából a falatot, a vetés, aratás, nyomtatás kézi erővel történt és az emberi munkaerő érték volt.

Az ormánságiak a szabadságharcnak inkább statisztáiéi voltak, azonban a felszabadulás épügy bekövetkezett náluk is, mint másutt. Megkapta mindenki a maga jobbágy telkét, de ugyanakkor kilökődött a szabadverseny prédájául. Új helyzete előnyösebbnek látszott, mert ezentúl nem kellett fizetnie a hűbéri részt, megszűnt a robot, de ugyanakkor elesett a halásztától, legeltetéstől, fairtástól és megjelent az adó. Földbirtoka kevés volt nagy tagú családjának eltartására, terjeszkedni sem tudott, eldugultak előle azok a források, ahol eddig családtagjait foglalkoztatta, keresőtársaiból fogyasztók lettek; gond lett a gyermek. Összegezve a helyzetet, azt látjuk, hogy a múlt század első felében is még a jobbágnak sok gyermeke volt, mert életkörülményei így kívánták, a század második felében állandóan csökken a család népessége, mert a sok gyermek eltartása nehezebbre esik.

A jobbágyfelszabadítás azonban az egész országban megtörtént, de a következményei nem mindenütt azonosak: az egyik vidéken beállt a gyermekkorlátozás, a másikon szapora maradt a nép. Kellott tehát az elmondottakon kívül még valaminek közrejátszania, amelynek jelenléte vagy hiánya szerint alakult a helyzet. Az élettani egyke című fejezetben igyekeztünk az ormánsági ember biológiai adottságáról képet rajzolni. E téren nem pozitívumra, hanem csak lehetőségekre vagyunk utalva, mert az élettani változások nem mérhetőek és nem vetíthetők ki kézzelfogható tényre.

Feltűnő jelenség, hogy az ormánsági nép az életében beálló nagy változásokra mindig egyöntetűen reagált. Ez azt sejteti velünk, hogy egy vérségileg és fajilag egységes törzs rezdül meg a jelenségekre. Lehetséges, — ahogy egyesek állítják, — hogy az ormánsági ember ősei sokkal előbb telepedtek le ezen a vidéken, mint ahogy a honfoglalás történt, életbenmaradásukért tehát

többet küzdöttek, mint a hét törzs utódai. Története nyomán az a benyomásunk, hogy e nép életöszöne kifáradt, nem tudja egy új változással szemben kitermelni azt az energiát, amely egy életerős fajnál szükségszerűen be kell hogy álljon. Egy élettanilag ép szervezet vagy nemzet olyan mennyiségben merít tartalék - energiájából, amekkora a veszedelem, amely létében fenyegeti. Az ormánsági emberben kimerült az a képesség, hogy szokatlan támadásokra aktíve válaszoljon. Kerülte a harcot és visszavonult, mert érezte, hogy a felmerült változással megbirkózni nem tud. Addig, amíg érezte maga mögött a földesúr erős kezét, teljes biztonságérzettel élte le napjait, de amikor neki kellett magáért *helyt* állnia, félre állt az útból, mert a liberális eszmék szabadversenye több volt, mint amit a kifáradt emberek állóképessége elbírt. Miután gyermekeiben is hiányzott az a képesség, hogy kitermeljék magukból az új életformát, nem maradt más út, mint a puszta fennmaradáshoz való ragaszkodás. Aszerint alakult tehát a család nagysága, amennyien a birtokból meg tudtak élni.

Simontsits Eleméi.: Az egyke demológiája című könyvében az egyke kialakulását a föld minőségével hozza összefüggésbe: »a természetnek a dús talajban kifejezésre jutó kedvezése a létért való küzdelem enyhítése útján az ember szaporaságát csökkenti; a soványabb talajban megnyilvánuló mostohasága pedig a létért való küzdelem felfokozásán keresztül ezt a szaporaságot elmozdítja«. A könyv 82. oldalán az ormánsági egyke kialakulását ugyanevvel magyarázza. Maga a tétel nem más, mint az ismert jóléti elmélet, amely szerint minél nagyobb a vagyon, illetve a jólét, annál kevesebb a gyermek. A szerző a jóléti szót a föld minőségével helyettesíti, azonban ebben a változatban a városi egykére magyarázatot egyáltalán nem nyújt és nem magyarázza meg, hogy miért nincs mégsem egyke mindenütt Bácska, Csanád vajgy Fehér megye fekete, agyagos szántóföldjein. Azonban téves az Ormánságra vonatkozó minősítése, mert e vidék homokos, nem jó minőségű, az egyke keletkezésének idején pedig csupa ártér. A föld minőségére vonatkozólag utalok e könyv egyes községeire, ahol a talajviszonyokat az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara hivatalos kiadványa szerint ismertetem.

Mérlegelve az ormánsági egyke kialakulásában számba vehető körülményeket, kidomborodik a gazdasági mozgató ténye-

zöknek egy olyan átütő ereje, hogy eredményesnek ígérkezik ezt a szempontot még behatóbban megvizsgálni. Hogy közelebb férközhessünk a gazdasági elgondoláshoz, meg kell vizsgálnunk, hogy az őslakosság gazdasági életében találunk-e valami olyan jelenséget, amely félreérthetetlenül szegezné le, hogy az egyke a gazdasági életnek milyen megnyilvánulási alakjához van hozzáőve?

Rámutattunk arra, hogy a török megszállás után, sőt 1830-ban is a lakosság református volt. A kivándorlás erről a vidékről nem számottevő és feltétlenül kevesebb, mint amennyi a református bevándorolt, úgyhogy kis számuk a kialakulást nem befolytatta, legfeljebb szépít valamit az eredményen. A cél érdekében az állami anyakönyvekből kiírtuk 1895-től 1930-ig mind a 45 ormánsági község születési és halálozási adatait úgy, hogy különválasztottuk a két nagy felekezetet, a katolikust és a reformátust (azonkívül a teljesség kedvéért az egyéb vallásúakat is), hogy a felekezeti jellegen keresztül hozzájussunk a református őslakossághoz. Az így felekezetek szerint tagolt születéseket és halálozásokat azután foglalkozásokra osztottuk. Az első oszlopban találjuk a kisbirtokosokat három hold földbirtokon felül. Az egy- és kétholdas törpebirtokosokat a napszámosokhoz soroztuk, miután ezek nem földjükből élnek, hanem a napszámából. A másodikban található a napszámosok, még pedig úgy a mezőgazdasági, mint egyéb napszámosok, de nincsenek közöttük a cigányok. A harmadik oszlopban található a cselédek, legyenek azok mezőgazdasági vagy háztartásiak. A negyedikben van az ipar és a kereskedelem, akár önálló, akár nem. Szellemi megjelölés alatt találjuk az ötödik oszlopban a szellemi munkájukból élőket, továbbá kis számuk miatt itt foglal helyet a véderő. Hatodik rovat a cigány. Szándékosan vettük ki őket a napszámosok közül, noha a magyar statisztikai szokásnak ez nem felel meg. A cigányok azért szerepelnek önállóan, mert szaporaságuk helyenként olyan magas, hogy meghamisítják a képet és innen van, hogy több ormánsági község csak azért kerülte el a 20°/₀₀-en aluli születést, mert a cigányok születése meghamisította a képet. Már pedig az egyke elbírálásánál nem mellékes sem a minőség, sem a való tényállás. Önmagunk becsapása lenne a cigányok születésével kendőzni el a valóságot.

A reformátusok vándorlási mozgalmá nem számottevő, de annál érezhetőbb a katolikusoké. Minél nagyobb a község, annál nagyobb a katolikusok bevándorlása. Bemutatjuk ezért röviden Vajszlót, de hozzáfűzzük nyomatékosan, hogy a kisebb községekben a bevándorlás korántsem ilyen ütemű, azonban feleletet kapunk arra, hogy mi az oka a katolikusok gyors szaporodásának. Vajszló 1830-ban 1152 lelket számlált és pedig volt 1012 (87.85%) református, 140 (12.15%) katolikus. Ezzel szemben 1930-ban Vajszlónak van 1604 lakosa, akikből 561 (34.97%) református, 965 (60.16%) katolikus és 78 (4.86%) egyéb vallású. Az 1604 lélekből Vajszlón született 603 (37.59%), az Ormánságban 281 (17.51%) és az Ormánságon kívül 720 (44.88%). Amint ezekből az adatokból kitűnik, Vajszló száz év alatt szaporodott ugyan 452 lélekkal, azonban ez a gyarapodás tisztán a bevándorlásból keletkezett, ami kiviláglik abból is, hogy 1895-től 1930-ig 1119 születésre 1118 halálozás jutott.

Az állami anyakönyvek adatai csak 1895-től állanak rendelkezésre. Ettől az időtől 1930-ig írtuk ki a születéseket és halálozásokat, ezt a 36 évet azután négy részre tagoltuk még, hogy az eredmény részleteiben is elemezhető legyen. Sajnos, az 1895-től 1900-ig terjedő idő csak hat óv és így összehasonlításul nem alkalmas, a következő évtized 1901-től 1910-ig zárt egész, de 1911-től 1920-ig már ismét megzavart képet nyerünk a világháború miatt, amely ebbe az időszakba esik. Így csak az 1901—10 és 1921—30-as évtizedek azok, amelyek összehasonlításra is felhasználhatók. Bár a keret így nem teljesen kifogástalan, a kép mégis kibontakozik, a maga beszédes valóságában. (L. a köv. old. levő 8. sz. táblázatot.)

Az Ormánság természetes szaporodásának alakulása 1895-től 1930-ig a katolikusoknál nem mutat rendellenességet. Gondolkodásba ejt azonban már, hogy miért van a kisbirtokosoknál 1901-től 1910-ig és 1911-től 1920-ig fogyás? A napszámosok 98-as apadása az 1911—20-as évtizedre esik, amelyet a háborús hősi halottak idéznek elő. Az Ormánság katolikusai az elmúlt 36 év alatt, a négy oszlop szerint, sohasem fogytak, hanem állandóan (a világháborús időt leszámítva) és következetesen szaporodtak. Népmozgalmuk erre az időre 7300 születés és 4762 halálozás eredményeként 2538 főnyi szaporulatot tüntet fel.

Jobban érdekel bennünket a reformátusok születési viszonyainak alakulása, mert Ők képviselik azt az őslakosságot, amelyet annak idején kikezdezt az egyke. Bár az egyke kiindulási idejéig foglalkozás szerint nem tudjuk őket követni, a rendelkezésünkre álló 36 év adatai mégis feljogosítanak bennünket ama feltevésre, hogy 1895 előtt a születések *ugyanezt* a képet mutathatták. Ugyanis ha az őslakosság minden foglalkozási ága 1895-től 1930-ig fogyást jelezne, akkor gondolhatnánk arra, hogy az egyke az 1895-ik évet megelőző időben esetleg nem egyformán volt otthonos minden foglalkozási körben, azonban az előttünk fekvő számok azt mutatják, hogy az őslakosságnak még ma sem beteg minden rétege. Azt látjuk ugyanis, hogy csak a kisbirtokosok és napszámosok fogynak, míg a cselédek, iparosok és szellemi foglalkozásúak szaporodnak. Fontos ez a jelenség már azért is, mert ez az elkülönülés is azt bizonyítja, hogy az egyke nem a vallási jelleggel nőtt össze, hanem a gazdaságival. *Feltűnik egy törvényszerűség, hogy a fogyás mind a négy oszlopban következetesen és emelkedően a kisbirtokosoknál és napszámosoknál jelentkezik.* E két csoport a reformátusok összes születésének 82%-át alkotja, úgyhogy az ő akarata dönti el a végeredményt. A tulajdonképpeni ősreformátusságot e két csoport képviseli, mert itt van a vagyon, amely a jelen esetben földet és házat, a napszámosoknál pedig csak házat, esetleg egy vagy két hold földet is jelent. E kisbirtokos és napszámos réteg tartja kezében az ingatlant, míg a többi foglalkozási ágakat éppen annak hiánya jellemzi. A református napszámosok eredetileg nem egyebek, mint az egykori kisbirtokosok elszegényedett utódai, ők tehát a szokást kisbirtokos őseiktől örökölték.

A kisbirtokosok állandóan emelkedő fogyást mutatnak az idők folyamán és az 1921—30-i kisebb arányú apadás nem javulást jelez, hanem ellenkezőleg arra figyelmeztet, hogy nincs már miből fogyni, összegezve az eredményt, megállapíthatjuk, hogy a reformátusok, helyesebben a kisbirtokos és napszámos reformátusok az elmúlt 36 év alatt állandóan fogytak, úgyhogy népmozgalmuk a 8974 születés és 12.088 halálozás különbözete-ként 3114 főnyi fogyást mutat.

Az »egyéb« vallásúak kis számuk folytán nem befolyásolják a kialakulást. A kisbirtokosok itt is fogynak, ami

annak tulajdonítható, hogy ezek javarészt evangélikus vallásra tért őslakók.

Végeredményben az Ormánság természetes szaporodása az elmúlt 36 év alatt 534 főnyi hiányt tüntet fel, mert 16.670 születésre 17.204 halálozás jutott.

Végigjártuk az egyke évezredeit, igyekeztünk tárgyilagosan megközelíteni az egyke lényegét. Nem tévesztettük el szemünk előtt az egyke-elméleteket és törekedtünk is arra, hogy több oldalról világítsuk meg e kérdést. Be kellett azonban látnunk, hogy akár erkölcsi, akár élettani vagy vallási alapon nyúltunk a kérdéshez, kielégítő feleletet kapni nem tudtunk. Azonban volt egy fonál, amely végig volt követhető az egyke megnyilvánulási alakjában, ez volt *a gazdasági érdele. Minden egyke eredetében a gazdasági érdekből született.* Ott, ahol már otthonos az egyke, ott elhomályosodhatik esetleg az ősi ok és a pusztán szokásból üzött gyermekkorlátozást hajlandók lennénk »erkölcsi« alapon elkönnyvelni, de mi sem mutatja jobban a gazdasági alapot, mint az, hogy a javulást ezek is gazdasági érveléssel vetik el.

Az ormánsági egykét a jobbágyfelszabadítás robbantotta ki, mert nem kapott annyi földet, hogy a megszokott munkaerővel el tudta volna tartani ugyanolyan életnívón a családját. *A földműves ormánsági nép egykéjének oka tehát a jobbágyvilág megszűnése volt,* ez az állomás azonban a szabadelvűségnek szükségszerű fejlődési állomása. Mit törődött a liberalizmus az emberrel? Madách is rámutat már (*Az ember tragédiája* XI. szín) e rendszer sivár erkölcsi világára.

»Első gyáros:

Hiába, a versenyt nem állhatom,
Mindenki az olcsóbb után eseng,
Árum jóságát kell megvesztegetnem.

Második gyáros:

A munka bérét kell csökkenteni.

Első gyáros:

Azt nem lehet, most is lázonganak,
Hogy meg nem bírnak élni a kutyák

S van is tán a panaszban egy kicsi,
De hát ki mondja, hogy nősüljenek,
Ki mondja, hogy hat gyermekök legyen.«

Lehet az egyke oka a birtok felaprózásától való félelem, a fényűzés, a foglalkozás, a munkanélküliség, a jólét, de ezek csak a közvetlenül előidéző okot jelölik meg, azonban mind összefoly-
nak egy közös gyűjtő fogalomba, a gazdasági érdekebe. Ezt a fogal-
mat pedig a liberális gazdasági rendszer honosította meg, úgyhogy
végeredményben *az egyke csak tünete a liberalizmusnak.*

Az egyke kialakulásában fejlődési állomásokat figyelhetünk meg. Kezdetben csak azoknál jelentkezett, akik túlérzékenyek voltak (franciák, ormánságiak), de később, amikor a liberalizmus elérte a kapitalista jellegű fejlődési alakját, már sorba dőlnek ki azok a nemzetek, amelyek eleinte alkalmazkodni tudtak még a megváltozott viszonyokhoz. Végül a XX. században a szuperkapitalizmussá fejlődött gazdasági rendszer rommá lövi azokat az erős nemzeti várakat, amelyek eddig bevehetetlenek voltak. *Az egyke tehát a liberó-kapitalista rendszer következménye* és éppen ezért az ilyen alapra berendezkedett államforma azt megoldani nem is tudhatja. A vergődő liberalizmusnak a kapitalizmus gazdasági anarchiája adta meg a kegyelemdőfést. A hűbériséget leváltó szabadelvűséget követni fogja egy új rendszer, amelynek kialakulása még ezután fog véglegesülni. Az egyik forma, a kommunisztikus állam, már túljutott a kezdet kísérletein és bár a vagyonarányosítást keresztülvitte, az egyke kérdésében javulást nem ígér. A másik irányban kibontakozó fasizmus és nemzeti szocializmus, végeredményben szintén a szociális elgondolást hangsúlyozza és jövedelemarányosításra törekszik, de nemzeti alapon. A mostani rendszer romjain fel fog épülni az új világ, de hogy minő alakban, azt még csak nem is sejthetjük. Egy bizonyos, ha az átmeneti idő hosszú lesz, megpecsételi a fehér faj hegemoniáját.

Bár felfogásunk értelmében az egykét gyökeresen kiirtani nem tudjuk, a minden megnyilvánulásában megtalálható gazdasági tényező lehetőséget nyújt arra, hogy lefaragjuk a kinövésüket, tompítsuk az ellentéteket és mérsékeljük a pusztulás iramát.

XII. AZ EGYKE ORVOSLÁSA

Fontenelle azt mondja, ha markában tartaná az összes igazságokat, nem merné kinyitni a kezét, nehogy szabadon eresztve, felforgassák a társadalmat. Szerencsére nem mindenki latolgat így, mert hova jutott volna a világ, ha a gonoszsgot nem korlátozta volna az igazság? Igaz, hogy a trágya halomba rakva épúgy elégeti a búzát, mint a konkolyt, de elhíntve a földön megtermi a mindennapi kenyeret és a konkoly kiirtása a jó gazdának nem okoz nehézséget.

A középkor pestis- vagy kolerajárványai súlyosabban érintették a nemzetet, mint a világháború embervesztesége. A török majdnem három millióra faragta le népünket, de mindezt ki tudtuk heverni, mert érintetlen volt a magyarság gyökérzete, amelyből csakhamar őserdő sarjadt. Az ősi tölgy mai termése azonban sziklás talajra hull és ritkán termékenyül a makk cserjévé. Ma még meghúzódnak az öreg fák oltalma alatt, de a fejsze-csapások nyomán gyérülő erdőben mindig több lesz a ledölt szálfá, mindig tágasabb a nyiladék.

Az egyke kérdésével a tanulmányok egész sora foglalkozik már és ha a szerzők megállapításai egymásnak ellentmondók, abból még nem következik, hogy az igazi ok felfedése még várat magára. A látszólagos eredménytelenség oka abból keletkezik, hogy az egyes kutatók munkája csak egy körülírt terület megfigyelésére támaszkodik. Helyi viszonylatban sokszor helytálló úgy a leszögezett előidéző ok, mint az ajánlott ellenszer. Azonban az egyke ma már nem egy óceáni kis sziget speciális betegsége, hanem olyan baj, amely egyaránt otthonos a szegény béres szobájában, mint a palotában, az iparosnál épúgy, mint a lateinernél. Az egyke nem ismer társadalmi osztályt, hazafiságot vagy vallást, feltűnik mindenütt, ahol nem talál ellentállásra, egyforma biztonsággal mozog úgy a parketten, mint a szántáson.

Ama felfogásunkhoz híven, hogy az egyke a mai viszonyok között gyökeresen ki nem irtható, meg kell elégednünk a baj tüneti kezelésével: A lehetőség határain belül alkalmatlanná kell tennünk számára a talajt, ott pedig, ahol elszaporodott, gyomlálni a gázt, hogy a nemes növényeket ne tudja elnyomni. Az egyke maga az élet, tehát ennek megfelelően kell alakulnia az ellene

való védekezésnek is. E könyvben végigszáguldottunk egykés évezredek, de jupiterlámpánk fénycsóvjája csak egy pillanatra világított meg egy-egy képet, már is száguldottunk tovább, hogy az expresszionista képből az olvasó élje ki a látomást. A pusztulás, a sivár jelen és a sötét jövő temetői árnyain át kell törnie a nap-sugárnak.

Amikor az egyke gyógyításáról tárgyalunk, akkor tisztában kell lennünk azzal, hogy helyi ismeretek nélkül a kérdéshez nem nyúlhatunk, mert ami az egyik esetben hasznos, az más helyen káros. De nem várhatjuk meg, amíg mindenhova befészkelte magát a betegség, hogy hű képet nyerjünk a legaprólékosabb lehetőségről, mert akkor ilyen pusztán elméleti szempontért egy nemzet jövőjét áldoznánk fel. Szerencsére rendelkezésünkre állnak olyan eszközök, amelyek sehol sem és senkinek sem ártanak, ezeket kell alkalmaznunk addig, amíg el nem késünk velük. Éppen ezért gyakorlatilag nem érdekel már bennünket, hogy egy meghatározott helyen mi volt az egyke ősi oka, mi csak azt vesszük figyelembe, hogy mi okozza ma az egykét és milyen módon lehetne a helyzeten könnyíteni.

A történelemé a múlt, miénk a jelen, a gyermeké a jövő. Minden időnek megvolt a maga problémája, amely az akkori világban semmivel sem volt kisebb és könnyebb feladat, mint a mai. Amilyen csodálattal méltányoljuk a múlt megoldott nagy kérdéseit, éppen olyan szánalommal nézzük Európa mai vergődését. Lángban áll majdnem az egész civilizált világ és ahol még nem ég, ott is izzik már a parázs. Megingott az emberek bizalma, megtört a hite, új messiásokra vár, hogy ne legyen többé létrafoka politikai parazitáknak.

Az utóbbi időben annyit beszélnek az egykéről, azonban ezek a magyaros szónoklatok nem a cselekvést inspirálják, hanem végeredményükben kitérnek a komoly cselekvés elől. Érzik a helyzet tarthatatlan voltát, de a jóléthez való görcsös ragaszkodás háttérbe szorítja a köz javát. Nem mernek hozzányúlni a rendszerhez, mert az lemondást jelentene számukra, így inkább önámításhoz folyamodnak vagy az igazi okok elleplezésével és megkerülésével zsákutcába juttatják a kérdést. De még ennek a fejében is elvárják, hogy díszdoktorrá vagy díszpolgárrá válasszák őket. A magyarság csak akkor érhet el ered-

ményt a létért folytatott egykeellenes küzdelemben, ha kitermeli magából azt az új honszervezőt, aki egyéni életével, kiválóságával és puritánságával nemcsak függetleníteni tudja magát társadalmunk mai moráljától, hanem meg is valósítja a maga elgondolásait.

A tennivalók három területen ígérek eredményt: erkölcsi, közegészségi és gazdasági viszonyokban.

I. Erkölcsi téren.

A vallási életben az egyes egyházaknak meg kell keresni azokat a lehetőségeket, amelyek megteremthetik a lelki közösséget a pap és hívei között. Ahol gazdasági válaszfal zavarja a megértést, ott le kell azt faragni, ahol a nép lelki szükségletei megkívánják, ott képviselni kell kifelé és felfelé a bajukat, még ha az a pillanatnyi politikai helyzetben egyéni hátrányokkal is jár. Mert a jó pap hatalma annál nagyobb, minél erősebb a megpróbáltatás, minél kirívóbb az ellentét és minél szárazabb a kenyere.

Legyen az iskola tényleges nevelő, amely elméletek helyett nemzeti kötelességérzetet csepegtet a tanulóba. Az engedmesség, szeretet, szerénység, lemondás, szülők tisztelete, a család magasabb értelme váljon énjükké, a fiúk érezzék ösztönösen az apai kötelességet, a lányok az anyaság magasztos voltát. Hassa át az iskolákat a gyakorlati cél, ne pedig az eredmény haj szólas civilizációs kinövése, amely arra törekszik, hogy mindenből valamit, semmiből érdemeset, de főként semmi maradandót. A többgyermekesek ne fizessenek iskolaadót, tandíjat, a szegényeknek ne legyen könyv- és irkagondjuk. Részesüljenek a sokgyermekes anyák megkülönböztetett kedvezményben és ha római szokás szerint a lictorok nem is tisztelegnek a terhes asszonyoknak, érezzék ezek az anyák a társadalom tiszteletét. A népművelődési előadások mai rendszere azt eredményezte, hogy az ambiciózus titkárt a papíron kimutatott sok előadásért felülről megdicsérik, mert az nincs már benne a jelentésben, hogy az előadások felét nem lehetett megtartani, a másik felén pedig a bekényszerített leventéken kívül csak az a pár öregasszony jött el, akinek otthon nem volt meleg szobája. Ugyanez az eset nem egy városban, ahol csak ígéretekkel és rábeszéléssel lehet hallgatókat összehozni. Kevesebb, de jó előadás célravezetőbb lenne.

Szová kell még tennünk a sok szövetséget, amelyeknek mai

túlburjánzása oda fajult, hogy ellaposította még azokat is, amelyek igazán áldásos működést fejtettek ki. Lehetővé kell bölcsődék és napközi otthonok felállításával tenni, hogy az anya nyugodtan hagyhassa otthon gyermekét, ha munkára kell mennie.

A büntető rendelkezések kellő eredményre nem vezettek és azoktól javulás a jövőben sem várható. Mert kiket ér utói a törvény? Akiknek nem áll rendelkezésére olyan összegű pénz, hogy megtalálja a maga biztoskezü orvosát vagy bábáját. Ki bélyegezzen meg, ki mutassa a jó utat? Társadalmunk berendezése olyan, hogy az ifjú harmincéves koráig nem nősülhet, mert ha tanulmányait erre az időre be is fejezi, családképes állása nincs. A nemiösztönök viszont éppen a húszas években lángolnak legmagasabban. Egy része utcai nők áldozata lesz, mások pedig rövidebb-hosszabb életű szerelmi kötelékbe kerülnek. Az első csoport a nemibetegségtől, az utóbbi a gyermektől retteg. Egy évtized alatt azonban beleesik egyszer az egyik, máskor a másik bajba és így megismeri a védekezés, sőt a segítség útját is. Későbbi életében egyszerűen felhasználja gyermekkorlátozó előtanulmányait. A fiatalság 99%-a a házasság előtt is él nemi életet, mert a nemiösztön hatalmasabb, mint a szülők vagy az iskola meggyőződés nélküli meséi. Ennek a viszonyának azonban nem lehet következménye, mert az ilyen nőt kiveti magából a társadalom, valósággal rákényszeríti a magzatelhajtásra. Az nem baj, ha valakiről nyíltan beszélnek, hogy ismét abortált, attól még lehet akár zászlóanya is valamely gyermekvédelmi intézményben, csak törvénytelen gyermeke ne legyen! A bíró, pap, orvos, képviselő, miniszter hogyan sújtsa a gyermekkorlátozót, amikor maga is az volt és a legtöbb esetben ma is az! Ha pedig a régi világban élt még és sok gyermek nyüzsgött körülötte, akkor bánja, hogy miért nem tett ő is úgy! Emeljen vádat az ügyész, akinek szintén csak egy gyermeke van, vagy ítélkezzen a bíró az orvos felett, aki a múltban ismételtén kiségitette? Az vethet csak másra követ, aki maga is ártatlan és ha nincs ilyen, akkor más eszközökhöz kell folyamodni: nem a megtorláshoz, hanem a megelőzéshez!

Mai társadalmi berendezkedésünk semmi tekintettel nincs az emberre, megszűnt több lenni, mint szám. A pénz előbb keményíti meg a szívet, — mondja Börne — mint a forró víz. Pusztulni hagynak embereket, hajléktalanná tesznek családokat,

csakhogy érintetlen maradjon a pénz mindenható egysúlya. A katonaköteles egykét felmentik gazdasági érdekből, a sokgyermekes családapának azonban nem adják vissza keresőtárs fiát.

Erkölcsei téren a dolgok állapotán legtöbbet lendíthetne a vezetőréteg, azonban ott valósággal tenyésztik a romboló hatású példákat. A mai emberek csak a pillanatnak élnek, a nemzet jövője olyan messze esik tőlük, hogy oda nem is látnak. Mit törődnek azzal, hogy a kitolt házassági lehetőséggel tudatosan segédkeznek a születések korlátozásában? A nép elvesztette hitét, bólint mindenre, nem mintha helyeselné vagy elhinné, amit mondanak neki, hanem mert belefásult mindenbe. Amikor némely előkelőségek ott menetelnek égő gyertyával a körmenet élén, és ámitják Krisztust, ne felejtsek el, hogy sem az egyiket, sem a másikat nem vezették félre, csak megjátszották mind a kettő türelmét. Mert az adózó nép azokat is számon tartja, akik bőséges fizetés mellett nem szégyenkeznek a maguk részére magas nyugdíjat vagy feleségüknek külön olyan fizetést kijárni, amely sok-sok család megélhetését tudná biztosítani. Szűnjék meg az, hogy valaki magas állását arra használja fel, hogy busás jövedelemhez juttassa a család minden tagját, szűnjék meg az, hogy élemedett kiskirályok egyéni érdekből gazdasági vállalatokban közreműködhessenek, de legfőképpen szűnjék meg az, hogy ilyen emberek a puritánság kívül fehér, belül véres tógájában nyilvánosan szerepelhessenek.

El kell pusztulnia az olyan államnak, amelynek vezetői csak lefelé erényesek, de felfelé csak a pénz imádatát ismerik. A mostani világ hitét a hazugság és képmutatás ölte meg. Vezető állásba ne legyen kinevezhető gyermektelen apa, mert még egyéni kiválósága sem tud annyi hasznot hajtani, mint amennyit árt rossz példája. De igazságtalan is, hogy egy ilyen magános ember elvegye a kenyeret egy sokgyermekes család elől. Az ilyen apa alattvalóival való érintkezésben sohasem tud méltányos lenni egy gyermekes szülővel, mert sohasem érezte annak bajait, nem élte át annak az álmatlan éjszakáit. Törvényes úton kellene megakadályozni, hogy vezető állásban lévő politikus függő viszonyban legyen gazdasági érdekeltségtől és aktív működésének megszűnése után öt éven belül más állást ne kaphasson, csak amelyből a politikai életre elindult.

II. Közegészségi téren.

Közegészségi téren lényeges eredményeket érhetünk el a halálozások csökkentése révén. A nyugateurópai államok népesedési egyensúlyát már jóideje az egészségi rendszabályok tartják fenn. Nálunk az egészségügyek vezetését sok helyen még mindig a régi jó táblabírák szakképzettsége irányítja (polgármester, alispán, tanácsnok).

A terhes asszonyok ingyenes rendelését a szanaláskor megszüntették, a fertőző betegeket vidéken iktatószámmal különítik el, a tüdővészesekeket nem tudják kiemelni a családból, a mezőgazdasági béresek és napszámosok szülési segélyéről még nem is hallottunk. Azokat az egészségvédelmi intézményeket, amelyek csak úgy tudják magukat fenntartani, hogy adományok osztogatásával csalogatják oda az embereket, be kell zárni, hogy megszűnjön az adózók pénzét pocsékló látszatmunka. Meg kell szüntetni, hogy az időszakos munkások éhbérért fűtetlen istállóban lakjanak és ágy híján olyan szalmán fekdjenek, ahol nyüzsögnek a tetvek. Meg kell akadályozni, hogy munkanélküliség címén kiuzsorázzák az embereket és kevesebb legyen a napi keresete, mint amennyi napi kalóriaszükséglete. Szóvá kell tennünk azt a dermesztő hideget, amely a rossz ajtós, szimpla ablakos, rakott tűzhelyű béreslakásokban nappal is dunyha alá kényszeríti a gyermekeket.

Közbe kell lépni, hogy 7 — 8 éves gyermekeket reggel hat órakor ne kényszerüljön az anya alva öltöztetni, hogy ott legyen a templomban, amikor ott úgylis csak rosszkodik és ásít. Lehetővé kell tenni, hogy az apró községek is orvoshoz jussanak és ezért annyi vidéki orvosi kört kell szervezni, ahány körjegyzőség van. Gondoskodni kell arról, hogy a mezőgazdasági munkások és béresek hasonló egészségvédelemben részesüljenek, mint az ipari alkalmazottak.

III. Gazdasági téren.

Az élet minden megnyilatkozásában előnyben kell részesíteni a többgyermekes szülőket, viszont minden büntetésnél enyhítő körülmény legyen a nagyszámú család. Egyáltalán arra kell törekednünk, hogy a népes család érezze maga mögött mindenütt a társadalom megbecsülését és a köz tartozzon neki köszönettel, nem megfordítva.

Az természetesen lehetetlen, hogy sorba vegyünk minden

gazdasági mozzanatot, ez olyan részletekre menő kitérés lenne, ami nem lehet e könyv feladata. Ezért a két fő egyketípusnak, a városi és falusi egykének megfelelően, olyan gazdasági rendszabályról kell gondoskodnunk, amely megfelel kítűzött célunknak. Miután az egyke mindig gazdasági előnyökre törekszik, ezen a téren kell újtába állnunk.

Már a rómaiak a Lex Julia és a Lex Poppea c. törvényekben korlátozták az örökösödést, azonban eredményt nem értek el. Ismételten olvassuk, hogy a vagyon csak négy gyermek esetén örökölhető osztatlanul, kevesebb számú gyermek esetén, csak a gyermekszám arányának megfelelő tört része. Igazságtalan dolog azonban csak a földet sújtani és a többieket futni engedni. Célravezetőbbnek tartom ezért az örökösödési és ajándékozási illetéket progresszív módon kivetni. Eszerint gyermektelenség esetén 75%, egy élő gyermek után 50%, két gyermek után 25%, három gyermek után 12.5%, négy gyermek után 6%, öt gyermek esetén 3%, hat gyermeknél 1.5%, hét gyermeknél 0.5%, nyolc vagy ennél több gyermek esetén 0% lenne az örökösödési illeték. Ha pedig az örökösödésre illetékes személy még életében adná el gyermekeinek vagy öröklésre jogosult rokonainak vagyonát, akkor ugyanilyen illeték rovassék ki az eladásra, de ugyanígy kellene eljárni minden esetben, amikor esetleg kerülő úton akarnák juttatni az örökséget a rokonoknak. A magas illeték folytán eladásra kerülő földeket elsősorban helybeliek igényelhessék, ha pedig más ingatlan vagy ingó képezte az örökösödés tárgyát, azt az állam másra ne használhassa fel, mint népesedési célokra.

Meg kell honosítani a családalapítási hitelt. Németország az 1933. VII. S. i.-as törvénnyel az új házásoknak 300—1000 márka kölcsönt nyújt. A kölcsönt a kérelmezők nem pénzben, hanem bevásárlási bonban kapják, amelyet 100 havi részletben kell visszafizetniök, de minden gyermek születése után a kölcsön 25%-át elengedik. A hitelnújtás előtt a jegyespárnak orvosi vizsgálat alá kell magát vetni és csak testileg és lelkileg egészséges, nem zsidó fajúak, kaphatják meg a kölcsönt. A hitelnújtás ezen alakja nálunk is megvalósítható lenne a családadó alapból. Munkaszövetkezetek útján emelni kell a kereseti lehetőséget, a családi kislakások útján pedig nemcsak hangulatot kelteni lehet a házassághoz, hanem az egészségi viszonyokat is meg-

javíthatjuk, ami szintén éreztetni fogja hatását a természetes szaporodás növekedésében.

A föld és a földből élők sorsa a nemzet barométere. A hivatalnok, kereskedő, munkás vagy iparos embert nem láncolja helyhez a tradíció, neki nem okoz szívfájdalmat, ha íróasztalát más városban találja meg, ha pultját a szomszéd faluban állítja fel, ha kalapácsa idegen város zajába cseng bele. Mit törődik ő a gyár külső vagy belső érdekeivel, neki egy célja van, keresni és ha jobbra talál, nem érez változást, amikor becsukódik mögötte a gyár kapuja. A földművesnek a röghöz bilincselődik minden rezdülése, ahhoz a földhöz, amelyet nem tudom hányadik őse ugyanolyan egyenletes lépésben szántott és vetett. Minden rokona ott nyugszik a temetőben, a falu határán kívül számára nincs élet. Ha ennek a földművesnek életszemlélete törik meg, akkor recsegné és ropogni fog annak a földnek minden felépítménye. Ezért fáj jobban a falusi egyke, ezért kell segítségére sietnünk még áldozatok árán is.

Az előző fejezetben rámutattunk arra, hogy az ormánsági népben kimerült az a képesség, hogy a jobbágyfölszabadítás következtében előállott gazdasági nehézségekkel megbirkózzék. Nem állott rendelkezésére a könnyebb megoldás, hogy nagyobbítsa földbirtokát és az így előálló nagyobb jövedelemből tartsa el megnagyobbodott családját, de új életforma kitermelésére sem volt már ereje és ezért a megélhetés fokához arányítottá családja létszámát. Ha módjában lett volna új földre szert tenni, ki tudja, hogy mi lett volna a sorsa? Egy bizonyos, hogy a fogyás üteme elsekélyesedett volna. Senki sem pusztítja el magát, amíg kivezető utat lát, a róka is csak akkor rágja el csapdába szorult farkát, amikor nem lát más menetséget, mint az öncsonkítást!

Amikor a földhözjuttatás orvosszeréhez folyamodunk, tisztában kell lennünk, hogy tessék-lássék intézkedésekkel senkinek sem ártunk, de az ügynek nem is használunk. Magyarországot telepítésre kényszeríti nemcsak az önérdék, hanem az is, hogy az utódállamok mindenütt keresztülvitték a földbirtok reformját. Mérhetetlen az a bűn, amelyet elődeink azáltal követtek el, hogy elodázták a kérdést. A megszállás alá jutott magyarokat most kijátszották a kisajátított birtoktestekből, de ha idejében végrehajtottuk volna mi a földosztást, ma csupa magyar ember ülhetne

az idegen nemzetiségűek helyén. A földhöz jutott román, cseh, szerb kezéből semmiféle körülmény nem veheti ki a földet. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a jótékony hatást, amelyet a reform az utódállamok nemzetiségi szaporaságára gyakorol és nem lehet elhallgatni, hogy ugyanakkor a magyarok életét ugyanez nehezíti, szaporaságukat gátolja és a kivándorlás kényszerével létszámukat apasztja.

A telepítés nálunk már régen megérett, részben elkészt és félő, hogy nemsokára idejétmúlt is lesz. E helyen nem lehet a cél részletekre menő telepítési tervezetet bemutatni. Ajfci el akar ebben a kérdésben mélyedni, az bőséges irodalmat találhat a magyar könyvpiacra. Inkább arra szeretnénk pár szóval rámutatni, hogy népesedéspolitikai szempontból mit nem szabad tenni. Az elmúlt évben megszavazott ezirányú törvény a mi célunkat nem segíti elő, mert egyrészt igen felszínes, másrészt amire tényleg érvénybe lép, nem lesz már születésnövelő ereje. Egy földbirtokreform csak akkor tudja fenti célját elérni, ha lehetőleg rövid idő sok embert ösztönöz arra, hogy új helyzetének lehetőségeit kiaknázza. Az új földbirtokos a maga erejére van utalva, tőkéje sincs ahhoz, hogy napszámosokkal dolgozzék, viszont az esedékes törlesztési összeget elő kell teremteni, így arra kényszerül, hogy a gyermekek minél nagyobb számú munkerejével tehermentesítse a birtokot. A földhöz jutott gazda első generációja feltétlenül szaporább lesz, mintha nem jutott volna önállósághoz, ami nemzeti szempontból felbecsülhetetlen, mert megszüntetheti azt a születési aránytalanságot, amely köztünk és az utódállamok között ma fennáll. Lehet, hogy addigra azokat is kikezdi az egyke és beáll az egyensúlyi helyzet. A második generáció egykészesének megakadályozására már a földhözjuttatás idején meg kell tenni a szükséges óvintézkedéseket.

Igazságtalanok lennénk, ha nem ismernénk el, hogy a béresek, mezőgazdasági munkások és törpebirtokosok, a magyarság legszaporább néprétege és ezek tartják fenn az egyensúlyi helyzetet. A nagybirtokok elaprózásával egy részük önálló gazda lesz, de a másik hányada — átmenetileg — elesik a megszokott munkaalkalmától. Azonban éppen ezért kell gyorsan és széles rétegre kiterjedő Jég keresztülvinni a reformot, hogy ne legyen szakadók az átmenetben. Évtizedek előtt talán helytálló lehetett ilyen érveléssel alátámasz-

tani a nagybirtokrendszer szükségességét, de ma, sajnos, ezen is túl vagyunk. Az Ormánság katolikus béreseit, napszámosait igenis kikezdte az egyke és csak az a kérdés, hogy ölbetett kézzel nézzük-e, amíg velük is végez a betegség, vagy új életlehetőséget nyújtunk nekik most, amikor segíteni lehet rajtuk? Ha nem nyúlunk a kérdéshez, menthetetlenül terjed köztük a kór mindaddig, amíg a kokainhoz hasonlóan meg nem töri az egész réteg életenergiáját. Ma már messze vidékről hozzák ide a munkáskezet, de mi lesz, ha ezek is megfertőződnek? Megjönnek a kapitalizmus emberpótló gépei, hogy megkezdjék a dermesztő aratást.

Van még egy szempont, amelyre rá szeretnék mutatni. Sokan úgy képzelik a telepítést, hogy egy szapora vidék családjait juttatják földhöz egykés vidéken. Csak ezt ne tegyék. E sorok írója 15 éve él az Ormánság földjén, szívébe zárta és megszerette ezt a népet, amely önhibáján kívül sodródott a lejtős útra, de szomorúan kellett látnia, hogy minden egyes betelepített család már az első generációban egykés lett. Az ember a természet egyik láncszeme, sorsa annak törvényeitől el nem választható. Ha egy forróégövi növényt ültetünk el a mérsékelt zónába, az vagy elpusztul vagy akklimatizálódik. Az egyes ember nem alakíthatja át a tömeget, csak ő hasonulhat hozzá.

A földből élők munkaterületén mindig közvetlenebb és szociálisabb volt a viszony, mint az iparban dolgozók között. A földesúr mindig érzett valami patriarchális felelősséget béresei sorsával kapcsolatban, viszont a gyáros mindig csak üzletember volt, akitől sztrájkokkal kellett kiharcolni a felebaráti kötelességet. Azonban a világháború óta a mezőgazdaságot is válságba sodorta a kapitalizmus. Ahol, mint Amerikában, gépekkel dolgoznak, hogy a termelési költségek lefaragása árán nyereséget eredményezővé tegyék a gazdálkodást, ott a tengerbe kerültek az áruk, de mégsem bírták el a teljesen gépesített ipar versenyét. Ahol pedig, mint nálunk, a munkanélküliség réme korlátozta a gépek használatát a mezőgazdaságban, ott a munkabéreket nyirbálták meg annyira, hogy csak nyomorúságot biztosítanak. *A kapitalizmus szülte a gépeket, a gép pedig kipusztítja az embert: ezért lett az egyke a kapitalizmus alatt általánosság.*

A nagybirtokokon valamikor biztos megélhetést találó időszak munkások hat hónap alatt egész évi szükségletüket meg

tudták keresni. A mai megváltozott helyzetben azonban annyit sem kapnak, amennyi fedezné azt a kalóriaveszteséget, amely munkájuk nyomán előáll. Több száz kilométerről összetoborzott olyan időszakai munkások, akik az előző télen is közsegélyből éltek, az alábbi javadalmazást kapták egy dunántúli uradalomban. Az I. osztályú férfimunkások napi 70 fillért, a II. osztályúak (ezek között voltak olyanok, akik azért kerültek ebbe a csoportba, mert máshol nem kaptak állást és később szerződtek) napi 60 fillért, de csak a megdolgozott napokra. Vasár- és ünnepnap, vagy ha úgy esett, hogy nem tudtak dolgozni, akkor nem járt fizetés. E pénzfizetésen kívül járt minden embernek egy *hónapra*: 1 kg sózott szalonna, 1 kg birkahús, 20 kg kenyérliszt, 8 kg főzőliszt, 1 kg zsír, 3 kg bab, 1 kg só, 10 kg burgonya, 0-5 kg hagyma és 20 fillér fűszerpéz. Ennek a munkásnak, aki hajnali négy órától este kilencig aratott, szürkületől vakulásig kapált, zsákolat, csépel, annak jutott egy napra három deka birkahús (mert a 0-3 deka legalább elment a csontra)! Egy napra három deka és az is a silányabb minőségű birkahús! Én nem bírálom a nagybirtokrendszer jogosultságát vagy gazdálkodását, tudom, hogy a kapitalista világrend kényszerítette arra, hogy úgy fizesse hónapos munkásait, ahogy fizeti, mindazonáltal ha semmi más érv nem lenne a földbirtokreform mellett, mint ez az emberi testtel való rossz gazdálkodás, ennek egy-magában is elegendőnek kellene lennie arra, hogy elsöpörjön minden halogató ellenvetést. Amely munkaadói rendszer embertársainak csak ilyen életet tud biztosítani, az megérett a felszámolásra.

Egy kiszivárgott tervvel kapcsolatban szóvá kell tennünk azt a telepítést, amely tulajdonképpen még meg sem indult. Az új földreform eljutott már odáig, hogy megvettek néhány birtokot, azonban a parcellázás terve komoly aggodalommal tölt el bennünket. Népesedési szempontból súlyos hiba lesz a megélhetési lehetőséget nem nyújtó törpebirtokok alakítása, de nem kisebb bűn, hogy ezeket az új földtulajdonosokat, akik a törlesztés miatt úgyszólván gondban fognak élni, felesleges terhekkel igyekeznek elindítani. Aki ezt a könyvet elolvasta, abban önkéntelenül is kialakult az a vélemény, hogy az Ormánság egykéjét jelentősen mozdította elő az az aránytalanul magas teher, amely

az egyes embereket azért sújtotta, mert apró-cseprő községekben laktak. Egy 300 lakosú ormánsági községnek el kell tartania papot, tanítót, harangozót, gondoskodnia kell postaküldöncről, saját tűzoltófecskendőről, de mindezekon kívül nagyobb rész jut rá a közös teherből is, mert itt 2—3000 lélek alkot már egy körjegyzőséget. Mondhatni, hogy tízszeres terhet visel, mert az Alföldön 5000 emberre jut ennyi alkalmazott. Azt halljuk az új telepítéssel kapcsolatban, hogy nem a meglévő községeket igyekeznek kihasználni és fejleszteni, hanem ott építenek 20—30-as házcsoportot, ahol a földet szétosztják. Az Ormánsághoz tartozó Bogádmindszent községtől másfél kilométer távolságra telepítés céljára megvett az állam kb. 400 kat. holdat. A községen múút vezet keresztül, de az új telepéseket nem az út mellé helyezik el, sem az Újmindszent és Cinderybogád közötti 300 m-es összeköttetési hézagba, hanem az új földbirtok egy részén. A telepések ügyes-bajos dolgaik miatt szaladhatnak a faluba, ami felesleges időpocsékolást jelent, gyermekeik pedig mehetnek úttalan-utakon iskolába, akár van ruhájuk és cipőjük, akár nincs. A kis falvak éppen olyan megnyomorodottak, mint a törpebirtokok, arra kellene tehát törekedni, hogy a mostani telepítés lehetőleg 1000 lakosra egészítse ki őket, hogy mentesüljenek egyrészt az aránytalan tehertől, másrészt, hogy legalább helyben legyen a tanítójuk. Ne csináljanak újabb törpe falvakat, hanem a válságban sínylődőket tegyék életképessé. Ne aktákkal telepítsenek, hanem ésszel és szívvel

Nem hagyhatom szó nélkül, hogy nem a sokgyermekes mezőgazdasági béresek és munkások földhöz juttatására törekszenek, hanem olyanok részesülnek előnyben, akiknek erre nincs is szükségük. Az előző földreform tanulságaira hivatkozva ugyanis nem az kap földet, akinek olyan kevés a birtoka, hogy az kiegészítésre szorul, amíg a 20 holdas megélhetési határt el nem éri; vagy a teljesen birtoktalan, hanem olyan 40—50 holdas gazdák jegyzését részesítik előnyben, ahol biztosítva van az új szerzemény ára, ahol a régi birtokra be lehet kebelezni az adósságot, s ahol megvan a gazdasági fölszerelés. Az élelmes igénylő eladja majd máshol 50 holdnyi földjét és amortizációs kölcsönre jegyez 100 holdat a telepítési akcióból. Megemlíteni kívánom, hogy eddig nem tudok egy igénylőt sem, akinek lenne legalább három

gyermeke és megfelelné az elmondott feltételeknek. Az uradalomból kieső béres (és időszakos munkás) elveszti kenyerét, földet nem kap, hogy abból megélhessen, de új állásra sem számíthat, mert ezek a megduzzadt földű új gazdák legfeljebb egy olcsó szolgalegényt alkalmaznak. Felteszem a kérdést, kinek az érdekében és milyen céllal történik ez a telepítés?

Bármi legyen is valakinek a felfogása az egyke okáról, azt el kell ismernie, hogy annak minden változatában megtalálható a gazdasági tényező. Van tehát egy közös fogalom, amelyet ha kiküszöbölni nem is, de hatékonyságában annyira gyengíthetünk, hogy tompítja a vonzóerőt. A gyermek szereti a kávé, de ha cukor nélkül adjuk, kiköpi. Keserítsük meg az egyke anyagi vonatkozását, hogy kellemetlen legyen az utóíze.

A magyarság rohamos visszaesése és jövőjének biztosítása csak mélyreható népesedéspolitikai reform és anyagi áldozatok árán valósítható meg. A rák által okozott fájdalmat lehet csillapítani morfiummal, de a fenyegető pusztulást csak radikálisan lehet elkerülni. Az egyke által okozott veszteség sokszorosa a rák vagy bármely más betegség halandóságának, a késnek tehát élesen kell vágnia, ha eredményt akarunk elérni. A kiválasztandó út nem lehet antiszociális, nem sújthatja az ártatlan szegényeket, de nem csökkentheti a nemzet össz vagyonát sem. A terep járatlan, de a magyarság megmentése nem függhet az áldozat nagyságától.

A Mone 1925. évi II. 1. számában Hozzászólás az egyke és egyse problémához c. cikkemben azt javasoltam, hogy

»1. akinek nincs legalább két gyermeke, az ne kaphasson a földbirtokreform útján földet,

2. ha kevesebb gyermeke van kettőnél, ne rendelkezessék szabadon vagyonával,

3. a) az összes adókat a gyermekek számának arányában kellene progresszív módon kivetni,

b) ha azonban ez nehézséget okozna, akkor be kellene vezetni egy új adót.«

Azóta több mint tíz év telt el és akár a szarkák, úgy csatogták a szónokok a kérdés fontosságát, de nem történt semmi ezen a téren. Olaszországban és Németországban azonban komoly erőfeszítéseket tettek már, pedig az ő nagy tartalékuk pótolni tudja az átmeneti veszteséget. A fasiszta párt főtítkáranak le

kellett mondania az állásáról, amikor nem volt hajlandó meg-
nősülni, a többgyermekes szülőket mindenütt előnyben része-
sítik, Németország pedig az adózásban részben bevezette a pro-
gresszivitást. A nagy népességű országoké a hatalom, a kisszá-
múaké az iga. A 40 milliós Itália Mussolinije mondja: »Ha a
bölcsök üresek, a nemzet elaggott lesz és elpusztul.« Ő nem fél
a relatív túlnépesedéstől, mint nálunk egyesek. Egy 40 és egy
70 milliós nemzet kevesli szaporasága ütemét, de egy nyolc-
milliósi beletörődik a pusztulásába! Ha egy baleset következtében
életét veszti tíz ember, elmozdítják állásából a vezetőt, de tét-
lenül nézik, hogy évente ezrek és ezrek kerülnek a sírba, mert
mentésükről nem történt kellő időben és kellő formában
gondoskodás

Arra nincs is remény, hogy a mai magyar politikában akadna
olyan megértő és merész ember, aki keresztül tudná vinni az
összes adóknak progresszív módon való kivetését, de *egy új*
adónem bevezetését igenis lehetőnek tartom, mert ehhez nem
kell semmi nagyvonalú képesség, hisz eddig egyebet sem tettek.

Elgondolásom szerint be kellene vezetni a »családadó «-t.
Eme adóhoz alapul ház, föld, jövedelmi, tantiém, értékpapír
és keresetiadó jövedelme szolgálna. A mostani rendszer szerint
eme adónemek együttes összegének bizonyos százaléka alkotná
a családadót. Állapítsuk meg az adókulcsot pl. 20%-ban, a befolyó
pénzértéket jelöljük »cs«-vel (családadó). Ennek a családadónak
kivetése és felhasználása azonban nem történne a megszokott
recept szerint, hanem progresszív úton úgy, hogy az élő gyer-
mekek száma szerint nőne és apadna a nagysága.

F i z e t							
0	1	2					
g y e r m e k u t á n							
4 × cs.	2 × cs.	1 × cs.					
K a p							
3	4	5	6	7	8		
g y e r m e k u t á n							
0 × cs. s.	1 × cs. s.	2 × cs. s.	3 × cs. s.	4 × cs. s.	5 × cs. s.		
stb.							
cs. = családadó. cs. s. = családi segély.							

Eszerint a háromgyermekes nem fizetné a családadót, mert megtette kötelességét a nemzettel szemben, ő leróta már az adóját. A kétgyermekes nem apasztotta, de nem is növelte az állam népességi erejét, így ő megfizeti a megállapított családadót. Az egygyermekes a családadó kétszeresét fizetné (ami adóalapjának 40%-át jelenti), a gyermektelen négyszeresével adózik (ami az említett adóalap 80%-át teszi ki), úgyhogy neki csak 20% marad érintetlen. A négygyermekes szülő nemcsak hogy nem fizet, hanem egyszeresét kapja a kiszámított családi segélynek. Az ötgyermekes kétszeresét, a hatgyermekes háromszoros családi segélyt kapna és így tovább.

A családi segély nagysága előzetes adatgyűjtés és statisztikai műveletek alapján nehézség nélkül kiszámítható. Az 1930. évi népszámlálások alapján tudjuk, hogy az átlagos gyermekszám nem éri el a hármat. Marad tehát egy óriási plusz. Valószínűségszámítás útján minden nehézség nélkül megmondhatjuk, hogy milyen összeget fog a családadó jövedelmezni. Ezt az összeget kettéosztjuk. Egyik fele alkotja a családi segélyt. Tegyük fel, hogy az az összeg, amelyet a számítások eredményeként a négygyermekes család kap, évi 50 pengőre rúg, akkor az ötgyermekes 100, a hatgyermekes 150 pengőt kap stb. Lehet, hogy egy gazdag embernek 50 pengő nem pénz, de kevés az a gazdag is, akinek négy gyermeke van. Mindenesetre egy béres felruházza belőle egy gyermekét.

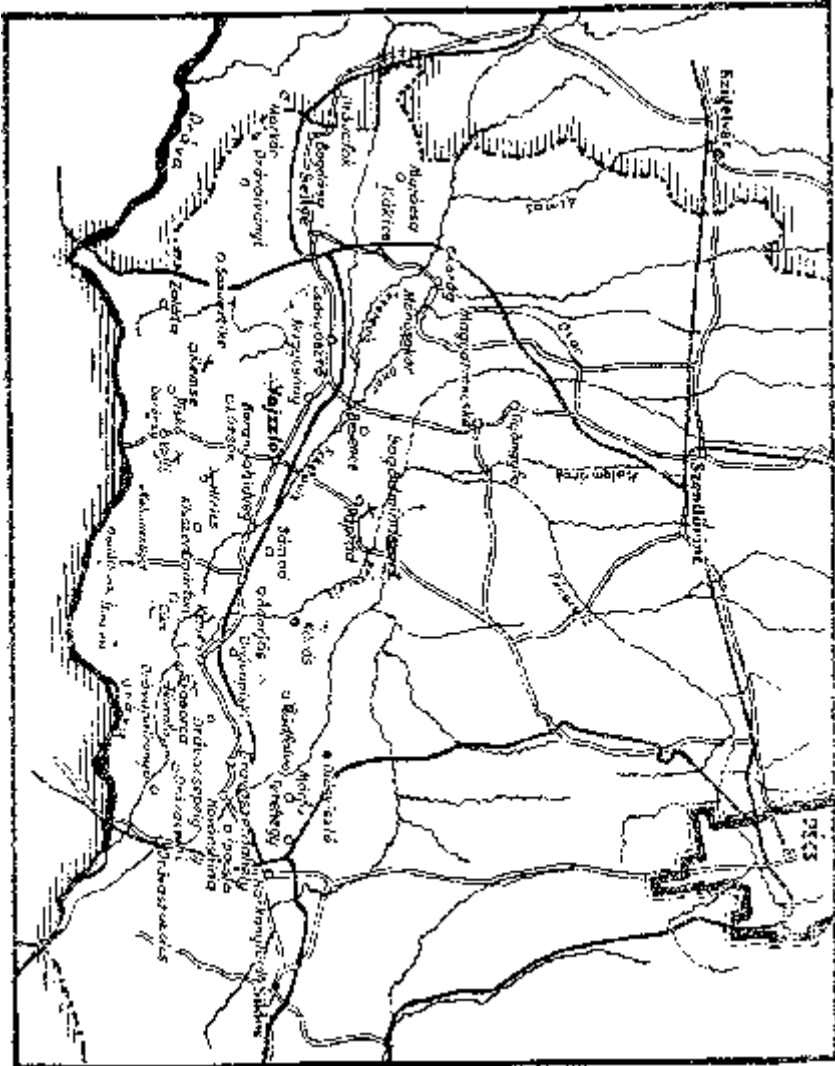
A jövedelem másik felét ismét két részre osztanám. Az egyik részével megvalósítanék mindazokat az egészségügyi és szociális intézményeket, amelyek alkalmasak a halálozás csökkentésére és esetleg a születés előmozdítására (tüdővészések elkülönítése, azok családjáról való gondoskodás, egészségvédelmi intézmények, kutatások stb. segélyezése, a mezőgazdasági betegségbiztosítás megalkotása, fertőző betegek elkülönítése, éghajlati és helyi ártalmak elleni küzdelem, szociális irányú károsodások kiküszöbölése stb.).

A még rendelkezésre álló egynegyed résznyi adójövedelemmel a telepítési akcióhoz (földvétel, beruházási kölcsön) szükséges forgatókét lehet biztosítani.

Ez a családadó tehát nemcsak nem antiszociális, hanem valósággal hézagpótló, mert senkit existenciájában nem sújt,

csak legfeljebb a fölös jövedelemből vesz el azok számára, akik gyermekszámukkal fogják megvédeni a hazát és az adózók érdekeit is. Az az összeg, amely ilyen módon a kevesebb gyermekűekre háramlik, még *így* is csak elenyésző hányada annak a valóságos összegnek, amibe a nagycsaládú szülőnek gyermekei tényleges felnevelése kerül. Az adózásnak ez a formája tehát nem büntetés, hanem méltányos kötelesség. A jövedelemarányosítás, de még inkább a családadó igen széleskörű munkalehetőséget biztosít, mert forgalomba hoz olyan tőkét, amely más körülmények között csak az egyén tartalékvagyonát növelte volna. Eme intézkedések lehetővé teszik, hogy a többgyermekes földmunkásnak ne kelljen kivándorolnia, mert megtalálja azt a földet, amely után eddig hiába sóvárgott, de megszűnik az ifjúság elhelyezkedési problémája is.

Megérkeztünk a végállomásra. Sokszor csikorogtak a sziklák peremén a kocsi kerekei és amikor a mélységbe pillantottunk, borzongva éreztük a halál szorítását. Néha-néha álltunk csak meg egy-egy állomáson, hogy visszatekintsünk a múltba és amikor az öngyilkos római kultúra romjai között járva felénk hozta a szél a pompeji láva porát, elfutottunk a fórumra, hogy hallassuk egy pusztulásába rohanó nemzet vészkiáltását.

AZ ORMÁNSÁG K Ö Z S É G E I

ADORJÁS

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzá tartozik Szekerekpuszta. Körjegyzőségi székhely Sámód, körorvosi Kémes, körállatorvosi Vajszló, körbábai Sámód, csendőrsi Vajszló. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvénytörvényesség, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzlet vezetőség Pécssett. Utolsó állomás és utolsó posta: Sámód.

Lakosainak száma 327, ebből magyar anyanyelvű 325, német 2. Római katolikus vallású 119, református 205, ág. ev. 3. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kat. Vajszlón, ág. evangélikus Pécssett. Lakóházak száma 66. Kőből vagy téglából épült 6, kő vagy téglalap, vályog vagy sárból 32, vályogból vagy sárból 28, cserép, pala vagy bádóg tetővel 62, zsindely tetővel 1, nád vagy zsup tetővel 3. Területe 1.405 kat. hold (809 hektár). Kisbirtok 808 kat. h.Sik, részben homokos, részben fekete agyagtalaj. Szántó 883, kert 30, rét 106, szőlő 1, legelő 186, erdő 142, terméketlen 57 kat. hold. 100 kat. holdon felüli birtok 1, 10—15 kat. hold 15, 1—10 kat. hold 28, 1 kat. holdon aluli 1, részes földműves 5. (1930-i népszámlálási adatok.)

Azoriás 1230 körül a Kán nemzetségbeli Gyuláé volt, azonkívül Lak, egy elpusztult község Dráwapiskitől nyugatra. Mellette feküdt a középkor végén Cseres község.

Azorjás. (Azarjás.) Villa Azarias. (1251: Dl. 26. és nem 1191: Haz. okmt, VI. 5. — v. ö. 1348: Anjouk okmt. V. 220. (Magna via versus villám Azarias.) 1338: Anjouk, okmt. III. 510. Poss. Ozorias — in Belkuz. (1346: U. o. IV. 642.) Eccl. B. Marie Virg. de Azarias. (1373: Koller, i. m. III. 133). Curia in Azaryas. (1432: Haz. okmt, VII. 453.) Azoria-s. Ozorias. (1472: Dl. 17340, 1478: Dl. 18154.) Adoryas. (1494—9: Act. neoacqu. com. f. l.n. 8. 12. 14.). Soklós várához tartozott. Vámhely volt. — Ma Aderjás vagy Adorjás, Siklós és Vajszló között. (Csánki: M. o. tört. földr. II. 469.)

Róbert Károly uralkodása idején egyike volt a székesegyházi főesperesség alá tartozó legnépesebb plébániáknak. »Item sacerdos

Fabianus de Azorias solvit 2 pennas et 10 banales.« Vagyis Fabian plébános fizetett az 1332—37-i pápai tized lajstrom szerint évenként 2 penzát és 10 banalest.

1647-ben Patai Sámuel, tolnai református vikárius, arról számol be, hogy 1537 táján Azorias is református lett. 1696-ban a Neo-Aquis-tica Comissio Caprara Aeneas tábornagnak juttatja.

1728-ik évi vármegyei adóösszeírásban volt benne 8 telkes jobbágy, 1 zsellér. Fizettek adót: 12 ökör, 9 tehén, 4 tinó, 46 sertés, 4 kbl. búza, 2 kbl. rozs, 6 kbl. zab, 41 kbl. kukorica, 17 kbl. hajdina, 6 méhkas, 20 akó bor és 1 vízimalom után.

1742-ben volt benne 11 ház, 6 telkes jobbágy, 4 nőtlen és 1 zsellér. 1757—58-ban 16 házat írtak össze a községben. 1786. Pécestől 1 és $\frac{1}{2}$ mfd-re, délnyugatra. (Korabinszky: Geogr. hist. Lexikon p. 14).

1796. Népes falu Baranya vármegyében, lakosai katolikusok, fekszik Péttől egy és $\frac{1}{2}$ mértföldnyire, határbéli nagy erdeji mind tűzi, mind épületre való fát szolgáltatnak, szántó földgyei termékenyek, szőlő hegyei is vágynak, mint hogy a természetnek nevezetes javaival bővelkedik, első Osztálybéli. (Vályi: M. o. leírása I. 14). 1828. Református templom, magyar falu, 44 ház, 22 r. k., 289 ref., összesen 311. (Nagy: Notitiae I. 228).

1833. Magyar falu, Vajszló leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 44 ház, 311, nagyrészt ref. lakó. Termékeny talaj, elsőosztályú földműveléssel, szőlőműveléssel. Nagy erdőségek. Batthyányi grófi birtok. 2 és $\frac{3}{4}$ mfd-re, nyugatra Siklóstól, az Almás folyó közelében. (Thiele Königr. Ungarn. II 304).

1836. Magyar falu, 7 kat., 172 ref. lakossal, ref. anyaeklézsiával. Erdeje, rétje elég. A siklói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. mostani állapota st. és go. tekintetben I. 29). 1850-es összeírás talált 234 lelket, akik közül ref. 228 és 6 ismeretlen vallású. A 228 ref.-ből 118 férfi és 110 nő, 68 pár és 16 özvegy.

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, 7 kath., 172 ref. lakossal. Ref. anyaeklézsiával. Erdeje, rétje elég. A siklói uradalomhoz tartozik és Siklós 3. óra. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 10.).

Népmozgalom: 1869-ben 311, 1880-ban 318, 1890-ben 309, 1900-ban 306, 1910-ben 306, 1920-ban 329, 1930-ban 327 lakosa van.

BARANYAHIDVÉG

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzá tartozik Kisápuszta. Körjegyzőségi székhely Sámód, körorvosi Kémes, kórallatorvosi Vajszló, körbábai Sámód, csendőrörsi Vajszló. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklósön, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécestt. Utolsó állomás és posta Sámód.

Lakosainak száma 369, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm.

kat. III, ref. 246, ág. ev. 7, izr. 3, egyéb 2. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kat. Vajszlón, ág. ev. Pécssett, izr. Siklóson. A lakóházak száma 82. Kőből vagy téglából épült 7, kő- vagy téglalappal, vályog vagy sárból 48, vályog- vagy sárból 26, fából vagy más anyagból 1, cserép, pala vagy bádoggal tetővel 71, nád vagy zsúp tetővel 11. Területe 1.462 kat. hold (841 hektár), kisbirtok 689 kat. hold, sík, részben fekete agyag, részben homok talaj. Szántó 661, kert 36, rét 117, szőlő 2, legelő 183, erdő 391, terméketlen 72. 100 kat. holdon felül bérlő van 1, 10—50 kat. h. 10, 1—10 kat. h. 44, 1 kat. h-on alul 4, részes földműves 2. (1930. évi népszámlálási átok).

Róbert Károly idején gazdag plébánia helye, amely a székesegyházi főesperesség hatáskörébe tartozott. A legrégebbi idők óta a budai clarissa apácák birtoka volt mindaddig, amíg II. József a rendet fel nem oszlatta.

Hidvég(e). Hydvyg. (1347: Anjouk okmt. V. 42). Hydveg (1377, dl. 6438; 1391: dl. 7694; 1399: dl. 8476). Hygwegh (1479: dl. 18181). A nyúlzigeti apácáké volt, Vaiszló mellett dk. találjuk. (Csánki: i. m. II. 490).

1728-ban volt benne 4 telkes jobbágy, 1 nő, 2 özvegy. Fizetett a vármegyének adót 3 ökör, 4 tehén, 1 tinó, 7 ló, 1 csikó, 6 kbl. hajdina és 8 méhkas után.

1742-ben volt 16 ház, 4 telkes jobbágy és 2 zsellér. 1757-ben 14 házat írtak össze.

1770. évi feljegyzés szerint egy pajtát használnak a reformátusok oratórium helyett. Ennek a javítását megengedte ugyan a vármegye, de alakját nem volt szabad változtatni.

1786. Falu a siklósi kerületben. Református templom van. (Korabinszky i. m. 233).

1799. Mellyet, mivel sok apró hidaknak a végén van, azért hívnak így. Magyar falu, Baranya vm., földes ura a K. Kamara. Lakosai leginkább reformátusok. Fekszik Kémeshez fél mérföldnyire. Határa három nyomásra van osztva, terem búzát, tengerit, lent, makkot, mellyekkel bővelkedik. Hala is van, hegye nincs, eladásra módja van Pécssett és Siklóson. (Vályi: i. m. II. 173.).

1828. Falu, ref. templom, 61 ház, 31 r. k., 386 ref., összesen 425. (Nagy: Notitiae I. 51.)

1833. Magyar falu, Vajszló leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 61 ház, 425, főként ref. lakó. A termékeny talajon búza, kukorica és sok makk terem. A Vallásalap tulajdona, 2 mrf. nyugatra Siklóstól az Almás folyó mellett, (Thiele: i. m. II. 319.).

1836. Magyar falu, 45 kat., 257 ref., 5 zsidó lakossal, ref. anyaeklézsiával, termékeny határral, tölgyes erdővel. A varzlói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. mostani áll. I. 33.).

1850-ben 441 lakosa volt, ezek közül kat. volt 44, református 384, 6 zsidó és 7 ismeretlen. Ugyancsak 1850-ről találunk 67 házat, 208 férfit, 226 nő, összesen 434 lakost, 123 pár, 26 özvegy.

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, 45 kat., 257 ref., 5 zsidó lakossal. Ref. anyaeklezsiával. Termékeny határ, tölgyes erdő. A vajszlói uradalomhoz tartozik. Utolsó posta Pécs. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 108.).

1860. Szántóföldeit szőlővel ültették be. (Vasárnapi U. 1860. 17. p. 202.).

1865. Vidékünkön a lábas jószágnak nincs keleté, a ló ára alább szállt s a legjobb borjas tehén 40 frt, 18 frt-ért is kapni. Járomba való bikának párja 70—80 frt, (Hazánk és Külföld 1865. 27. 2.).

Népmozgalom: 1869-ben 479, 1880-ban 434, 1890-ben 414, 1900-ban 501, 1910-ben 388, 1920-ban 414, 1930-ban 369 lakosa van.

BESENCE

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Körjegyzőségi székhely Vajszló, körorvosi Vajszló, körállatorvosi Vajszló, körbábai Páprád, ceendőrörsi Vajszló. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, posta-igazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Utolsó állomás és utolsó posta Vajszló.

Lakosainak száma 252, ebből magyar anyanyelvű 251, egyéb 1. P.vóm. kat. vallású 39, ref. 212, görög keleti 1. Ref. templom és anya-egyház helyben, róm. kat. Vajszlón. Lakóházak száma 60. Kőből vagy téglából 6, kő- vagy téglalappal vályog vagy sárból 23, vályog vagy sárból 31. Cserép, pala vagy bádóg tetővel 58, nád vagy zsúp tetővel 2. Területe 1.663 kat. hold, (957 hektár), kisbirtok 904 kat. hold, sik homoktalaj. Szántó 617, kert 22, rét 140, szőlő 6, legelő 310, erdő 493, terméketlen 75 kat. hold, 10—50 kat. holdas birtok 8, 1—10 kat. hold 46, 1 kat. h-on alul 3. (1930. évi adatok).

Besencét IV. Béla a nyúlziget apácáknak adományozta.

1459-ben Saffar Gergely polgár lelkiüdvéért naponta mondandó mise fejében Besence is tartozott a püspök asztalára bort, gyümölcsöt és vadat küldeni. (Koller 400—410.).

Besencz(i). Poss. Olbescen, Olbeschen (1338. Anjouk okmt. III. 456.). Beench (1404. dl. 8943.). Besenchy, Besenchi, Bessenczy (1408. dl. 9457, 1472: dl. 17340. 1499: dl. 20868). Részben a nyúlzigeti apácáké volt. A mai Besence értendő, Vajszló mellett északra. (Csánki i. m. II. 473.).

1470. A domonkosiaké, akiket egyébként clarizáknak neveztek 1470-ben. (Haas: Baranya 251). Eszterházy nádor 1696, III. 15-én kelt decretuma a határoló községek között említi Besencét is, tehát vitás volt, hogy Somogyhoz, vagy Baranyához tartozzék-e? Ugyanez a decretum Besencét Baranyához csatolja . . . »Besencze cum aliis universis territoriis infra istos pagos reperendis itidem Comitatu Baranyensi ad numerantur.« (Papanek).

1714. Kincstári birtok. (Várady: Baranya múltja és j. II. 522.), 1728-iki adóösszeírásokról volt benne 6 telkes jobbágy, 1 nő, 1 nőtelen, 4 szellér, 3 özvegy. Fizetett adót a vármegyének 10 ökr., 13 tehén, 2 tinó, 8 ló, 2 csikó, 21 sertés, 30 kbl. búza, 3 kbl. rozs, 7 kbl. árpa, 3 kbl. zab, 47 kbl. kukorica, 5 kbl. hajdina, 2 méhkas, 3 akó bor, 1 vízi és 1 száraz malom után.

1742-ben volt a községben 10 ház, 5 telkes jobbágy, 1 nő.

1757. 14 ház.

A XVIII. századbeli református küzdelmekben kivette a szenvedő részét. 1764-ben a vármegye jelenti a helytartótanácsnak, hogy Besenoe levitája (tanítója) a néphez egyházi beszédeket intéz, ami ellenkezik a resolúciókkal. (Várady: Baranya m. és j. II. 557.).

1771-ben beszüntették a tanítói állást, mert a tanító egyházi teendőket is végzett.

1776-ban Besence az ormánsági községek között a legkisebb gyülekezet. Papja . . . 2 frt 18 kr dicat fizetett. Ebben az évben úgy kért oratórium építésére engedélyt, hogy ablak is lehessen rajta. E kérelem újság volt, a vármegye nem mert engedélyt adni, felküldtek a helytartótanácshoz. Az imaházon tehát eddig az ideig ablak helyett csak nyílások voltak. Aligha kaphatták meg az engedélyt, mert 1779-ben csak azt nyerték, hogy az épületet szalma helyett sással födjhessék, de az épületen sem javítást, sem újítást nem tehettek.

1786. Falu a siklósi kerületben. (Korabinszky: i. m. 53.).

1796. Vályi téves feljegyzése: »Tót falu Baranya vármegyében, lakosai katolikusok«, fekszik a siklósi járásban, határbéli földje közepes termékenységű, . . . harmadik osztálybéli. (Vályi: M. o. leírása I. 196.).

1828. Falu, ref. templom, 47 ház, 25 kat., 306 ref., összesen 331. (Nagy: Notitiae 49.).

1833. Magyar falu, Vajszló leányegyháza, ref. templom és lelkészség, 47 ház, 331, főként református lakó. Másodosztályú földművelés. Nagy erdőségek. A Vallásalap tulajdona. Két mfd délre. Szentlőrincről, az Almás folyó mellett. (Thiele: i. m. II. 307.).

1836. Magyar falu, 28 kat., 282 ref. lakossal. Ref. anyaszentegyház. Határja mocsáros. Erdeje szép, a vajszlói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. mostani áll. I. 29.).

1850. Ezen évi adóösszeírás szerint volt a községben: 43 ház, 137 férfi, 133 nő, összesen 270 lakos. 65 pár, 9 özvegy. Ugyanezen évről készült más feljegyzés szerint a lakosok száma 307, ebből r. kath. 35, ref. 266 és 6 ismeretlen vallású.

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, 28 kat., 282 ref. és 4 zsidó lakik a községben. Református anyaeklézsia. Mocsáros határ, szép erdő. Földesura a kegyes alapítvány. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 125.).

Népmozgalom: 1869-ben 332, 1880-ban 364, 1890-ben 343, 1900-ban 339, 1910-ben 345, 1920-ban 267, 1930-ban 252.

BOGÁDMINDSZENT

(Czinderybogád és Üjmindszent e néven egyesültek új községgé.) Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Körtjegyzőségi székhely Bogádmindszent, körorvosi és körállatorvosi Vajszló, körbábai Ózd-falu, csendőrörsi Vajszló. Főszolgabírói hivatal és járásbíróóság Siklóson, telekkönyvi hatóság és adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasút-állomás és posta Vajszló, telefon Baksa. A községen keresztül kövel burkolt műút vezet, helyben népkönyvtár és tejszövetkezet.

Lakosainak száma: 625, valamennyi magyar anyanyelvű. Római kat. vallású 392, gör. kat. 1, ref. 191, ág. ev. 37, izr. 4. Helyben ref. templom, anyaegyház Besence, róm. kat. anyaegyház és templom Kisasszonyfa. Lakóházak száma 132. Kőből vagy téglából épült 2, kő- vagy téglalappal vályog vagy sárból 66, vályog vagy sárból 28, fából vagy más anyagból 36 (cigánykunyhók.) Cserép, pala vagy bádogatóval fedett 87, nád vagy zsupetóval 45. Területe 1.969 kat. hold, sík, fekete, kötött agyagtalaj. Kisbirtok 1207 kat. hold, szántó 1219, kert 45, rét 274, legelő 353, terméketlen 78 kat. hold. 100 holdon felüli bérlő 1, 50—100 holdat mivel 1, 10—50 holdat 22, 1—10 holdat 28, 1 holdnál kevesebbet 1, részes földműves 2. (1930. évi adatok.)

Népmozgalom: 1869-ben 501, 1880-ban 462, 1890-ben 503, 1900-ban 487, 1910-ben 454, 1920-ban 420, 1930-ban 625 lakosa volt.

a) Czinderybogád

A község a Czindery-család birtoka volt. 1741-ben Czindery Ignác a nemesi insurrectióhoz lovaságot tartozott kiállítani. A Bogád nevet a szájhagyomány azzal magyarázza, hogy az erre járó-kelő emberek ágakból, bogokból vert és rögtönzött hidakon (bog-gát) keltek át az erdős, bokros, vadvizes, úttalan területen. Árpád vezér Bogád nevű fiától mindenesetre több jussal vezethetné le eredetét a község, mint a hagyománytól. A legrégebb időben csak Bogád néven szerepel. Kettős nevét a Neo aquistica comissio döntése útján földesurától kapta. Rindsmaul-birtok is volt. A hódoltság után a legnéptelenebb községek egyike, inkább puszta.

Bogád. Bogad. (1475: Dl. 17.653.) Poss. Bogad. (1478: Dl. 18.020.) Közneveseké volt. Szent-Királytól d. találjuk. (Csánki, i. m. II. 474.)

1714-ben volt benne 4 jobbág, 1720-ban ugyanennyi.

1786. Pécsi járásban van egy Püspök-Bogád is. (Korabinszky, i. m. 63.)

1828. Ref. templom és lelkészség, 40 ház, 11 kat., 269 ref., összesen 280 lakos. (Nagy, i. m. I. 48.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 40 ház, nagyrészt ref. lakó. Jó földművelés. Erdőségek. Földesura Czindery László. 2½ mfd délnyugatra Pécsről. (Thiele, i. m. II. 309.)

1836. Magyar falu, 13 kat., 201 ref. és 20 zsidó lakossal. Ref. fiókeklézsia, mely Mindszenthez tartozik. Erdő, termékeny határ. Földesura Czindery László. (Fényes: M. o. most. áll. I. 24.)

1851. Magyar falu, Baranya vm-ben, rónaságon. Utolsó posta Lőrincz. Határa 1167 hold, melyből urasági szántó 318, rét 159, közös legelő berkekkel együtt 470 hold. Földje igen jó. Lakja 277 ref. lakos, saját templommal. Birja Czindery László. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 144.)

b) Újmindszent

Mindszent. Terra Batha. (1257: Árpádk. új. okmt. XI. 436.) Katamonzente. (Páp. tizedlajstr. 283. 1.) Batha de Mendzenth. (Kir. ember. 1354: Anjouk, okmt. VI. 227.) Paul. Batha de Mendzenth. (1446: Dl. 13899.) Bathamyndzenth. (1473: Dl. 17515.) Az 1542-ik évi adólajstrom szerint (29. 1.): Batha Mynthzenth. A mai Új Mindszentnek felel meg, Vaiszlótól ék. (Csányi, i. m. II. 508.)

Újmindszenten népvándorláskorabeli leletekre akadtak. Egy vaslándzsa. (Várady, i. m. II. 202.)

1332—1335. évi pápai tizedlajstromban is szerepel és a székesegyházi főesperesség hatáskörébe tartozott.

1647-ben Patai Sámuel megemlíti, hogy 1537-ben Újmindszent is református lett.

1696. A Neo aquistica comissio Premiernek adományozta.

1715. évi összeírásban 8, 1720-ban 4 jobbágy szerepel.

1728-ik évi vármegyei adóösszeírás szerint volt benne 5 jobbágy, 2 zsellér és 1 özvegy. Fizetett adót a vármegyének 8 ökör, 3 tehén, 2 tinó, 2 ló, 12 sertés, 40 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 23 kbl. kukorica és 14 akó bor után.

1779-ben László Sámuel ref. lelkész egy katolikus halott temetése alkalmával harangjainak és a temetőnek használatát nem engedte meg, a sírt betemetette és a temetőbe érkező menet ellen késznek nyilatkozott magát vérig védelmezni. Az ügy a vármegye elé került és ez a lelkészt megfosztotta hivatalától. A végrehajtóhatalom is ellenállásra talált, mert ő és a nép főbbjei lázadást támasztva botokkal védelmezték magukat. A helytartótanács az uraságokat, akik a papot támogatták, megrovandónak jelentette ki, elrendelte a pap és társai megfenyítését és kimondta, hogy a harangok és a temető a bogádi katolikusokkal közös, a vármegye tudni fogja mit kell tenni.

1786. Magyar falu, evang. templommal. (Korabinszky, i. m. 414.)

1799. Mintszent. Új Mintszent. Magyar falu Baranya vm-ben. Földesura Kapuvári uarság. Lakosai reformátusok, akik bognármesterségből és marhanevelésből szereznek pénzt. Fekszik Bogádnak és Gilvánfának szomszédságában. Földjei és rétjei középtermekenységűek. Erdeje van, szőleje nincs, piaca Pécsen, Siklóson és Szigeten. (Vályi, i. m. II. 613.)

1828. 45 ház, 25 róm. kat., 289 ref., összesen 314 lakos. Ref. eklézsia. (Nagy, i. m. I. 53.)

1833. Badony leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 45 ház, 314, főként ref. lakó. Jó földművelés, erdőségek. Uradalmi tiszti épületek. Földesura Kapuváry János. $1\frac{7}{8}$ mfd délre Szentlőrinctől. (Thiele, i. m. II. 329.)

1836. Új Mindszent, magyar falu, 44 kat., 358 ref., 8 zsidó lakossal. Ref. anyaeklézsia. Jó határ, Derék erdő. Földesura a Kapuváry nemzetség. (Fényes: M. o. most. áll. I. 26.)

1851. Magyar falu, Baranya megyében, mocsáros helyen. Utolsó posta Szigetvár. Határa 1582 hold, melyből úrbéri szántó 207, rét 103, közös legelő 120, majorsági szántó 297, rét 35, erdő és berek 820 hold. Földje mocsáros, nagy sertéstenyésztés. Lakja 300 ref., 16 kath. Ref. anyatemplom. Birja Czindery László. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 91.)

1891. Omnium Sanctorum ecclesie villa Új-Mindszent. (Ortvay: M. o. egyházi földleirata I. 239.)

BOGDÁSA

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzá tartozik Balázstelep és Korcsönypuszta. Körjegyzőségi székhely Sellye, körorvosi Sellye, körállatorvosi Sellye, bába helyben, csendörörsi Sellye. Főszolgabírói hivatal, járásbíróóság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzlet vezetőség Pécssett. Utolsó posta és állomás Sellye.

Lakosainak száma 716, ebből magyar anyanyelvű 715, horvát 1. Római katolikus vallású 305, ref. 382, ág. ev. 23, izr. 6. Róm. kat. és ref. templom és anyaegyház helyben. Lakóházak száma 140. Kőből vagy téglából épült 25, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 76, vályog- vagy sárból 29, fából vagy más anyagból 10. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel 126, nád- vagy zsúptetővel 14. Területe 3.648 kat. hold (2.099 hektár). Dombos, hullámos, homok, sárga és fehér agyagtalaj, kisbirtok 1315 kat. hold, szántó 1732, kert 72, rét 512, szőlő 3, legelő 322, erdő 938, terméketlen 102. Száz kat. holdon felüli bérlő 5, 10—50 kat. holdon birtokos 39, 1—10 kat. h.-on 56. (1930. évi adatok.)

A község Koller által közölt pápai tizedlajstrom (II. 423. 1.) szerint káptalani birtok volt és a székesegyházi főesperesség hatáskörébe tartozott. Márk nevű plébánosa 1332—1335-ig fizetett évenként 20 banalest.

Bogdása. — Bogdasa (1441: dl. 13615, 1466—95. Koller i. m. V. 468., 1494—9. Act. neoaqui. Com. f. 1. a. 8. 12. 14.) 1466-ban (részben legalább) a pécsi káptalan birtokába jutott, mely 1542-ben is bírta s ma is bírja. Különben Komlós várához tartozott. Sellye mellett nyugatra találjuk. (Csánki: M. o. tört. földr. II. p. 474.)

1495. III. 8-án II. Ulászló király Pécssett megerősíti azt az ado-

mányt, melyet a pécsi püspök bizonyos bogdásai családnak tett. (Koller IV. 468.)

1543-ban elmenekült családok közül egy-egy visszatért. A török azonban a műveltebb keresztényt nem szívelte, így elszegényedtek és birtokaikat nem használhatván, visszasüllyedtek a földművelő osztályba. Ilyen pl. a Nemes-család Bogdásán. (Várady: Baranya II.)

»Recensio Possessionum in Comitatus Baranya et Tolna ad Episcopum ad Capitulum etc. Anni 1559 Pagi ad Capitulum Qu. Eccl. pertinentes . . . Bogdása.« Vagyis Bogdása a legrégebb idő óta káptalani birtok volt. (Keller.)

»Recensio in Comitatus Baranya et Tolna ad Capitulum Qu. Eccl. pertinentium. Ex regesta anni 1561 conscripta, quod adservatur in Archive Ven. Capituli Posoniensis: Bogdása.« »Bogdása sunt sessiones populatae 28½. Dominis Capitularibus per anni circulum de singula Sessione intégra solvunt fi. 1. duobus in terminis praescriptio. Duo iudices a sessionibus duabus nil, solvunt fi. 13, den. 25, 20 április Judex de eadem Censum Festi Martini fi. 9 solvit, den. 38. solvit iterum den. 12. solvit 8 die Maji Judex de eadem Censum Pesti Martini den. 50 solvit.« Tehát Bogdásán az 1561-ben megtartott vizsgálat szerint volt 28 és fél ép sessio (ami abban az időben elég tekintélyes), és 2 bíró. Ezek a néptől beszedett censust évenként két részletben fizették a káptalani uraknak és pedig 13 fr. 25 dénárt április 20-án, szentmártonkor pedig 9 fr. 38 dénárt, május 2-án 12 den. (Koller.)

1696. Állandó vita tárgya volt, hogy melyik vármegyéhez tartozik. Eszterházy nádor decretumával azután véglegesen Baranyához tartozónak nyilvánította. (Papanek.) Ugyanekkor a Neo aquistica comissio előtt a káptalan írásokkal tudta bizonyítani a községre való jogát, amelyet ily módon meg is kapott.

1714. — A pécsi papság birtoka. (Várady: Baranya II. 522.) Az 1728-iki adóösszeírásakor volt benne 10 telkes jobbágy, 1 nőtlen, 4 zsellér, 3 özvegy. Fizettek adót a vármegyének, 15 ökör, 17 tehén, 8 tinó, 8 ló, 1 csikó, 46 sertés, 11 kbl. búza, 17 kbl. rozs, 2 kbl. zab, 66 kbl. kukorica, 10 kbl. hajdina és 4 méhkas után.

1743. VII. 28-án megengedte a vármegye a református oratóriumok kijavítását. Egyes községeknek ilyen kérelmét azonban elutasította. Bogdása református lakossága ekkor panaszt emelt a helytartótanácsnál, amely felvilágosítást kért a vármegyétől. A vm. erre válaszul a bogdásaiaktól a templomkulcsot elvette, az uraságnak adta és Vajszlón is hasonlóan fog eljárni. Oka az volt, mert a templomokat régi (török idő előtti) templomoknak ismerte fel. Ezek tehát hiába hivatkoztak a százados gyakorlatra, hosszas perrel elvették tőlük és a katolikusoknak visszaadták. (Brüstle II. 268.)

A XVIII. század elején a bogdásai Hódossy-család kereste nemesi jogát kisebb-nagyobb szerencsével. (Várady II.)

1786. Falu a siklói járásban. Katholikus templom van. (Korabinszky: Geogr. hist. Lexicon, p. 64.)

1796. Elegyes falu Baranya vármegyében, a siklói járásban. Földesura a pécsi káptalan. Különös hasznára van, hogy országúton fekszik és helyben is eladhat mindent. Első osztálybéli. (Vályi: M. o. leírása 234.)

1828. Falu, róm. kath. templom, 92 ház, 144 róm. kath., 498 ref. lakos. Református eklézsia. (Nagy: Notitiae I. 49.)

1833. Magyar falu, r. k. és ref. templom és lelkészség. 92 ház, 647 lakos. Jó földművelés. Nagy erdőségek. Földesura a pécsi székesegyház Somogy megye határán, 2 és fél mfd-nyire délnyugatra Szentlőrincről. (Thiele: Königr. Ungarn Bd. II. 309.)

1836. Magyar falu, 116 kath., 476 református lakossal, kath. és ref. anyaszentegyházakkal. Határa lapályos, erdeje van, sok marhát tart. Földesura a pécsi káptalan. (Fényes: M. o. mostani áll. I. 28.)

1851. Magyar falu Baranya megyében, 116 kath., 476 ref. lakossal. Kath. és református anyaszentegyházakkal. Határa lapályos. Erdeje van. Sok marhát tart. Földesura a pécsi káptalan. Utolsó posta Szentlőrincz. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 146.)

Népmozgalom: 1869-ben 993, 1880-ban 930, 1890-ben 1.000, 1900-ban 999, 1910-ben 895, 1920-ban 778, 1930-ban 716 lakos.

CŰN

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzátartozik Alsócún, Felsőcún, Nádiga és Ilmapusztá. Körjegyzőségi székhely Kémes, körorvosi Kémes, körállatorvosi Vajszló, bába helyben, csendőrörsi Dráva-szabolcs. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzlet vezetőség Pécsett. Utolsó állomás és posta Kémes.

Lakosainak száma 600, valamennyi magyar anyanyelvű. Római kath. vallású 328, ref. 266, ág. ev. 2, izr. 4. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón, ág. ev. Pécsett, izr. Siklóson. Lakóházak száma 98. Kőből vagy téglából épült 12, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 50, vályog- vagy sárból 16, fából vagy más anyagból 20. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 81, nád- vagy zsuptetővel 17. Területe 3.219 kat. hold (1.853 hektár). Sík, homok és fekete agyagtalaj, kisbirtok 625 kat. hold, szántó 1928, kert 16, rét 273, szőlő 4, legelő 522, erdő 140, nádas 43, terméketlen 293 kat. hold. Száz kat. holdon felüli birtokos 1, bérlő 1,10—50 kat. h. 10, 1—10 kat. h. 55, 1 holdon alul 6, részes földműves 3.

Róbert Károly uralkodása idején a székesegyházi főesperesség hatáskörébe tartozó plébánia. Előfordul Berengari Jakab pápai tizedlajstromában, amelyet 1332—1336. években szedett a pécsi egyházmegye területén. Koller Prolegoméniáiban (95—121) közli: »Item sacerdos Stephanus de Chun solvit 10 banales«, vagyis István nevű plébánosa 10 banalest fizetett.

Czún. Chun. — (1347, dl. 3793.) Czwn. (1479, dl. 18181; 1494, dl.

20235—6.) Ma helység és puszta Vaiszlótól délkeletre. (Csánki: M o tört. földr. II. 379.)

A XV. század végén Újlaki Lőrinc birtokai Cún vidékén voltak. (Várady: Baranya II. 356.) Volt a Garáké is, később a Perényiek birtoka. A török hódoltság után a Neoquistica comissio Caprara Aeneasnak adta.

1714-iki összeírás szerint volt benne 6 jobbágy.

1720-iki összeírás szerint 5 jobbágy, 2 zsellér.

1728-iki adatok szerint 7 jobbágy, 3 nős, 1 zsellér, 1 hazátlan zsellér volt a községben. Fizetett adót a vármegyének, 6 ökör, 10 tehén, 5 tinó, 12 ló, 23 sertés, 38 kbl. kukorica, 5 kbl. hajdina, 2 akó bor és 2 méhkas után.

1742-ben volt 9 ház, 5 jobbágy, 1 zsellér.

1786. A siklói kerületben. (Korabinszky i. m. 105.)

1796. — Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura ^Gr. Battyáni uraság. Lakosai katolikusok, fekszik a siklói járásban. Határja jó termékenységű (Vályi: M. o. leírása I. 447.).

1828. Falu, 48 ház, 17 r. k., 316 ref., összesen 333 lakossal. (Nagy: Notitiae I. 50.)

1833. Magyar falu, Vaiszló leányegyháza. 48 ház, 333 nagyrészt ref. lakos. Termékeny talaj. Földesura gr. Battyányi, 2 és $\frac{1}{2}$ mrf-nyire délnyugatra Siklóstól. A Dráva mellett fekszik. (Thiele: Königr. Ungarn II. 311.)

1836. — Magyar falu, 18 kath., 241 ref. lakossal. Református anyaeklézsia. A Dráva partján fekvő, mind ettől, mind az Almás vizétől sokat szenved. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. most. áll. I. 30.)

1850-iki hivatalos összeíráskor volt benne 389 lélek. Hat róm. kath., 366 ref., 5 zsidó, 12 ismeretlen hitű. A hozzátartozó Cúnipusztán volt 112 lélek és pedig 89 kath., 9 ref., 1 gör. kel., a többi ismeretlen vallású.

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben, a siklói uradalomban, 260 ref. lakossal és anyatemplommal. A Dráva partján fekvő, mind ettől, mind az Almás vizétől sokat szenved. Különben gazdag határa, makkos erdeje bőséggel, sok sertést tenyészt. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 236.)

Népmozgalom: 1869-ben 517, 1880-ban 517, 1890-ben 456, 1900-ban 462, 1910-ben 467, 1920-ban 476, 1930-ban 600 lakosa van

CSÁNYOSZRÓ

Kiscsány és Oszró e néven egyesültek egy községgé. Kisközség Baranya vm., szentlőrinci járásban. Körjegyzőségi székhely: Csányoszró, körorvosi, körállatorvosi Sellye, baba helyben, csendőrségi Sellye. Helyben általános egészségvédelmi szolgálat rendelővel, orvos-

sal és védőnövel. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás: Csányoszró, posta helyben. A községen keresztül kövel burkolt műút vezet. Helyben tejszövetkezet, olvasóköri és népkönyvtár.

CSÁNYOSZRÓ

Kiscsány és Oszró e néven egyesültek egy községgé. Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Körjegyzőségi székhely: Csányoszró, körorvosi, körállatorvosi Sellye, bába helyben, csendőrőrs Sellye. Helyben általános egészségvédelmi szolgálat rendelővel, orvossal és védőnövel. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügy igazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás: Csányoszró, posta helyben, A községen keresztül kövel burkolt műút vezet. Helyben tejszövetkezet, olvasóköri és népkönyvtár.

Lakosainak száma: 943, ebből magyar anyanyelvű 911, német 7, horvát 1, egyéb 24. Róm. kath. vallású 255, gör. kath. 1, ref. 677, ág. ev. 5, izr. 5. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. katk. Vajszlón. Lakóházak száma: 240. Kőből vagy téglából épült 21, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 124, vályog- vagy sárból 94, fából vagy más anyagból 1. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 235, zindelyvagy deszkatetős 1, náddal vagy zsúppal fedett 4. Területe: 4908 kat. hold (2.824 hektár), hullámos homoktalaj. Kisbirtok 3.608 kat. hold, szántó 1.963, kert 55, rét 440, szőlő 13, legelő 1.002, erdő 1.262, terméketlen 175 kat. hold. 10—15 kat. holdat mivel 64, 1—10 kat. holdat 87, 1 holdon alul 1. (1930. évi adatok.)

Népmozgalom: 1869-ben 1.224, 1880-ban 1.151, 1890-ben 1.170, 1900-ban 1.198, 1910-ben 1.149, 1920-ban 1.006, 1936-ban 943 lakosa volt.

a) Kiscsány

Csány. Terra Chan. (1257: Árpádk. új okmt. XI. 436., 1347. Anjouk, okmt. V. 220.) Ethan. (1472: Dl. 17.340.) Nagchan. (1475: Koller, i. m. IV. 402.) Chan. (1480: Dl. 18.391; 1498: Dl. 20.718.) Az 1542. évi adórajstromban (34. 1.): Nagchan, Kyschan. — Ma is Kis- és Nagy-Csány, Sellye és Vaiszló közt. (Csánki: M. o. tört. földr. II. 476.)

A legrégebbi okirat, amely róla megemlékezik, a Koller által közölt pápai sexennalis décima lajstrom. Róbert Károly uralkodása idején a székesegyházi főesperesség fennhatósága alatt lévő jobb plébániákhoz tartozott. (Koller: II. 456.) »Item saerdos Benedictus de Chan solvit 10 banales«, vagyis Benedek nevű plébánosa hat éven keresztül évenként 10 banalest fizetett. 1459-ben Janus Pannonius pécsi püspök, a káptalan és haszonélvezők beleegyezésével, nehogy az 1500 forint tőke

sokáig kamat nélkül heverjen, a pénzen megvette Valkó megyében Ivánka Sz. György uradalmát, amely a mai Ivankovo (Szerem vm.) községnek felel meg. Vizontszolgáltatás fejében átadta egynéhány község tizedjévédelmét, a többek között Kiscsányét is. Tehát ebben az időben Kiscsány püspöki birtok volt. (Várady: II.)

1475. — Saffar Gergely lelkiüdvéért naponta szolgáltatandó miseért, a szokásos tizeden kívül is küldött a püspök asztalára gyümölcsöt, bort és vadat. A török hódoltság idején, egészen a Szigeti-vár bevételeig több bitorlója volt. Fizettek robotot és szolgáltatásokat a Szigeti-várnak.

1537-ben Patai Sámuel ref. vikárius jelentése szerint református lett.

1561-ben megejtett vizsgálat megállapítja, hogy valamikor Mekehey Istváné volt, most Horváth Márk szigeti kapitány bérlete. Szép Demeter bíró tanúsítja, hogy van benne 8 ép telek és 1 elhagyott. Fizettek három év alatt, vagyis 1558—1561-ig 13 frt 80 dénárt. Négy porta után fizettek 20 dénáronként 4 frt 80 dénárt. (Koller. IV.)

1564-ben püspöki birtok, nemesek is laktak benne, mert ezeket is portió fizetésre kötelezik.

1576-ban a hercegszölösi kánonok egyik aláírója Petrus Tsany. 1696-ban a Neo aquistica comissio gr. Traun generálisnak adja. 1709-ben a rácfutáskor a község leégett. A nép a Szilaserdő mocsarak által elrejtett dombjára, az ú. n. Várszigetre menekült. 1715-ben 9, 1720-ban 10 jobbágyat jegyeztek fel. 1728-iki vármegyei adóösszeírás szerint volt benne 10 jobbágy, 2 nős, 1 nőtlen, 1 hazátlan zsellér, 4 özvegyasszony. Fizetett a vármegyének adótl8 ökör, 16 tehén, 12 tinó, 16 ló, 34 sertés, 26 kbl. búza, 21 kbl. rozs, 1 kbl. zab, 63 kbl. kukorica, 8 kbl. hajdina, 6 méhkas, 1 vízimalom után.

1742-ben volt benne 15 ház, 9 jobbágy és 2 hazátlan zsellér.

1754. Ezen időtájt a szerte-széjjel elbujdosott lakosok a földesúr parancsára tömörülni kezdtek az elhagyott Kiscsányba. (Apróbb számlások voltak: Seny, Körtönye, Vejtí, Szilvás, Bujtos.) A templom a mai prédikatori földön állott és közvetlenül mellette egy harangláb, úgyhogy ősszel és tavasszal legtöbbször ladikkal mentek a templomba. Egyszer a haranglábát egy kis haranggal elsodort az árvíz. A harangot a hatvanas években találták meg a Feketevíz kotrásakor. Ugyancsak 1754. II. 6-án a földesúr gr. Battyányi Lajos, megengedi, hogy a fatemplomot a régi helyéről Kiscsányba helyezték át. »Fatemplomjuk alá fáderekből kerekeket, hosszú gerendákból tengelyeket csináltak, — minden vonómarháiknak előfogatával és sok odagyült nép segítségével ide vonatták.« (Kalotai: i. m. 168.)

1770-ben küldöttségileg kérték, hogy oratóriumukat karzattal bővíthessék ki. A vármegye a kérdést nem látta teljesíthetőnek, viszont önhatalmúlag nem mert eljárni. Végül is 1770. X. 16-án az udvari tanácstól kaptak engedélyt.

1786. Falu a siklói kerületben, ref. templommal. (Korabinszky: i. m. 87.)

1796. Csány. Kis-Csány és Nagy-Ceány. Két egymáshoz közel lévő magyar falu Baranya vármegyében. Földesura gr. Battyáni uraság. Lakosai reformátusok, fekszik a siklói járásban. Határja Kisbányának jó termékenysögű, de mivel szőlőhegye nincsen, második osztálybéli. (Vályi: M. o. leírása I. 373.)

1828. Magyar falu, ref. templom, 32 ház, 24 r. kath., 203 ref. lakossal. (Nagy: Notitiae 49.)

1833. Két szomszédos falu, 2 mfd-nyire Sz. Lőrincztől délre. Termékeny talaj. Földesura gr. Battyáni. Vaiszló leányegyháza. Kiscsány-nak van ref. temploma és lelkészsege, 32 ház, 227 nagyrészt ref. lakosága. (Thiele: i. m. II. 310.)

1836. Kis-Ceány. Magyar falu, 6 kath., 156 ref. lakossal, kik az osztróakkal együtt egy anyaeklézsiát képeznek. A siklói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. most. áll. I. 30.)

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben, a siklói uradalomban. 170 ref. lakó, kik az osztróakkal egy anyaeklézsiát képeznek. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 199.)

1891. Conan-, Chan-, Csány. (Ortvay: M. o. egyházi földi. I. 36.)

b) *Oszró*

Isztró. In Belkuz villa Ztro. (1251: Dl. 26. és nem 1191: Haz. okmt. VI. 5.) Oztro. (1475: Koller, i. m. IV. 402.) Kysyzthro. (1480: Dl. 18.391.) Iztro. (1500: Dl. 20.914.) Sellyével (mint Kis-Isztró), továbbá Kákicsal, Kercesnyével stb. együtt merül fel. Az 1542. évi adólajstromban (25. l.) is: Iztro. Ma Oszró, megye dny. sarkában, Kákics helység és Korcsönyepusztá szomszédságában. (Csánki: M. o. tört. f. II. 492.)

1191. — Isztrón (Osztrón) a pécsi káptalan első nyomai okmányilag 1191-ben található meg. Eszerint a siklói család Oszró birtokaiban osztozott. Ekkor a prépost: Farkas, lector: Péter, kántor: Jurkó, custos: Theodor, dékán: Vencel kanonok. (Koller VII. 275.)

1332-ben a pápai tizedlajstromban, mint a székesegyházi főesperesség hatáskörébe tartozó plébánia szerepel.

1459-ben Janus Pannonius püspök Ivánka Sz. Györgyért Oszró tizedét is átengedte.

1475. Saffer Gergely lelkiüdvéért mondandó mise fejében Oszró is küldött a püspöknek vadat, gyümölcsöt, bort.

1696-ban a Neo aquistica commissio gr. Traunnak adta.

1714. Kincstári birtok. (Várady: II. 522.)

1715-iki összeírás szerint 9, az 1720-iki szerint 10 jobbágy volt Osztrón.

1728-ban volt a községben 6 jobbágy, 4 zsellér, 1 hazátlan zsellér és 1 özvegy. Fizetett adót a vármegyének 13 ökör, 13 tehén, 16 tinó,

12 ló, 1 csikó, 34 sertés, 8 kbl. búza, 14 kbl. rozs, 5 kbl. zab, 51 kbl. kukorica ée 9 kbl. hajdina után.

1786. Falu a siklói kerületben. (Korabinszky: i. m. 505.)

1799. Osztro. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gr. Battyáni uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Kis-Csálynak szomszédságában. Egy dombos helyen látszik valami klostornak a helye, amelyről azt állítják, hogy hajdan a Klarissza szerzetbéli apácák v o t. Határa mindenben megegyezik Csány határával. (Vályi, M. o. leírása II. 724.)

1828. Magyar falu, ref. templom, 33 ház, 13 r. kath., 209 ref., összesen 225 lakos. (Nagy: i. m. I. 54.)

1833. Kiscsánnyal egyesített magyar falu, református templom és lelkészség. 33 ház, 225, nagyrészt ref. lakó. Termékeny talaj. Battyáni gr. tulajdona. 2½ mfd Szentlőrinctől és Szigettől. (Thiele, i. m. II. 333.)

1836. Oszró. Magyar falu, 24 kath., 200 ref. lakossal, kik a kiscsányiakkal képeznek egy anyaekkléziát. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. most. áll. I. 33.)

1845. Régi oklevelek szerint ismeretlen rendű szerzetesek lakták. (Haas: Baranya 157.)

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben, a siklói uradalomban. 220 ref. lakos, akik a kiscsányiakkal képeznek egy anyaekkléziát. Határa igen termékeny, erdeje van. Utolsó posta: Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 172.)

1896. Oszrói (ormánsági) magyarokról egy fénykép. (Várady r i. m. 113.)

1907. Magyar község, 647 lakos. (Krause: Baranya telep, földr. 39.)

DIÓSVISZLÓ

Nagyközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzátartozik Avaspuszta, Felsőerdő. Jegyzőségi székhely. Körorvos, körállatorvos Harányfürdön, bába és csendőrőrsparancsnokság helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklósön, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Utolsó állomás és posta Diósvizlő.

Lakosainak száma 874, ebből magyar 851, német 8, horvát 10, sokác 3, egyéb 2. Római kath. vallású 330, gör. kath. 3, ref. 534, ág. ev. 3, gör. kel. 2, izr. 2. Református templom helyben, róm. kath. Siklóbodonyban. Lakóházak száma 208. Kőből vagy téglából épült 8, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 162, vályog- vagy sárból 37, fából vagy más anyagból 1. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 198, náddal vagy zsúppal 10. Területe 2.763 kat. hold (1.590 hektár). Az egész falu kisbirtok. Dombos, főként sárga agyagtalaj. Szántó 1.554, kert 52, rét 200, szőlő 253, legelő 306, erdő 254, terméketlen

143 kat. hold. 10—50 kat. holdon gazdálkodik 33, 1—10 kat. holdon 96, 1 kat. holdon alul 15, részes földmives 8. (1930. évi adatok.)

A község mai helyén — és pedig a lelkészlak és a tanítói lak kertjének területén — valamikor vár állott, amely 1250 körül a vár alatt elterülő faluval együtt Viszlói Jakab tulajdona volt. Maga a falu Márfa és a mai Viszló között mocsaras, ingoványos helyen feküdt. 1730-ban költöztek át a lakosok a vármegye parancsára a mai falu helyére, de vagy 20 évig visszajártak a régi templomukba. A régi falut O-Viszlónak, az újat Diás, illetve Diós-Viszlónak hívták. (Kalotai: Pécs-baranyai ismertető 107.)

Viszló (Viszla) Vyzlau. (1313. Anjouk okmt. I. 305.) Baranya-Wyzlo. {1403. Kismart. 11 t. 45. a. 11.) Baranyawyzlow. (1403. dl. 9.144.) Wyzla. (1474. dl. 17.516.) Baranyawyzlo. (1478. dl. 26.015.) Baranyawyzlo. (1506. Körmendi lit. Aim. III. lad. 4. η. 74.) Ma Viszló Siklóstól ny. é. (Csánki: M.-o. tört. földr. II. 536.)

1332—37. Nagyon népes község, a viszlói pap 100 banales pápai adót fizetett »Item sacerdos de Vizlo solvit 100 banales«. Temploma és plébániája van abban az időben. (Koller i. m. II. 358.) 1543-ban Kessereő Mihály birtoka. (Várady: Baranya II.)

1559. Ex eodem degesto Pagí ad Capitulum Qu. Eccl. pertinentes: »Baranya Visio«. (Koller VI. 55—61.)

1560. Hajdan Istvánffy János birtoka volt. 1560 táján a hírhedt zsarnoknak, Horváth Márknak menyegzője alkalmából fizettek 16 ft. és két ökör bírságot. (Haas: Baranya 195.)

1633-ban Vinkó vice Benedek pécsi püspök (oeak címük volt meg) tiltakozott az egyházi birtokok bitoilása ellen. Viszlót Borbély vagy Balogh Gergely bitorolta. (Koller VII. 7. 1.)

1647-ben Patai Sámuel megemlíti mint olyant, amely 1537-ben a reformációnak behódolt.

1696-ban a Neo aqistica comissio Caprara Aeneasnak adományozta. 178-ban volt benne 12 telkes jobbágy, 3 nős, 2 nőtlen, 11 házas jobbágy, 1 háznélküli özvegy. Fizetett adót 21 ökör, 16 tehén, 8 tinó, 7 ló, 27 hízó, 4 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 3 kbl. zab, 112 kbl. kukorica, 2 kbl. hajdina, 2 méhkas, 1 akó bor és 1 vízimalom után.

1742. 25 ház, 14 telkes jobbágy, 3 nőtlen, 6 zsellér.

1758. 39 ház.

1799. Viszló. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura gr. Battyáni uraság. Lakosai katolikusok és reformátusok. Fekszik napkeletre Máriának, északra Babarcszöllősnak, napnyugatra Rádnak, délre Szerdahelynek szomszédjukban. Határja három nyomásbéli földje búzát leginkább terem, borait a valpói uradalomba szokták eladni. A helység alatt folyik el a Tettyei víz, amely téli időben csíkkal bővelkedik. (Vály: M. o. leírása III. 643.)

1786. Magyar falu Baranya megyében, $\frac{3}{4}$ mérfnyire Pécestől délre, ref. templommal. (Korabinszky: Gcogr. hist. Lex. 839.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lel-

készség, 33 ház, 229, főleg ref. lakos. Búzatermelés, fehér bor, nagy erdőségek. Földesura gr. Battyáni Antal. Fekszik 2 és ½ merf-re Pécestől délre. (Thiele: Königr. Ungarn II. 345.)

1836. Népes magyar falu a harsányi hegylanc déli tövében, 8 kath., 1098 ref. és 5 zsidó lakossal. Ref. anyaeklézsia. Első osztálybéli határ. Tágas és jó bort termő szőlőhegy. Földesura gr. Battyáni János. (Fényes: M. o. most. állapotja I. 35.)

1850. Van 1.150 lakosa, 117 katolikus, 914 református és 19 zsidó.

1851. Népes magyar falu Baranya megyében, a harsányi hegylanc déli tövében, kies vidéken. 1.150 ref., 12 kath. és 8 zsidó lakossal, református anyateplommal. Határa első osztálybéli s mindennel bővelkedik. Van jó bora, gabonája, szénája elég. A siklósi uradalomhoz tartozik. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szót. 309.)

1872-ben a Batthyány—Strattmann-uradalomnak a község határában fekvő 720 holdas birtokát megvették a diósvizlóiak, úgyhogy a községben csak kisbirtok van.

Népmozgalom: 1869-ben 686, 1880-ban 673, 1890-ben 727, 1900-ban 701, 1910-ben 718, 1920-ban 754, 1930-ban 874 lakosa van.

DRÁVACSEHI

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Hozzá tartozik Csehipuszta és Jégverempuszta. Körjegyzőségi székhely Kovácshida, körorvosi és körállatorvosi Harkányfürdő, körbába Drávapalkonya, csendőrsi Drávaszabolcs. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécsett. Utolsó állomás és posta Kovácshida.

Lakosainak száma 402, ebből magyar anyanyelvű 391, német 7, horvát 2, egyéb 2. Róm. kath. vallású 162, gör. kath. 1, ref. 230, ág. ev. 2, göi. kel. 2, izr. 4, egyéb 1. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Máriagyüd. Lakóházak száma 81. Kőből vagy téglából épült 3, kő- vagy téglalaappal vályog- vagy sárból 63, vályog- vagy sárból 15. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 75, náddal vagy zsúppal 6. Területe 1.364 kat. hold (785 hektár). Sík, folyamparti homokos talaj. Az egész terület kisbirtokosok kezén. Szántóföld 814, kert 44, rét 86, legelő 241, nádas 13, terméketlen 169 kat. hold. 50—100 kat. holdat bír 3, 10—50 holdat 15, 1—10 kat. holdat 44, 1 kat. holdon alul 1. (1930. évi adatok.)

1332—1336. évi pápai tized lajstromban Mihály nevű plébános 7 banalessel szerepel. (Koller II. 366.) »Sequitur inquisitio universorum bonorum Episcopi et Capituli, qui administraverunt ad arcem Szigethianam.« Következik azon püspöki és káptalani javak megvizsgálása, amelyeket Szigetvárról gondoztak. Ezek között szerepel Csehi is.

Csehi. Poes. Chehy in Belkuz. (1346. Anjouk okmt. IV. 642.) Chehy. (1361, dl. 5.182, 1478, dl. 18.154., 1491—9. Act. neoaquist. com. f. 1. η. 8. 12. 14.) Siklós várához tartozott. Siklóstól dny-ra esik. (Ceánki: M. o. tört. földr. II. 477.)

1647-ben Patai Sámuel megemlíti a 100 év óta behódolt református községek között.

A török kitakarodása után Caprara Aeneas kapta.

1728-iki összeírás szerint volt benne 5 jobbágy, 7 nő, 1 nőtlen zsellér. Fizettek adót 12 ökör, 8 tehén, 4 tinó, 10 ló, 18 sertés, 9 kbl. búza, 12 kbl. zab, 30 kbl. kukorica, 3 méhkas és 59 akó bor után.

1786. Magyar falu a siklói kerületben. (Korabinszky: Geogr. hist. Lexikon 90.)

1796. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura gr. Battyáni uraság. Lakosai katolikusok, fekszik a siklói járásban. Határa termékeny, de mivel a mindenkori vízáradásokkal terheltetik, a harmadik osztályba tétetett. (Vályi: M. o. leírása I. 392.)

1828. Falu, r. kath. templom, 57 ház, 45 r. k., 357 ref., összesen 402 lakossal. (Nagy: Notitiae I. 56.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lelkész. 57 ház, 402, nagyrészt ref. lakos. Termékeny talaj áradásoknak kitéve. Nagy erdőségek. Földesura gr. Battyányi. Fekszik P/4 mfd-nyire délnyugatra Siklóstól, a Dráva mellett. (Thiele: Königr. Ungarn II. 311.)

1834-ben 383 lakosa volt.

1836. Magyar falu, 42 kath. és 623 ref. lakossal. Ref. anyaeklézsiával. A Drávához közel lévén, határa mocsaras. Szép erdejét az árvizek rongálják. Marhatartása nevezetes. A siklói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. most. áll. I. 30.)

1850-i összeírás szerint 42 róm. kath., 402 ref., 4 zsidó, összesen 446 lakosa volt.

1851. Magyar falu Baranya megyében, a siklói uradalomban. 700, többnyire református lakossal, ref. anyaeklézsiával és templommal. A Drávához közel lévén határa mocsaras, de különben termékeny, tölgyes erdeje szép és sok sertést és szarvasmarhát tenyészt. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 206.)

Népmozgalom: 1869-ben 426, 1880-ban 413, 1890-ben 359, 1900-ban 387, 1910-ben 354, 1920-ban 329, 1930-ban 402 lakosa volt.

DRÁVACSEPELY

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Körjegyzőségi székhely Kovácsida, körorvosi Kémes, körállatorvosi Harkányfürdő, csendőrörsi Drávaszabolcs, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás Drávacsépelely, posta Kémes.

Lakosainak száma 416, ebből magyar anyanyelvű 405, német 7, tót 2, horvát 2. Róm. kath. vallású 94, ref. 302, ág. ev. 1, egyéb 19. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma 95. Kőből vagy téglából épült 3, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 87, vályog- vagy sárból 5. Cserép-, pala- vagy bádog-teteje van 89, nád vagy zsúp 6. Területe 1.149 kat. hold (661 hektár). Sík, homokos talaj, az egész kisbirtokosok kezén. Szántó 724, kert 60, rét 97, szőlő 3, legelő 201, terméketlen 63 kat. hold. 50—100 kat. hold birtok van 1, 10—50 kat. hold 20, 1—10 kat. hold 49, 1 kat. holdon alul 2, részes földműves 7. (1930. évi adatok.)

Csepel(y). Poss. seuvilla Chepel in Belkuz. (1346. Anjouk okmt. IV. 642.) Chepel. (1478, dl. 18.154., 1.494—9. Act. neoqu. com. f. 1. η. 8. 12. 14.) Siklós várához tartozott. Siklóstól dny-ra találjuk. (Csánki: M. o. tört. földr. II. 477.)

1561-ik évi vizsgálat alkalmával feljegyezték, hogy: »Paulus Bottka iudex fatetur iuramento continuere Colonorum sessiones 10 ad arcem Szigeth tenuissens solvere.« Bottka Pál bíró eskü alatt vallja, hogy 10 sessio után a tizedet Szigetvárnak fizették. (Koller i. m. VI. 88.)

1696-ban Caprara Aeneas kapta.

1728-i vármegyei adóösszeírásakor volt benne 10 jobbágy, 7 nő, 5 zsellér és 1 özvegy. Fizetett adót 22 ökör, 23 tehén, 23 tinó, 14 ló, 1 csikó, 63 sertés, 55 kbl. búza, 13 kbl. árpa, 29 kbl. zab, 108 kbl. kukorica, 17 kbl. hajdina, 10 méhkas, 84 akó bor után.

1786. Falu a siklói kerületben. (Korabinszky: i. m. 92.)

1796. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gróf Battyáni uraság. Lakosai katolikusok, fekszik a siklói járásban, határának egy része Dráva áradásának vesztesége alatt fekszik, más része pedig bő termékenységű. (Vályi: M. o. leírása I. 402.)

1828. 44 ház, 9 róm. kath., 298 prot., összesen 307 lakos. Református templom. (Nagy: Notitiae I. 50.)

1833. Magyar falu, Vaiszló leányegyháza. Református templom és lelkész. 44 ház, 307 ref. lakos. Termékeny, áradásoknak kitett talaj. Földesura gr. Battyányi. Fekszik 2 mfd-nyire nyugatra Siklóstól az Almás patak mellett, közel a Drávához. (Thiele: Königr. Ungarn Bd. II. 311.)

1836. Csepel. Magyar falu, 2 kath. 205 ref. lakossal. Ref. anya-eklézsia. Lapályos hatás. A siklói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. most. áll. I. 30.)

1850-nen volt benne 446 lélek, 16 róm. kath., 425 ref. és 5 zsidó.

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, a siklói uradalomban, 230 ref. lakossal és anyateplommal. Vizenyős határa igen termékeny, tölgyes erdeje van. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 212.)

Népmozgalom: 1869-ben 456, 1880-ban 439, 1890-ben 437, 1900-ban 457, 1910-nen 414, 1920-ban 374, 1930-ban 416 lakosa van.

DRÁVAFOK

Kisközség, Somogy vármegyében, szigetvári járásban. Hozzátartozik Fenékpusztá, Fokipusztá, Rózsmajor. Körjegyzőség, körorvos, bába helyben, körállatorvos Lakócsa, csendőrőrs Drávafok. Főszolgabírói hivatal, járásbíróóság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szigetvár, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és utolsó posta Drávafok. Lakosainak száma 789, ebből magyar anyanyelvű 780, német 4, horvát 5. Római kath. vallású 249, ref. 527, ág. ev. 8, gör. kel. 1, izr. 4. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Bogdásán. Lakóházak száma 161. Kőből vagy téglából épült 56, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 74, vályog- vagy sárból 7, fából vagy más anyagból 24. Cserép-, pala- vagy bádogatós 143, zsindely- vagy deszka- 3, nád- vagy zsúptető 15. Területe: 4.185 kat. hold (2.408 hektár). Sík, homokos talaj, kisbirtok 2.409 kat. hold. Száz kat. holdon felüli bérő 2, 50—100 kat. hold 5, 10—50 kat. hold 33, 1—10 kat. hold 62, 1 kat. holdon alul 1, részes földműves 2.

Fok. (1493: Dl. 20026.) A Dombaiaké volt. Ma Drávafok a megye dk. sarkában. (Csánki, i. m. II. 60.)

1715-ben volt 7 jobbágy,

1720-ban 8 jobbágy.

Népmozgalom: 1869-ben 1.124, 1880-ban 1.035, 1890-ben 1.020, 1900-ban 920, 1910-ben 813, 1920-ban 798, 1930-ban 789 lakosa volt.

DRÁVAIVÁNYI

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzátartozik Mocsári erdőlak. Körjegyzőségi székhely, körorvosi, körállatorvosi, csendőrőrsi Sellye. Főszolgabírói hivatal, járásbíróóság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrinczen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és utolsó posta Sellye.

Lakosainak száma 442, ebből magyar anyanyelvű 437, német 1, horvát 3, egyéb 1. Róm. kath. vallású 104, ref. 331, ág. ev. 6, gör. kel. 1. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Bogdásán. Lakóházak száma 109. Kőből vagy téglából épült 18, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 66, vályog- vagy sárból 25. Cserép-, pala- vagy bádogatós fedett 108, nád- vagy zsúptető 1. Területe 1.919 kat. hold (1.104 hektár). Sík, fekete agyag és vályogtalaj, kevés homok. Kisbirtok 969 kat. hold, szántó 790, kert 36, rét 210, szőlő 1, legelő 434, erdő 353, terméketlen 95 kat. hold. 10—50 kat. hold földet mivel 13, 1—10 kat. holdat 67, 1 kat. holdon alul 2, részes földműves 1. (1930. évi adatok.)

1332-ik évi pápai tizedlajstromban mint plébániahely szerepel.

»Item sacerdos Michael de Iwani solvit 12 banales.« Vagyis Mihály nevű plébánosa 12 banalest fizetett. (Koller II. 447.)

1647-ben Patai Sámuel tolnai ref. vikárius megemlíti, mint olyan községet, amely 1537-ben behődolt a reformációnak.

1696-ban a Neo aquistica comissio Rindsmaulnak adományozta.

1715-i összeírás 5 jobbágyat jegyez fel.

1720-ik évről 6 jobbágyat találunk felemlítve.

1728-i vármegyei adóösszeíráskor volt benne 9 jobbágy, 2 zsellér és 2 özvegy asszony. Fizetett adót, 15 ökör, 16 tehén, 7 tinó, 5 ló, 1 csikó, 56 sertés, 19 kbl. búza, 17 kbl. rozs, 17 kbl. zab, 66 kbl. kukorica, 28 kbl. hajdina és 12 méhkas után.

1786. Falu a siklósi kerületben. (Korabinszky: Geogr. hist. Lexikon 266.)

1799. Iványi. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura Petrovszky uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik napkeletnek Sós Vertikóhoz, ész. Sellyéhez, napnyug. Keresztúrhoz, délre Réfaluhoz közel. Határa 3 nyomásbéli, búzát leginkább, egyebet pedig középszerűen terem. Réttye meglehetősen, erdője van. (Vályi: M. o. leírása II. 231.)

1828. Falu, református templommal. 73 ház, 13 r. k., 498 ref., összesen 511 lakos. (Nagy: Notitiae I. 51.)

1833. Magyar falu, ref. templom és lelkészség. 73 ház, 511, főként református lakó. Jó búzatermelés. Erdőségek. Petrovszky özvegyének a tulajdona. 2½ mfd délre Szigettől, Somogy megye határán. (Thiele: Königreich U. II. 320.)

1836. Magyar falu, 28 kath., 459 ref. lakossal. Ref. anyaeklézsia. Tágas legelőjén sok marhát tart. Erdeje derék. Földesura a Petrovszky nemzetség kihaltával a királyi kamara. (Fényes: M. o. most állapotja I. 33.)

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben, 28 kath. és 459 ref. lakossal. (Fényes: M. o. geogr. szótára II. 140.)

Népmozgalom: 1869-ben 648, 1880-ban 643, 1890-ben 622, 1900-ban 601, 1910-ben 487, 1920-ban 455, 1930-ban 442 lakosa volt.

DRÁVAPALKONYA

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Hozzá tartozik Drávaközpuszta, Pálicsárda. Körjegyzői székhely Kovácshida, körorvosi, körállatorvosi Harkányfürdő, csendőrsi Drávaszabolcs, baba helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbírói, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás Drávapalkonya-Drávaszabolcs^ utolsó posta Harkányfürdő.

Lakosainak száma 497, ebből magyar anyanyelvű 496, egyéb 1. Római kath. vallású 125, ref. 361, ág. ev. 5, gör. kel. 3, egyéb 3. Ref. templom ée anyaegyház helyben, róm. kath. Máriagyűd. Lakóházak száma 116. Kőből vagy téglából épült 7, kő- vagy téglalappal, vályog-

vagy sárból 108, cserép-, pala- vagy bádogtetős 113, nád- vagy zsúp-tetős 2. Területe 1.653 kat. hold (951 hektár). Sík, homokos, folyamparti talaj. Kisbirtok 1.509 kat. hold, szántó 815, kert 37, rét 142, legelő 420, erdő 50, nádas 5, terméketlen 184 kat. hold. 10—50 kat. hold birtok van 28, 1—10 kat. hold 57, 1 kat. holdon alul 1, részes földmives 1. (1930. évi adatok.)

A XIII. században Palkonya mellett fekszik Nececs, amelyet Siklói Miklós engedett át a maga és a monostorban nyugvó rokonsága lelkiüdvére. (Pannonhalmi Sz. Benedek-rend tört. XIII. B. p. 336.)

Pa(l)konya. (Palkanya. (1353: Anjouk, okmt. VI. 123.) Palkonya. (1395, dl. 8087., 1478, dl. 18154.) Siklós várához tartozott. A mai Dráva-palkonyának felel meg Siklóstól dny.-ra. (Csánki: M. o. tört. földr. II. 514.)

Dráwapalkonya — Páli Zsigmond király adománylevelében fordulnak elő először, amikor Zsigmond a Garáknak adta.

1561-ik évi kivizsgáláskor szerepel: »Sequuntur inquisitio universorum bonorum Episcopi et Capituli 1561. Ex quibus intelligi poterit quantum ad arcem administraverunt.« Vagyis a Szigeti várnak adóztak.

1696-ban Caprara Aeneas kapta.

1715-ben 7 jobbágy, 1720-ban 4 jobbágy és 6 zsellér van feljegyezve.

1728-ban volt benne 9 jobbágy, 1 nőtlen, 6 zsellér, a hazátlan zsellér. Fizettek adót a vármegyének, 12 ökör, 9 tehén, 2 tinó, 6 ló, 22 sertés, 53 kbl. kukorica, 1 méhkas és 2 akó bor után.

1786. A siklói kerületben. (Korabinszky: i. m. 509.)

1799. Palkonya. Dráva-Palkonya. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gr. Battyányi uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Dráva-szabolshoz kötél és Páli pusztához $\frac{3}{4}$ órányira, ahol régente Paulinusok laktak. Most Slavoniába általmenetel van itten. Rétjei jobbra a fekete víz mentében vannak. Leginkább kukoricát terem, hallal is bővelkedik és semmivel sem szűkölködik. (Vályi: M. o. leírása III. 10.)

1828. Falu, ref. templom, 106 ház, 42 r. kath., 696 ref., összesen 738 lakossal. (Nagy: Notitiae I. 54.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lelkészség, 106 ház, 738, főként ref. lakó. Jó termőföld, kiváló kukorica-termelés. Halakban rendkívül gazdag. Battyányi grófi birtok. 1 és $\frac{1}{2}$ mfd-re délnyugatra Siklóstól, a Dráva mellett. (Thiele: i. m. II. 333.)

1836. Magyar falu, 46 kath., 689 ref. lakossal és ref. anyaeklézsiával. Sok kukorica és szilva. Jövedelmes halászat. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. most. áll. I. 33.)

1850-ben 643 lakosa van, 36 kath., 598 ref. és 1 gör. kel.

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, a siklói uradalomban. Utolsó posta Siklós. Lakja 720 ref., 50 kath., Református anyatemplommal. Róna határa igen termékeny. Sok kukoricát és szilvát terem. Sertésenyésztése virágzó. Jövedelmes halászat a Drávában. (Fényes: M. o. geogr. szótára III. 188.)

Népmozgalom: 1869-ben 687, 1880-ban 644, 1890-ben 625, 1900-ban 716, 1910-ben 640. 1920-ban 507, 1930-ban 497 lakosa van.

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Körtjegyzőségi székhely Kémes, körorvosi Kémes, körállatorvosi Harkányfürdő, bába helyben, csendőrsi Diósvizlő. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécsett. Vasútállomás és utolsó posta Kémes.

Lakosainak száma 215, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 53, ref. 158, ág. ev. 3, izr. 1. Református templom helyben, anyaegyház Kémesen, kath. anyaegyház Vajszlón. Lakóházak száma 47. Kőből vagy téglából épült 2, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 40, vályog- vagy sárból 5. Cserép-, pala- vagy bádoggal fedett 41, nád- vagy zsúptetős 6. Területe 871 kat. hold (501 hektár), sík, részben homok, részben sárga agyagtalaj. Kisbirtok 643 kat. hold, szántó 578, kert 23, rét 46, szőlő 1, legelő 157, erdő 24, terméketlen 41. 10—50 kat. holdas gazdaság van 23, 1—10 kat. holdas 16, részes földműves 3. (1930. évi adatok.)

Piski. Pyzky. (1472, dl. 17.340.) Pysky. (1478, dl. 18.154, 1494—9. Act. neoaqui. com. f. 1. η. 8. 12. 14.) Siklós várához tartozott, Siklós és Vajszló között találjuk. (Csánki: M. o. tört. földr. II. 517.)

1561-ben megejtett vizsgálat felemlíti mint olyan községet, amely 1558—1560-ban a szigeti várnak súlyos adót és robotot fizetett.

1696-ban Caprara Aeneas tábornok kapta meg.

1715-ben volt benne 7 telkes jobbágy, 1720-ban 3 jobbágy és 3 szellér.

1728-iki vármegyei adóösszeírás szerint volt benne 9 jobbágy, 5 nős. Fizetett adót 7 ökör, 10 tehén, 5 tinó, 12 ló, 19 sertés, 22 kbl. kukorica, 11 kbl. hajdina, 7 méhkas és 25 akó bor után.

1742. 10 ház, 6 telkes jobbágy, 1 nőtlen.

1757—58. 11 ház.

1786. Piski és Piskó két magyar falu Baranya megyében a siklósi járásban. (Korabinszky; Geogr. hist. L. 539.)

1799. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura gr. Battyányi uraság. Lakosai reformátusok, fekszik Kémeshez és Aderjáshoz közel, tavak között. Határa háromnyomásbeli, búzát leginkább, egyebet középszerűen terem. Gyümölcsösei szépek vágnak, erdője is van. (Vályi: M. o. leírása III. 94.)

1828. 39 ház, 10 róm. kath. 269 prot., összesen 279 lakos. Református templom. (Nagy: Notitiae I. 54.)

1833. Magyar falu, Vajszló leányegyháza, ref. templom és lelkeszség. 59 ház, 411, főként ref. lakó. Jó búza terem, szép gyümölcsfatermelés. Erdőségek. Battyányi grófi birtok. 2³/₄ mfd nyugatra Siklóstól. (Thiele: Königr. Ungarn II. 335.)

1836. Magyar falu a Dráva mellett, 25 kath., 281 ref. lakossal,

ref. fiókszentegyházzal. Ez is a vaiszlói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. most. áll. I. 33.)

1850-ben volt benne 304 lélek, 13 r. k., 282 ref., 4 zsidó és 5 ismeretlen vallású. Feljegyeztek még 146 férfit és 153 nőt.

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, a vaiszlói uradalomban, 235 ref. lakossal és fiókszentegyházzal. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 238.)

Népmozgalom: 1869-ben 283, 1880-ban 287, 1890-ben 264, 1900-ban 260, 1910-ben 246, 1920-ban 209, 1930-ban 215 lakosa volt.

DRÁVASZABOLCS

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzátartozik Dázsony-puszta, Kendergyártelep, Zsinkócsárda. Körjegyzőségi, körorvosi és körállatorvosi székhely Harkányfürdön, bába és csendőrorsparancsnokság helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és postahivatal helyben.

Lakosainak száma 695, ebből magyar anyanyelvű 682, német 9, horvát 3, egyéb 1. Róm. kath. vallású 337, gör. kath. 4, ref. 333, ág. ev. 4, izr. 6, egyéb 11. Róm. kath. anyaegyház Máriagyűdön, ref. Harkány fürdön. Lakóházak száma 104. Kőből vagy téglából épült 14, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 53, vályog- vagy sárból 37, cserép-, pala- vagy bádogtetővel 98, zsidely- vagy deszkatetővel 6. Területe 1.925 kat. hold (1.108 hektár). Sík, homok és iszaptalaj (drávahordalék). A községen keresztül vezet az a kövel borított műút, amely Harkányfürdönél ágazik el a drávaparti rakodóhoz. Olvasókör. Kisbirtok 1.069 kat. hold. Szántófield 897, kert 54, rét 281, legelő 329, erdő 10, nádas 22, terméketlen 350 kat. hold. 10—50 kat. holdat mivel 20, 1—10 kat. holdat 35, részes földműves 4. (1930. évi adatok.)

Szabolcs. Zabolch. (1395, dl. 8.087.) Zabolcz. (1478, dl. 18.154.) Siklós várához tartozott. Ma Dráva-Szabolcs, Siklóstól dny. (Csánki: M. o. tört. f. II. 523.)

1332-ben a pápai tized lajstromban szerepel, mint plébánia hely. »Item Georgius sacerdos de Szabolch 6 polturas solvit et 5 banales« (Koller II. 391.), vagyis György nevű pap Szabolcsról fizetett 5 banales és 6 polturát.

1561-ben megtartott inquisitio rámutat, hogy a szigeti várnak adózott.

1647-ben Patai Sámuel tolnai ref. vikárius beszámol arról a sáros-pataki rektornak, hogy 1537-ben Szabolcs is református lett.

1696-ban Caprara Aeneas kapta meg.

1715-i összeíráskor 8 jobbágyot jegyeztek fel.

1720-i összeíráskor találtak 12 jobbágyot, 3 zsellért.

1728-i adóösszeíráskor volt benne 13 jobbágy, 6 zsellér. Fizetett adót 19 ökör, 15 tehén, 17 tinó, 12 ló, 24 sertés, 26 kbl. búza, 3 kbl. árpa, 19 kbl. zab, 69 kbl. kukorica, 11 méhkas, 86 akó bor és 1 vízimalom után.

1786. Magyar falu a siklósi kerületben. (Korabinszky: Geogr. hist. Lexikon 636.)

1799. Szabolcs. Dráva-szabolcs. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gr. Battyáni uraság. Lakosai reformátusok, fekszik Gorditsához és Ipatzfához is egy-egy órányira. Templomjuk az Isrói pusztán van $\frac{1}{4}$ órányira. Határa 3 nyomásbéli s leginkább búzát terem, egyéb veteményt pedig középszerűen. Piac a közel nincsen. (Vályi: M. o. leírása III. 296.)

1828. Falu, ref. templom, 55 ház, 12 r. k., 366 ref., összesen 378 lakossal (Nagy: Notitiae I. 55.)

1833. Magyar falu, ref. templom és lelkészség, 55 ház, 378 főként református lakó. Búzatermelés, rétek, nagy erdő. A siklósi uradalomhoz tartozik, $1\frac{1}{3}$ mfd dny. Siklóstól. (Thiele: Königreich Ungarn II. 338.)

1836. Dráva-Szabolcs, magyar falu, 24 kath., 589 ref. lakossal. Ref. anyaklézsiával. Halászata hasznos. Fája, szilvája, legelője bőven. Földesura a siklósi uradalom. (Fényes: M. o. most. állap. III. 34.)

1850-i adóösszeíráskor 767 lakosa volt: 34 r. k., 733 ref.

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben, 24 kath., 589 ref. lakossal, anyaklézsiával. Halászata hasznos. Fája, szilvája, legelője bőven. Földesura a siklósi uradalom. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 50.)

Népmozgalom: 1869-ben 510, 1880-ban 459, 1890-ben 473, 1900-ban 447, 1910-ben 642, 1920-ban 530, 1930-ban 695 lakosa volt.

DBA VASZERDAHELY

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Körjegyzőségi, körorvosi és körállatorvosi székhely Harkányfürdön, bába helyben, csendőrsparancsnokság Drávaszabolcson. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Utolsó posta és utolsó távirtdarab Harkányfürdő, vasútállomás helyben, a siklós—vajszlói műút mentén. Népkönyvtár.

Lakosainak száma: 319, ebből róm. kath. 69, gör. kath. 1, ref. 249. Lakóházak száma: 69. Kőből vagy téglából épült 1, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 6, vályog- vagy sárból 60, fából vagy más anyagból 2. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 63, nád- vagy zsüpietős 6. Területe: 1.090 kat. hold (627 hektár). Sík, homokos, folyammenti talaj. Az egész terület kisbirtokosok kezén. Szántó 632,

kert 27, rét 98, szőlő 1, legelő 282, terméketlen 49 kat. hold. 10—50 kat. holdat mivel 31, 1—10 kat. holdat 30, részes földműves 1. (1930. évi adatok.)

A mai paplak és iskola területén római örörony állhatott, amelynek romjai még 1838-ban is megvoltak. A szájhagyomány szerint a nép a tatárdúlás idején a járhatatlan Szödönypusztára menekült. (Kalotai: Pécs-Baranyai ismertető 113.)

Szer(e)dahely. Zeredahel. (Anjouk, okmt. IV. 218.) Poss. seu villa Zeredahel in Belkuz.) 1346: U. o. 643. Zerdahel. (1395, dl. 8.087; 1478, dl. 18.154.) Siklós várához tartozott. Siklóstól ny. ma is megtaláljuk. (Csánki: M. o. tört. földrajza II. 528.) Zereda, Zeredahel, Zíradahel, Zoradahel, — Szerdahely. (Régi elnevezései.) (Ortvay: M. o. egyházi földr. I. 242.)

1332. évi pápai tized szedésekor mint a székesegyházi főesperesség hatáskörébe tartozó plébánia szerepel. »Item sacerdos Nicolaus de Serdahel solvit 25 banales.« Miklós szerdahelyi plébános 25 banalet fizet. (Koller: II. 390.)

1536-ban a pécsi egyetem még létezett, mivel annak anyakönyve (Fraknoi: Hazai iskolázás 230—232. 1.) tanulói között megemlíti Dersfy Istvánt Szerdahelyről. Az egyetem felbomlásával Pécssett a küzdelem terét a reformáció foglalta el és helyére ref. kollégium került. (Lampe: 673. 1.)

1561. évi inquisitio Szerdahelyi is felemlíti, mint amely a szigeti várnak adózott.

1639-ben Körtvélyesi István és Szántóházy Zsigmond magvaszakadtával javaikat Thuróczy István kiskomáromi vicekapitány és Nagy János nyerték el. E javak voltak: Hásságy, Tormás, Szerdahely, Leder vagy Lenczer.

1647-ben Patai Sámuel felemlíti, mint református községet.

A török uralom utáni adományozásokkal kapcsolatban a Janovich-család Szerdahelyre tartott igényt. (Várady: II. 515.)

1696-ban Caprara Aeneas kapta meg.

1720-i összeíráskor 8 jobbágyot és 3 zsellért említenek fel.

1728-ban volt benne 15 jobbágy és 9 zsellér. Fizetett adót: 30 ökör, 20 tehén, 13 tinó, 19 ló, 37 sertés, 19 kbl. búza, 3 kbl. rozs, 25 kbl. zab, 80 kbl. kukorica, 3 kbl. hajdina, 5 méhkas és 23 akó bor után.

1786. Magyar falu a siklói kerületben, ref. templommal. (Korabinszky i. m. 700.)

1799. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gr. Battyáni uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Visztlóhoz másfél, Kovátsbidához pedig $\frac{3}{4}$ órányira. Nagy, romladozott temploma régi népességét bizonyítja. Három nyomásbéli határa leginkább búzát, kukoricát és zabot terem, egyebet közepesen. A mellette levő posványos berekben régi kőfalak, azok között pedig egy kőből épült templom még most is látszik. Némelyek a volt »Veres Barátok« lakhelyének állítják. (Vályi: M. o. leírása III. 400.)

1828. Falu, ref. templom, 57 ház, 4 r. k., 395 ref., összesen 399 lakossal. (Nagy: Notitiae I. 55.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza. Ref. templom és lelkészség, 399 főként ref. lakó. Templom romjai, melyből néhány éve egy több mázsa súlyú harangot ástak ki, melynek feliratai bizonyítják, hogy valamikor kath. templom volt. A harangot a siklói várban őrzik. Jó búza-, kukorica- és zabtermelés. Battyányi grófi birtok. $1\frac{3}{8}$ mfd nyugatra Siklóstól, nem messze a Drávától. (Thiele: i. m. II. 34.)

1836. Szerdahely, magyar falu az Ókor vizénél, 14 kath., 598 ref. lakossal. Református anyaeklézsiával. Határa búzát, kukoricát és zabot terem. Van itt egy régi omlott szentegyház is. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. most. áll. I. 34.)

1837—39-ig épült hatalmas kőtemploma, amelynek magassága a föld színétől a torony tetején levő kőfejtő saig 16 öl.

1850-ben volt 375 lakosa: 15 katolikus, a többi református.

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben az Ókor vizénél. 14 kath. és 598 ref. lakossal. Utolsó posta: Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 126).

Népmozgalom: 1869-ben 409, 1880-ban 350, 1890-ben 357, 1900-ban 334, 1910-ben 312, 1920-ban 327, 1930-ban 319 lakosa volt.

GYÖNGYFA

Hernádfa és Rónádfa 1929-ben Gyöngyfa néven egyesült. Község, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzá tartozik Dócimajor és Kakasdpusztá. Körjegyzőségi, körorvosi és körállatorvosi székhely Magyarmecke, bába helyben, csendőrsparancsnokság Kárászpusztán. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság és vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás Gyöngyfa-Magyarmecke, utolsó posta Magyarmecke.

Lakosainak száma: 352, mind magyar anyanyelvű. Római kath. vallású 131, ref. 220, ág. ev. 1. Református templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Sumonyban. Lakóházak száma 58. Kőből vagy téglából épült 5, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 3, vályog- vagy sárból 50. Cserép, pala vagy bádoggal teteje van 57, nád- vagy zsúpteteje 1 háznak. A községen keresztül vezet a Szentlőrinc—Kisacsányt összekötő, kővel fedett műút, olvasókör helyben. Területe: 1.580 kat. hold (909 hektár). Kisbirtok 800 kat. hold, sík, fekete agyagtalaj. Szántó 990, kert 32, rét 114, legelő 342, erdő 32, terméketlen 70 kat. hold. 10—50 kat. holdat mivel 23, 1—10 kat. holdat 32, részes földműves 1. (1930. évi adatok.)

Népmozgalom: 1869-ben 437, 1880-ban 397, 1890-ben 368, 1900-ban 403, 1910-ben 412, 1920-ban 334, 1930-ban 352 lakosa volt.

a) *Hernádja*

Herná(l)dfalva. (Hernátfalva.) Hernadfalva. (1426: Zsélyi Utár.)
Hernathfalua. Hernadfalva. (1428: Dl. 12.001.) Hernathfalwa. (1498:
Dl. 20.698.) Hernaldfalwa. (1514: Dl. 32.638.) Ma Hernádfa, Szent-
Királytól dny. (Csánki: M. o. tört. földr. II. 490.)

1696-ban a Neo aqistica comissiótól gr. Pálffy kapta.

1728-ban volt benne 2 jobbágy, 1 zsellér és 1 taksás szabados.
Fizetett adót 2 ökör, 2 tehén, 5 ló, 5 sertés, 10 kbl. búza, 1 kbl. rozs,
2 kbl. árpa, 15 kbl. kukorica, 4 akó bor után.

1776-ban Csábli György szentdienesi plébános panasolja, hogy
Hernádfa ref. lakói nem fizették meg neki a sedecimát.

1786. Falu a pécsi kerületben. (Korabinszky: Geogr. hist. Lex. 231.)

1799. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gr. Battyáni
uraság. Lakosai katolikusok és reformátusok, akik bogsnár mester-
ségük után keresnek pénzt. A szentlőrinci járásban fekszik és Szent-
dienesnek filiáléja. Földje közép termékenységű, réttye sovány, erdeje
van, szőleje nincs, piaca Pécs. (Vályi: M. o. leírása II. 164.)

1828. 26 ház, 75 rom. kath., 106 ref., összesen 181 lakossal.
(Nagy: Notitiae I. 51.)

1833. Magyar falu, Sumony leányegyháza. 26 ház, 181 rom. kath.
és ref. lakos. Sok kocsikészítő. Jó földművelés, erdőségek. Földesura
gr. Battyáni Antal. Fekszik 1 mfd-nyire Szentlőrinctől. (Thiele:
i. m. II. 317.)

1836. Magyar falu, 69 kath., 54 ref., 2 zsidó lakossal. A reformá-
tusok a rónádfai anyaeklezsiához tartoznak. Földesura gr. Batthyáni
Gusztáv. Lakosai abroncsok, hordók, lapátok készítésével foglalkoznak
háziiparszerűleg. (Fényes: M. o. most. áll. I. 24.)

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, rónaságon. Utolsó posta
Szentlőrinc. Határa 518 hold, amelyből úrbéri szántó 124, rét 64, közös
legelő 65, majorsági erdő 265 hold. Földje igen jó, csak esős években
rossz. Lakja 73 rom. kath. Birja gr. Battyáni Gusztáv. (Fényes:
M. o. geogr. szótára I—II. 103.)

b) *Bónádfa*

Ranolthfalva. Radnolthfalwa. (1480: Dl. 18391; 1498: DL
20718.) Az 1542. évi adólajstrom (5. 1.) Ranolthfalwa néven ismeri.
Ma Ranodfa-puszta, Szent-Dienes mellett. (Csánki: i. m. II. 519.)

1641-ben Káldy Ferenc több adományt nyert Ferdinándtól, a
többi között Rónádfát is.

1696-ban a Neo aqistica comissio gr. Preunernek adományozta.

1715-ben 6 jobbágy, 1720-ban 6 jobbágy és 1 zsellér szerepel az
összeírásban.

1728-iki adóösszeírás szerint volt benne 9 jobbágy, 4 zsellér,
1 taksás szabados és 2 özvegy. Fizetett adót 12 ökör, 9 tehén, 2 tinó,

20 ló, 23 sertés, 28 kbl. búza, 15 kbl. árpa, 1 kbl. zab, 57 kbl. kukorica, 2 kbl. hajdina, 10 méhkas, 10 akó bor és 1 szárazmalom után.

1776-ban Csáblai György szentdienesi plébános panasolja, hogy több ref. község, így Rónádfa sem fizetett neki sedecimát.

1799. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura herceg Eszterházy uraság. Fekszik Szent-Dieneshez nem messze, mellynek filiálója, Hernádfának és Mecskének szomszédságában. Lakosai reformátusok, akik között számos bognárok vágnak. Földje középtermékenységű, rétjei soványak, erdeje van, szőleje nincs, piaca Pécsett. (Vályi: i. m. III. 206.)

1828. Ref. templom, 26 ház, 2 rom. kath., 172 ref., összesen 194 lakos. (Nagy: Notitiae I. 54.)

1833. Magyar falu, Sumony leányegyháza. Ref. templom és lelkeség. 26 ház, 114 csaknem kizárólag ref. lakó, közöttük sok bognár. Jó földművelés, erdőségek. Eszterházy hercegi birtok. 1 mfd délre Szentlőrinctől. (Thiele: i. m. II. 336.)

1836. Magyar falu 5 kath., 189 ref., 3 zsidó lakossal, akik faeszközöket készítenek. Ref. anyaeklézsia. Földesura hg. Eszterházy. (Fényes: M. o. most. áll. I. 26.)

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben, lapályos helyen. Utolsó posta Szentlőrinc. Határa 1.390 hold, melyből majorsági rét 4, erdő, amely azonban legelőnek közösen használtatik 892, úrbéri szántó 324, rét 168, közös legelő 2 hold. Vagyonos lakói termékeny lapály-földeiken búzát, árpát, kukoricát, zabot termesztenek és sok sertést tartanak. Lakja 184 ref., akik közt 32 zsellér telkes gazda, 1 házas zsellér, 3 lakó. Ref. anyatemplom. Földesura hg. Eszterházy. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 297.)

1896. Őskori lelet: agancs, kalapács és agyagedények. (Várady: Baranya múltja II. 182.)

HIRICS

Kisközség Baranya vm., siklói járásban. Hozzátartozik Kelemen - liget, Négyegyhely, Suggó. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi, csendőrsi székhely Vajszló, körbábaié Vejt. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postajagzatóság, vasúti üzletvezetőség Pécsett. Utolsó posta és vasútállomás Vajszló.

Lakosainak száma: 554, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 273, ref. 277, izr. 4. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma 97. Kőből vagy téglából épült 7, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 70, vályog- vagy sárból 9, fából vagy más anyagból 11. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 87, zsindelev- vagy deszkatetővel 4, nád- vagy zsúptetővel 6. Olvasókör. Területe: 2.567 kat. hold (1.477 hektár), sík, fekete és sárga agyagtalaj. Kisbirtok 904 kat. hoki. Szántó 1.262, kert 60, rét

207, szőlő 3, legelő 468, erdő 262, terméketlen 302 kat. hold. 100 holdon felüli bérlet 1, 10—50 holdon birtokos 9, 1—10 holdon 52, 1 kat. holdon alul 1 részes földműves 5. (1930. évi adatok.)

Hirics. Vagyis a középkorban inkább: Kő-Hirics. Kuhryeh. (1346: Anjouk, okmt. IV. 588.) Kweryeh. Kwhyrech. (1347: U. o. V. 41. 67.) Keherich. Kewherych. (U. o., u. o. 72. és 77.) Az 1542. évi adóajstromban (37. 1.) Hyrych. A pécsi káptalané volt. Ma Hirics Vaiszlótól dk. (Csánki: i. m. II. 491.)

A székeskáptalan birtoka. Az 1561-iki inquisitio is megemlékezik róla. Volt benne 6 népes sessio, fertály 2, negyed 1. Fizetett 3 frt 46 dénárt a földesúrnak. »In Hirich sunt sessiones populatae VI., tertiae duae, quartanae I.« (Koller VI. 78.)

A megszállás után is a káptalan birtokába került. A XVIII. század elején megindult vallási villongásban kivette szenvedőleges részét. Várady megemlíti, (II. 557.) hogy a legátusokat különösen üldözte a vármegye és a keményebb kifejezéseket káromkodásnak minősítette. Pákozdy Mihály hiricsi ref. lelkészt valami ügyből kifolyólag 3 évre ítelték el, de a vármegyei ülés előtt használt kamromló kifejezése miatt 4 évi sánctól kapott Péterváradon. A község folyamodott a lelkészért, de azzal utasították vissza, hogy a vidék csak úgy hemzseg a református papoktól. Ezen ítéletet a vármegye 1758. évi határozatán hajtotta végre.

1714. A pécsi papság birtoka volt. (Várady: i. m. II. 522.)

1715-iki összeírásban 12 jobbágy szerepel.

1717. A pécsi káptalan birtoka lett. (Várady: i. m. II. 523.)

1720-iki összeírásban 8 jobbágy és 3 zsellér szerepel.

1728-iki adóösszeírás szerint volt benne: 8 jobbágy, 2 zsellér, 1 taksás, 1 özvegy. Fizetett adót 13 ökör, 15 tehén, 8 tinó, 8 ló, 1 csikó, 39 sertés, 6 kbl. búza, 1 kbl. rozs, 7 kbl. zab, 62 kbl. kukorica, 21 kbl. hajdina, 6 méhkas és 22 akó bor után.

1757. — 17 ház.

1786. Hirics a siklósi kerületben, ref. templom. (Korabinszky: i. m. 234.)

1799. Magyar falu Baranya vm.-ben. Lakosai reformátusok. Fekszik Sz. Mártontól egy futamnyira, a siklósi járásba... Határa három nyomásra van osztva, terem búzát, kukoricát, kendert. Szőlőhegye nincsen. Bővelkedik búzával, tengerivel, hallal, mézzel, makkal. Pécssett és Siklóson is van piaca. Mikor határőrző nemesek voltak, akkor ezek adtak hírt Kémesre a magyar kémnek, azaz a fő magyar hadi vezérnek és ez a szó *hirvits*, azaz tudósítás, ma is megvan ott. (Vályi: i. m. II. 175.)

1826 febr. 8. Tar Máté Bogátról való 18 esztendő, Geri Susanna, Geri Sámuel leánya. Ez a két személy házasságra lépett, egy ágyban, reggeli 2 óra tájban megholt véletlen. A magistrátus parancsolatjára megvizsgáltattak, az illető vizsgáló haláluk okául azt adta, hogy kemény hidegben a fűtetlen kamarába, melyben háltak, égő szentet élesztettek és annak gözi fojtotta meg őket.«

1828. Falu, ref. templom, 43 ház, 10 rom. kath., 287 ref., összesen 297. (Nagy: Notatiae.)

1833. Magyar falu, Vaiszló leányegyháza. Ref. templom és lelkeszség. 43 ház, 297, főként ref. lakó. Termékeny, búza-, kukorica-, lenes makktermelésben gazdag. Méhészet, halászat. A pécsi székeskáptalan tulajdona. Három mfd nyugatra Siklóstól, a Dráva közelében. (Thiele: i. m. II. 319.)

1836. Magyar falu a Dráva mellett, 15 kath., 200 ref. lakossal. Ref. anyaeklézsia. Búza-, kukorica-, kender- és lentermelés. Makkos erdő. Halászat. Földesura a pécsi káptalan. (Fényes: M. o. most. áll. I. 32.)

1850. 83 ház, 283 férfi, 287 nő, összesen 570. 140 pár, 39 özvegy.

1850. Magyar falu Baranya vm.-ben, 15 kath. és 200 ref. lakossal. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 110.)

1907. Magyar község, 669 lakos. (Krause: B. m. telep, földr. 39.)

Népmozgalom: 1869-ben 644, 1880-ban 699, 1890-ben 685, 1900-ban 669, 1019-ben 702, 1920-ban 563, 1930-ban 554 lakosa volt.

IPACSFÁ

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzátartozik Lajosházpuszta. Körjegyzőségi székhely Harkányfürdő, körorvosi és körállatorvosi szintén Harkányfürdő, bába helyben, csendőrörsi Dráva-szabolcs. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás, utolsó posta: Harkányfürdő.

Lakosainak száma: 361, ebből magyar anyanyelvű 357, német 3, horvát 1. Róm. kath. vallású 82, ref. 270, ág. ev. 3, egyéb 6. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Máriagyüdön. Lakóházak száma: 86. Kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból épült 76, vályog- vagy sárból 9, fából vagy más anyagból 1. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 63, zsindele- vagy deszkafedésű 1, nád- v. zsúptetős 22. Van olvasóköre. Területe 1.377 kat. hold (793 hektár), sik, részben fekete homok, részben agyagtalaj. Kisbirtok 1.132 kat. hol, szántó 773, kert 47, rét 114, legelő 331, erdő 40, terméketlen 73. 10—50 kat. holdat mivel 29, 1—10 holdat 31, 1 holdon alul 4, részes földműves 4. (1930. évi adatok.)

1576-ik évben Hercegszőlőösön tartott zsinaton résztvett s az ott hozott határozatokat aláírta Ipaczifalvy Martinus. Az Egyetemes névtár szerint 1570-ben lett ref. anyaegyházzá. Valamikor a Garáké is volt.

1647-ben Patai Sámuel felsorolja a református községek között.

1696-ban Caprara Aeneas kapta.

1715-i összeírásban 7 jobbágy, az 1720-ban 5 jobbágy és 3 zselér szerepel.

1728-i adóösszeíraskor volt a községben 7 jobbágy, 8 zsellér, 2 taksás szabados ée 2 özvegy. Fizetett adót: 12 ökör, 10 tehén, 2 tinó, 8 ló, 20 sertés, 15 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 5 kbl. zab, 38 kbl. kukorica, 41 akó bor után.

1799. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gr. Batthyányi uraság. Lakosai reformátusok. A siklósi járásban fekszik, Bodonyhoz nem messze, amelynek filiáléja. Közel van Drávaszabolcshoz és Kovács-hídához, egy szigetségen, tavakkal környül vétéve. Határja három nyomásbeli, búzát leginkább, több veteményt középszerűen terem. Erdeje van. (Vályi: i. m. II. 222.)

1828. Falu, ref. templom, 55 ház, 10 róm. kath., 372 ref., összesen 382. (Nagy: Notitiae I. 51.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza. Ref. templom és lelkészség, 55 ház, 382 főként ref. lakó. Búzatermelés. Erdőségek. Batthyányi gr. tulajdona. 1 mrf. Siklóstól, nem messze a Drávától. (Thiele: i. m. II. 320.)

1836. Magyar falu, az Ókor vize mellett, 8 róm. kath., 458 ref. lakossal. Ref. anyaszentegyházzal. Sok legelő. Erdő. Földesura gróf Batthyány János. (Fényes: M. o. most. áll. I. 32.)

1850-i adat szerint volt benne 410 lélek, 10 róm. kath., 395 ref és 5 zsidó.

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, az Ókor vize mellett 8 róm. kath., 458 ref. lakó, ref. anyaegyházzal. Sok legelő. Erdő. Földes ura a siklósi uradalom. Utolsó posta Siklós (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 135.)

Népmozgalom: 1869-ben 490, 1880-ban 459, 1890-ben 426, 1900-ban 389, 1910-ben 417, 1920-ban 358, 1930-ban 361 lakosa volt.

KÁKICS

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzá tartozik Gesnyeerdőslak, Gesnyeoláhtelep, Levenyetanya, Ószilostanya, Szilospusztá. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi, csendőrési székhely Sellye, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás: Kákics, postaügynökség helyben.

Lakosainak száma: 539, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 154, gör. kath. 1, ref. 375, ág. ev. 5, izr. 4. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Bogdásán. Lakóházak száma: 97. Kőből vagy téglából épült 27, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 44, vályog- vagy sárból 26. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 94, zsindellyel vagy deszkával 1, náddal vagy zsúppal 2. Olvasókör és népkönyvtár. Területe 2.597 kat. hold (1.495 hektár), dombos, hullámos, 60%-ban homoktalaj, többi vályog- és kevés fekete agyag.

Kisbirtok 808 kat. hold, szántó 1.029, kert 18, rét 353, legelő 403, erdő 676, terméketlen 119 kat. hold. 100 kat. holdon felül bérlő 2, 50—100 kat. holdig 1, 10—50 holdat mivel 32, 1—10 holdat 30, 1 holdon alul 2. (1930. évi adatok.)

1102. Kakucs. A pozsonyi káptalan 1727-ben kelt átírata szerint Kakucs az 1102-ben alapított iváni apátság birtoka volt már az alapítás első évétől kezdve. (Pannonhalmi Szt. Benedek-rend története XII. B. p. 328.)

Kákics. Rarich. (? 1475: Koller, i. m. IV. 402.) Kakych. (1.500: Dl. 20.914.) A megye dny. zugában találjuk, Sellye mellett ék. (Csánki: i. m. II. 493.)

1459. Janus Pannonius pécsi püspök a káptalan és a haszonélvezők beleegyezésével Miklós bántól közvetlen megvette az ivánka-szentgyörgyi uradalmat. 1459-ben viszont átadta egynehány, a püspökséghez tartozó község tizedszedési jogát. Ezek között szerepel Kákics is, ami azt mutatja, hogy ekkor a püspöki javakhoz tartozott. Ezt az ügyet 1475. II. 1-én Sixtus pápa megerősíti. (Koller IV. 400—410.) Saffér Gergely lelkiüdvére naponként mondandó miseszolgáltatásért, a rendes tizeden kívül, Kákics is fizetett a püspök asztalára vadat, gyümölcsöt, bort.

1696. Galántai Eszterházy Pál nádor 1696-ban hozott decretumával megállapítja Somogy és Baranya vármegyék határát. A határoló községek között szerepel Kákics is. (Papanek.)

1696. A török hódoltság után a Neo aquistica comissio Traun grófnak juttatta.

1714. Kincstári birtok. (Várady: i. m. II. 522.)

1715-ben 6 jobbágy, 1720-ban szintén 6 jobbágy Íratott össze.

1728-ban a vármegyei adóösszeírás szerint volt benne: 8 jobbágy, 1 hazátlan zsellér és 1 özvegyasszony. Fizetett adót: 12 ökör, 10 tehén, 2 tinó, 1 ló, 33 sertés, 4 kbl. búza, 18 kbl. rozs, 3 kbl. zab, 60 kbl. kukorica, 9 kbl. hajdina után.

1742-ben volt benne 11 ház, 9 jobbágy, 1 zsellér és 2 hazátlan zsellér.

1786. A siklői járásban, református templommal. (Korabinszky: i. m. 273.)

1799. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura h. Batthyányi-uraság. Lakosai katolikusok és reformátusok. A szentlőrinci járásban fekszik, Marosának, Monosókornak szomszédságában. Lakosai marhanevelésből és fakó szekerek készítéséből szereznek pénzt, a szomszéd vármegyében adván el azokat. Földje és rétje közép termékenységű, erdeje van, szőleje nincs, piacuk Pétsen, Siklóson, Szigeten. (Vályi: i. m. II. 264.)

1828. Falu, ref. templom, 56 ház, 9 róm. kath., 381 ref., összesen 390 lakossal. (Nagy: Notitiae I. 51.)

1833. Magyar falu, Bogdása leányegyháza. Ref. templom és lelkészség. 56 ház, 390 csaknem kizárólag ref. lakó. Mocsaras és erdős talaj,

közepes földműveléssel. Állattenyésztés. Nagy számban gyártanak parasztszekereket. Batthyáni János tulajdona. $2\frac{1}{4}$ mrf. nyug.-délre Szentlőrincről, a somogyi határ közelében. (Thiele: i. m. II. 22.)

1836. Magyar falu, 9 róm. kath., 375 ref. lakossal, ref. anyaeklézsiával. Határa vizenyős, erdeje bőséggel, derék marhatartás. Földesura gr. Batthyáni János. (Fényes: M. o. most. áll. I. 25.)

1851. Magyar falu, Baranya vm.-ben., mocsáros, erdős vidéken. Utolsó posta Szentlőrinc. Határa $3319\frac{5}{8}$ hold, melyből majorsági rét 19 hold, erdő $1.886\frac{6}{8}$, berek $445\frac{3}{8}$ hold, úrbéri szántó 613, rét $204\frac{3}{8}$, közös legelő az urasággal $113\frac{4}{8}$ hold. Földje a vizenyős éveket kivéve igen termékeny. Lakosai sok sertést tenyésztnek és faeszközöket csinálnak. Van 403 ref. lakosa és anyatemploma. Birja gr. Batthányi Iván. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 165.)

Népmozgalom: 1869-ben 508, 1880-ban 516, 1890-ben 547, 1900-ban 550, 1910-ben 612, 1920-ban 606, 1930-ban 539 lakosa van.

KEMSE

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzá tartozik Zehi és Háromfa. Körjegyzőségi székhely Csányoszró, körorvosi, körállatorvosi Sellye, bába Zalátán, csendőrors Sellyén. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécsen. Utolsó posta Zaláta, vasútállomás Drávaszázra—Zaláta. Gazdakör és népkönyvtár.

Lakosainak száma: 368, ebből magyar anyanyelvű 355, német 2, horvát 2, egyéb 9. Róm. kath. vallású 224, ref. 144. Róm. kath. templom és anyaegyház Vajszlón, ref. templom és anyaegyház Piskón. Lakóházak száma 45. Kőből- vagy téglából épült 9, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 31, vályog- vagy sárból 3, fából vagy más anyagból 2. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 43, nád- vagy zsüptetős 2. Területe 1.799 kat. hold (1.035 hektár), sík-, homokos- és vályogtalaj. Kisbirtok 799 kat. hold, szántó 862, kert 44, rét 269, erdő 68, legelő 166. nádas 15, terméketlen 376 kat. hold. 100 holdon felüli bérlő 3, 10—50 holdon gazdálkodik 14, 1—10 holdat mivel 14. (1930. évi adatok.)

1320. A pécsváradi Konvent említést tesz 1320-ban Kemséről: Nicolaum sacerdotem de villa Kemlet. (Ortvay: M. o. egyházi földleírása II. 775.)

1542. $4\frac{1}{2}$ jobbágyporta, 1561-ben $5\frac{1}{2}$ jobbágyporta. 1714. A pécsi papság birtoka volt. (Várady: i. m. II. 522.) 1717. A pécsi káptalan birtoka lett. (Várady: i. m. II. 523.) 1786. Falu a siklói kerületben. (Korabinszky: i. m. 296.) 1799. Kemse. Magyar falu, Baranya vm.-ben. Földesura a pécsi káptalan. Lakosai reformátusok, fekszik Piskihez egy futamatnyira. Határa 3 nyomásra van osztva. Azelőtt sokat szenvedett a Dráva vízének áradásaitól, de mióta feltöltetett a Dráva partja, azóta jó lakhely.

Terem búzát, kukoricát, szilvát, kölest, de bort nem. Siklóson és Pécsen piacoznak. (Vályi: i. m. II. 336.)

1828. Falu, 20 ház, 1 róm. kath., 139 ref., összesen 140 lakossal. (Nagy: i. m. I. 52.)

1833. Magyar falu, Vaiszló leány egyháza, 20 ház, 140 csaknem kizárólag ref. lakó. Jó búza, kukorica és köles termelés. Sok szilva. A pécsi székeskáptalan birtoka. $3\frac{3}{4}$ mrf. nyugatra Siklóstól a Dráva közelében. (Thiele: i. m. II. 392.)

1836. Magyar falu, Kemse, közel a Drávához. 17 róm. kath., 290 ref. lakossal, akik a piskói anyaeklézsiához tartoznak. Szilvaskertjei vannak, földje termékeny. Földesura a pécsi káptalan. (Fényes: M. o. most. áll. I. 32.)

1851. Magyar falu, Baranya vármegyében. 300 ref. lakó, akik a piskói anyaeklézsiához tartoznak. Határa lapályos s a Dráva öntözi Szilvaskertje, erdeje sok. Bírja a pécsi káptalan. Utolsó posta Szentlőrinc. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 198.)

Népmozgalom. 1869-ben 352, 1880-ban 378, 1890-ben 375, 1900-ban 353, 1910-ben 400, 1920-ban 298, 1930-ban 368 lakosa volt.

KÉMES

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Hozzá tartozik Ereszvény. Körjegyzőségi, körorvosi és bába székhely, körállatorvos Harkányfürdő, csendőrőrs Drávaszabolcs. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Posta és vasútállomás Kémes. A községen keresztül kövel burkolt műút vezet.

Lakosainak száma: 444, amelyből magyar anyanyelvű 443, egyéb 1. Róm. kath. vallású 166, ref. 262, ág. ev. 6, gör. kel. 1, izr. 7, egyéb 2. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. *kath.* templom Kémesen, anyaegyház Vajszlón. Lakóházak száma 99. Kőből vagy téglából épült 4, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 41, vályog- vagy sárból 54, cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 87, nád- vagy zsúptetővel 12. Hangyaszövetkezet, olvasókör, népkönyvtár. Területe 1.170 kat. hold (673 hektár), sík- és hullámos, fekete-sárga agyag, homok és vályog, valamint szikes talaj. Kisbirtok 724 kat. hold, szántó 776, kert 34, rét 75, szőlő 7, legelő 209, erdő 6, terméketlen 63 kat. hold. 50—100 hold földet mivel 3,10—50 holdat 22,1—10 holdat 30, részes földműves 2. (1930. évi adatok.)

Kémes (Kémös). Villa Kemus. (1251: DI. 26. és nem 1191: Haz. okmt. VI. 5.) Magna via qua itur in Kewus. (1338: Anjouk, okmt. III. 510.) Kémes. (1478: DI. 18.154, 1.494—9: Act. neoacqu. com. f. 1. η. 8. 12. 14.) Siklós várához tartozott; vámhely is volt. Siklóstól nyd. ma is megtaláljuk. (Csánki: M. o. tört. földr. II. 495.)

A legrégebb időktől a káptalan birtoka volt. Később a Siklósi család osztozott rajta.

1332—37. Róbert Károly uralkodása idején érte el virágzása tetőfokát. A pápai tizedlajstrom szerint »Item Thomas sacerdos de Kemus solvit 25 banales«, vagyis Tamás nevű kémesi plébános 25 banalest fizetett évenként. A székesegyházi főesperességhez tartozott. (Koller: II. 390.)

Zsigmond a Garáknak adományozta, utánuk a Perényiek következnek a török hódoltság kezdetén. A Szigeti vár elestéig a Zrínyiek bírták és amint Koller is megemlíti, a Szigeti várnak adózott. (VI. 88.)

1696-ban a Neo aquistia comissio Caprara Aeneasnak adta, majd eimek a családnak magva szakadván a Batthyányak kapták.

1715-ben feljegyezték 17 jobbágyat, 1720-ban 10 jobbágy és 3 zsellér szerepel.

1728-ban a vármegyei adóösszeírás szerint volt benne 15 jobbágy, 4 nős, 1 nőtlen és 2 özvegy. Fizetett adót a vármegyének 22 ökör, 22 tehén, 6 tinó, 13 ló, 3 csikó, 38 sertés, 21 kbl. búza, 12 kbl. zab, 55 kbl. kukorica, 4 méhkas, 40 akó bor és 1 vízimalom után.

1786. $\frac{3}{4}$ mrf-nyire Siklóstól, ref. templommal. (Korabinszky: i. m. 296.)

1799. Kémes. Magyar falu, Baranya vármegyében. Földesura gr. Batthyány-uraság. Lakosai többnyire reformátusok. Vaiszlónak szomszédságában fekszik, Csepelhez 1 futamásnyira, Piski, Csúnál, Szaporca és Tesenfához is közel. Határa három nyomásbéli, terem búzát, tengerit, dinnyét, makkot. Szőlőhegye nincs. Bővelkedik mézzel, búzával, piacozása van Pétsen, Siklóson, Monoszlón. Vára is volt régen, melyet a török is bírt. Az egész falu nemrégén megégett. Ennek előtte 8 esztendővel e helység mellett lévő pusztán egy templomnak romjait kiásatta az uraság a földből és az alatt lévő kriptában két nagy harangot találtak, melyek a Siklósi várban máig is megvannak. (Vályi: M. o. leírása II. 335.)

1828. Falu, ref. templom, 59 ház, 24 róm. kath., 386 ref., összesen 410 lakos. (Nagy: Notitiae I. 52.)

1833. Magyar falu, Vajszló leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 59 ház, 410 főként ref. lakó. A termékeny talajon sok búza, kukorica, dinnye és makk terem. Nagy méhészet. A siklósi Batthyány-uradalomhoz tartozik. $2\frac{1}{2}$ mrf. Siklóstól az Almás folyótól nem messze. (Thiele: i. m. II. 322.)

1836. Kémes. Magyar falu, 25 róm. kath., 315 ref. lakossal. Ref. anyaszentegyház. Határa elsőosztálybéli, sok búzát, kukoricát, kölest termeszt. Méheket tenyész. Erdeje makkos. Földesura a siklósi uradalom. (Fényes: M. o. most. áll. I. 32.)

1851. Magyar falu, Baranya vármegyében, a siklósi uradalomban. 350 ref. lakossal és anyatemplommal. Róna határa igen termékeny. Tölgyes eredeje derék. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 198.)

Népmozgalom: 1869-ben 454, 1880-ban 463, 1890-ben 454, 1900-ban 470, 1910-ben 421, 1920-ban 434, 1930-ban 444 lakosa volt.

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzátartozik Mailáthpuszta. Körjegyzőségi székhely Sámód, körorvosi Kémes, körállatorvosi Vajszló, körbábai Baranyahidvég, csendőrörsi Vajszló. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. A községnek nincs, de a hozzá tartozó Mailáthpusztának kövel borított műút ja van. Olvasókör és népkönyvtár. Utolsó posta Sámód, vasútállomás Sámód.

Lakosainak száma: 380, ebből magyar anyanyelvű 367, német 4, horvát 1, egyéb 8. Róm. kath. vallású 159, ref. 219, gör. kel. 1, egyéb 1. Ref. templom helyben, anyaegyház Hiricsen, róm. kath. templom és Anyaegyház Vajszlón. Lakóházak száma: 72. Kőből vagy téglából épült 22, kő- vagy téglalappal, vályog vagy sárból 31, vályog-vagy sárból 6, fából vagy más anyagból 13. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 59, náddal vagy zsúppal 13. Területe: 2.723 kat. hold (1.567 hektár), sík, részben homokos, részben fekete agyagtalaj. Kisbirtok 622 kat. hold, szántó 1.373, kert 39, rét 194, legelő 332, nádas 3, terméketlen 80 kat. hold. 100 holdon felüli birtokos 1, 10—50 holdat mivel 10, 1—10 holdat 42, 1 holdon alul 1, részes földműves 1. (1930. évi adatok.)

Szent-Márton. Poss. Zenthmarion — a Bódogasszonyfalvi családé. (1399: Dl. 8.476.) Puzthazenthmarthon. (1474: Dl. 17.516; 1499: Dl. 18.481.) Ma Kis-Szent-Márton, HMvég szomszédságában. (Csánki: M. o. tört. földr. II. 526.)

1332—37. Mint a többi ormánsági község, ez is régi. Róbert Károly uralkodása idején jómódú plébánia helység, amely a székesegyházi főesperesség fennhatósága alá tartozott. »Item sacerdos Michael de Sancta Martino solvit 10 banales«, vagyis Mihály nevű plébánosa a pápai tizedhez évenként 10 banalest fizetett. (Koller: II. 407.)

Zsigmond a Garáknak adományozta, akiktől a Perényiekhez került.

1696-ban lakosai megjelentek a Neo aquistica comissio előtt és magukat nemeseknek vallották, de ezen állításukat nem tudták írásokkal bizonyítani. Annyi bizonyos, hogy a török hódoltság előtt több kiváltságos nemes ember lakta, akik részben helyben maradtak, de a nyomorúság rávitte őket, hogy martalócként, vagy mint a végvárak katonái tengessék életüket. Mivel a török uralom több évszázadig tartott, írásaikkal nem sokat törődhettek. A török hódoltság előtt és után is káptalani birtok. (Várady: i. m. II. 500.)

1714. A pécsi papság birtoka volt. (Várady: i. m. II. 522.)

1715-ben feljegyezték 10 jobbágyat.

1717. A pécsi káptalan birtoka lett. (Várady: i. m. II. 523.)

1720. összeírtak 6 jobbágyat és 2 zsellért.

1728-i vármegyei adóösszeírásakor volt benne 3 jobbágy, 4 zsellér, 1 húzatlan zsellér. Fizettek a vármegyének adót 4 ökör, 7 tehén, 1 tinó,

2 ló, 11 sertés, 12 kbl. búza, 1 kbl. zab, 30 kbl. kukorica, 16 kbl. hajdina, 1 méhkas és 1 vízimalom után.

1742. 10 ház, 4 telkes jobbágy, 2 zsellér.

1799. Kis-Szt.-Márton. Magyar falu, Baranya vármegyében. Földesura a pécsi káptalan. Lakosai katolikusok és reformátusok. Fekszik északon, Vajszlónak szomszédságában, dél. Drávához másfél órányira. Határa három nyomásbéli, kétszeres búzát leginkább terem, egyebet közepszerűen. Két berkei hallal és csíkkal táplálják lakosait. Telekjein sok szép gyümölcsfák lévén, gyümölccsel igen bővelkednek. Erdeje és rétjei jók. Idetartozik Apátipusztá is, hol régen a benedekrendieknek apát ura lakott. Most a lakosoknak úrbéri földjei vannak rajta. (Vályi: i. m. III. 380.)

1828. 33 ház, 24 róm. kath., 202 ref., összesen 226 lakos. Ref. templom. (Nagy: Notitiáe I. 53.)

1833. Magyar falu, Viszló leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 33 ház, 226 főként ref. lakó. Szép búzatermelés, gyümölcsben gazdag. Jó rét növény, erdőségek. A pécsi székeskáptalan tulajdona. 2³/₄ mrf. nyugatra Siklóstól a Drávánál. (Thiele: i. m. II. 327.)

1836. Magyar falu a Dráva mellett. 26 róm. kath., 170 ref. lakossal. Ref. anyaeklézsia. Kővér legelőjén sok marhát és sertést tart. Halászata jövedelme. Erdő. Földesura gr. Eszterházy Kazimir. (Fényes: M. o. most áll. stat. és Geogr. tek. I. 41.)

1850-ik évi összeírásakor van benne 54 ház, 366 lélek, akik közül 36 róm. kath., 306 ref., 6 zsidó, 18 ismeretlen vallású.

Népmozgalom: 1869-ben 439, 1880-ban 491, 1890-ben 475, 1900-ban 461, 1910-ben 442, 1920-ban 396, 1930-ban 380 lakosa volt.

KÓRÓS

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Hozzá tartozik Palajpuszta, Almápuszta, Kígyópuszta, Máriamajor. Körjegyzőségi székhely Sámód, körorvos Kémes, körállatorvos Vajszló, bába Sámód, csendőrös Vajszló. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, posta-igazgatóság, vasúti üzlet vezetőség Pécssett. Vasútállomás és utolsó posta: Sámód. Hangvászövetkezet, népkönyvtár és olvasóköri a községben.

Lakosainak száma: 604, ebből magyar anyanyelvű 602, egyéb 2. Róm. kath. vallású 190, ref. 400, ág. ev. 7, gör. kel. 2, izr. 5. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Siklósbodonyban. Lakóházak száma 112. Kőből vagy téglából épült 7, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 101, vályog- vagy sárból 4. Cserép-, pala- vagy bádógtetővel fedett 107, nád- vagy zsúptetős 5. Területe 2.627 kat. hold (1.512 hektár), sík, részben homok, részben agyagtalaj. Kisbirtok 1.421 kat. hold, szántó 1.821, kert 53, rét 187, legelő 327. 100 kat. holdon felül birtokos 2,

bérlő 1, 50—100 kat. holdon 3,10—60 holdon 21,1—10 holdon 77, 1 kat. holdon alul 3, részes földműves 3. (1930. évi adatok.)

Kórós. Koros. (1478: Dl. 18.154; 1.494—9. Act. neoacqu. com. f. 1. η. 8. 12. 14.) Soklós várához tartozott. Vaiszlótól keletre találjuk. (Csánki: i. m. II. 498.)

Ügy az őskorban, mint a népvándorlás idején lakott hely volt. Ezt bizonyítják a leletek. Találtak a többek között csiszolt kőkori tárgyakat is. (Várady: i. m. II. 13.) A Kóróshoz tartozó Palajpusztáról került a Nemzeti Múzeumba 1 drb bronz fejsze, 3 drb kartekercstörödék, 2 drb háromcsavarodású bronz karperec alkarra, nyílt, mindkét végén spirálkoronggal ékítve, továbbá 5 drb öntött korong, melynek előlapját domború kereszt ékesíti és 7 drb fecskefarkalakú lemez. (Várady: i. m. II. 175—176.)

1332—37. Kórósról szóló legrégebbi irat, a Koller által említett pápai tizedlajstrom, amely megemlíti, hogy Pál nevezetű plébánosa fizet évenként 18 banalest. Egyébként ebben az időben a székesegyházi főepeeresség hatáskörébe tartozó plébánia volt.

Zsigmond a Garáknak adományozta, utána a Perényi-család volt a földesura. A szigeti vár bevételéig Szigetvárnak fizetett dézsmát és dicát.

1696-ban Caprara Aeneas kapta meg.

1715-ben 8 jobbágyat jegyeztek fel, 1720-ban 6 jobbágyat és 2 zsellért.

1728-i adóösszeírásakor volt benne 10 jobbágy, 1 zsellér és 1 hazátlan zsellér. A földesúri és a papi tizeden kívül fizettek adót a vármegyének 19 ökör, 11 tehén, 2 tinó, 8 ló, 45 sertés, 24 kbl. búza, 2 kbl. rozs, 18 kbl. zab, 69 kbl. kukorica, 30 kbl. hajdina, 52 akó bor és 1 vízialom után.

1742. 16 ház, 6 telkes jobbágy, 1 nőtlen, 4 zsellér.

1793-ban épült a ref. kőtemplom, a tornyát 1795-ben fejezték be.

1805-ben a ref. egyházmegye Kóróson tartja közgyűlését. Az ösz-szes résztvevőket Kórós látja vendégül.

1861. Míg az előző században a legnagyobb anyagi áldozattól sem riadtak vissza a református hívők, hogy eklézsiájuk súlyát emeljék, 1861-ből már az egyháztanács jegyzőkönyvében igen jellemző följegyzést találunk: »A község ifjai és leányai a vasárnapot elhanyagolják. Határozatott: minden legény és leány, aki a vasárnapi két templom alatt lelkész engedélye nélkül távozik a községből, valamint azon ifjak és leányok, akik az utcáról estvéli harangozáskor haza nem térnek, mind szinte azok a leányok, akik vasárnaponként a templomseprést elhanyagolják, első esetben 3, másodízben több korbácsütéssel büntetnek.«

1799. Kórós. Magyar falu, Baranya vármegyében. Földesura gróf Batthyány-uraság. Lakosai reformátusok. Mély tavak között fekszik, amelyek hallal és csikokkal bővelkednek. Hegyi-Szt.-Mártony, Bogád ée Piskihez is közel. Földje 3 nyomásra van osztva, gabonát, zabot,

kukoricát jól terem. Csíkjait Pesten szokták eladni. Gyakran szenvednek kárt a vízáradástól. Erdeje van. (Vályi: i. m. II. 412.)

1828. Falu, ref. templom, 72 ház, 11 róm. kath., 489 ref., összesen 500 lakos (Nagy: i. m. I. 52.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 72 ház, 500 főként ref. lakó. Jó rozs- és kukoricatermelés. A siklói Batthyány-uradalomhoz tartozik. $2/4$ mrf.-nyire nyugatdélre Pécestől. (Thiele: i. m. II. 323.)

1836. Kórós. Magyar falu, 18 róm. kath., 621 ref. lakossal, ref. anyaeklézsiával. Róna termékeny határ. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. most áll. I. 32.)

1850. Volt benne 76 lakóház, 584 lakos. Róm. kath. 64, ref. 509, zsidó 5, ismeretlen vallású 6.

Népmozgalom: 1869-ben 683, 1880-ban 726, 1890-ben 716, 1900-ban 717, 1910-ben 677, 1920-ban 614, 1930-ban 604 lakosa volt.

KOVÁCSHIDA

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzá tartozik Szödönpusztá. Körjegyzőségi székhely, körorvos és körállatorvos Harkányfürdő, baba helyben, csendőrors Drávaszabolcs. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telegkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Utolsó posta és vasútállomás Kovácshida. Kövel burkolt műút vezet át a községen, olvasókör és népkönyvtár helyben.

Lakosainak száma: 419, ezek közül magyar anyanyelvű 418, horvát 1. Róm. kath. vallású 198, ref. 221. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Máriagyűdön. Területe 1.389 kat. hold (799 hektár), főként sík, homokos folyamvidéki talaj. Kisbirtok 1.300 kat. hold, szántó 855, kert 41, rét 223, szőlő 6, legelő 211, terméketlen 54 kat. hold. 50—100 kat. holdon gazdálkodik 1, 10—50 holdon 31, 1—10 holdon 38, 1 kat. holdon alul 2. (1930. évi adatok.)

Kovácsida. Koachhyda. (1342: Anjouk, okmt. IV. 218.) Tributum in poss. Kovachhyda. (1355: U. o. VI. 416., 1364: Dl. 5.318.)

Kouachhyda. (1395: Dl. 8.087.) Koachyda. (1.478: Dl. 18.154.) Vámhely volt; Siklós várához tartozott. Siklós közelében ma is megtaláljuk, nyugatdél felé. (Csánki: i. m. II. 499.)

Legrégibb írásos emlék Kovácshidáról Zsigmond király adománylevele. Ebben mint a Garák birtoka szerepel. A Garák kihaltával rövid ideig a pécsi püspök birtoka, huzamosabb ideig és pedig a hódoltság megszűntöig, a székeskáptalan tulajdona.

1559. évi visitatio így emlékezik meg róla: »Refensio Possessionum in Comitatus Baranya et Tolna ad Episcopum Vicarium Capitulum et quosdam Capitulares Quinque Eccl. pertinentium. Ex libro Dicationum in Comitatum antedictarum de anna 1559 Pagi ad Capitulum.

Qu. Eool. pertinentes Kováeshidja etc.« (Koller: VI. 55—61.) A kovácshidai bíró két részletben fizetett: 63 dénárt Szentmártonkor és 67 dénárt Szentgyörgy napján. Ebben az időben ugyanis nagy volt a remény, hogy a törököt kiverik Baranyából, ami azonban több mint 100 évig még nem következett be. A kirótt dicát bitorlók és a szigeti vár szedték. 1647-ben Patai Sámuel tolnai ref. vikárius beszámol a sárospataki rektornak arról, hogy 1357-től mily nagy tért hódított a reformáció Baranyában. Az 1537-ben áttért községek között említi Kovácshidát is. 1662. A török hódoltság idején igen sok gazdája volt. »1662-ben Bottka Istvánné tulajdonát képezett ingatlanokban Jovánovics István és Balog Gáspár megerősítettek. E birtokok között szerepel Kovácshida is.« (Várady: i. m. II. 476.)

1696-ban a Neo aquistica comissio Caprara Aeneasnak adta. 1715-i feljegyzés szerint 11, 1720-i szerint 8 jobbágy volt a községben, továbbá 1720-ban még 3 zsellér.

1728-i vármegyei adóösszeírásban szerepel benne 10 jobbágy, 6 nős, 3 nőtlen, 1 zsellér, 1 hazátlan zsellér és 1 özvegy. Fizetett adót a vármegyének 18 ökör, 8 tehén, 2 ló, 3 csikó, 37 sertés, 19 kbl. búza, 3 kbl. rozs, 25 kbl. zab, 80 kbl. kukorica, 3 kbl. hajdina, 5 méhkas és 23 akó bor után.

1742-ben volt benne 18 ház, 7 telkes jobbágy, 2 nőtlen, 6 zsellér. 1786. Falu a siklói kerületben. (Korabinszky: i. m. 32.) 1796-ban a kovácshidai reformátusok elváltak Drávaszerdahelytől. 1799. Kovácshida. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura gr. Batthyány uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik a siklói járásban, Ipácsfának, Márfának, Szerdahelynek és Drávapalkonyának szomszédságában, Tettye vize folyása mellett. Határa 3 nyomásbéli, búzát középszerűen terem, erdeje nincs. (Vályi: i. m. II. 420.)

1828. Falu, ref. templom, 56 ház, 3 róm. kath., 385 ref., összesen 388 lakos. (Nagy: i. m. I. 52.)

1833. Elkészült a reformátusok kőből épült temploma. 1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 56 ház, 388 majdnem kizárólag ref. lakó. Közepes földművelés. Háromjárású malom. Batthyány grófi birtok. 1¼ mrf. nyugatra Siklóstól. (Thiele: i. m. II. 323.)

1836. Kovácshida. Magyar falu az Ókor vize mellett, 4 róm. kath., 600 ref. lakossal és ref. anyaeklézsiával, lapályos határral, erdővel, vízimalommal. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. most. áll. I. 32.) 1850-i összeírás szerint volt benne 59 ház, 371 lélek, akik közül róm. kath. volt 11, ref. 350, továbbá 10 ismeretlen vallású.

1851. Magyar falu, Baranya vármegyében, az Ókor vize mellett, a siklói uradalomban. 648 ref. lakó, anyatemplommal, lapályos, árvizes határral, erdővel. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. Gíeogr. szótára I—II. 254.)

Népmozgalom: 1869-ben 364, 1880-ban 416, 1890-ben 382, 1900-ban 392, 1910-ben 385, 1920-ban 325, 1930-ban 419 lakosa volt.

LUZSOK

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Körjegyzőségi, kororvosi, körállatorvosi, körbábai és csendőrorosi székhely: Vajszló. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécsen. Utolsó posta és vasútállomás Vajszló. Olvasóköre és népkönyvtára van.

Lakosainak száma 289, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 51, ref. 236, egyéb 2. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma 68. Kőből vagy téglából épült 15, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 31, vályog- vagy sárból 22. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 63, nád- vagy zsúptetős 5. Területe 1.144 kat. hold (658 hektár). Kisbirtok 1.019 kat. hold. Hullámos, homokos talaj. Szántó 657, kert 53, rét 61, legelő 211, erdő 87, nádas 9, terméketlen 66 kat. hold. 10—50 holdat mivel 13,1—10 holdon gazdálkodik 51, 1 kat. holdon alul 1, részes földműves 2, kertész 1. (1930. évi adatok.)

Luzsók. Lusok. (1346: Anjouk, okmt. IV. 588., 1347: U. o. V. 67.)

Lwsok. (1449: Dl. 14.243.) Az 1542. évi adólajstromban (37. 1.): Lwsok. A pécsi káptalané. Vajszló mellett délnyugatra találjuk. (Csánki: i. m. II. 504.)

A székeskáptalan birtoka volt a török hódoltság előtt és után is 1561-i vizsgálat szerint volt benne négy és fél népes sessio, tertia 1. Fizetett 2 frt 41 dénár és 2 krt. »In Lusok sunt populatae sessiones 4, tertia 1. Fl. 2., den. 41, kr. 2.«

1715-ben összeírtak 6 jobbágyot.

1717. A pécsi káptalan birtoka lett. (Várady: i. m. II. 523.)

1720-ban 9 jobbágyot írtak össze.

1728-i adóösszeíráskor volt benne 8 jobbágy, 1 nős, 1 nőtlen és 2 hazátlan zsellér. Fizetett adót a vármegyének 14 ökor, 10 tehén, 6 tinó, 4 ló, 2 csikó, 33 sertés, 69 kbl. kukorica, 19 kbl. hajdina, 7 méhkas után.

1742. 10 ház, 7 telkes jobbágy, 1 nőtlen, 2 zsellér.

1786. Magyar falu a siklósi kerületben. (Korabinszky: i. m. 391.)

1799. Luzsok. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura a pécsi káptalan. Lakosai reformátusok. Fekszik egy posványos berek mellett. Határos napkeletnek Vejtivel, északnak Vaiszlóval, napnyugatnak Kápolnapusztával. Határa három nyomásbéli, mindent megterem. Erdeje van. (Vályi: i. m. II. 556.)

1828. Falu, ref. templom, 43 ház, 18 róm. kath., 279 ref., összesen 297 lakossal. (Nagy: i. m. I. 53.)

1833. Magyar falu, Vajszló leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 43 ház, 297 főként ref. lakó. Jó földművelés, erdők. A pécsi székeskáptalan tulajdona. 3 rnf. délre Szentlőrincről, nem messze a Drávától. (Thiele: i. m. II. 325.)

1836. Luzsok, magyar falu, 14 róm. kath., 201 ref. lakossal. Ref. anyaeklézia. Földesura a pécsi káptalan. (Fényes: M. o. most *ái*. I. 32.)

1851. Magyar falu, Baranya vármegyében, 14 róm. kath., 201 ref. lakossal. Ref. anyaeklézia. Földesura a pécsi káptalan. Siklóshoz 5 óra. (Fényes: M. o. Geogr. szótára I—II. 52.)

1896. Fénykép a luzsoki gyülekezetről. (Várady: i. m. 185.)

Népmozgalom: 1869-ben 393, 1880-ban 350, 1890-ben 341, 1900-ban 338, 1910-ben 329, 1920-ban 310, 1930-ban 289 lakosa volt.

MAGYARMECSKE

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzá tartozik Lajosháza. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi, bábái székhely, Csendőrörs Szabadszentkirályon. Főszolgabírói hivatal, járásbírószág, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás Gyöngyfa—Magyarmecske, posta helyben. A községen keresztül kövel burkolt műút vezet.

Lakosainak száma 533, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 180, ref. 330, izr. 22, egyéb 1. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Kisasszonyfán. Lakóházak száma 101. Kőből vagy téglából épült 21, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 74, vályog- vagy sárból 6. Cserép-, pala- vagy bádogatéval fedett 100, náddal vagy zsúppal 1. Területe 2.034 kat. hold (1.171 hektár), sík, fekete agyagtalaj. Kisbirtok 760 kat. hold, szántó 1.366, kert 77, rét 109, legelő 310, erdő 86, terméketlen 91 kat. hold. 100 holdon felül birtokos 1, 10—50 holdon 18, 1—10 holdon 27. (1930. évi adatok.)

Már az őskorban lakott hely volt. A Gilvánfa—Magyarmecske között húzódó út árkanak kiásása alkalmával egy posványos helyről került elő egy rézcsákány, amelynek hossza 17-5, tokjának átmérője 4-5 cm. (Várady: i. m. II. 175.)

Mekcse. Mekche. (1431: Haz. okmt. IV. 297.) Mekche. (1478: Dl. 26.015.) Az 1542. évi adólajstrom (30. 1.) szerint is Mekche. Ma Magyarmecske, Szentkirálytól délnyugatra. (Csánki: i. m. II. 507.)

1332-ik évi pápai tizedlajstromban szerepel, mint a székesegyházi főesperesség alá tartozó plébánia. »Item Demetrius de Mekche solvit 13 banales.« (Koller: II. 391.) Demeter nevű mecskei plébános 13 banalest fizet.

1542. évi adólajstrom felemlíti Csobokapusztát, amely ma Magyarmecske határában fekszik, tehát akkor lakott község volt.

1561. évben Horváth Márk bérelte »Mekcze«-t.

1558—1561. Koncz Balázs bíró tanúsítja, hogy van benne 25 sessio, 4 elhagyott. Fizetettek ezen időre 16 forintot. 1558-ban 8 kbl. búzát, 1559-ben hat és fél köbölt, 1560-ban 4 és fél kbl.-t. Valamikor Mekchey

Istváné volt és Bornemissza Mekczétől követelt 13 frt-ot, azért a ló-pokrócokért, amelyeket Horváth Márk nem fizetett ki.

1696. A Neo aquistica comissiotól Preuner kapta meg.

1705-i Összeírásor 12 jobbágyot, 1720-iki feljegyzésen 11 jobbágyot és 2 zsellért találunk.

1728-i adóösszeírásor volt benne 16 jobbágy, 8 zsellér és 1 özvegy. Fizettek adót a vármegyének 24 ökör, 23 tehén, 7 tinó, 23 ló, 49 sertés, 24 kbl. búza, 5 kbl. rozs, 8 kbl. árpa, 4 kbl. zab, 114 kbl. kukorica, 14 kbl. hajdina, 18 akó bor, 1 vízi- és 1 szárazmalom után.

1786. Magyar falu a pécsi járásban, evang. templommal. (Korabinszky: i. m. 406.)

1799. Mecske. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura Czindrcy uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Szent-Dieneshez nem messze és annak filiáléja. Hernádnak és Kisteleknek is szomszédságában. Lakosai marhanevelésből és fakó kocsik készítéséből pénzt keresnek. Földje, rétje középtermékenységű, erdeje van, piaca 4 órányira Péctől. (Vályi: i. m. II. 590.)

1828. Falu, ref. templommal, 46 ház, 29 róm. kat., 274 ref., 13 zsidó, Összesen 316 lakos. (Nagy: i. m. I. 53.)

1833. Magyar falu, Sumony leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 46 ház, 346 főként ref. lakó. Közöttük sok kocsigyártó. Jó termőtalaj. Erdőségek. Földesura Czindery László. $1\frac{1}{8}$ mrf. délre Szentlőrinctől. (Thiele: i. m. II. 328.)

1836. Macske. Magyar falu, 37 róm. kath., 400 ref. lakó. Ref. anyaeklézsiával. Sok bognár. Jó föld. Földesura Czindery László. (Fényes: M. o. most. áll. I. 26.)

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben. Lapályos térségen. Utolsó posta Szigetvár. Határ 2.612 hold, melyből majorsági szántó 476, rét 230, «rdő 960, úrbéri szántó 600, erdő 196, közös legelő 150 hold. Földje igen jó. Lakja 477 ref., 8 róm. kath., 3 zsidó. Ref. anyaeklézsia. Faeszközök készítése. Birja Czindery László. (Fényes: M. o. Geogr. szótára I—II. 75.—)

Népmozgalom: 1869-ben 566, 1880-ban 597, 1890-ben 616, 1900-ban 570, 1910-ben 564, 1920-ban 526, 1930-ban 533 lakosa van.

MARKÓC

Kisközség, Somogy vármegye, szigetvári járásban. Körjegyzőségi, körorvosi székhely Drávafok, körállatorvosi Lakócsa, bába helyben, csendőrőrs Drávafok. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szigetvár, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett, törvényszék Kaposvárott. Utolsó posta és vasútállomás Drávafok.

Lakosainak száma: 195, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 31, ref. 164. Ref. templom helyben, róm. kath. és ref.

anyaegyház Bogdásán. Lakóházak száma 46. Kőből vagy téglából épült 26, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 17, vályog- vagy sárból 3. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 45, nád- vagy zsúptetős 1. Területe 972 kat. hold (559 hektár), sík, homoktalaj, az egész kisbirtokosok kezén. 10—50 kat. holdat mivel 20, 1—10 holdat 19. (1930. évi adatok.)

Marko(v)cz. (Markoczel.) Poss. Markochel. (1403: Zichy okmt. V. 338.) Markowcz. (1492: Szepesi kápt. lit. Ser. XII. f. 7. n. 9.) A megye dk. csücskében feküdt s így bizonyára az itteni mai Markócznak felel meg. (Csánki, i. m. II. 627.)

Népmozgalom: 1869-ben 266, 1880-ban 324, 1890-ben 246, 1900-ban 250, 1910-ben 229, 1920-ban 203, 1930-ban 195 lakosa volt.

MARÓCSA

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzá tartozik Alsólegéncse, Alsólegéncsi tégláégető, Felsőlegéncse. Körjegyzői, körorvosi, körállatorvosi és csendőrségi székhely Sellye, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbírósi, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécsett. Vasútállomás és utolsó posta Sellye. Olvasókör és népkönyvtár.

Lakosainak száma: 345, ebből magyar anyanyelvű 343, német 2. Róm. kath. vallású 138, ref. 207. Kóm. kath. templom Bogdásán, ref. Kákicson. Lakóházak száma 64. Kőből vagy téglából épült 13, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 46, vályog- vagy sárból 6. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 56, nád- vagy zsúptetős 8. Területe 1.995 kat. hold (1.148 hektár), sík, fekete agyag, vályog- és kevés homoktalaj. Kisbirtok 742 kat. hold, szántó 879, kert 11, rét 149, szőlő 3, legelő 339, erdő 551, terméketlen 104 kat. hold. 100 kat. holdon felüli bérlő 1, 10—50 holdat mivel 18, 1—10 holdat 27. (1930. évi adatok.)

Marocsa. Marocza. (1431: Haz. okmt. IV. 298.) Marocsa. (? 1515: Koller, i. m. V. 37.) Sellyétől ény. esik, a somogyi határon. (Csánki, i. m. II. 505.)

Mócsa mellett feküdt az Árpádok alatt Görice (Gwrice). (Haz. okmt. IV. 298.)

1332-ben plébánia volt, amely a székesegyházi főesperesség alá tartozott.

1561. Sequitur inquisitio universorum bonorum Episcopi et Capituli 1561. Ex quibus intelligi potest, quantum per sessiones et aliis rebus ad orcem Szigethianam administraverunt. Marochio. Bewoleur Kristófé, öt sessiója valamikor a káptalané volt, most Mórycz András birtoka. Bende Máté bíró tanúsítja, hogy ott most 10 sessio van, a többi sessio, és pedig László Bálint és Soor Gergelyé, elhagyott. Minden censust uraiknak fizettek. (Koller VI. 88.)

- 1696-ban Traun gr. kapta meg.
 1714. Kincstári birtok. (Várady, i. m. II. 522.)
 1741-ben 6, 1720-ban 7 jobbágyot jegyeztek fel.
 1728-i adóösszeírásakor volt benne 9 jobbágy. Fizettek adót 10 ökör, 12 tehén, 5 tinó, 8 ló, 53 sertés, 23 kbl. búza, 10 kbl. rozs, 14 kbl. zab, 66 kbl. kukorica, 15 kbl. hajdina, 2 méhkas, 12 akó bor és 1 vízialom után.
 1786. Falu a siklói kerületben. (Korabinszky, i. m, 402.)
 1799. Marocfa. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura b. Batthyáni uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Szalatnakhoz nem messze és annak f. liája, Kákicshoz, Okoroghoz is közel. Lakosai marhák neveléséből és fakorsók csinálásából keresnek pénzt. Földjei, rétjei közeptermékenységűek, erdője van, szőleje nincs, piaca Pécsen és Szigeten. (Vályi, i. m. II. 580.)
 1828. Falu, ref. templommal, 29 ház, 9. r. k., 199 ref. lakos. (Nagy, i. m. I. 53.)
 1833. Magyar falu, Bogdása leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 29 ház, 208, nagyrészt ref. lakó, kik földművelésből élnek. Gr. Battyányi János tulajdona. $2\frac{3}{4}$ mrf délnyugatra Szentlőrinetől, erdős és mocsaras vidéken, Somogy vm. határán. (Thiele, i. m. II. 327.)
 1836. Magyar falu, 16 kath., 189 ref. lakossal és egy fiók ref. eklézsiaival, amely Kákicshoz tartozik. Erdejét az Ókor és Almáe vize rongálják. Földesura gr. Battyáni János. (Fényes: M. o. most. áll. I. 26.)
 1851. Magyar falu Baranya vm.-ben, rónaságon, az Ókor és Almás folyók közt, melyek árjai rongálják. Utolsó postája Szigetvár. Határa $2.220\frac{5}{8}$ hold, melyből urasági rét 14, erdő 1.505, berek 137, úrbéri szántó 377, rét 104, közös legelő 66, háztelek $14\frac{5}{8}$ hold. Földje igen jó. Lakja 300 ref. Anyatemplommal. Birja gr. Battyáni Iván. (Fényes: M. o. geogr. szót. I—II. 70.)
 Népmozgalom: 1869-ben 311, 1880-ban 333, 1890-ben 381, 1900-ban 429, 1910-ben 399, 1920-ban 362, 1930-ban 345 lakosa volt.

MÁRIA

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzá tartozik Szőlő-hegy. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi székhely Harkányfürdő, bába helyben, csendőrs Diósvizlő. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás Márfa, utolsó posta Harkányfürdő.

Lakosainak száma 283, ebből magyar anyanyelvű 281, német 1, horvát 1. Róm. kath. vallású 82, ref. 181, ág. ev. 10. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Siklóbodonyban. Lakóházak száma 68.

Kőből vagy téglából épült 4, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sár-
ból 57, vályog- vagy sárból 5. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 50,
zsindely- vagy deszkafedelű 3, nád- vagy zsúptetés 13. Területe 710 kat.
hold (409 hektár), az egész kisbirtokosok kezén. Hullámos, főként sárga,
agyagtalaj. Szántó 374, kert 35, rét 30, szőlő 72, legelő 126, erdő 23, ter-
méketlen 47 kat. hold. 10—50 kat. holdat mivel 18, 1—10 holdat 23.

1 holdon aluli 8. (1930. évi adatok.)

Márfalva. Markfalwa. (1452: gr. Zay es. lit. C. 15., 1506: Kör-
mendi lit. Aim. III. lad. 4. η. 74.) A mai Márfa(Iva) értendő Siklóstól
ny.-é. (L. Pesty. Helynevek. 187. (Csánki, i. m. II. 505.)

1332. A Koller által közölt pápai tizedlajstromban szerepel Márfa.
Kisebb plébánia volt. »Item Nicolaus sacerdos de Márfa solvit 6 banales«
Miklós nevű plébánosa 8 banalest fizetett. (Koller II. 366.)

1647. Patai Sámuel megemlíti, hogy Márfa is református lett.
(Ex Lampe Hist. Eccl. Ref. Hung. III.)

1696-ban a Neo aquistica comissio Caprara Aeneasnak adta.

1715-ben 8 jobbágy, 1720-ban 7 jobbágy és 1 zsellér szerepel.

1728-i adóösszeírás szerint van benne 4 jobbágy, 2 nős, 3 zsellér,
2 özvegy. Fizettek adót, 6 ökör, 7 tehén, 6 tinó, 5 ló, 16 sertés, 2 kbl.
búza, 2 kbl. rozs, 4 kbl. árpa, 4 kbl. zab, 39 kbl. kukorica, 2 kbl. haj-
dina, 2 méhkas, 14 akó bor és 1 vízimalom után.

1742-ben volt 12 ház, 3 telkes jobbágy, 1 nős, 2 nőtlen, 3 zsellér.

1786. Magyar falu, $1\frac{3}{4}$ mrf-re Siklóstól északnyugatra. (Kora-
binszky, i. m. 398.)

1799. Márfa. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gr. Batthyáni
uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Terehegyhez $\frac{1}{4}$, Kovácshidához
pedig 1 órányira, tavak között, amelyek áradások idején csíkokkal
bővelkednek. Szántóföldjei jók, 3 nyomásbéliek és leginkább búzát
teremnek. Erdeje nincs. Boraikat a valpói uradalomba 3 órányira
viszik eladás végett. (Vályi, i. m. II. 576.)

1828. Falu, ref. templom, 53 ház, 9 kath., 357 ref., összesen 366
lakos. (Nagy, i. m. I. 53.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lel-
késztség, 53 ház, 366, főként ref. lakó. Jó termőtalaj, szép búzaterme-
léssel. Jó szőlőtermelés. A siklósi Battyányi grófi birtokhoz tartozik.
Ettől $1\frac{7}{8}$ mír nyug.-ra. (Thiele, i. m. II. 326.)

1836. Márfa, magyar falu, 5 kath., 400 ref. lakossal, ref. anya-
ekklézsiával, jó határral, szőlőhegyvel. Földesura a siklósi uradalom.
(Fényes: M. o. most. áll. I. 33.)

1850. 249 lakosa volt, 2 r. k., 247 református.

1851. Magyar falu Baranya megyében, 5 kath., 400 ref. lakossal.
Ref. anyaekklézsiával, jó határral, szőlőhegyvel. Földesura a siklósi
uradalom. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára. I—II. 67.)

Népmozgalom: 1869-ben 270, 1880-ban 215, 1890-ben 255, 1900-
ban 247, 1910-ben 231, 1920-ban 237, 1930-ban 283 lakosa van.

MONOSOKOR

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzá tartozik ösöbökpuszta. Körjegyzőségi, körorvosi és körállatorvosi székhely Magyarbecske, bába Okorágon, csendőrös Kárászpuzsza. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrinoen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletveaetőség Pécssett. Vasútállomás: Okorág-Kárászpuzsza, utolsó posta: Okorág-Kárászpuzsza.

Lakosainak száma 320, ebből magyar anyanyelvű 312, német 6, horvát 2. Róm. kath. vallású 214, ref. 89, ág. ev. 5, izr. 12. Róm. kath. templom és anyaegyház Sumonyban, ref. templom és anyaegyház Okorág. Lakóházak száma: 29. Kőből vagy téglából épült 9, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 20. Cserép-, pala- vagy bádógtetővel fedett 29. Területe 1.555 kat. hold (895 hektár), sík, fekete agyagtalaj. Kisbirtok 305 kat. hold, szántó 1.207, kert 21, rét 50, legelő 213, erdő 15, terméketlen 49 kat. hold. 100 holdon felüli birtokos 1, 10—50 holdat mivel 8, 1—10 holdat 9, 1 holdon alul 1, részes földműves 1. (1930. évi adatok.)

A mai Monosokor község helyén feküdt egykor a mindszei apát-ság. L. Osztró-Mindszei. (Pannonhalmi Sz. Benedekrend tört. XIII. B. 327.)

1647-ben Patai Sámuel tolnai ref. vikárius beszámol a sárospataki rektornak arról, hogy mely községek lettek reformátusok és ezek között sorolja fel Monosokort is.

1696-ben Preuner kapta.

1720-ban 3 jobbágy és 1 zsellér van feljegyezve.

1728-i adóösszeírásakor volt benne 3 jobbágy, 1 zsellér. Fizetett adót, 1 ökör, 4 tehén, 5 ló, 7 sertés, 15 kbl. kukorica és 1 vízimalom után.

1786. Magyar falu a pécsi kerületben. (Korabinszky, i. m. 427.)

1799. Monosokor. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura h. Eszterházy uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Okorógnak és Csobogának szomszédságában. Lakosai bodnár mesterséget űznek és fakó szekereiket Bács, Pest és Csongrád vármegyékben adják el. Földjei, rétjei soványak, szőlője nincs a határban, erdeje van. Piaca Pécssett. (Vályi, i. m. II. 630.)

1828. Falu, 27 ház, 169 ref. lakos. (Nagy, i. m. I. 53.)

1833. Magyar falu, Sumony leányegyháza, 27 ház, 169, csaknem kisarólag ref. lakó, kik egyházilag Okorághoz tartoznak. Eszterházy hercegi birtok. $\frac{1}{4}$ mérf. délre Szentlőrinc-től, az Almás folyónál, mocsaras és erdős vidéken. (Thiele, i. m. II. 331.)

1836. Monosokor, magyar falu, 10 kath., 140 ref. lakos, kik az okorági anyaekklézsiához tartoznak. Erdeje bőséggel. Földesura h. Eszterházy. (Fényes: M. o. most. áll. I. 26.)

1851. Magyar falu Baranya megyében, lapályos, berkes vidéken.

Utolsó posta Szigetvár. Határa 767 hold, melyből úrbéri szántó **113**, rét 54, közös legelőül a majorsági 600 hold erdő szolgál. Földje vize-nyős. Lakja 150 ref., akik faeszközöket készítenek. Utcája előtt egy tó van, melyből sok halat és piócát fognak. Földesura h. Eszterházy. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 113.)

1896. Monosokor az Ókor víz-semlyékein epük. Határában egy régi zárda (Monostor) fundamentumai láthatók. (Várady, i. m. II. **217**.)

Népmozgalom: 1869-ben 212, 1880-ban 278, 1890-ben 274, 1900-ban 317, 1910-ben 364, 1920-ban 285, 1930-ban 320 lakosa volt.

NAGYCSÁNY

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzátartoaik Ésóka és Sastyapuszta. Körjegyzőségi székhely Csányoszró, körorvosi, körállatorvosi és csendőrsi Sellye, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrinc, törvényszék, pénzügy igazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás Nagycsány, utolsó posta Csányoszró. A község mellett vezet el kövel burkolt műút, van gazdakör és népkönyvtár.

Lakosainak száma 252, ebből magyar anyanyelvű 239, horvát 1, egyéb 12. Római kath. vallású 86, ref. 161, ág. ev. 2, egyéb 3. Ref. templom Nagycsány, anyaegyház Luzsok, róm. kath. templom és anyaegyház Vajszló. Lakóházak száma 55. Kőből vagy téglából épült 2, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 11, vályog- vagy sárból 40, fából vagy más anyagból 2. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 52, nád- vagy zsúptetős 3. Területe 987 kat. hold (568 hektár), hullámos, homokos talaj. Kisbirtok 932 kat. hold. Szántó 607, kert 5, rét **111**, szőlő 11, legelő 175, erdő 43, terméketlen 37 kat. hold. 10—50 kat. holdat mivel 27, 1—10 holdat 18, részes földműves 1. (1930. évi adatok.)

Csány. Terra Chan. (1257: Arpádk. új. okmt. XI. 436., 1347: Anjouk, okmt. V. 220.) Ethan. (1472: Dl. 17340.) Nagchan. (1475: Koller, i. m. IV. 402.) Chan. (1480: Dl. 18391; 1498: Dl. 20718.) Az 1542. évi adólajstromban (34. 1.) Nagchan. Ma Nagycsány, Sellye és Vajszló között. (Csánki, i. m. II. 476.)

1459-ben Janus Pannonius püspök Ivánkaszentgyörgy vételénél többek között Nagycsány tizedszedési jogát is elzalogosította. (Várady, i. m. II.)

1475-ben Saffar Gergely alapítványa alapján Nagycsány is köteles volt a miséért a püspök asztalára, a szokott tizeden kívül bort, gyümölcsöt és vadat küldeni.

1561-iki kivizsgálásnál is szerepel: »In Chan sunt sessiones popu-
latae 2½, tertiae 2. . . . solvit fi 1, den 58.« Csány fizetett 2½ népes
sessió és 2 tertia után 1 firt és 58 dénárt. (Koller VI.)

1696-ban a Neo aquistica comissio Preunernek adományozta.

1720-ban volt benne 6 jobbágy.

1728-iki adóösszeírás szerint feljegyeztek 4 jobbagyot és 2 zsellért. Fizetett adót a vármegyének, 7 ökör, 6 tehén, 3 tinó, 2 ló, 10 sertés, 2 kbl. búza, 3 kbl. rozs, 24 kbl. kukorica, 7 kbl. hajdina és 3 méhkas után.

1786. Falu a siklói kerületben. (Korabinszky, i. m. 87.)

1799. Csány. Kis Csány és nagy Csány. Két egymáshoz közel lévő magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura gr. Battyáni uraság. Lakoeai reformátusok, fekszik a siklói járásban. .. Határja Nagy Csány-nak igen jó termékenységu s több javai közt az a legnagyobb, hogy az országútjában fekszik a vagyonyait könnyen eladhatja, mellyhez elsőosztálybeli. (Vályi, i. m. I. 373.)

1828. Falu, ref. templom, 72 ház, 9 r. k., 464 ref., összesen 500 lakos. (Nagy, i. m. I. 41.)

1836. Nagy-Csány, magyar falu, 16 kath., 214 ref. lakossal, ref. fiókegyházzal, mely Luzsokhoz tartozik. Rónahatára lapályos, de termékeny. A siklói uradalomhoz tartozó. (Fényes: M. o. most. áll. I. 30.)

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, a siklói uradalomban. 220 ref., 10 kath., lakó ref. fiókegyházzal, mely Luzsokhoz tartozik. Mind a két Csánynak a földje igen termékeny. Erdeje bőven, sertést sokat tenyészt. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 199.)

Népmozgalom: 1869-ben 321, 1880-ban 299, 1890-ben 311, 1900-ban 309, 1910-ben 251, 1920-ban 257, 1930-ban 252 lakosa volt.

OKORÁG

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi székhely Magyarmecse, bába helyben, csendőrs Kárászpuzta. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügy igazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécsen. Vasútállomás és utolsó posta Okorág-Kárászpuzta. Lakosainak száma 337, ebből magyar anyanyelvű 326, német 1, horvát 10. Róm. kath. vallású 90, ref. 221, ág. ev. 21, izr. 4, egyéb 1. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Sumonyban. Lakóházak száma 70. Kőből vagy téglából épült 29, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 30, vályog- vagy sárból 11. Ceerép-, pala- vagy bádogatós 69, nád- vagy zsúpfedeles 1. Területe 1.104 kat. hold (635 hektár) Kárászpuztával együtt. Kisbirtok 400 kat. hold, sikk, fekete agyatalaj. Szántó 606, kert 23, rét 170, legelő 184, erdő 60, terméketlen 60 kat. hold. 50—100 kat. holdon gazdálkodik 2, 10—50 holdon 30, 1—10 holdon 22, 1 kat. holdon alul 1. (1930. évi adatok.)

Ókor. (Okur.) Monasterium Omnium Sanctorum de (iuxta) Okur.. (1183: Árpádk. új okmt. VI. 148., 1287: Koller, i. m. II. 229., 1346:

Anjouk, okmt. IV. 583., 1468: Pozsonyi kápt. orsz. lit. 66. 3. 1.) Terra ©oclesie de Okur.) 1257: Árpádk. új okmt. XI. 436., IV. Béla korában: Anjouk, okmt. V. 66. és 1346: ü. o. IV. 589.) Nobiles de iuxta Okur. EcclesiaS. Johannes prope Okur. (1274: Kismart, lit. 47.1. 1. NB.) Cruciferide Okur. (XIII. század: Haz. okmt. VI. 162.) Johannes abbas de Otrimmezend, Ostrimens — tried. (Páp. tizedlajstrom, 273. 284. 1.) Johannes abbas Omnium Sanctorum iuxta Vkur.) U. o. 294. 1.) Mindszentelek tiszteletére szentelt apátsággal, mely hol ókori, hol pedig osztró-mindszenti nevet visel. Ma Okorág és Monos-Okor nevű helységek állanak fönn Vaiszló közelében ény. felé, nem messze Osztró helységtől. (L. Isztró alatt külön is.) — (Csánki, i. m. II. 512.)

Okorág. Poss. Okorág. (1474: Kismart, lit. 45. D 62.) Az 1536. ávi somogy megyei adólajstromban Okoraga. (5. 1.). Ma Baranya megyében, Szigetvártól dk. találjuk. (Csánki, i. m. II. 632.)

A mai Okorág nevű helység területén kell keresnünk az egykori Mindszenti apátságot. L. Osztró-Mindszent. (Pannonhalmi Sz. Benedekrend, tört. XII. B. p. 327.)

Ókor, tör-Akar-folyó, patak. (Bátky: FE. III. 24. Föld és Ember.) őskori telep. (Krause: Baranya telep, földrajza. 18.)

A megye területének legtávolabbi helyeiről kerültek elő csiszolt kőszerszámok, amelyek őskori benépesedésről beszélnek. A megye déli részén Okorágon, a Cser réten, találtak csiszolt kőcsákányt. (Várady, i. m. II. 177.)

1235 körül itt volt a Szentjános lovagrendnek a háza. (Haas: Baranya 156. 1.)

1559-ben a székesegyház vindikálta és ki is rótták rá a káptalannak fizetendő decimát. »In Okorág sunt sessiones populatae VII. Dominis Capitularibus a singulo Sessione intégra solvunt in Festo Georgii den. 13, in Festo S. Martini den. 25. fi I, den 75 die 4 Április Judex de eadem Censuum Festi Martini fi. I. den. 38, quia ad duos judices manserunt den 37½ die 4. Nagy judex de eadem Censum S. Georgii denuo den 71 solvit.« (Koller VI. 71. 1.)

1561-ben Tayer Mihály bíró bizonyítja, hogy ott 10 sessio van, 1 jobbágy házas, a decimát Horváth Márk szedte be. (Koller II. 205.)

1633. Vinkovics Benedek tiltakozása az egyházi birtokok bitorlói ellen, Okorágot Borbély, vagy Balogh Gergely bitorolta.

1641-ben Káldy Ferenc több adományt nyert Ferdinándtól, köztük Okorágot is. (Brüstle I. 411.)

1647-ben Patai Sámuel megemlíti, mint olyan községet, amely 1537-ben református lett.

1696-tól 1872-ig Somogy vármegyéhez tartozott.

1786. Horvát falu, Somogy vármegyében, a szigeti járásban. (Korabinezky, i. m. 499.)

1799. Okorág. Magyar falu, Somogy vármegyében. Földesura gr. Batthyáni uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Kákicshoz 1, Marocsához y₂> Szigetvárhoz 2 mértföldnyire. Határja két nyomásbéli.

Rozsot legjobban terem, búzát középszerűen, tavaszt csekélyen. Földje lapályos, berkekkel van körülvéve. Erdeje is van, szőleje nincs. Marha-eladásból pénzt szereznek. Lakosai többnyire bodnárok, akik kocsikat csinálnak és azokkal kereskednek. (Vályi, i. m. II. 705.)

1833. A Thiele-féle felvétel idején a község Somogy megyéhez tartozott. Magyar falu, ref. templom és lelkészség. 53 ház, 401 ref. lakó. Jó rozs- és közepes búzatermelés. Erdő. Állattenyésztés és állatkereskedelem. Battyányi grófi birtok. (Thiele, i. m. II. 287.)

1836. Okorág, magyar falu az Ókor vize mellett, 6 kath., 438 ref. lakossal, ref. anyaekkléziával. Sok marha és legelő. Szép erdő. Faeszközök készítése. Földosura gr. Batthyáni uraság. (Fényes: M. o. most. 411. I. 229.)

1851. Magyar falu Somogy megyében. Utolsó posta Szigetvár. Határa lapályos s az Ókor vize rongálja. Erdeje nagy és sok sertést tenyészt. Lakja 500 ref., anyatemplommal. Földesura gr. Battyányi Iván. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 159.)

Népmozgalom: 1869-ben 442, 1880-ban 609, 1890-ben 385, 1900-ban 383, 1910-ben 403, 1920-ban 326, 1930-ban 337 lakosa volt.

PÁPRÁD

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzá tartozik Paprád - puszta. Szalántai cigánytelep. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi és csendőrségi színhely Vajszló, körbába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbírói, telegkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzlet vezetőség Pécsent. Vasútállomás és utolsó posta Vajszló. Kövel burkolt műút.

Lakosainak száma 365, egy kivételével mind magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 219, ref. 141, ág. ev. 5. Ref. templom helyben, anyagyház Besencén, róm. kath. templom és anyagyház Vajszlón. Lakóházak száma 76. Kőből vagy téglából épült 4, kő- vagy téglalapú vályog- vagy sárból 8, vályog- vagy sárból 54, fából vagy más anyagból 10. Cserép-, pala- vagy bádógtetővel fedett 65, nád- vagy zsúptetős 11. Területe 2.105 kat. hold (1.211 hektár), sík, fekete agyagtalaj. Kisbirtok 709 kat. hold, szántó 741, kert 37, rét 157, szőlő 2, legelő 232, erdő 872, terméketlen 64, kat. hold. Száz kat. holdon felüli bérlő 1, 10—50 kat. holdat mivel 16, 1—10 holdat 15, részes földműves 4. (1930. évi adatok.)

Paprád. (Paprágy.) Paprad. (1377: Dl. 6438; 1473: Dl. 17515; 1497: Dl. 20625—7.) Papprad. (1391: Dl. 7694.) Papragh. (1391: Dl. 7678.) Paprod. (1449: Dl. 14243.) A nyúlszigeti apácáké volt, Ma Paprád. Vajszló mellett ók. (Csánki, i. m. II. 515.)

1332-ben szerepel a pápai tizedlajstromban. Kisebb plébánia volt. »Item sacerdos Stephanus de Paprád solvit 12 grosses.« (Koller II. 458.), vagyis István nevű papja 12 garast fizetett.

1470. A domonkosrendieké volt, akiket másképpen clarissáknak hívtak. (Haas: Baranya 251.) A legrégebb időben is a budai darússáké volt.

1696-ban a Neo aquistica comissio a budai apácák jogutódának, a pozsonyi apácáknak adta.

1728-i adóösszeírás szerint volt benne 1 jobbágy, 2 zsellér, 2 hazátlan zsellér és 1 özvegy. Fizettek adót 2 ökör, 4 tehén, 1 tinó, 3 ló, 2 csikó, 5 sertés, 2 kbl. zab, 11 kbl. kukorica, 6 kbl. hajdina és 8 méhkas után.

1786. Magyar falu a siklói kerületben, református templommal. (Korabinszky, i. m. 513.)

1799. Poprád. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura a religyiói kincstár. Lakosai leginkább reformátusok. Fekszik Bogádhöz ée Híd-véghez *ny*2 órányira a Fekete víz mellett, melynek távában halakat halászhatnak. Sok csikót nevelnek. Határa 3 nyomásbéli, kétszeres-leginkább terem, de semmivel sem bővelkedik. Az uraságnak szén égetője van itt. (Vályi, i. m. III. 20.)

1828. Magyar falu, ref. templom, 39 ház, 46 r. kath., 223 ref., összesen 209 lakos. (Nagy, i. m. I. 54.)

1836. Paprád, magyar falu, 45 kath., 170 ref. és 4 zsidó lakossal. Ref. fiókeklózsia, mely Besencéhez tartozik. Lapályos határ. Erdő. A vaiszlói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. most. áll. I. 33.)

1850-ben volt 227 lakosa, 39 kath., 182 ref., 6 gör. kel. és 10 zsidó.

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, a vaiszlói uradalomban. 180 ref., 4 zsidó lakossal, ref. fiókgyülekezettel, mely Besencéhez tartozik. Határja lapályon, de termékeny, erdeje derék. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 196.)

Népmozgalom: 1869-ben 345, 1880-ban 298, 1890-ben 308, 1900-ban 324, 1910-ben 351, 1920-ban 370, 1930-ban 365 lakosa volt.

PISKU

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzátartozik Hidegróv és Gyöngysziget. Körjegyzőségi, körorvosi, csendőrségi szók-hely Sellye, körállatorvos Vajszló, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbírói hatóság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécsent. Vasútállomása és utolsó posta: Vajszló. Polgári olvasóegylet.

Lakosainak száma 423, ebből magyar anyanyelvű 400, német 6, egyéb 17. Róm. kath. vallású 93, ref. 315, ág. ev. 2, gör. kel. 1, izr. 6, egyéb 6. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma 102. Kőből vagy téglából épült 4, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 75, vályog- vagy sárból 21, fából vagy más anyagból 2. Cserép-, pala- vagy bádógtető 89, nád- vagy zsúptető 13. Területe 2.000 kat. hold (1.151 hektár), sík, vályogtalaj. Kisbirtok 1.500 kat. hold. Szántó 1.024, kert 71, rét 180, szőlő 1, legelő 408, erdő 106, nádas 17, terméketlen 195 kat. hold. 100 holdon felüli bérlő 1,

10—60 kat. holdon gazdálkodik 22, 1—10 holdon 55, 1 kat. holdon alul 8. (1930. évi adatok.)

Piskó csak kb. 200 éves község. Eredetileg a mostani falutól északra kb. 4 km-re feküdt, ott, ahova mai napig is temetkeznek és ahol ma is a község szilvása van. Amikor még ezen a helyen állott a falu, akkor Baskinak nevezték. A török kiűzése után azonban a Somogy és Baranya megye határán fekvő községet mind a két vármegye adóztatta és zaklatta, úgyhogy mintegy 200 évvel ezelőtt otthagyták Baskit és levoltak a baranyai részen fekvő, ingoványos, nehezebben megközelíthető helyre, amelyet azonban nem Baskinak, hanem Piskónak neveztek el. Fatemplomukat állítólag úgy húzták maguk után az új faluba, hogy babot szórtak az útra.

»Megyénknek északnyugati határai is bizonytalanok valának a török elűzése után, mi miatt nem kevés sanyarúságot tapasztalt a határokon lakó nép. Többek között Piskó körül több helység hagyatott el lakóitól, mivel szegények mind Somogy, mind Baranya által vettettek adó alá.« (Haas, i. m. 212.)

1728-i adóösszeírásakor volt benne 14 jobbágy. Fizetett adót a vármegyének 12 ökör, 15 tehén, 10 tinó, 8 ló, 57 sertés, 108 kbl. kukorica után.

1786. Magyar falu a siklósi kerületben. (Korabinszky, i. m. 539.)

1799. Piskó. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura a pécsi káptalan. Lakosai reformátusok. Fekszik nem messze a Drávától, tavak között, egy magasabb helyen. Ennek lakosai ez előtt Baski nevezetű helységben laktak, mely most puszta, de mivel ezen hely a T. N. Somogy vármegyébe esett, földjei és rétjei pedig a T. N. Baranya vármegyébe, így a két adózást nehezen szenvedhetvén, a mostani Piskó nevű helyre költöztek. Vejtjéhez és Kemséhez is közel fekszik. Határa 3 nyomásbéli, a búzát leginkább, a többi terményt pedig középszerűen termi. (Vályi, i. m. III. 94.)

1828. Magyar falu, ref. templom, 59 ház, 27 r. kath., 384 ref., összesen 411 lakos. (Nagy, i. m. I. 54.)

1833. Magyar falu, Vaiszló leányegyháza, ref. templom és lelkeszség. 59 ház, 411, főként ref. lakó. Búzatermelés. A pécsi székeskáptalan tulajdona. $2\frac{3}{4}$ mrf délre Szentlőrincről és ugyanolyan messze Siklóstól, a Dráva mellett. (Thiele, i. m. II. 335.)

1836. Piskó, magyar falu a Dráva mellett, 25 kath., 281 ref. lakossal, ref. anyaeklezsiával. Gyümölcse, kivált szilvája, sok. Bó legelő. Erdő. Földesura a pécsi káptalan. (Fényes: M. o. most. áll. I. 32.)

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, a Dráva mellett. 305 ref., 30 kath. lakossal. Ref. anyatemplommal. Lapályos határa igen termékeny. Szilvája sok, erdeje derék. Sok sertést tenyészt. Földesura a pécsi káptalan. Utolsó posta Pécs. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 238.)

Népmozgalom: 1869-ben 572, 1880-ban 540, 1890-ben 550, 1900-ban 547, 1910-ben 467, 1920-ban 411, 1930-ban 423 lakosa volt.

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Hozzá tartozik Tüskéspusztá, Kissárostó és Nagysárostó. Körjegyzőségi, körorvosi székhely Kémes, körállatorvosi Harkányfürdő, bába helyben, csendőrör s Diósvizlő. Főszolgabírói hivatal, járásbíró ság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklós, törvényszék, pénzügyigazgatóság, vasúti üzlet vezetőség, postaigazgatóság Pécssett. Vasútállomás és utolsó posta: Kémes, telefon-elágazás a községi Hangya szövetkezetben. Olvasókör.

Lakosainak száma: 588, ebből magyar anyanyelvű 586, német 2. Róra. kath. vallású 223, gör kath. 1, ref. 345, egyéb 19. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Siklósbodony. Lakóházak száma: 112. Kőből vagy téglából épült 2, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 4, vályog- vagy sárból 105. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 105, nád- vagy zsúpfedeles 7. Területe: 2.212 kat. hold (1.273 hektár), sík, homoktalaj. Kisbirtok 1215 kat. hold. Szántó 1 357, kert 48, rét 406, szőlő 2, legelő 300, terméketlen 101 kat. hold. 100 holdon felüli bérlet 1,10—50 kat. holdat mivel 40,1—10 holdat 46, részes földműves 6. (1930. évi adatok.)

Rád(-falva). Poss. Raadfalva. (1342: Anjouk, okmt. IV. 218.) Poss. Ráad is Belkuz. (1346: ü. o. 643.) Ráad. (1395: Dl. 8.087; 1478: Dl 18.154; 1494—9: Act. neoquist. com. f. 1. η. 8. 12. 14.) A XV. században Soklós várához tartozott. Siklóstól nyugatra ma is megtaláljuk. (Csánki: i. m. 518.)

őskori telep. 1506-ban Paulovc nevet kapta. (Pécs-Baranyai Múzeum Egy. Ért. 1908. 100.)

Régente Rádfa néven szerepelt. Az őskorban már lakott hely. Leletek: átfürt agancs kalapács. Hossza 15, szélessége 7 cm. Csontkalapács nyél, lyukkal, hossza 10 cm. Csontszerszám részlet. Agancs kalapács. Égetett agyagedény töredékes füllel, hossza 15 cm, égetett agyagurna töredéke füllel, hossza 15, szélessége 15 cm. Ugyanaz vastagfalú négy bütyökkel, égetett agyagbögre,... égetett agyaggömb. (Várady: i. m. II. 135.) Van azonkívül csiszolt kőkori lelet. A török megszállás alatt eleinte a szigeti várnak adózott. 1696-ban Caprara Aeneas kapta.

1714-ben 11, 1720-ban 7 jobbágyot és 5 zsellért jegyezték fel. 1742. 23 ház, 7 telkes jobbágy, 9 zsellér.

1786. Magyar falu a siklósi kerületben. (Korabinszky: i. m. 590.) 1799. Rád. Magyar falu, Baranya vármegyében. Földesura gr. Batyányi-uraság. Lakosai katolikusok és többen reformátusok. Fekszik n. k. Vizslóhoz egy, délre pedig Piskihez $\frac{3}{4}$ órányira. A falu körül van halastóval véve és igen barátságos, jó emberek lakják. Piacuk Pécsen és Siklóson. Határa 3 nyomásbéli s középtermésű. Téli időben csikkal és hallal bővelkedik. (Vályi: i. m. III. 163.)

1828. Falu, ref. templom, 67 ház, 4 róm. kath., 459 ref., összesen 463. (Nagy: i. m. I. 54.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lelkész-ség. 463 lakos, csaknem valamennyi ref. Közepes földművelés, halastó, mely különösen csikban gazdag. Battyáni grófi birtok. 2 mrf. nyugatra Siklóstól. (Thiele: i. m. II. 335.)

1836. Rád, magyar falu, mocsáros vidéken, 2 róm. kath., 609 ref. lakossal. Ref. anyaeklezsia. Marha- és sertéstenyésztés. Földesura a siklósi uradalom. (Fényes: M. o. most áll. I. 33.)

1850. 546 lélek, 16 róm. kath., 521 ref., 3 zsidó, 6 ismeretlen.

1851. Rád magyar falu, Baranya vm.-ben. Mocsáros vidéken, a Dráva környékén 650 ref. lakos, anyatemplommal. Sok sertést és marhát tenyészt. Erdeje derék. A siklósi uradalomhoz tartozik s utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. Geogr. szótára I—II. 272.)

Népmozgalom: 1869-ben 618, 1880-ban 617, 1890-ben 609, 1900-ban 654, 1910-ben 578, 1920-ban 529, 1930-ban 588 lakosa volt.

SÁMOD

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Körjegyzőségi székhely, körorvos Kémesen, körállatorvos és csendőrör Vajszlón, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és posta: Sámod. Egy km-re a községtől vezet egy kövel burkolt műút. Helyben teljiszövetkezet és népkönyvtár.

Lakosainak száma: 283, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 105, ref. 177 ág. ev. 1. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma: 74. Kőből vagy téglából épült 5, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 7, vályog- vagy sárból 62. Cserép-, pala- vagy bádógtetővel fedett 70, nád- vagy zsúp-tetős 4. Területe: 1.093 kat. hold (629 hektár), sík, homokos talaj. Kisbirtok 680 kat. hold, szántó 580, kert 38, rét 120, szőlő 4, legelő 225, erdő 78, terméketlen 52 kat. hold. 10—50 kat. holdat mivel 21, 1—10 holdat 17, 1 kat. holdon alul 1, részes földműves 13. (1930. évi adatok.)

Sámod. (Samud, Sámogy.) Terra Samud. (1244: Haz. okmt. 10.) Poss. Samud . . . inter Drawam et Vrman cum tredecim villis. (1257: Árpádk. új okmt. XI. 435.) Samud. (1266: Dl. 604. Fejér, IV., 3., 315., 1286: Haz. okmt. VIII. 251.) Villa Samug in Belkuz. (1338: Anjouk., okmt. III. 510.) Poss. Samod et altera Samod. (1391: Dl. 7678.) Pose. Nagsamog, Kissamog. (1391: Dl. 7.694.) Samogh. (1404: Dl. 8.943.) Nagsamodh, Kyssamodh. (1472: Dl. 17.340.) Somod. (1479: Dl. 18.181.) 1266 óta, a Kalán-nembéli Nana ispán adományából a nyúlzigeti apácáké volt. Ma Sámod, Siklóstól nyugatra. (Csánki: i. m. II. 520.)

1257. Egyike az Ormánság legrégebb községeinek. 1257-ig Nana comes birtoka volt. Ebben az évben, mivel gyermekei nem voltak, vagyonát a király beleegyezésével nejére örököltette. Ez Sámod község

volt 13 faluval. Sámód akkor egy uradalom feje volt. (Koller: III. 418.) Később átment a káptalan, majd a Nyúlszigeti apácák birtokába.

1332—1335. évre, Róbert Károly uralkodása idején a pápai tizedet Berengari Jakab és Bonafato Raimundo szedte. Sámód akkor nagyon népes község lehetett, mert »Item sacerdos Johannes de Sanud solvit 60 banales«, vagyis János nevű plébánosa 60 banalest fizetett, ami 6 évre 360 banalest tett ki. (Koller: i. m. II. 358.)

1470. A Domonkos-rendieké, akiket Klarissáknak neveztek. (Haas: i. m. 251.)

A török hódoltság idején, a szigeti vár elestéig, Szigetvárnak adózott.

1537-ben Sztárai Mihály térítette lakosait református vallásra.

1696. A Neo aquistica comissio okmányok alapján a Nyúlszigeti apácák jogutódának, a pozsonyi Domonkosoknak juttatja.

1714. Kincstári birtok. (Várad: i. m. II. 522.)

1714-ben 8 jobbágy, 1720-ban 7 jobbágy és 2 zsellér.

1728-ban volt benne 10 jobbágy, 1 özvegyasszony, 2 zsellér. Fizetett adót a vármegyének 6 ökör, 8 tehén, 3 tinó, 9 ló, 20 sertés, 64 kbl. kukorica, 16 kbl. hajdina, 1 méhkas, 5 akó bor és 2 vízimalom után.

1786. Magyar falu a siklósi kerületben. (Korabinszky: i. m. 652.)

1799. Sámód. Magyar falu, Baranya vm.-ben. Földesura a religyiói kincstár. Lakosai reformátusok, fekszik Aderjáshoz közel, d. Czúnhoz, n. k. Hidvéghöz y_2 órányira. Határa 3 nyomásbeli s leginkább búzát terem, egyebet középszerűen. Régente apácáknak lakóhelyek vala közel e helységhez egy nagy domb tetőjén. Volt klastromjoknak leomladoxott falai még ma is szemlélhetők. Északról a Feketeviznek kiöntéséből jó nagy tó támadt, melyben halat és csíkot bőven foghatnak. Erdejök tágas, északi végénél a Magyaroskai vendégfogadó van, rétjei jók, kivált a tó (itt bereknek hívják) mellett. (Vályi: i. m. III. 227.)

1833. Magyar falu, Vajszló, leányegyháza. Ref. templom és lelkeség. 59 ház. 412 főként róm. kath. lakó. Jó búzatermelés és rétnöves. Nagy erdőségek. Halászat és csíkfogás. Egykor a közelben az egyik dombon apácakolostor állott, melynek falaiból még néhány maradvány látható. A Vallásalap tulajdona. 2—3 mrf. Siklóstól délre, az Almás folyó mellett. (Thiele: i. m.)

1836. Sámód, magyar falu az Almás vize mellett, 7 róm. kath., 211 ref. lakossal. Ref. anyaeklézsiával. Erdeje nagy. Tavai számosak. Sok marhát tart. Nem messze a helységtől látni egy dombra épült régi, omladoxott apácamonostort. A vajszlói uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. most áll. I. 34.)

1850. 308 lélek. Ezek közül 12 róm. kath., 291 ref., 3 zsidó, 2 ismeretlen vallású.

1851. Magyar falu az Almás vize mellett, 7 róm. kath., 291 ref. lakossal, ref. anyaeklézsiával. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 7.)

Népmozgalom: 1869-ban 350, 1880-ban 337, 1890-ben 316, 1900-ban 301, 1910-ben 302, 1920-ban 290, 1930-ban 283 lakosa volt.

SELLYE

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzá tartozik Dobina, Dobinai tégláégető, Nagymező, Nagyszigettanya, Sellyei major, Sertészhalótelep, Szabadszállástanya. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi, bába- és csendőrsi székhely. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügy igazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és posta: Sellye. Kövel burkolt műút, vámórség, könyvtárak, olvasóegyletek.

Lakosainak száma: 2.164, az Ormánság legnagyobb községe. Magyar anyanyelvű 2.136, német 21, oláh 1, horvát 5, szerb 1. Róm. kath. vallású 1.377, gör. kath. 3, ref. 712, ág. ev. 13, gör. kel. 1, izr. 54, egyéb 4. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Bogdásán. Lakóházak száma: 411. Kőből vagy téglából épült 131, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 227, vályog- vagy sárból 51, fából vagy más anyagból 2. Éserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 393, zsindey- vagy deszkatetős 2, nád- vagy zsúptetős 16. Területe: 4.351 kat. hold (2.504 hektár), dombos, hullámos, vályog, fekete és sárga agyag, valamint homoktalaj. Kisbirtok 1.859 kat. hold, szántó 1.849, kert 66, rét 535, szőlő 5, legelő 756, erdő 809, terméketlen 331 kat. hold. 100 kat. holdon felüli birtokos 1, 10—50 holdat mivel 39, 1—10 holdat 97, részes földműves 2, kertész 1. (1930. évi adatok.)

Se(1)lye. Selye. (1480: Dl. 18.391.) Syle. (1498: Dl. 20.718.) A Bakonyiaké s (1472-ben a gáji Horvátoké is) volt 1480-ig, amikor részben — a Nagylucei és Váradai rokonság birtokába került. A megye délnyug. zugában találjuk. (Csánki: i. m. II. 521.)

1332. A legrégebb okirat, amely róla megemlékezik és amelyei Koller is kivonatolt, a pápai tizedlajstrom. Eszerint mezőváros és egy hatalmas uradalom székhelye volt, amelynek papja a sexennalis decimába évi 160 banalest fizetett. Ez mutatja népességének nagy számát, amely tetőfokát Mátyás király uralkodása idején érte el. Ez az uradalom a XV. században nemcsak közvetlen Sellye vidékére szorítkozott, hanem a Dráván túlra is terjedt. Innen van, hogy Szuhámlakát még Baranyához számítják, noha Sellyétől délre 20 km-re fekszik. A székesegyházi főesperesség hatáskörébe tartozott. (Várady: i. m. II. 339.)

1461-ből olvassuk, hogy a Jeruzsálemi Szent János hospitálisainak perjele, Székely Tamás, hatalmaskodást követ el a pécsi káptalan ellen, elfoglalva ennek Sellye körüli falvaiban a szedni szokott tizedet.

1506. A sellyei ferencendi zárda a XV. században épült. Először csak az 1506. évi rendi kimutatás tesz róla említést Syllic név alatt.

1532-ben a törökök megölték az ittlakó szerzeteseket: Bárdi György házfőnököt, Hagymási Lőrinc, Visegrádi Máté, Bölcskei Mátyás, Sellyei Miklós, Bodaczai Miklós atyákat, továbbá Hederhelyi Mihály klerikust, valamint Ozorai Albert és Gyulai Balázs testvéreket. A ferencesek nem foglalták el többé helyüket. (Kalotai: i. m. 6.)

A török hódoltság idején török helyőrség és nahié székhelye.

1556. A szigetvári őrség támadása miatt a tatárok, akik akkor Sellye helyőrségét képezték, elhordták Sellyéről minden marhájukat és Siklóéra költöztették, (1556: IX. 17.) Horváth Márkó, Szigetvár akkori kapitánya jelenti, hogy a bégek Sellyén összejöttek, honnan Dervis bég Siklóásra ment, a görösgali bég átment a Dráván és Sellyén csak 15 török maradt, mely oknál fogva kérdezi Nádasdyt, nem kellene-e azt felégetni? Október 17-én jelentik Babocsáról, hogy Sellyét felégették és hogy a törökök mindenfelé futnak a várakból, (Várady: i. m. II. 433.)

1582-ik évi szervezéskor Sellye mint török nahié (kerület) és város szerepel. (Várady: i. m. II.)

1696. A felszabadulás után Somogy magának vindikálja, de Eszterházy nádor akkor még Baranyának ítélte. Azonban csak pár évig tartozhatott Baranyához, mert az 1728. évi adólajstromban már nem szerepel. A Neoaquistica comissio, noha a Keglevich-család igényelte, Rindsmaulnak ítélte.

1786. Mezőváros Somogy megyében, a szigeti járásban. (Korabinszky: i. m. 658.)

1799. Selye. Magyar mezőváros Somogy vármegyében. Földesura, gr. Batthyáni-uraság.; Lakosai katolikusok. Fekszik a szigeti járásban, Határjának egy része Dráva vizéhez közel homokos. Vagyonjai jelesek hanem egy részének kárt okoznak az áradások. (Vályi: i. m. III. 251.)

1828. 135 ház, 299 róm. kath., 742 prot., összesen 1.043 lakos. Abban az időben Somogy vármegyéhez tartozott. (Nagy: i. m. I. 302.)

1833. Magyar mezőváros, Batthyáni grófi uradalom, melyet Baranya megye teljesen körülzár. Róm. kath. leánytemplom, ref. templom és lelkészség. 135 ház, 1.043, nagyrészt ref. lakó. Termékeny, azonban árvíznek kitett talaj. Országos vásárok. 2½ mrf. délre Szigettől, ¾ mfd. a Drávától. (Thiele: i. m. II. 290.)

1836. Sellye, magyar mezőváros, Baranya megyétől egészen körülvéetve. 340 róm. kath., 703 ref. lak., ref. anya-, róm. kath. fiók-szentegyházzal. Termékeny határát az árvizek járják. Marha- és sertés-tenyésztés virágzó karba áll. Földesura gr. Batthyáni Iván. (Fényes: M. o. most áll. I. 226.)

1845-ben megint Baranyához tartozik, mert Haas Baranya emlékirata című művének 22. lapján megemlíti, hogy híres búza-termése van és a sellyei búza fölér a bánátival, mérője 90—92 fontot szokott nyomni.

1848-ban már megint nem tartozott Baranyához, de mint a somogyi védvonal 1. pontja szerepel, hol baranyai őrség tanyázott. November 1-én a sellyei táborból kelt levélből olvassuk, hogy október 18-án mozgalom indult meg a Dráwaparton, mert a pozsegai szerezsanok zsákmány végett meg akarták rohanni a dráwaparti falvakat, ahol azonban a harangokat félreverték és futárokat indítottak Vajszlóra. Csebény

József nemzetőreit útnak is indította, de az ellenséget a Dráva jobbpartján találták. Végleg 1872-ben csatolták Baranyához.

1851. Magyar mezőváros Somogy vármegyében, Baranya megyétől egészen körülvéetve. 340 róm. kath., 703 ref. Utolsó poeta. Szigetvár. (Fényes: M. o. geogr. szótára I. 23.)

1890. A selyei és vaiszlói sertésvásárok 2.000—3.000 firt átlagos heti forgalmat tüntetnek fel. (Várady: i. m. 174.)

Népmozgalom: 1869-ben 1.558, 1880-ban 1.566, 1890-ben 1.652, 1900-ban 1.840, 1910-ben 2.097, 1920-ban 2.023, 1930-ban 2.164 lakosa volt.

SÓSVERTIKE

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Körjegyzőségi székhely Csanyoszró, körorvosi, körállatorvosi és csendőrsi Sellye, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrincen, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás Sósvertike, utolsó posta Sellye.

Lakosainak száma: 384, magyar anyanyelvű 378, német 1, horvát 4, egyéb 1. Róm. kath. vallású 77, ref. 300, gör. kel. 1, izr. 3, egyéb 3. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Bogdásán. Lakóházak száma: 89. Kőből vagy téglából épült 7, kő- vagy téglalappal, vályog- vagy sárból 75, vályog- vagy sárból 6, fából vagy más anyagból 1. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 83, nád- vagy zeüptetős 6. Területe: 1.157 kat. hold (666 hektár), sík, vályogtalaj. Kisbirtok 757 kat. hold, szántó 648, kert 48, rét 139, legelő 181, erdő 93, terméketlen 48 kat. hold. 10—50 holdon gazdálkodik 22, 1—10 holdon 50. (1930. évi adatok.)

Vertege(j). (Vertigye. Vertigyej.) Wertegey. (1322: Anjouk, okmt. II. 56.) Paul Kába de Zozkwertigee. (1472: Dl. 17.340.) Werthege. (1478: Dl. 18.020.) Az 1542. évi adólajstromban: Pethnewertyke (a Pethne-családé) és Pwlyakwertyke. (32. 1.). Ma Sós-Vertike, Sellye mellett. (Csánki: i. m. I. 536.)

1561-ben Galli baranyai birtoka. Zsoldos Péter bíró tanúsítja, hogy volt benne 2 jobbágy és 2 zsellér. A Szigetvárnak 2 porta után fizetnek. (Koller VI.)

1696-ban Traun kapta meg.

1728-iki adóösszeírás szerint volt benne 5 jobbágy, 1 özvegy. Fizetett adót a vármegyének 4 ökör, 6 tehén, 4 tinó, 4 ló, 1 csikó, 17 sertés, 4 kbl búza, 3 kbl zab, 33 kbl kukorica, 9 kbl hajdina és 2 méhkas után.

1786. Sósvertke, magyar falu a siklői járásban. (Korabnazky: i. m. 827.)

1799. Vertike. Sós-Vertike. Magyar falu, Baranya vármegyében. Földesura gr. Batthyány-uraság. Lakosai reformátusok, fekszik Sellye-

hez nem messze, melynek filiája, a Drávához $1\frac{1}{4}$ órányira, egy magasabb aomokoe dombon. Határja 3 nyomásbéli, földje kukoricát és zabot leginkább terem, piaca sehol sincs. Szép szarvasmarhákat nevelhető legelője van Zehi nevezetű pusztáján az uraságnak. Szőlője nincs. (Vályi: i. m. III. 625.)

1828. Kef. templom, 29 ház, 6 róm. kath., 195 ref., összesen 201. (Nagy: i. m. I. 55.)

1833. Magyar falu, Bogdasa, leányegyháza, ref. templom és lelkeség. 29 ház, 201 főként ref. lakó. A somogy megyei sellyei uradalomhoz tartozik. 3 mfd délre Szentlőrinc-től. (Thiele: i. m. II. 338.)

1836. Sós-Vertike, magyar falu, szinte közel a Drávához, 21 róm. kath., 211 ref. lakossal. Ref. anyaelekléziával. A sélyei uradalomhoz tart. (Fényes: M. o. most. áll. I. 35.)

1851. Magyar falu Baranya vm.-ben, közel a Drávához, a sélyei uradalomban: 248 ref., 10 róm. kath. lakossal, ref. anyateplommal. Lapályos határa igen termékeny. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. Geogr. szótára I—II. 295.)

Népmozgalom: 1869-ben 481, 1880-ban 454, 1890-ben 451, 1900-ban 430, 1910-ben 458, 1920-ban 393, 1930-ban 384 lakosa volt.

SZAPORCA

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzá tartozik Kisinci és Lankapuszta. Kórjegyzőségi, körorvosi, körbábi székely Kémes, körállatorvos Harkányfürdő, csendőrőrs Drávaszabolcs. Főszolgabírói hivatal, járásbírói, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és utolsó posta Kémes.

Lakosainak száma: 503, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 134, ref. 363, ág. ev. 6. Ref. templom és anyaelegház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma 108. Kőből vagy téglából épült 2, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 24, vályog- vagy »árból 79, fából vagy más anyagból 3. Cserép-, pala- vagy bádgtetejű 97, nád- vagy zsúptetes 11. Területe 1.590 kat. hold (915 hektár), sík, homokos talaj. Kisbirtok 830 kat. hold, szántó 999, kert 14, rét 123, szőlő 2, legelő 188, erdő 62, terméketlen 202 kat. hold. 100 holdon felüli bérlő 1, 10—50 kat. holdat mivel 11, 1—10 kat. holdat 64, 1 kat. holdnál kevesebbet 6. (1930. évi adatok.)

Szaporca. (Szaparca.) Villa Zapercha. (1251: Dl. 26. és nem 1191: Haz. okmt. VI. 5.) Zapurcha. (1472: Dl. 17.340.) Zaporcha. (1478: Dl. 18.154.) Zaparca. (1494—9: Act. neoagu. com. f. 1. η. 8., 12., 14.) Soklós várához tartozott. Vaiszlótól délkeletre találjuk a Dráva mentén. (Csánki: L m. II. 523.)

A szájhagyomány szerint régen a Letönye-dülő táján laktak, de ittég csak nem is talpas házakban, hanem gunyhókban. Még a múlt szá-

zad utolsó éveiben is nagy gyümölcsös volt itt, amely ennek a településnek az emlékét őrizte. (Kalotai: i. m. 308.)

1459-ben Janus Pannonius püspök Ivánkaszentgyörgy vételekor Szaporca tizedszedési jogát is bérbeadta.

1475-ben Saffar Gergely lelkiüdvőért mondandó mise fejében Szaporca is küldött a püspök asztalára, — a szokott tizeden kívül — gyümölcsöt, bort és vadat. (Koller II.)

1561. évi vizsgálatkor szerepel mint olyan község, amely a szigeti várnak adózott.

1696—ban Caprara Aeneas kapta.

1715-ben 6, 1720-ban 4 jobbágyot és 2 zsellért jegyeztek fel.

1728-iki adóösszeírás szerint volt benne: 4 jobbágy, 3 zsellér és 2 özvegy. Fizetett adót a vármegyének 5 ökör, 8 tehén, 7 tinó, 2 ló, 9 sertés, 28 kbl kukorica, 3 kbl hajdina 3 méhkas, 5 akó bor és 1 vízimalom után.

1786. Magyar falu, 1 mérföldre Siklóstól délnyugatra. (Korabinszky: i. m. 643.)

1799. Szaporca. Magyar falu, Baranya vármegyében. Földesura gr. Batthyány-uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik északra Tésenfához $\frac{1}{4}$, n. ny. Czúnhoz és délre Drávához egy órányira. Határbéli szántóföldjei nincsenek fordulóra beosztva s leginkább búzát teremnek, egyebet pedig középszerűen. Lakosai semmivel sem bővelkednek. E helység mellett a szigeti és gyöngyösmelléki víz, melyet fekete víznek neveznek, hallal, rákkal bővelkedik és az uraságnak malma is van rajta. Szántóföldjei északra és napkeletre fekszenek, délre és napnyugotra pedig legelője és erdeje. (Vályi: i. m. III. 315.)

1828. Falu, ref. templom, 46 ház, 14 róm. kath., 306 ref., összesen 320 lakossal. (Nagy: i. m. I. 55.)

1833. Magyar falu, Vaiszló leányegyháza, ref. templom és lelkészség. 46 ház, 320, főként ref. lakó. Közepes földművelés, legelő, erdőség. Sok hal és rák. Batthyány grófi tulajdon. 2 mfd délnyugatra Siklóstól az Almás folyó és a Dráva mellett. (Thiele: i. m. II. 338.)

1836. Szaporca, magyar folyó az Almás vize mellett. 22 róm. kath., 300 ref. és 2 zsidó lakossal. Van ref. anyaekkléziája, sok erdeje, lapályos, de termékeny határa. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. most áll. I. 34.)

1850-ben 443 lélek és pedig 33 róm. kath., 396 ref., 10 ismeretlen volt a községben.

1851. Magyar falu, Baranya vármegyében, az Almás vize mellett. 22 róm. kath., 300 ref. és 2 zsidó lakossal. Utolsó posta Siklós $2\frac{1}{4}$ óra. (Fényes: M. o. Geogr. szótára.)

Népmozgalom: 1869-ben 558, 1880-ban 505, 1890-ben 520, 1900-ban 523, 1910-ben 455, 1920-ban 462, 1930-ban 503 lakosa volt.

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Hozzá tartozik Hercegpusztá éa Szőlőhegy. Kőrjegyzőségi, körorvosi, kórallatorvosi, csendőrőrsi székhely Harkányfürdő, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbírótság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügy igazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és postaügynökség Terehegy.

Lakosainak száma: 465, ebből magyar anyanyelvű 437, német 22, horvát 6. Róm. kath. vallású 181, ref. 281, ág. ev. 2, izr. 2. P.ef. templom is anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma 112. Kőből vagy téglából épült 8, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 104. Ceerép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 89, nád- vagy zsúp-fedeles 23. Területe 1.541 kat. hold (887 hektár), sík és dombos, sárga agyag és homoktalaj.- Kisbirtok 1.407 kat. hold, szántó 771, kert 38, rét 104, szőlő 160, legelő 379, erdő 1, terméketlen 88 kat. hold. 50—100 kat. holdon birtokos 1, 10—50 holdat mivel 33, 1—10 holdat 27, részes földműves 1. (1930. évi adatok.)

Terehhegy. Terehheg al. nom Wruus, Vruus. (1332: Zichy okmt. I. 399.) Theremhegh. (1355: Anjouk, okmt. VI. 415., 1400: Zichy okmt. V. 157.) Teremhigh. (1363: Dl. 5.199.) 1542-ben is Theremhegh. (Adó-lajstr. 25.) Ma Terehegy, Siklóstól nyugatra. (Gsánki: i. m. II. 530.)

Terehegyet a szájhagyomány szerint olyan mocsarak vették körül, hogy hid nélkül állítólag nem lehetett megközelíteni. Határában volt Kútfő nevű község. Nevét ma is örzi Harkány fürdő közeliében egy dűlő. (Kalotai: i. m. 321.)

1532. A XV. század elején a Bika-család birtoka volt, Szulejmán szultán távozása után, 1532-ben, Perényi Péter koronaőr a terehegyi nemes Bika Imrét azzal a kéréssel küldte Konstantinápolyba, hogy ő se Ferdinánd, se János királynak nem akar hódolni, de ő maga szívesen vállalkozik a korona viselésére. Ennek ellenében hajlandó a török császárnak adót fizetni, mit ha Szulejmán el nem fogadna, kéri annak titokbantartását. Bika György és 3 társa (előkelő emberek; előbb Imre, itt György?) a contribucióból 72 frt-ot kaptak. (Várady: i. m. 357.)

1696. A Neoquistica commissio Caprara Aeneas tábornoknak adta.

1715-iki összeírásban 10 jobbágy, 1720-ban 6 jobbágy és 3 zsellér szerepel.

1728. A vármegyei adóösszeírásból kitűnik, hogy volt a községben 8 jobbágy, 2 nőtlen, 4 zsellér, 1 hazátlan zsellér és 4 özvegyasszony Fizettek a földesúri és papi tizeden kívül a vármegyének adót 20 ökör, 15 tehén, 9 tinó, 9 ló, 2 csikó, 22 sertés, 36 kbl búza, 20 kbl árpa, 69 kbl kukorica, 245 akó bor után. Ez utóbbi adat bizonyítja, hogy már a múlt században is híres bortermő hely volt.

1786. Magyar falu, a siklósi járásban, ref. templommal. (Korabinsiky: i. m. 760.)

1790. Terehegy. Magyar falu, Baranya vármegyében. Földesura

gr. Batthyány-uraság. Lakosai katolikusok és reformátusok. Fekszik Bodonhoz nem messze és annak filiája: Harkány. Ipásfa és Kováts-hidához is közel. Határa 3 nyomásbéli, búzát leginkább terem. Borait a valpói uradalomba, 4 órányira viszik eladni. (Vályi: i. m. III. 490. ^)

1828. Magyar falu, ref. templom, 49 ház, 27 róm. kath., 310 ref., összesen 337 lakos. (Nagy: i. m. I. 25.)

1833. Magyar falu, Bodony leányegyháza, ref. templom és lelkészség, 49 ház, 337, főként ref. lakó. Jó búza- és szőlőtermelés. Batthyány Antal tulajdona. (Thiele: i. m. II. 341.)

1836. Magyar falu egy igen kies vidéken, 30 róm. kath., 675 ref. és 2 zsidó lakossal, akik a föld- és szőlőművelést szorgalmasan folytatják. Boruk jó. Ref. anyaeklézsia és templom. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. most áll. I. 34.)

1845. Nagy gyümölcsöskertjei vannak. A református lelkész díjat is nyert a Magyar Gazdasági Egyesülettől. A siklói járáshoz tartozik. (Haas: i. m. 23.)

1851. Magyar falu Baranya vármegyében. 30 róm. kath., 675 ref. és 2 zsidó lakossal. Ref. anyaeklézsia. Jó bortermesztés. Földesura a siklói uradalom. (Fényes: M. o. Geogr. szótára I—II. 199.)

Népmozgalom: 1869-ben 546, 1880-ban 472, 1890-ben 466, 1900-ban 465, 1910-ben 452, 1920-ban 455, 1930-ban 465 lakosa volt

TÉSENFÁ

Kisközség, Baranya vm., siklói járásban. Hozzá tartozik Tormás-telek, Zeuhóc és Maláka. Körjegyzőségi, körorvosi és körbábai székhely Kémes, körállatorvos Harkányfürdő, csendőrőrs Drávaszabolcs. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklós-on, törvényszék, pénzügy igazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és utolsó posta: Kémes.

Lakosainak száma: 427, akik közül magyar anyanyelvű 395, bunyevác 19, egyéb 13. Róm. kath. vallású 164, ref. 259, ág. ev. 2, izr. 2. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma: 86. Kőből vagy téglából épült 2, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 16, vályog- vagy sárból 68. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 80, nád- vagy zsúptetős 6. Területe: 1.556 kat. hold (896 hektár), sík, részben fekete agyag, részben homokos talaj. Kisbirtok 1.017 kat. hold, szántó 913, kert 22, rét 128, szőlő 2, legelő 176, erdő 74, nádas 5, terméketlen 237 kat. hold. 100 holdon felüli bérlő 1, 10—50 holdon gazdálkodik 24, 1—10 holdon 41, 1 kat. holdon alul 2. (1930. évi adatok.)

Tésenfalva. (Tésanfalva.) Poss. seu villa Tesenfolwa in Belkuz. (1346: Anjouk, okmt. IV. 642.) Thesenfalua. (1355: U. o. VI. 413.) Thesenfalwa. (1478: Dl. 18.154; 1494—9: Act. neoacqu. com. f. 1. η. 8., 12., 14.) Soklós várához tartozott. Ma Tésenfá, Siklóstól délnyugatra. (Mnki: i. m. II. 530.)

Már az őskorban lakott hely. A római hódoltság idején lakóit a rómaiak itt találták, tehát ezek nem letelepült rómaiak, hanem a romani-aált őslakók. Egyébként római telep is (Krause: Baranya telep, földrajza 20.), mert innen került elő többek között egy Constantinus-féle rézérem. (Várady: i. m. II. 200.)

Magyar történeti vonatkozásban a legrégebb nyoma a Garák adománylevelében található. Ez is Gara-birtok.

1547-ben református lett.

1696. A török hódoltság után Caprara Aeneas kapta meg.

1715-ben 8, 1720-ban 5 jobbágyot és 2 zsellért jegyeztek fel.

1728-iki vármegyei adóösszeírásban 8 jobbágy, 1 zsellér és 4 hazátlan zsellér lakta. Fizetett adót a vármegyének 8 ökör, 15 tehén, 1 tinó, 12 ló, 11 csikó, 18 sertés, 4 kbl zab, 46 kbl kukorica, 3 kbl hajdina, 1 méhkas, 9 akó bor és 1 vízialom után.

1742. 14 ház, 4 telkes jobbágy, 1 nős, 4 zsellér.

1786. Falu, a siklósi járásban. (Korabinszky: i. m. 762.)

1799. Tessénfa. Magyar falu, Baranya vármegyében. Földesura gr. Batthyáni-uraság. Lakosai reformátusok. Fekszik Vaiszlóhoz nem messze és annak filiája, egy szigetekében, amelyet a Feketevíz körül foly és egy hídon járnak ki és be. A Drávához egy órányira van. Határát néha egészen elszokta borítani az áradás. Majd mindenképp szűkülöködik. Piac a sehol, földje búzát középszerűen terem. (Vályi: i. m. III. 494.)

1833. Magyar falu, Vajszló, leányegyháza. Ref. templom és lelkészség. 45 ház, 319, többnyire ref. lakó. Közepes földművelés, erdőségek. Batthyáni Antal gróf tulajdona. $1\frac{7}{8}$ mrf délnyugatra Siklóstól a Dráva mellett, amely a községet gyakran elönti. (Thiele: i. m. II. 342.)

1836. Tésenfa, magyar falu, az Almás vize mellett, közel a Drávához. Lapályos vidéken. 13 róm. kath., 256 ref. lakó, akik a szaporcai anyaklézsiához tartoznak. Földesura a siklósi uradalom. (Fényes: M. o. most áll. I. 34.)

1850-ben 364 lélek lakta, ezek közül 11 róm. kath., 329 ref.

1851. Magyar falu, Baranya vármegyében, az Almás vize mellett. 13 róm. kath., 256 ref. lakossal. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára.)

Népmozgalom: 1869-ben 367, 1880-ban 364, 1890-ben 393, 1900-ban 402, 1910-ben 383, 1920-ban 365, 1830-ban 427 lakosa volt.

VAJSZLÓ

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Hozzátartozik Borostyánpuszta, Angyalóc és Homokkötéglagyár. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi, körbábai és csendőrsi székhely: Vajszló. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Vasútállomás és utolsó posta: Vajszló. A községen keresztül

vezet a Pécs—Vajszló—Vejtő, illetve a Siklós-Harkányfürdő—Vajszló—Sellyei műút. Polgári Kör, Iparoskör, Casino, Levente Egyesület, Katolikus Legényegylet külön-külön könyvtárral. Itt találunk egy pénzügy-örök szakaszt, a M. kir. Vállásalapítvány vajszlói erdőgondnokságát, pénzügyintézeteket, gőzmalmokat, kereskedőket és iparosokat. Mindezen adottságainál fogva már régen az Ormánság központja.

Lakosainak száma: 1.604, akik közül magyar anyanyelvű 1.586, német 15, horvát 1, egyéb 2. Róm. kath. vallású 963, gör. kath. 2, ref. 561, ág. ev. 9, gör. kel. 4, izr. 44, egyéb 21. Róm. kath. és ref. templom és anyaegyház helyben, izr. Siklóson, ág. ev. Pécssett. Az egyéb vallásúak nazarénusok, akiknek helyben van imaházuk. Lakóházak száma 309. Kőből vagy téglából épült 118, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 85, vályog- vagy sárból 103, fából vagy más anyagból 3. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 305, zsendely- vagy deszkával 1, nád- vagy zsúptetős 3. Területe: 3.083 kat. hold (1.774 hektár), sík, részben hullámos homok, részben fekete agyagtalaj. Kisbirtok 2.551 kat. hold, tzántó 1.702, kert 65, rét 299, szőlő 13, legelő 399, erdő 493, terméketlen 112 kat. hold. 50—100 kat. holdat mivel 3, 10—50 kat. holdat 46, 1—10 holdat 59, ' kat. holdnál kevesebbet 1, részes földműves 11. (1930. évi adatok.)

A középkorban Vajszló mellett feküdt Kápolna község, a XVIII. század végéig pedig Nádasd, ahol kocsmá, malom stb. is volt.

Vajszló. (Voiszló.) Terra castri Quazdi Woyzlou vocata. (1244: Árpádk. új okmt. XI. 332.) Woyzlo. (1257: U. o. 436; 1346: Anjouk. okmt. IV. 588.) Terra Woyzlow iobagionum castri de Kuazth. (1267: Árpádk. új okmt. VIII. 169. V. ö. Haz. okit. 51. és 1292—5: DI. 1359.) Poss. Vayzlo in districtu Ormankuz. (1267: Árpádk. új okmt. XI. 568.) Terra castri (István ifjabb királyé) Kowazdy Vayzlou. (DI. 269.) Woyz-lou. (1367: DI. 5580.) Poss. Wayzlow et altera W. (1391: DI. 7694.) Interior Woyzlo. (1404: DI. 8943.) Poss. Wayzlow, alább: villa Vayzlo. (1449: DI. 14243.) Wayzlo in distr. Ormankewz. (1475: DI. 17.653.) A nyúlsgizeti apácaké volt. A megye délnyugati sarkában találjuk. (Csánki: i. m. II. 533.)

Szent István idejéből nincs közvetlen okiratunk Vajszlóról, azonban a későbbi feljegyzések alapján jogosan tételezhetjük fel, hogy a mai Ormánság területe és így Vajszló is a Győr nemzetségé volt. Ebből az időből, a mai Baranya megye területéről megörökítették, hogy Pécs püspöki város, Baranyavár hadiközpont, Pécsvárad jeles apátság, Koaszt vára a hadgyakorlatok központja. Mint másodrendű helyet Vajezlot és vidékét említik fel. Vajszló és környéke olyan messze esett Koaszt várától (a mai Mislény határa), Baranya vártól (Pólmonostor meUett), vagy akár Szigetvártól, hogy a stratégiai érdek is megkövetelte ezen vidék megerősítését. Arra van is tényleg bizonyítékunk, hogy volt Vajszló vidékén egy Gara nevű vár, de a pontos helye már nem határozható meg. Valószínűnek látszik, hogy a mai Hegyszentmártoni-hegy déli lejtője táján állott.

1214-ben IV. Béla király Vajszlót Obuszk Ambrusnak adományozza. (Wenczel: XI. 311.) Ugyanitt előfordul a határban egy Varathuth nevű község, amely talán Vár-átút-nak olvasandó és a név eredetét azon úttól vehette, amely az Ókor vize széles posványai között a várhoz vezetett. Magától értetendő, hogy ennek a várnak, éppúgy mint a várispánság modorában megszervezett Koaszt-nak vagy Baranyavárnak megvolt a megfelelő nagyságú területe. Szinte önként gondolhatunk arra, hogy a Siklós és Szigetvár közötti ama rész, amelyet a régi okirataink az Ókor- és Almás-patakokról Okoralmaköznek, más-hol Ormánköznek hívnak, ennek a várnak volt a tartozéka: 1257-ben ugyanerről a várról történik említés. (Fejér: V. 2. 418.) Nana comes részére a sámodi uradalom határát meghatározó okmányban, mint határ említettetik meg Castrum Gara (a közlésben Sara), nem messze az Okur vizétől Vaiszló, Páprád és Palajpuszta vidékén. A határjárás a szomszédokat személyenként jelöli meg, csak itt tesz kivételt, Castrum Garának nevezvén azt, amiből azt kell következtetnünk, hogy az királyi vár volt, különösen itt is a tulajdonos neveztetett volna meg. (A Garay-család akkor még nem élt Baranyában.) E királyi vár vár ispánsági jelentőségét, ha ilyen volt, valószínűleg még a várispánságok végleges szervezése előtt vesztette el, a maradékföldek pedig, mint várföldek jogi természetüket megtartván, Koaszt várához csatoltattak. Innen magyarázható, hogy Koaszt várától oly messze eső s területi egységet megbénító helyen is, mint Vajszló, találunk Koaszt-hoz tartozó földeket. A várispánságokban lakott a király hadinépe, így önként következik, hogy e vidék volt a legmagyarabb. Századok folyamán sok idegen elemmel egyesült s a török harcok Baranya vár, valamint Koaszt közvetlen vidékéről elsöpörték a magyar fajt és nyugatra szorították, de az Ormáneág a legutóbbi időkig megtartotta ősi eredetiségét. Ezek ft várispánságok nemcsak a hadierejét képezték a királynak, hanem egyúttal a jövedelmi forrását is. A jövedelmet nem a hadinép fizette, hanem valószínűleg kiterjedt gazdasági telepek voltak, amelyek $\frac{1}{3}$ -ban a várispánnak, $\frac{2}{3}$ -ban a királynak jövedelmeztek. Ily gazdaságok nem képzelhetők el szerte-széjjel, hanem egy összefüggő területen, amely egy vár fennhatósága és oltalma alatt állott.

1267. Az első hiteles adat Vajszlóról IV. Béla királynak 1267-ből kelt oklevele, amelyben két testvér: Péter és Pál, Koaszt várának «zabád jobbágysai, felajánlják a Borona vármegyében fekvő Wayzlow nevű földjüket a nyúlzigeti, B. Szűz Máriáról nevezett apácának. IV. Béla leánya, boldog Margit, sürgetésére, aki szintén nyúlzigeti apáca volt, csakhamar kis templom is épült az új birtokon.

Az oklevél első részében V. István ifjabb király, Woyzlow földjére vonatkozó kérést ismerteti, a középső részben megismétli IV. Bélának okmányát, hogy Péter és Pál, a kuazthi vár jobbágysai, Woyzlowban lévő birtokukat a nyúlzigeti apácák zárdájában átengedték, a befejező részben mindezt megerősíti.

»Nos Stephanus Dei gratia junior Rex Vngarie, Dux TraneiluAnus

significamue vniversis presencium per tenorem, quod domina Margaréta karissima soror nostra, et alie domine sorores de Insula Sancte Marie nobis supplicarunt, quod iuxta litteras domini et karissimi patrie nostri presentatas nobis super terris Petre et Paulus iobagionum Castri de Kuarzth, Woyzlow uocatis, per eosdem dicte Ecclesie Beate Virginia collatis, dare nostras eciam litteras dignaremur, eandemque collatione nostrarum litterarum patrocínio confirmare. Quarum quidem tenor talis est:

»Nos B. Dei gracia Rex Vngarie significamus quibus ex pedit memorie commendantes, quod Petre et Paulus iobagiones Castri de Kuazth terras eorum Woyzlow uocatas Ecclesie Beate Virginis de Insula contulerint, semetipsos in iobagiones dicte Ecclesie transferendo; tali conditione interiecta, quod de terra eorum dicte Ecclesie collata, quantum ad usum eorum sufficit, recipient pro se ipsis de eadem, sicut iobagionee liberi Ecclesie seruituri; et residuum predictarum terrarum memorate Ecclesie Beate Virginis remanebit. Datum in Oronos in octaua Omnium Sanctorum anno Domini M^oCC^oLX septimo.«

Nos itaque iustis petitionibus ipsius domine sororis nostre karissime et aliarum dominarum sororum de Ecclesia memorata annuentes easdem litteras patrie nostri rescribi fecimus de verbo ad verbum nostris litteris; inserendo, et ipsam collationem ratam habentes per omnia approbamus. In cuius collationis perpetuam memóriam et confirmationem présentes dedimus sigilli nostri munimine roboratas. Datum in Potok anno Domini M^oCC^o LX octauo.«

Magyarul. Mi István, Isten kegyelméből Magyarország kisebb királya, Erdély fejedelme, jelen soraink erejénél fogva tudtára adjuk mindenkinek, hogy Margit úrnő, a mi nagyon kedves nővérünk és más Szent Mária szigeti nővér úrnők kértek minket, hogy a mi urunknak és legkedvesebb Atyánknak a Woyzlownak nevezett Kuarzth vári Péter és Pál jobbágyoknak az általuk a Boldogságos Szűz nevezett egyháznak adományozott földjeiről nekünk bemutatott levele példájára méltóztassunk mi is a levelünket adni és ezen adományozást írásunkkal megerősíteni. Amelynek tartalma a következő:

Mi, Béla, Isten kegyelméből Magyarország királya, tudtára adjuk mindenkinek, akiket illet, hogy Péter és Pál jobbágyok, az általuk Woyzlownak nevezett Kuazth várának földjét a Boldogságos Szűz szigeti egyháznak adták, magukat említett egyház jobbágyaiul átadva, azon feltétel kikötésével, hogy az illető egyháznak adott földjükből amennyi megélhetésükre elegendő tarthassanak meg abból maguknak, mint az egyház szolgáló szabad jobbágyok, a nevezett földek többön része pedig a Boldogságos Szűz említett egyháznak maradjon. Keli Oronos, az Úrnak 1267. évében, Mindenszentek oktaváján.

Mi tehát magának a legkedvesebb úrnő nővérünk és azon egyházi többi nővér úrnőknek méltányos kérésére atyánknak előbbi megerősítő levelét leírtuk szórói-szóra belevéve a mi levelükben van és ezen adományozást jóváhagyva mindenben helyeseljük. Amely adományozás örök

«mlékezetére és megerősítésére adjuk pecsétünk erejével ellátott jelen levelünket. Kelt Pótokon, az Úr 1268. évében.

Nincs biztos adatunk arról, hogy mikor telepedtek le a Clarissák Vajszlón, azonban III. Endrének 1300-ból kelt okirata szerint a király a vajszlói apácakolostornak nagykiterjedésű privilégiumokat adományoz. Ebben az időben tehát Vajszlónak temploma és kolostora is volt már és így minden bizonnyal a környék gócpontjává vált.

1332—37. Berengári Jakab és Bonofato Raimundo szedik Vajszlón a pápai tizedet. A község Dénes nevű papja évente 13 banalest fizetett. (Koller.)

1354-ben Nagy Lajos oklevelet küld az apácáknak, amelyben boldog Margit iránti tisztelete jeléül és pártfogása elnyeréséért Wayzlowon minden kedden vásárnapot engedélyez, amelyhez a vásárjogot a kolostornak biztosítja.

Sokáig hallgat azután a krónika Vajszlóról. A legközelebbi adat 1470-ről való. Ebben az időben a Domonkosoknak, akiket egyébként Clarissáknak neveznek, Pécsen a Budai-külvárosban volt kolostoruk. Az övék volt Nádasd, amelyet azután János püspök vett meg 1000 frt-ért, továbbá Megyer, Vajszló, Sámód, Besence és Páprád. (Haas: Baranya 251.)

Csánki említi Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában című könyvében, hogy ebben az időben a pécsi székeskáptalannak már vannak birtokai Vajszló vidékén.

A clarissák rendháza Budán a mai Uri-utca 49. számú helyen állott és ugyanitt volt egy templomuk is. Amikor a török elfoglalta Budát, a rend Pozsonyba menekült, ahonnan 1714-ben jött vissza a régi helyére. Midőn II. József 1784-ben a rendet eltörölte, a Vajszló környéki birtokok a Vallásalapítvány tulajdonába kerültek, a budai rendházba pedig a belügyminisztérium költözött be.

1556—1664. A pécsi püspöktől Bartók apát szerezte meg írásos alapon kikeresve, hogy mely jószágok illetik a pécsváradi apátságot. (Pannonhalmi Sz. Benedekrend tört. XII. B. p. 42.) Ez az adat azonban feltétlenül téves, mert Vajszló sohasem tartozott a pécsváradi apátságához.

A török megszállás következtében Pozsonyba menekült földesúr jogutóda a Dráva mentén Perényi Péter nádor lett. A cuius regio eius religio elve alapján az egész vidék felvette a földesúr vallását. A katolikus vallásról a reformátusra való áttérés azonban nem ment máról holnapra, mert közben erős gyökeret vert Vajszlón az arianizmus is. 1588-ban Pécs java része ariánus volt és a török megszállás alatt a XVI—XVII. században Vajszlón is volt unitárius egyház. A község javarésze a török megszállás idején előbb lutheránus, később kálvinista lett, azonban mellettük — mint említettem — unitáriusok is éltek, akik később református vagy katolikus hitre tértek át. A török megszállás alatti időkről hallgat a krónika, de a török kitakarodása után itt is mozgalmas vallási élet vette kezdetét. A visszatérő rend érvénye-

síteni akarta földesúri hatalmát, a reformátusok viszont védték a szerzett jogukat.

1715-ben készült összeírás a következőket jegyzi fel: 18 jobbágy, 4 zsellér, összesen 22. Magyar nevű 22. Szántóföld 297 köből, rét 43 kaszás, szőlő 2 kapás.

1720-i feljegyzés Vajszlóról: 16 jobbágy, 6 zsellér, összesen 22 Magyar nevű 22. Van 322 köből szántóföld, 52½ kaszás rét. 1726-ban a vajszlóiak otthagyták a régi falut és elköltöztek a mostani helyre. Itt felvetődik a kérdés, hogy hol állott a régi falu? A szájhagyomány különböző irányokban több olyan helyet jelöl meg, mint amely területen valamikor Vajszló állott. Ez a hagyomány azonban csak látszatra ellentétes, mert abban az időben a falu képe nem volt azonos a maival. A Feketevíz állandó kiöntései miatt szükségképpen csak magaslati helyen lakhattak. Az akkori szokás szerint egy dombon építették fel a házukat, amelynek beltelke nem függött össze szorosan a szomszéd házzal, mint ma. Így népesítette be az uralkodó dombokat a mai Vajszló körül a falu őslakossága. Úgy látszik, hogy a legnagyobb sűrűség, tehát a falu központja a mostani községtől délre, a vajszló—vejtői műúttól nyugati irányban, a vajszló—luzsoki műúttól pedig keletre terült el úgy, hogy lenyúlt majdnem a mostani Angyalócnak nevezett téglagyárig. Erről a vidékről több, I. Lipót korabeli pénzdarabot és épületromokat szántottak ki. Nem messze innen van a tatártemető, ami annál inkább lehetséges, mert hisz köztudomású, hogy a török erre a vidékre nagyobb számú tatárt telepített le. A község áttelepítése nem járt valami különösebb nehézséggel, mert házaik fiatalra voltak építve, azokat ezészedték és az új helyen újra összerakták. Feljegyezték, hogy a régi református templomot is lebontották és annak fájából építették az új templomot a mostani faluban.

1731-ben ifj. Patai János dunamelléki református püspök feljegyezte a meglévő református egyházakat, ahol azt írja, hogy Vajszló a VII. Senioratus Superioris Boroviae-hez tartozik.

1747. I. 2-án az alispán a pécsi püspök jelenlétében fegyveres hatalommal elfoglalta a református templomot, a prédikátort elűzte a paplaktól, sőt a fejedelemasszony földesúri jogára hivatkozva elrendelte, hogy a prédikátor hagyja el a falut. A prédikátor azonban nem teljesítette a parancsot és 1785-ig magánházakban tartották az istentiszteleteket, harang helyett pedig egy felfüggesztett deszkát vertek, »A vajszlói református egyház története« és a »Historia Parochiae Vajszlóiensis« szerint ez a templom egy fiatalra épült, nyolc öl hosszú és három öl széles fatemplom volt.

A katolikusok ezt a fatemplomot úgy látszik azonnal lebonthatták és helyette köből és téglából másikat építhettek, mert 1747 augusztus 15-én Országh András pécsi püspök már fel is szenteli az új katolikus templomot.

1749. A reformátusok fatemplomot építenek?

1757—58. 35 ház. (Vármegyei összeírás.)

1763-ban 428 ref. van Vajszlón.

1784-ben választottak először tanítót a reformátusok, addig a pap tanított.

1785-ben építik a reformátusok kőből és téglából zsindey tető vei a mostani templomot, azonban tornyot csak 1791-bei¹ illesztettek elé.

1786. Magyar falu a siklósi járásban, kath. és ref. templommal. (Korabinszky, i. m. 804.)

1787-ben festette Dorfmeister bécsi festő a katolikus templom oltárképét, az első harangot pedig 1794-ben húzták fel a kath. toronyba.

1796—97-ben nagy himlőjárvány pusztított Vajszlón, kisebb járvány volt még 1840., 1849—50-ben.

1799. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura a Rel. Kincstár. Lakosai katolikusok és reformátusok. Fekszik a fekete víznek tava mellett, az országútban. E helységben van a vármegyeháza. Határa leginkább búzát terem, erdeje bőven van, vagyonjai jelesek. (Vályi, i. m. III. 580.)

1812. IX. 18-án, 10.201. szám alatt I. Ferenc a pécsváradalmi előterjesztésére Vajszlónak megadja a vásárjogot és evvel egyúttal mezővárosi rangra emeli. Az engedély négyrendbeli vásárra szól: az első március 12-én, Sz. György napján, a második július 2-án, Sárlos Boldogasszony napján, a harmadik október 4-én, serafi Sz. Ferenc napján, a negyedik december 13-án, Luca napján. Amennyiben a vásár ideje vásár- vagy ünnepnapra esnék, úgy a vásár az azt megelőző, vagy követő hétköznapon tartatik meg. Az engedélyezett napon volt a kirakodó, az előző vagy utónapon az állatvásár. Vajszló mezőváros címere: kör alakban középen búzakalász, jobbra csoroszla, balra ekevas, a búzakalász alatt egy-két barázda.

1819. Mezőváros, vármegyeházzal. A vármegyeháza a mai Kossuth Lajos-utca 62. számú ház volt.

1828. Mezőváros, egyházi birtok, róm. kath. és ref. templom, 140 ház, 154 r. k. és 1.189 ref., továbbá 17 zsidó, összesen 1.360 lakossal. (Nagy, i. m. I. 48.)

1830. Mezőváros a siklósi járásban, a Fekete tó mellett. 1.240 lakosa van, 25 katolikus filiáléval. (Dóczy: M. o. tökéletes mutató könyve, 262.)

1833. Magyar mezőváros s feje egy uradalomnak, mely hajdan a pécsi apácákhoz, mostan pedig a kegyes alapítványi kincstárhoz tartozik. Határa, melyet az Okorág vize nedvesít, róna és igen termékeny. Tágas erdejét az áradások rongálják. Sertés vásárai híresek. Népesége áll 185 katolikus, 972 református, 6 zsidó lakosból. Katolikus és református anyaszentegyházzal. (Fényes: M. o. mostani áll. I. 29.)

1835-ben nagy kolerajárvány volt, hasonló járványt észlelünk 1855. és 1866-ban.

1835-ben órát vettek a református toronyba. Az órához a ref. egyház 200, egyesek 414 forintot adtak, a többit a város pénztárából fedezték. A karbantartásról a város tartozott gondoskodni.

1845. Híres sertésvásárok vannak itten, mely alkalommal sült disznóhúst árulnak. A religiai kincstár birtoka. (Haas, i. m. 23.)

1847. V. 27-ik napján P: 8715/895. sz. 1847. szám alatt V. Ferdinánd minden csütörtökre hetivásárt engedélyez.

1850. Vaiszló. 183 ház, 542 férfi, 574 nő, összesen 1.116. 300 pár, 74 özvegy.

1851. Magyar m. v. Baranya vármegyében s feje egy uradalomnak, mely hajdan a pécsi apácáké volt, most pedig a kegyes alapítványhoz tartozik. Határa, melyet az Okorág vize nedvesít, róna és igen termékeny. Tágas erdejét az árvizek rongálják. Sertést igen sokat tenyészt s a vajszlói sertésvásárok igen nevezetesk. Lakja 1.080ref., 200kath. s mind a két felekezetnek helyben van temploma és papja. Utolsó posta Pécs. (Fényes: M. o. geogr. szót. III. 255.)

Vahswlow, Vohwsló, Voysklo, Voyzd-kiszló mint Vajszló régi elnevezéseit említi fel Ostroig: M. o. egyházi földrajza I. 242.)

1865-ös években építették a Siklós—Vajszló—Sellyei műutat.

1866—67-ben nagy diftéria- és vörhenyjárvány volt.

1876-ban szűnt meg Vajszló mezővárosi jellege.

1890. A sellyei és vajszlói sertésvásárok átlag heti 2.000—3.000 frt forgalmat tüntetnek fel. (Várady, 174.)

1901. évi drávántúli nagygyakorlatnak köszönheti Vajszló, hogy Vajszló—Vejtí között műút létesült a Drávapartig. Az új úton jött ugyanis I. Ferenc József lóháton Vajszlóig, innen kocsin ment Göröcsönyig, ahol lefújták a nagygyakorlatot.

1902—1908-ig Vajszlón és környékén volt beszállásolva 7—8 tisztel a nyolcas huszárok egy eszkadronja.

1912. XI. 6-án nyílt meg a Drávavölgyi vasút.

1928-ban gyulladt ki először a villany.

1929-ben állították fel a hősök emlékművét és a Stefánia védőintézetet, ugyanezen évben készült el a gyalogjáró.

1931-ben tagosítják Vajszló határát.

1932-ben nyílt meg a kultúrház.

1934. VI. 26-án a kereskedelmi miniszter 41.240/x/1934. szám alatt megengedi, hogy az országos vásárt a III. 12., VII. 2., X. 4. és XII. 13-ikát magábanfoglaló hetek szerdáján tarthassák meg. Ha a vásár napja keresztény ünnepre esnék, akkor az előttevaló hétköznapon.

1935. I. 15-én a kereskedelmi miniszter 1777/x/1935. szám alatt megengedi, hogy a hónap harmadik keddjén a hetivásárra mindenféle állatot fel lehessen hajtani.

1935-ben fejezik be a Feketevíznek kimélyítését és szabályozását.

Kisközség, Baranya vm., siklósi járásban. Hozzá tartozik Daróczyhalm, Gáj, Vetirév. Körjegyzőségi, körorvosi, körállatorvosi, csendőrsi székhely Vajszló, körbába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Siklóson, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Kövel burkolt műút és népkönyvtár. Polgári Olvasó Egylet. Vasútállomás és utolsó posta Vajszló.

Lakosainak száma 450, valamennyi magyar anyanyelvű. Róm. kath. vallású 180, ref. 265, ág. ev. 5. Ref. templom helyben, róm. kath. Daróczy halmán, ref. anyaegyház Hiricsen, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma 75. Kőből vagy téglából épült 10, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 52, vályog- vagy sárból 4, fából vagy más anyagból 9. Cserép-, pala- vagy bádogtetővel fedett 64, nád- vagy zsúptetős 11. Területe 1.228 kat. hold (707 hektár), sík, fekete agyagtalaj. Kisbirtok 749 kat. hold, szántó 595, kert 42, rét 130, legelő 272, erdő 14, nádas 50, terméketlen 125. 100 holdon felül bérlő 1, 10—50 kat. holdat mivel 9, 1—10 holdat 48, 1 holdon aluli 1 részes földműves 3. (1930. évi adatok.)

Vejti. Veychy. (1.404: Dl. 8.943.) Weythy. (1449: Dl. 14.243; 1478: Dl. 18.020.) Részben a pécsi káptalané volt. Vajszlótól délre esik. (Csánki, i. m. II. 535.)

A törökföldoltság előtt és után is a székeskáptalan birtoka volt. »In Wejthy sunt sessiones populatae« . . . Vejtiben van öt és fél népes sessio, 1 tertia és 1 negyed. Fizet április 8-án a bíró 3 frt 4 dénárt és 1 krajcárt, ápr. 17-én fizet 4 frt 70 dénárt. (Koller, VI.)

1715-ben 4 jobbágy, 1720-ban 3 jobbágy és 1 zsellér szerepel.

1717. A pécsi káptalan birtoka lett. (Várady, i. m. II. 523.)

1727—28. 5 telkes jobbágy, 1 özvegy.

1742. 9 ház, 3 telkes jobbágy, 5 zsellér.

1786. Magyar falu a siklósi járásban. (Korabinszky, i. m. 822.)

1799. Magyar falu Baranya vm.-ben. Földesura a pécsi káptalan. Lakosai reformátusok. Fekszik n. kel. Hiritshez, ész. Vajszlóhoz közel. Földje a Dráva vizének áradásaitól gyakran szenved károkat. Határa 3 nyomásbéli, búzát leginkább terem. Csoszi nevezetű pusztája is van. (Vályi, i. m. III. 616.)

1828. Falu, ref. templom, 35 ház, 9. r. k., 24 gör. keleti, 209 ref., összesen 242 lakos. (Nagy, i. m. I. 56.)

1832 október 5-ről a vajszlói róm. kath. plébánia hivatal anyakönyvében az alábbi latin szövegű bejegyzés található:

»Contigit infaustus talis casus: Quod e constitutis ad trajectionem Dravi manualibus laboratoris in parte adversa Slavonicali, dum terminato sibi assignato laboré desiderio ducti, repetendae domus suae turmatim nemine registro praeunte na vem supra quam portare posset onerarent in trajectu, ad primum a rippa digressum nave subsidente omnes paucis exceptis submersi periverunt. Certus pereuntium numerus

resciri non potuit, per três dies uncis ferreis investigati et e fundo extracti sunt praeter propter 140 ex duobus processibus Quinqueecclesiensi et S. Lőrinciensi, qui ad partem hungaricam advecti in territorium possessionis capitularis Vejti fere omnes in distincta scrobio sepulti sunt et catholici quidem agniti cum benedictione sepulchrali per Johannem Kovácsi parochum vajszlóensem adminisfrata. Spatium vero occupatum pro intumulatione aggere circumductum et spinis munitum est.«

Magyarul: Ilyen szerencsétlenség történt. Amikor a slavóniai oldalon a Dráva révjénél álló napszámosok munkájuk végeztével, az otthon utáni vágytól vezetve, minthogy csapatonként senki sem vezette őket, a hajót a kelleténél jobban megterhelték, a hajó lesüllyedt és kevés kivétellel mind a vízbe fulladtak. Az eltűntek biztos száma nem volt megállapítható. Három napon át vascsáklyákkal kutattak utánuk és a fenékről kihozottak javarésze két csapatból, a pécsiből és szentlőrinciből került ki. A 140 vízbefúlatat átvitték a magyar oldalra és Vejtiben, a káptalani uradalomban temették el, majdnem valamennyit különkülön sírba. Akikről felismerték, hogy katolikusok, azokat Kovácsi János vajszlói plébános szertartással temette el. A temetésre kijelölt helyet árokkal kerítették be és sövényvel szegélyezték körül.

1833. Magyar falu, Vaiszló leányegyháza, ref. templom és lelkeszség. 35 ház, 242, főként ref. lakó. A talaj, amelyen jó búza terem, ki van téve a Dráva áradásainak. A pécsi székeskáptalan tulajdona. Három mfd nyugatra Siklóstól. (Thiele, i. m. II. 344.)

1836. Vejti, magyar falu, közel a Drávához. 13 kath., 280 ref., 3 zsidó lakossal. Ref. anyaekklézsia. Lapályos határ. Szilváskertek. Földesura a pécsi káptalan. (Fényes: M. o. most. áll. I. 35.)

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, közel a Drávához. 250 ref., 15 katolikus lakossal, ref. anyaekklézsia val. Rónahatára igen termékeny, sok szilvája és sertése van. Bírja a pécsi káptalan. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szótára I—II. 287.)

Népmozgalom: 1869-ben 475, 1880-ban 535, 1890-ben 523, 1900-ban 491, 1910-ben 439, 1920-ban 416, 1930-ban 450 lakosa volt.

ZALÁTA

Kisközség, Baranya vm., szentlőrinci járásban. Hozzá tartozik Kápolnapuszta és Topolyatanya. Körjegyzőségi székhely Csányoszró, körorvosi, körállatorvosi és csendőrségi Sellye, bába helyben. Főszolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi hatóság, adóhivatal Szentlőrinc, törvényszék, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, vasúti üzletvezetőség Pécssett. Népkönyvtár. Postaügynökség és vasútállomás Zaláta.

Lakosainak száma 767, magyar anyanyelvű 695, német 3, tót 2, horvát 5, cigány 62. Róm. kath. vallású 271, ref. 445, ág. ev. 20, izr. 6,

egyéb 25. Ref. templom és anyaegyház helyben, róm. kath. Vajszlón. Lakóházak száma 172. Kőből vagy téglából épült 51, kő- vagy téglalappal vályog- vagy sárból 67, vályog- vagy sárból 51, fából vagy más anyagból 3. Cserépfalazat, pala- vagy bádogtetővel fedett 162, nád- vagy zsúptetős 10. Területe 3.401 kat. hold (1.957 hektár), sík, vályogtalaj. Kisbirtok 2.501 kat. hold, szántó 1.557, kert 27, szőlő 2, legelő 917, erdő 239, nádas 1, terméketlen 225 kat. hold, 100 kat. holdon felül bérlő 1, 50—100 holdat mivel 1, 10—50 holdat 27, 1—10 holdat 104, 1 holdon alul 8, részes földműves 3. (1930. évi adatok.)

Zaláta. Terra Zalata in comitatu de Baranya iuxta fluv. Draua. (1322: Anjouk, okmt. II. 56.) Zalata. (1435: Dl. 12739.) Zalatha. (1436: Dl. 12859; 1494—9.: Act. neoacqu. com. f. 1. η. 8. 12. 14.) Siklós várához tartozott. (1494—9.) — Vajszlótól dny. találjuk, közel a Drávához. (Csánki, i. m. II. 537.)

1543. évben Bácsmegyei Simon birtoka, de 1558-ról is feljegyezték, hogy akkor Bácsmegyei Simoné, de valamikor Bornemissza Farkasé volt. Baan Pál bíró tanúsítja, hogy ott 13 sessio van és 2 házas jobbágy. Két év alatt a szigeti várnak 12 frt-ot fizetett. 1558-ban fizetett a várnak 58 kbl búzát, 77½ kbl rozsot és 44½ kbl zabot. (Koller II.)

1627-ben Dávid Pál pécsi püspök (csak a címük volt meg!) tiltakozik az egyházi javak bitorlása ellen. A siklói processusban ezek között megemlíti Zala tát is.

1647-ben Patai Sámuel tolnai ref. vikárius felemlíti, hogy 1537 táján Zaláta is református lett.

1696-ban Preuner kapta.

1715-ben volt benne 8 jobbágy, 1720-ban 7 jobbágy és 1 zsellér.

1728-ban volt benne 13 jobbágy, 3 házas és 2 zsellér. Fizetett adót a vármegyének 25 ökör, 18 tehén, 9 tinó, 8 ló, 1 csikó, 59 sertés, 27 kbl búza, 9 kbl zab, 93 kbl kukorica, 27 kbl hajdina és 17 méhkas után.

1764-ben jelenti a vármegye a helytartótanácsnak, hogy Zaláta levitája egyházi beszédekintézetet intéz a néphez, ami ellenkezik a resolútiókkal. (Várady, i. m. II. 557.)

1770. Miután az oratórium dűledezett, kérik, hogy kőből építhessenek helyette másikat.

1771-ben beszüntették a tanítói állást, mert a tanító egyházi teendőket is végzett.

1779-ben eltiltották a reformátusoknak a hármasszöveget.

1789. Magyar falu a siklói járásban. (Korabinszky, i. m. 483.)

1799. Magyar falu Baranya vármegyében. Földesura gr. Battyányi uraság. Lakosai reformátusok, Kemsével és Sellyével is határos. Dráva vizéhez egy órányira fekszik, földje kukoricát és zabot leginkább, egyebet pedig középszerűen terem. Hallal bővelkedik, erdeje van. Kápolna nevű pusztája két fertály órányira van hozzá, ahol régi kőalapok látszanak. Találtatott egy nagy négyszögletű kőtábla is, amelyre e szavak valának felírva: Itt fekszik halva Babocsay Klára. Jele, hogy e pusztára régen a Babocsay-családé volt. (Vályi, i. m. III. 658.)

1828. Falu, ref. templom, 72 ház, 32 kath., 467 ref., összesen 499 lakos. (Nagy, i. m. I. 50.)

1833. Szlovén falu, Vaiszló leányegyháza, ref. templom s lelkész. 72 ház, 409, nagyrészt ref. lakó. Jó kukorica- és zabföldek. Jövedelmező halászat. Nagy erdőségek. A sellyei uradalomhoz tartozik. Fekszik 3 és $\frac{7}{8}$ mfd-nyire Siklóstól, a Dráva mellett. (Thiele, i. m. II. 345.)

1836. Zaláta, magyar falu a Dráva mellett, 35 kath., 300 ref. lakossal, ref. anyaekkléziával. Szép erdővel, halászattal, gyümölcs-termesztéssel. A sellyei uradalomhoz tartozik. (Fényes: M. o. most. áll. I. 35.)

1851. Magyar falu Baranya vármegyében, a Dráva mellett. 14 kath., 619 ref. lakos. Ref. anyatemplom. Lakói kukorica-, zab-, gyümölcsstermelésből és marhatartásból élnek. Jövedelmező halászat és termékeny szántóföld. Utolsó posta Siklós. (Fényes: M. o. geogr. szót. IV. 319.)

Népmozgalom: 1869-ben 856, 1880-ban 843, 1890-ben 847, 1900«ban 862, 1910-ben 858, 1920-ban 768, 1930-ban 767 lakosa volt.

ÁSMUNKÁK ES IRODALOM

- Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. 1720-21.
Az egyke.
Árpádkori új okmánytár.
Elfogy a magyarság? Nyugat, XXVI. 19.
A népesedés.
Malthus és a népesedés mai problémája. Magyar Statisztikai Szemle, XIII. 11.
A magyar birodalom leírása.
Battagi M.: Föld és ember.
Bátky: A nemzeti erő forrása.
Bernát István: A születéscsökkenés lelki motívumai. Egészségpolitikai Szemle, III. 2.
Dr. Blasek István: Az egyke. Huszadik Század, 38.
Népünk halandósági viszonyai.
Buday Dezső: Aufbau und Bewegung der Bevölkerung.
Politika.
Burgdörfer Frigyes
Concha Győző: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II.
Dr. Csánki Dezső: A születések megelőzésének kérdése. Népegészségügy, XV. 13.
Dr. Elek István: Elsüllyedt falu a Dunántúlon.
Fényes Elek Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. I—VI.
Magyarország geographiai szótára.
Magyarország leírása.
Magyarország statisztikai, birtokviszonyi és topográfiai szempontból. Részletes és kimerítő leírása.
Gosztonyi Elemér A családbér kérdése Franciaországban és nálunk. Dunántúl, 1934. XI. 16.

- Gunda Béla:* Ethnographiai problémák az Ormánságban.
— -Kutatómunka egy ormánsági faluban. Magyar Szemle, IX. 1.
- Dr. Herbert János:* Hozzászólás az egyke és egyse problémához.
Mone, II. 2.
—Válaszúton. Mone, X. 8—9.
—Az egyke története. Egészségpolitikai Szemle, II. 7-8.
— Az Országos Stefánia Szövetség vajszlói vódóinté-
zete a magyarság szolgálatában. Anya- és cse-
csemővédelem. VII. 2.
- Dr. Hidvégi-Herbert János:* Újból az egykéről. Egészségpolitikai Szemle,
II. 11-12.
- Dr. Hézser László* Átöröklés mint végzet.
Az egyke biológiája. Egészségpolitikai Szemle, II. 9-10.
- Dr. Hollós István* A régi magyar államterület népségének fejlődése
1910—1930 között. Magy. Statisztikai Szemle,
X. 11.
- Illyés Gyula:* Pusztulás. Nyugat, XXVI. 17-18.
— A magyarság pusztulása. Nyugat, XXVI. 20.
- Dr. Jehlicska F. Rezső:* Erkölcsi és társadalmi jólét.
- Kalotai László:* Pécs-Baranyai ismertető. 1934.
- Dr. Kausz János:* Az emberfajok élete és jövője.
Dr. Kádár Mihály Az egyke és a népegészségügy. Anya- és csecsemő -
védelem, VII. 6.
A természetes szaporodás csökkenése és a szü-
letések korlátozásának kérdése. Mone, IX. 7-10.
Tanulságok a szovjetországi vetélésrendeletéről.
Mone, X. 7.
- Dr. Kenéz Béla* Népesedési politikai kérdések. Magy. Statisztikai
Szemle, XII. 6.
- Kiss Elemér:* Alsódunántúl mezőgazdasága, II.
- Kiss Géza:* Az egykekérdéshez. Protestáns Szemle, XXXVIII. 4.
Az Ormánság. Protestáns Szemle, 1927.
Az ormánsági népviselet. Ethnographia és népélet.
1931. 1. sz.
- Kodolányi János* A hazugság öl.
Hulló Európa, hulló Magyarország. Szabadság.
Végig a pusztuló Dunántúlon. Magyarország, 1934.
IV. 10.
- Koller József:* História Episcopatus Quinqueeclesiarum. I—VI.
- Dr. Kovács Alajos* A születések csökkenése. Magy. Statisztikai Szemle,
VI. 9.
Magyarország néperezének újjászületése.

- Anyanyelvi statisztika megbízhatósága. Magy
- Dr. Kovács Alajos*
Statisztikai Szemle, **XII.** 1. Magy. Statisztikai
- Az egyke és a népszaporodás
Szemle, I. 3 — 4. Magyar Kultúra,
- Az egyke és a katolikusok
I. 22.
- Dr. Krisztics Sándor* Nemzet és állam.
Lampe; Hist. Eccl. Ref. in. Hung. III.
Lukácsy Imre: Ormánság népe.
- Magyarország helységeivtára.
Magyar statisztikai közlemények. 1930 83, 86.
- Malthus T. Róbert* Tanulmány a népesedés törvényéről.
Fordította:
- György Endre.*
Az egykekérdés.
- Máday István:* Az ormánság szó finnugor eredete. Magyar nyelv,
XXVII. 9-10.
- Mészöly Gedeon:* Az egygyermekrendszer Magyarországon.
- Milhofffer Sándor:* Nagybirtok, népszaporodás, népsűrűség. Magy. Sta-
tisztkai Szemle, XIV. 4.
- Dr. Móricz Miklós:* Az egyke-gyermek.
- Nógrády László:* Magyarország népesedési viszonyai, 1920—1932.
- Dr. Főérilla Aladár:* A demográfiai viszonyok befolyása a nép szapo-
rodására.
- Petzenhofffer Antal:*
- Simontsits Elemér:* Az egyke demológiája.
- Dr. Scipiades Elemér* Az egyke jelentősége. Dunántúl, 1926.
- Szeberényi Lajos:* Parasztok a világháború után.
- Gr. Széchenyi Aladár* Népesedés és nemzeti nagyság.
- Gr. Széchenyi Imre:* Az egyke.
1927. 6-8. sz.
- Társadalomtudomány,
Thirring Gusztáv: A születések csökkenése és népmozgalmunk újabb
fejleményei. Magy. Statisztikai Szemle, IX. 1.
- Várady Ferenc:* Baranya múltja és jelene. I—II. k.
- Vályi András:* Magyarországának leírása. 1796. I—III.
- Dr. Vidákovich Lajos* Egészségügyi tanulmány Baranya vármegye »ormán-
sági« egykés községeiről. Népegészségügy, 1930.

TARTALOMJEGYZÉK

	Olda
I. fejezet: A népesedés.....	5
II. » Primitív emberek egykori népesedési szokásai	9
III. » Görögök, rómaiak, kereszténység	17
IV. » Liberalizmus, Malthus, Franciaország	22
V. » Európa népesedési viszonyai a XX. században	31
VI. » Az Ormánság.....	44
VII. » A falusi egyke.....	54
VIII. » Hitélet és iskolaügy	73
IX. » Az élettani egykéről	85
X. . A városi egyke	103
XI. » A gazdasági egyke	111
XII. » Az egyke orvoslása	122
XIII. » Az Ormánság községei.....	139
XIV. » Forrásmunkák és irodalom.....	215